Commentationes ordinis philologorum Universitatis
Vitauti Magni

Archivum Philologicum

Redaguoja
Pr. Skardžius

VI knyga

Humanitarinių Mokslų fakulteto raštai

KAUNAS ~~~~~~~~~~~~~~~~ 1937 metai

Commentationes ordinis philologorum Universitatis
Vitauti Magni

Archivum Philologicum

Redaguoja
Pr. Skardžius

VI knyga

Humanitarinių Mokslų fakulteto raštai

KAUNAS ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ ~ 1937 metai

„Spindulio“ b-vės spaustuvė

Turinys

I. Straipsniai

II. Recenzijos

A. Meillet

Antanas Meillet

1936 m. rugsėjo 21 d. po septynių dienų agonijos Chateaumeillante, savo šeimos namuose, mirė Antanas Meillet. Liūdnoji žinia negalėjo nustebinti jo bičiulių; tačiau negalėjai nenustebti pagalvojęs, kad to žmogaus nebėra, — žmogaus, kurį buvai pratęs taip ilgai matyti prancūzų kalbininkų priešakyje ir kurio vardas buvo neatskiriamai susijęs su prancūzų mokslu jau penkiasdešimt metų.

Jo karjera buvo veiki ir tvaskanti. Gimęs Moulinse 1866 m., Antanas Meillet dvidešimties ketverių metų amžiaus jau buvo agrėgé. 1897 m., mažiau kaip po aštuonerių metų, jis buvo École des Hautes Études daktaras profesorius. Po to 1906 m. jis buvo paskirtas Collège de France profesoriumi. 1924 m. jam dar teko garbė būti išrinktam į Académie des Inscriptions, ir visos mokslo draugijos varžyte varžėsi dėl jo, kaip pirmininko, ir dėl jo patarimų. Nors paskutiniaisiais savo amžiaus metais turėjo atsisakyti nuo dalyvavimo lingvistikos draugijoje, bet École des Hautes Études susirinkimuose jis toliau pirmininkavo, ir nuo savo pareigų Guillaume Budé sąjungoje atsisakė tik 1933 metais.

Jau tada prieš metus jam teko pažvelgti mirčiai į akis. 1932 m. per Velykas jį pirmą kartą buvo ištikusi liga, kuriai buvo lemta jį įveikti. Jis nebeturėjo jokių iliuzijų, jo skaidrus protas šaltai stebėjo ligos pažangą, ir jo valia atkakliai kovojo dar kelioms gyvybės akimirkoms laimėti, — gyvybės, vien darbui paskirtos. Savo darbo jis nelaikė baigtu, ir ta jo valios kova su gamta stebino visus, kurie jį pažino, buvo pasigėrėtina to mažo, menko kūno energijos pamoka. Tačiau nei ta valia, nei gydytojų mokslas nepajėgė jo išgelbėti; jo akys jau buvo netekusios šviesos, — akys, kurios buvo tiek daug skaičiusios, kurios mokėjo pažiūrėti toliau tekstų, — turėjo pasitenkinti vidiniu žvilgiu. Meillet turėjo naudotis kito akimis, kad galėtų dirbti.

Antanui Meillet turėjo sukakti septyniasdešimt metų lapkričio mėnesyje, todėl kiekvienas, suskaitęs dienas, kurias jam teko išgyventi, ypač atsižvelgęs į jo didžiulius nudirbtus darbus, gali neabejodamas tarti jį gerai atlikus savo uždavinį. Bet kas atsimena nuostabią to reto proto veiklą, jo dvasios jaunumą ir vaisingumą, jo sugebėjimą priimti naujas idėjas, jo nepasotinamą troškimą mokytis ir pažinti, daugeriopą ir gilią įtaką, kurios jis turėjo įvairiausiose srityse, negali neapgailestauti su karčiu liūdesiu, kad jis negalėjo dar toliau tęsti savo tyrinėjimų, nuo kurių net ir liga negalėjo jo atitraukti, ir negalėjo pasilikti jo kolegoms ir mokiniams patarėju ir vadu, kurio kritiką ir patarimus visi priimdavo su dėkingumu, nes žinojo jų bešališkumą ir nesuinteresuotumą. Prancūzų kalbininkai, kuriuos jis buvo sugebėjęs padaryti didele, broliškos bičiulystės ryšiais sujungta šeima, skaudžiai kenčia dvasią ir širdį.

Be abejo, būtų sunku surasti ką nors, kas galėtų kalbėti su lygia kompetencija apie jo darbą, — apie jo didžiulį ir komplikuotą darbą, kuris apima ne tik visą indoeuropiečių kalbotyros sritį nuo seniausių laikų iki šių dienų, bet ir neariškų, galima sakyti, viso pasaulio kalbų šeimas. Reikėtų pažymėti ir tai, ką jis yra padaręs kalbai pažinti sociologiniu ir psichologiniu atžvilgiu. Aš čia trumpai aprašysiu jo, kaip filologo ir lyginamosios kalbotyros žinovo, karjerą, paskui paliesiu jo itin glaudžius santykius su Lietuva.

Antanas Meillet buvo filologas. Kada jis pradėjo savo mokslinę karjerą, kaip Ferdinando de Saussure'o pavaduotojas augštųjų studijų mokykloje, tarp kalbininkų ir filologų toli gražu neviešpatavo santarmė: filologai kalbininkams prikaišiojo jų siaurą gramatikos koncepciją, — ją jie buvo privarę prie rinkinio taisyklių, pagrįstų smulkiu, bet arbitraliniu tariamai klasiškų tekstų nagrinėjimu, už kurių ribų visa buvo netaisyklinga; kalbininkai prikaišiojo filologams mokslinio griežtumo stoką, skubių apibendrinimų vartojimą, istorinio jausmo trūkumą. Karlo Brugmanno ir Edvardo Woelflino vardai primena tą konfliktą. Prancūzijoje, tiesą pasakius, ta kova nebuvo tokia aštri, kaip Vokietijoje, bet tos dvi disciplinos, užuot padėjusios viena kitai, ignoravo viena kitą. Tačiau lyginamosios gramatikos Prancūzijoje įkūrėjas Mykolas Bréalis jau buvo supratęs, kad kalbõs, socialinio fakto par excellence, turi būti

studijuojama esminė funkcija — žmogaus minties reiškimas. Toliau, didysis filologas Liudvikas Havet sugebėjo suprasti, ką filologija galėtų laimėti palaikydama kontaktą su lingvistika. Prisisunkęs kartu Bréalio ir Havet dvasios, Meillet tą lingvistinio metodo griežtumą, kurio buvo išmokęs iš Ferdinando de Saussure'o, lyg suhumanino, ir todėl tai, kad jo pirmas paskelbtasis straipsnis (filologijos apžvalgoje) buvo Rimonno įtakoje, atrodo tos unijos simboliu, kurią jis sugebėjo realizuoti tarp tų dviejų disciplinų.

Animuotosios senovinės slavų kalbos giminės tezė su papildomaja indoeuropiečių šaknies **men-* „mente agitare" teze parodė jo, kaip slavisto, specializaciją ir jo, kaipo tyrinėtojo, orientaciją. 1902 metais jis paskelbė *Études sur l'étymologie et vocabulaire du vieux slave*, o 1924 metais savo specialybei paskyrė dar vieną studiją -- *Le slave commun* (1934 m. pasirodė antru leidimu). Bet nuo XX amžiaus pradžios jis praplėtė savo tyrinėjimus: 1903 metais Vienoje paskelbė *Esquisse d'une grammaire comparée de l'armenien classique*, o 1913 metais Heidelberge išleido tos pat kalbos elementarinį vadovėlį. 1915 metais jis paskelbė *Grammaire du vieux perse*.

Iki tol tik germaniškosios studijos, atrodė, jo netraukė. Tai klaida: 1916 metais jis paskelbė savo kapitalinį veikalą *Les caractères généraux des langues germaniques*. Ta proga čia tenka paminėti ir tuos germanistus, kurie, paliovę būti kelias valandas kuopų viršininkais apkasuose, yra skaitę ir diskutavę į šalmą įstatytos žvakės šviesoje naujo mokslininko veikalo korektūras. Du iš jų, R. Gauthiot ir A. Burgun, žuvo karo lauke. Karas jiems negalėjo sukelti jokio kito jausmo lygiai taip pat, kaip kad pats Meillet negalėjo nekęsti ligos, kuri jį pribaigė. Bet, kaip ir jis, jie buvo sutelkę savo pajėgas prieš piktųjų jėgų išsiveržimą, tuo parodydami, kad galima būti mokslininku ir vadu. Kokią didesnę garbę savo mokiniams galėjo suteikti mokytojas, paskirdamas jiems knygą, kurios studijos jiems buvo tokios brangios? Bet žmogus vis grįžta prie savo pirmosios meilės. Klasikas, koks buvo Meillet, negalėjo užmiršti graikiškų ir lotyniškų studijų. Jo graikų kalbos istorijos apžvalga, lotynų kalbos istorijos eskizas buvo paremti tiesiogine lektūra ir tekstų pažinimu, kurio jam nevienas filologas galėjo pavydėti. Etimologiniame lotynų kalbos žodyne, kurį buvo parašęs bendradarbiaudamas su Ernout, jis padėjo reikšmin-

gą paantraštį: žodžių istorija. Antra vertus, kiekvienas jo mokinys kalbininkas yra filologas. Nėra techniškų filologinio darbo smulkmenų, į kurias Meillet nebūtų įsigilinęs. Jis, pavyzdžiui, pažino sunkenybes, su kuriomis susiduria senovės tekstų redaktorius: rūpinosi Homėro poemų leidimu. Galvodamas apie tą darbą, jis parašė lingvistikos draugijos darbuose (XVI tomas) savo straipsnį apie digamos vertę Homėro kūriniuose ir graikiškųjų studijų apžvalgoje (XXXI tomas) straipsnį apie „lingvistišką Homėro leidimą". Net transkripcija, ir ta jam rūpėjo; tai rodo jo studija apie romėnų rašybos problemą (Revue des études latines. 1924 I). Graikų dialektologija yra jam dėkinga už tikslesnį pamfilų tarmės pažinimą (pamfilų kalbos vieta tarp graikų tarmių). Lotynų gramatika praturtėjo jo pastabomis dėl lotynų veiksmažodžio ir jo studija apie kaikurias lotynų linksniavimo naujenybes. Nežiūrėdamas sunkių pareigų ir rūpesčių, Meillet su džiaugsmu priėmė graikiškųjų studijų draugijos, taip pat lotyniškųjų studijų draugijos pirmininkavimą. Gausus erudicijos įvairumas padarė Antaną Meillet vienu iš didžiausių lyginamosios kalbotyros žinovų pasaulyje. 1908 metais jis paskelbė *Introduction a l'étude comparative des langues indo-européenes.* Niekas geriau negali įrodyti to veikalo vertės, kaip jo tiražas: 1934 m. jis susilaukė septinto leidimo. Šis veikalų išvardijimas būtų nepilnas, jei nepaminėtume jo *Linguistique historique et linguistique générale*[1]). 1918 metais jis išleido *Les langues dans l'Europe nouvelle*; 1928 m. šis veikalas buvo iš pagrindų perdirbtas. Tai buvo vienintelė proga, kuria Meillet buvo smarkiai ir karčiai užpultas. E. Hermannas paskelbė Goet. Gelehrten Anzeiger (1929 metais 3 nr.) 26 puslapių recenziją, kur paabejoja Meillet nuoširdumu. Tuos puslapius pasiskaitęs, pajunti tam tikrą nemalonų jausmą, bet patriotinis apakimas dažnai žmones išveda į šunkelius; antra vertus, tur būt, iš tikrųjų sunku suprasti Prancūzijos lingvistinę padėtį ir drauge jos tautinę dvasią. Tas nesupratimas yra sukėlęs didelio masto politinių klaidų, kuriomis siekiama išugdyti Prancūzijoje separatizmą, lyg bretonai nebūtų įsitikinę, kad jie yra vieninteliai tikri prancūzai, kai paryžiečiai yra tik iš dalies tokie, ir lyg provansiečiai neįtartų „šiaurės žmonių"

---

[1]) 1936 m., po autoriaus mirties, šio veikalo yra pasirodęs ir antras tomas. *Red.*

nesant grynais prancūzais. Jei būtų priimta Hermanno pažiūra, būtų prieita prie paradokso, kad 7 ar 8 milijonai lingvistinių prancūzų engia įvairias 25 milijonų gyventojų mažumas. Laimei, kaip tik tos mažumos, laikydamos prancūzų kalbą civilizacijos ir susižinojimo priemone, išlaiko jos tradicinį pobūdį. Tik pasiskaitęs tokią knygą, kaip Céline'o „Voyage au bout de la nuit", pamatai, kur mes atsidurtume, jei visi prancūzai kalbėtų tik prancūziškai.

Mintis padaryti iš provansiečių, alzasiečių, bretonų, baskų ir t.t. tautines mažumas prancūzui yra ne tik keista, bet ir visiškai nesuprantama. Ir šių eilučių autorius, Lietuvos valdininko paklaustas pilietybės ir tautybės, negalėjo suprasti, kodėl jį du kartus klausia to paties dalyko. Dabar pakankamai gerai suprantu, kad iš svetimšalio galėjo tikėtis išgirsti į pirmą klausimą „prancūzas", į antrą — „vokietis". Deja, prancūzui bus visados sunku daryti tą skirtumą, nes jam pilietybė ir tautybė sumįšta. Visa tai buvo perdaug natūralu Meillet, kad jam ateitų į galvą tai aiškinti. Bet jis turėjo numatyti kaikurių žmonių neišmanymą ir jautrumą.

Daug glaudesni kaip bendros pagarbos mokslui ryšiai sieja Antaną Meillet su Lietuva. Būtų buvę nuostabu, jei garsusis kalbininkas nebūtų domėjęsis viena iš įstabiausių pasaulio kalbų. Jis iš tikrųjų labai ja domėjosi, — domėjosi tiek, kad tris kartus buvo atvažiavęs į Lietuvą: pirmą kartą paskutiniais XIX amžiaus metais, paskutinį — prieš pat Būgos mirtį, su kuriuo, kaip ir su Jablonskiu, buvo susitikęs Kaune. 1897 metais jis paskelbė Paryžiaus lingvistinės draugijos darbuose straipsnį apie *tasai*, *tatai*, dveji metai vėliau — tame pačiame žurnale straipsnį apie prielinksnį *už*, o 1900 metais — straipsnį apie lietuvių būsimąjį laiką ir indų iranėnų būsimąjį laiką *-sya-*. Vieną iš savo mokinių jis jau buvo pastūmėjęs į lituanistiką: R. Gauthiot paskelbė, pradedant 1900 metais, kelias studijas „Parole" ir trumpą straipsnį apie dvibalsį *ie* Mitteilungen der Lit. Litt. Gesellschaft skiltyse (V, 266—269 psl.). Po to, nepraėjo metų, kad Meillet nebūtų skyręs vieno ar kelių straipsnių lietuvių kalbai. Gerai žinomas jo garsus posakis: „Tas, kuris nori žinoti, kaip kalbėjo mūsų prosenoliai, turi atvažiuoti pasiklausyti, kaip kalba lietuvis kaimietis"; jis gerai rodo mokslininko entuziazmą kalbai, kurią mylėjo labiau už kitas, nors šiaip Meillet nedaug buvo linkęs kuo gėrėtis. Dar prieš karą jis sekė lietuvių mokslinę kūrybą. Pradedant 1909 metais, jis paskel-

bė BSLP skiltyse 1908 metais Petrapilyje paskelbtų Būgos „Aistiškųjų studijų“ recenziją. Antra vertus, žinoma, kad jo santykiai su Būga buvo labai širdingi; jis jame vertino „jo paslaugumą, kuris buvo toks neišsemiamas, kaip jo erudicija“. Jis recenzavo Jablonskio Gramatiką, Kalbą ir Senovę, pirmą Tautos ir Žodžio tomą. Jis recenzavo viską, kas pasirodydavo iš po svetimšalių lituanistų — Gerullio, Niedermanno ir kitų — plunksnos. Jis nenustojo skaitęs „Tautos ir Žodžio“ ir kasmet pažindinęs su ja prancūzų skaitytojus. 1931 metais jis paskyrė specialų straipsnį Skardžiaus darbui „Die slavischen Lehnwörter im Altlitauischen“. To, be abejo, pakanka įrodyti jo simpatijai Lietuvai. Bet iš tikrųjų jis yra padaręs žymiai daugiau: jo vardas yra neatskiriamai susijęs su Lietuvos atgimimo istorija.

Prieš taikos konferenciją 1919 m. daugelį klausimų yra išstudijavęs garsusis „studijų komitetas“. Vienas iš jo exposé lietė Lietuvą: ją parašė Meillet (Pologne et Lituanie par A. Meillet, professeur au Collège de France, Travaux du Comité d'Études, T. II. Questions européennes. Paris, 1919. 329—340 p.p.). Tame exposé Meillet paliečia šiuos dalykus: baltų kalbas, Lietuvos ir Lenkijos uniją, rusų bei lenkų įtaką, lietuvių rašomosios kalbos nusistojimą, socialinį lietuvių sąjūdžio pobūdį, lietuvių kalbos plotą ir Lietuvos bei Lenkijos ateities santykius. Meillet apytikriai nustatė lietuvių kalbos ribas. Jis iškėlė tą painiavą, kuri susidaro dėl tam tikros gyventojų dalies dvikalbumo. Dėl to patarė ištirti vietoje, kad būtų galima bešališkai nustatyti šnekamąją šeimos kalbą. Jis apskaičiavo, kad buvusiose rusų provincijose lietuvių turi būti trys milijonai. Ir dėl lietuvių lenkų santykių ateities Meillet išsitarė bešališkai. Jis konstatavo, kad Lietuva žemės ūkio kraštas, užima gana didelį pajūrį, todėl reikia palaikyti glaudžius santykius su kontinentine ir pramoningesne Lenkija. Bet, konstatavęs tą nedraugiškumą, kuris viešpatauja tarp lietuvių ir lenkų (1919 metais), jis pareiškė: „Tos (baltų) tautos, kurios, daug prikentėjusios, negalėjo savarankiškai išplėtoti savo charakterio, nori pačios valdytis. Atrodo neįmanoma, kad jas galėtų valdyti lenkai arba rusai“. Jis abudu istorijoje atsiradusius sprendimus (susidėjimą su Lenkija ir patekimą į Rusijos valdžią) apibūdino kaip ekscesyvius.

Tačiau Lietuvos ateities sunkumai jam kėlė susirūpinimo. Jis nurodė kaip idealų, nors, kaip jis tuoj pat pridūrė, neįmanomą

sprendimą — didelę konfederaciją, kuri apimtų Baltijos valstybes, Lenkiją, Čekoslovakiją, Bulgariją, Jugoslaviją ir Rumuniją: tai būtų buvęs pirmasis tomis laimingomis dienomis, atrodė, beįvykstančios Paneuropos elementas. Nesudarius didelės Rytų Europos federacijos, baigia jis, mažų Baltijos valstybių padėtis visados bus sunki Lenkijos ir Rusijos atžvilgiu.

Tame mokslininko, tariant, visų pirma bešalio žmogaus, raporte Lietuvos ateities sunkumai nėra nuslėpti; bet balsas, kuris paskelbė egzistuojant tris milijonus lietuvių, nebuvo iš tų, kuris būtų galėjęs negirdais nueiti. Nuo tos dienos didžiosios valstybės dėl Lietuvos buvo beveik nusisprendusios, ir tas jų nusisprendimas Lietuvai vėliau yra turėjęs didelės reikšmės.

Tad šis didysis kalbininkas Lietuvai yra keleriopai nusipelnęs: jis dirbo lituanistikai, mylėjo Lietuvą ir nors kukliai jai kiek galėdamas padėjo. Šiuos nuopelnus, be abejo, bus galima tik ateityje įvertinti.

R. Schmitleinas.

SMULKMENOS

XXI

A. Meillet Introd.[7] 171 taria iš senovės galėjus kaitaliotis *r* bei *l*, ir tai nuomonei patvirtinti tarp ko kito mini liet. *šarnà* „givre“ šalia *šalnà* „t. p.“, taip pat arm. *sar̃n* „ledas“ ir ssl. *slana* „šalna“. Tam reikalui *šarna* dar mini A. Walde LEW[2] 112 s. v. caleo ir E. Zupitza, Die germ. Gutturale 185. Bet J. Schmidtas, kuriuo ręmiasi E. Zupitza, savo Voc. II 76, 457 teduoda tik *šarma*. *Šarnos* nemini savo žodynuose ir R. Trautmannas su J. Endzelynu. Lietuvių kalbos žodyno medžiagoje to žodžio irgi nėra. Iš gyvosios kalbos taip pat neteko jo patirti, nors daugelį dėl to esu klausinėjęs. Pagaliau ir pats A. Meillet, Le sl. commun[2] 36 t. nebecituoja to žodžio: šalia arm. *sar̃n* duoda tik *šarmà* „givre“. Dėl to man atrodo, kad *šarnà* tik per apsirikimą yra patekusi į kalbotyrinę literatūrą.

Pr. Skardžius.

J. Jablonskis ir dabartinė lietuvių bendrinė kalba

Dar neseniai lietuvių bendrine kalba yra daugiausia rūpinęs vieni lietuviai: į tai tebuvo žiūrima tik kaip į praktikos dalyką. Bet ilgainiui tuo buvo pradėta domėtis ir mokslo reikalui. Buvo pastebėta, kad lietuvių bendrinės kalbos kūrimasis, būdamas šių dienų padaras, yra visiems prieinamas, galimas betarpiškai stebėti ir tuo būdu didžiai pamokomas. Iš tos kūrybos galime daug aiškiau, negu iš antikinių kalbų, patirti, kaip bendrinė kalba apskritai yra kuriama. Čia mes tiesiogiai galime matyti, kaip lietuvių kalba, savyje išlaikiusi be galo daug gilios senovės, dabar susidurdama su naujais gyvenimo reikalavimais, nuolat nustoja savo senovinių ir individualinių ypatybių, greitai naikina savo skirtingąsias tarmines žymes ir tuo būdu bepalieka tik tai, kas platesnei kalbančiai Lietuvos visuomenei geriau tinka. Ir tai galime ne tik stebėti, bet ir tirti, studijuoti tas aplinkybes, kuriose visa tai dedasi, ir tas priežastis, dėl kurių šios atmainos pastebimai vyksta dabartinėje lietuvių kalboje. Todėl E. Hermannas visai neperdeda pabrėždamas milžinišką lietuvių bendrinės kalbos reikšmę bendrajam kalbos mokslui. Taip pat jis yra visai teisingai pastebėjęs, kad joks kitos bendrinės kalbos tyrinėjimas neturi tokios didžios vertės, kaip lietuvių, nes „nirgends sonst liegen die Verhältnisse... so günstig wie hier, wo die Schriftsprache bereits Jahrzehnte alt ist, so schon die Dialekte bedroht werden, und wo doch die Anfänge so deutlich vor unsern Augen liegen oder mit Leichtigkeit erforscht werden können“ (Nachrichten v. d. Gesellschaft d. Wiss. zu Göttingen. 1929, Heft 1, 68 psl.).

Patiems lietuviams irgi yra labai svarbu ne tik mokslo, bet ir praktikos atžvilgiu geriau pažinti dabartinės jų bendrinės kalbos sandarą ir tolimesnę raidą. Kaip reikiant tai žinodami, jie gali daugiau išvengti nereikalingų klaidų savo kasdieniame kalbos dar-

be ir veikiau atitikti tikresnį kelią. Štai dabar visi pripažįsta, kad Jonas Jablonskis yra labai daug prisidėjęs prie dabartinės lietuvių bendrinės kalbos sudarymo, daug kas jį net laiko tos kalbos įkūrėju, o vienam kitam jis net yra galutinis idealas, toliau kurio, rodos, nebėra ko daugiau siekti. Bet daugiau įsigilinus į jo veiklą ir nudirbtuosius darbus, pasirodo, kad jis yra buvęs gudnas savo laiko žmogus: savo ilgamečiu darbu jis tikrai yra labai daug prisidėjęs prie dabartinės lietuvių bendrinės kalbos sudarymo ir jos tolimesnę raidą net tam tikra linkme palenkęs, bet daug ką darytino yra palikęs ir po savęs, t. y. jo eitasis kelias yra ne tik taisytinas, bet ir toliau tęstinas. Kad taip iš tikrųjų yra, dabar aiškiai galime matyti iš Šv. Ministerijos gražiai išleistų ir J. Balčikonio redaguotų jo raštų penkių tomų. Toliau aš kaip tik ir esu pasiryžęs tai trumpai pagvildenti; plačiau, manau, tai kas nors ateityje išnagrinės atskiroje monografijoje.

I.

J. Jablonskis kilimo yra vak. augštaitis, zanavykas, ūkininko sūnus. Jo specialybė yra buvusi klasikinė filologija, bet gyvenime, visur mėtytas ir vėtytas, tuo tik iš dalies tegalėjo naudotis. Dar studentaudamas, ypač savo mokytojų Fortunatovo ir Koršo paskatintas, pradėjo domėtis lietuvių kalba, kuri vėliau pasidarė svarbiausiu jo gyvenimo dalyku. Bet būdamas didelis realistas, visuomenininkas ir karštas patriotas, jis šalia kalbos yra daug rūpinęsis ir kitais aktualiaisiais savo krašto reikalais: kultūra, švietimu, mokykla, knygomis, jaunuomenės auklėjimu ir kt. Dėl to jam yra tekę daug ir visokio vargo vargti. Vieną kartą man, dar studentui, yra savo gyvenimo darbą šiaip apibūdinęs: „Aš esu viskuo buvęs, kuo tik norite: ir namų bei gimnazijos mokytoju, ir knygnešiu, ir kontrobandininku, ir vadovėlių rašytoju, ir kritiku, ir tremtiniu, ir kitkuo". Pats būdamas tiesus, atviras ir didžiai jautrus, jis troško ir iš kitų reikalaute reikalavo, kad visur gyvenime būtų elgiamasi tiesiai, atvirai ir teisingai. Ypač jis nekentė visokio melo, pataikavimo, paviršutiniškai dirbamo darbo, silpnavališkumo, nekultūringumo ir kt. Didžiausia žmogaus dorybė jam buvo darbas. „Darbas, — sako jis, — yra tautos subrendimo, kultūringumo ir nepriklausomybės saikas" (I 151). Kita svarbi ypatybė yra paprastumas. „Būkim, — rašo jis kitoje vietoje, — kokie norim rodytis

ir kokie paprastai dedamės — ir būsim visai geri ir, gali būt, kultūringi žmonės“ (I 257). Pats pasižadėjęs dirbti „šventąjį Lietuvos darbą“ (I 226), jis norėjo, kad ir kiti tą darbą dirbtų atsidėję, rimtai ir nuoširdžiai. Bet tokių darbininkų buvo nelengva rasti, jų iš tikrųjų kiek reikiant ir nebuvo, todėl jis su širdgėla dar 1923 m. rašė: „Maža mūsų tarpe yra žmonių, kurie gali eiti pavyzdžiu paprastiems visuomenės veikėjams“ (II 311). Kartais dėl to net ir visus lietuvius pabardavo: „Mes, lietuviai, gebame vis kitus kaltinti, vis save perdaug teisinti, mes, užuot darbą dirbę, darome daug ką keista, vaikiška“ (III 78). Arba: „Gyvo reikalo išmokti žmonių kalbos mes patys, kitų nespiriami, nejaučiame“ (1914 m., III 54). Tą pačią mintį yra kartojęs ir vėliau, pvz.: „Mokėti, žinoma, visi arba bent dažnas norime, bet retas teįstengiame“ (1923 m., II 311). Su tautinės sąmonės ir kultūros pakilimu jis yra siejęs ir pačios lietuvių kalbos išmokimą: „Kai būsim patys rimtesni, kai plačiaus suprasim, kas yra lietuvis ir kultūros žmogus..., tada imsime rimčiaus žiūrėti ir į europiečių kultūros darbą, tada, tikiuosi, imsime ir rašyti daug ką žmoniškiaus — savo žmonėms, mūsų krašto piliečiams!“ (III 85 t.).

II.

Kaip gyvenime, taip ir kalboje J. Jablonskis pirmiausia troško aiškumo. „Kad ką rašome, — sako jis, — turime pirmiausiai aiškiai ir suprantamai savo mintį reikšti; mums rašant ne tiek žodžiai turi rūpėti, ne svetimosios kalbos žodžiai lietuviškai pasakyti, kiek rašomųjų sakinių mintis, jų suprantamumas ir aiškumas skaitytojui“ (IV 133). Šito aiškumo jis ne tik savo rašiniuose žiūrėdavo, bet ir iš kitų reikalaudavo įvairiose kritikose, recenzijose ir kt. Pvz., 1893 m. vienos knygutės recenziją baigia šitaip: „Knygutės ... kalba... netikus dėlto, kad nesuprantama, tamsi, neaiški, be gramatikos, nėra nėkokio sintaksio“ (I 27). Tą pat ir vėliau yra kartojęs. „Savo «kritikoje», — sako, — reikalauju, kad visi mokslo vadovėliai, kurie skiriami mokyklai,... būtų rašomi suprantamai“ (1917 m., II 92).

Bet ką reikia daryti, kad rašomoji kalba būtų aiški, visiems įmanoma? Pirmiausia reikia rašyti taip, kaip kieno krašte yra kalbama. Jau 1892 m. jis dėl to yra *Varpe* rašęs: „Tegu rašo kiekvienas teip, kaip kalbama jo krašte; reikėtų tů tarpu saugotis

tiktai barbarizmų ir dėl vienodumo rašybos laikytis vienos gramatikos“ (IV 10). Kitais metais tame pat *Varpe*, trumpai apžvelgdamas ankstyvesnės raštų kalbos raidą, tą mintį jau visai aiškiai reiškia sakydamas: „Žinovai latvių kalbos kiekvienam norinčiam pažinti ju kalbą ir jieškančiam latv. gramatikų dabar tankiai nurodo tiesiog ant... — pasakų, dainų etc.; jie nori tuomi pasakyti, kad tik tenai tegalima išmokti prigulinčiai jų kalbos. Taigi ir man anot tų Latvių rodos, juog lèngva bus ir gerà gramatika sustatyti ir grynai lietuviškai rašyti tik tuomet, kada mes gerai pažinsime *žmonių* kalbą ir pradėsime rašto kalbos taisykles remti ant tų įstatymų, kuriuos mums duoda mųsų žemininkų, ypač sodiečių kalba“ (IV 42 t.). Ypač tais žmonių kalbos įstatymais visą savo mokslą turi remti gramatikų autoriai, nes „mūsų rašytojai patys yra dažnai parėmę savo raštų kalbą ne ant žmonių kalbos, bet ant svetimų kalbų įstatymų“ (1901 m. Liet. kalbos gramatika, 1 psl.). Taip pat čia be atodairos negalima remtis ir žmonių kalba, nes joje, kaip ir rašytojų kalboje, „daug kas yra paremta ant svetimų kalbų“. „Tèip, prie žodžių ir reiškinių tikrai lietuviškų, vartojamų tarp žmonių nuo senų-senovės, yra mūsų šnekamoje kalboje daug ir šiukšlių. Tos šiukšlės reikia mokėti atskirti nuo grūdų, nes gramatikai tiktai žmonių kalbos grūdai tereikėtų suvartoti“ (ib.).

Tačiau šitaip suprantama rašomoji kalba neturi buti dirbtinai varžoma: ji „augdama pati teturi savaime tobulėti“ (IV 188) ir „augti saviškai, savomis taisyklėmis“ (V 216). Tam tikrų jos lyčių būtinai nereikia vienodinti (IV 232). Bet visa joje reikia natūraliai suderinti, taip, kad ji atrodytų „sveikas, ne lopytinis padaras, lyg viena kalbos tarmė (bent žodžio lyčių atžvilgiu)“ (III 109). Todėl kalbos taisyklės turi būti sudaromos atsargiai: joms aikštėn kelti reikia turėti visa eilė žmonių kalbos plačiai vartojamų pasakymų (IV 160). Naujai daromi terminai „turi būti dirbami taip, kaip žmonių dirbami paprastieji žodžiai“ (III 37). Sudarydami žodžius be reikalo ir nemokėdami juos kaip reikiant «nusikalti», daugelis rašytojų tik pasirodo esą n u t a u t ę (IV 41).

Ir tokią rašomąją kalbą paprastai sukuria ne kalbininkai. „Augant rašomajai kalbai, kalbininkų darbas tėra kelti aikštėn žmonių kalbos dėsniai ir saugoti, kad mūsų rašytojai, ypačiai laikraštininkai, — ir jų esama visokių, — patys neimtų kartais griauti tų kalbos dėsnių... Kad rašytojas, n e s u t i k d a m a s su k a l b i n i n-

ku, mėgina vieną kitą dalyką saviškai pasakyti, kad jis, nesitenkindamas kalbininko patarimais, rūpinas pats vis gražiaus, aiškiaus, tiksliaus savo mintis reikšti, kad tuo besirūpindamas jis nesutinka ir su vienu kitu kalbininko pastebėjimu, — tuo tik džiaugtis tereikia: rašomoji kalba yra pačios tautós ir mokančių jos kalbą rašytojų, ne kalbininkų produktas" (IV 189).

Tačiau ne visi rašytojai vienodai gali prisidėti prie rašomosios kalbos kūrybos. Tie, kurie yra nutolę nuo savo gimtosios kalbos, nieko, be žalos, negali duoti ir rašomajai kalbai; todėl jiems, „rašantiems dirbtine kalba, be talento ir dažnai be mokslo", neturėtų būti vietos ir rimtoje mokykloje (II 58). Gerų rašytojų kalba „turi būti gyva tautos ar žmonių kalba; ji tokia turi būti, kad skaitytojas iš rašytojų kūrinio galėtų ir savo kalbos mokytis" (V 120). Tokie rašytojai turi rūpintis, kad „mūsų rašomoji kalba būtų a) lengva, graži, aiški, plačiai suprantama ir b) taisyklinga (ji turi eiti žmonių, skaitytojų kalbos taisyklėmis)" (IV 144). Ypač tie, kurie rašo apie sodžiaus žmonių reikalus ir rašo sodžiaus žmonėms, „turi rašyti maž-daug taip, kaip kalba patįs sodžiaus žmonės, patįs sodiečiai" (I 109).

Bet, kol daugelis rašytojų dar taip nerašo, kol rašydami jie daug kur nesivadovauja žmonių kalbos taisyklėmis, kol laikraščių kalba vis dar yra menka (V 222), — tol „mūsų rašomojoje kalboje tenka betgi ir kalbininkams daug darbo: mūsų rašomoji kalba auga ne paprastai, ne taip, kaip ji kitur yra augusi" (III 66).

III.

Trumpai susipažinus su bendromis J. Jablonskio pažiūromis į rašomąją kalbą ir jos vartojimą, dabar iš eilės svarbu patirti, kaip jis tai pats praktikoje yra vykdęs.

Pradėjęs 1883 m. *Auszroje* rašinėti, iš pradžios savo kalba nedaug kuo tesiskyrė nuo kitų rašytojų: viena, jo straipsnių kalba veikiausiai buvo redaktorių taisoma; antra, ir jis pats yra rašęs apie ką kita, ne apie kalbos dalykus. Tik nuo 1890 m., kuriais buvo parašyta M. Miežinio „Lietuviszkos gramatikos" recenzija, jau galime pastebėti, kur linksta toji J. Jablonskio pažiūra. Juo toliau, juo aiškiau matyti, kad jo einama visai kitu keliu, kaip aušrininkų, kurie į rašomąją kalbą dar žiūrėjo deduktyvinėmis romantikų akimis, t. y. jie tenkinosi ta viena pažiūra, kad lietuvių rašomoji kalba

turi būti laisva tik nuo žodinių svetimybių. Kokia nors pastovesnės rašybos sistema jie nesirūpino, jų kalbos sintaksė buvo palaida, o žodžių darybą dažnai rėmė ir apriorinėmis žiniomis, ne gyvosios kalbos duomenimis.

Visa tai, man rodos, reikia aiškinti tuo, kad nei vienas iš aušrininkų nebuvo mokslintas kalbininkas arba bent kaip reikiant susipažinęs su kalbos mokslo pagrindais ir metodais: lingvistiškas galvojimas jiems buvo svetimas. Todėl kalbos duomenis jie traktavo, kaip jiems geriau atrodė, t. y. savamoksliškai, remdamiesi nekultivuotu savo kalbos jausmu ir dažnai net visai palaida vaizduote. Savo etimologiniais svaičiojimais ypač pasižymi J. Basanavičius, J. A. Višteliauskas ir kt. Kita priežastis, kuri aušrininkams kliudė dirbti rašomosios kalbos kultūros darbą, buvo ta, kad jie, perdaug trokšdami iškelti savo tėvynę ir jos kalbą, aprioriškai iš anksto buvo nusprendę, kad ta lietuvių kalba yra geriausia, seniausia ir garbingiausia, ir todėl jos iš pat žmonių daugiau nebesistengė mokytis, savo kalbinių išvadų nebegrindė tų žmonių kalbos polinkiais ir dėsniais.

Toks aušrininkų nusistatymas, savo laiku tikęs tautinei lietuvių sąmonei kelti, ilgainiui nebegalėjo tenkinti naujų gyvenimo reikalavimų. Dabar rados nemaža tokių klausimų, kuriuos reikėjo spręsti daug konkrečiau, aiškiau ir tiksliau. Bet aušrininkai to nebeįstengė padaryti, — reikėjo, kad kas kitas to darbo imtųsi. Ir štai kaip tik savo laiku pasirodė J. Jablonskis, pirmas mokytas kalbininkas, šalia klasikinės filologijos ne tik studijavęs ir grynąjį kalbos mokslą (lingvistiką), bet ir gyvenime, ypač būdamas Latvijoje (1885—1896 m.), jau kaip reikiant susipažinęs su kitų kaimyninių tautų rašomųjų kalbų santvarka ir jų tobulinimo darbu. Jis pirmasis aiškiai pastebėjo aušrininkų eitojo kelio netikumą, ir pats pasuko visai kitu, nauju, keliu. Atmetęs jų deduktyvinę apriorinę pažiūrą į rašomąją kalbą, jis ėmė vadovautis induktyvine aposteriorine pažiūra, t. y. kiekvieno dalyko vartotinumą rašomojoje kalboje ėmė grįsti pačiais gyvosios kalbos duomenimis.

Pradėjus tokiu tankesniu sietu sijoti, daugelis aušrininkų sudarytų kalbos darinių turėjo atkristi. Pvz., aušrininkai tik tuos žodžius stengėsi išvaryti iš rašomosios kalbos, kurie jų supratimu buvo aiškūs skoliniai. Bet didelę dabar neabejojamų svetimybių dalį jie laikė senais lietuviškais žodžiais ir todėl jų ne tik nevarė

lauk iš lietuvių kalbos, bet dar kaikuriuos iš jų tarė net esant paskolintus ir į kitas kalbas. Tokie, matyti, yra buvę žodžiai *rėdas*, *rėdyti* ir iš jų sudaryti *rėdyba*, *rėdikas*, *rėdystė* ir kt. Ypač nepaprastas yra *rėdikas* „redaktorius“: jis ne tik yra sudarytas iš gudiškos šaknies žodžio, bet ir savo daryba visai nevykęs, nes, kaip J. Jablonskis jau 1892 m. yra pastebėjęs, jis, sprendžiant pagal *minikas*, *kirtikas* ir kt., turėtų reikšti tokį žmogų, kuris „tik tůtarpu (ne ilgai) teveda redakcijos darbus, paprastai-gi turi tikresnį darbą“ (IV 16); antra vertus, iš veiksmažodžių su priesaga *-yti* ir šiaipjau nėra sudaroma daiktavardžių su priesaga *-ikas*.

Kitas toks „Auszros“ kalbos nevykėlis yra *rašėjas* „rašytojas, raštininkas“. „Kaip nů *mokyti* (-inti), *skaityti*, *trukdyti*, *varyti* turime daiktavardžius — *mokytojas* (ir -intojas), *skaitytojas*, *trukdytojas*, *varytojas*, teip ir prie *rašyti* gali būt tiktai *rašytojas*. Jei nėra žodžių *mokėjas, *skaitėjas, *trukdėjas, *varėjas, tad ir iš *rašyti*, kaip ir iš kitų veiksmažodžių su pabaiga *-yti*, ne gali išeiti *rašėjas“ (1892 m., IV 17).

Ne geresnė yra ir *ateitinė* „ateitis“ su *praeitine* „praeitimi“. Sprendžiant pagal *bristinis* tinklas, *pirktinis* arklys, *suvertinės* (= suveriamos) durys, *gimtinis* kraštas ir kt., *ateitinė*, *praeitinė* „galėtų būt tik tuomet, jei galėtume turėt reiškinius „*ateitinis* laikas, *praeitinis* laikas“ prasmėje „zukünftige Zeit, vergangene Zeit“, t. y. ateisęs, ateinąs laikas, praėjęs laikas. Bet šitų reiškinių, su tokia *aktyvine* prasme, męs neturime ir negalime turėti. Jei žodis *ateitinis* ir būtų kame-nors mųsų kalboje, tad turėtų jisai ką kitą reikšti: „*ateitinis* laikas“ būtų tokis laikas, kuriame kas atėjo arba ateina (palyg. „*gimtinė* diena“), o ne toks tarpas, kuris pats ateina, ateis“ (1893 m., IV 29).

Ėmus šitokiuo analoginiu būdu spręsti žodžių lietuviškumą arba jų darybos tinkamumą, daugybė „Auszros“ nanjadarų ne be J. Jablonskio priežasties ilgainiui visai išnyko iš raštų, pvz.: *degutis* „degtukas“, *dirbtuvas* „mašina“, *gydytuvė* „ligoninė“, *oramieris* „barometras“, *pakabas* „medalis“, *savininkas* „egoistas“, *šnypštukas* „nosinė“, *šviesūnas* „filosofas“, *tarmenė* „tarmė“, *tvirtynė* „tvirtovė“, *vaidintuvė* „vaizduotė“ ir kt. Iš „Auszros“ vartotųjų (jos pačios susidarytųjų arba iš kitur paimtųjų) naujadarų dar dabar tebėr vartojama: *angliarūgštė*, *auka*, *aukuras*, *degtinė*, *ista-*

tai, kokybė, laikraštis, laipsnis „gradusas", *mokykla, pramoninkas, prekyba, savaitė, svarstyklės, veidrodis* ir kt.

IV.

Pradėtąjį normuojamą lietuvių rašomosios kalbos darbą J. Jablonskiui daugiausia teko varyti dviem kryptim — žodžių darybos bei žodyno ir sintaksės. Anksčiausia jam teko susidurti su atskirais žodžiais. Čia jis visų pirma turėjo išspręsti, kuris žodis lietuviškas ar svetimas, kuris iš jų vartotinas, o kuris varytinas lauk. Ir tokių dalykų jis yra sprendęs labai daug. Štai jau 1892 m. apie *urėdninko* pakeitimą *valdininku* šiaip yra rašęs: „Urėdninku *rašto* kalba vadina žmogų, kuriam iš viršaus ar pačių žmonių yra dūta bet-kokia *valdžia*, kuris turi kokią-nors valdžią, viršenybę. Man matos, tai prasmei tiktų žodis *valdininkas* (sulyg. turtininkas, laukininkas, kromininkas). „Valdininkas" būtų teip nudirbtas iš žodžio „valdžia", kaip „bažnytininkas" iš „bažnyčia" (IV 17). Nuo *valdininko* jis čia pat tuojau atskiria *valdovą* ir *viršininką*. „Kaip *gėrovas*, — sako, — daug geria, *žinovas* daug ir gerai žino, teip ir *valdovas* valdo ir suvaldo didelį plotą žmonių apgyventos žemės (= Herrscher)" (ib.). O rytiečių *viršininkas*, kad ir gyvojoje kalboje atstoja kerdžių, išplėtus reikšmę, vis dėlto galėtų reikšti ir „žmogų, kuris turi kokią viršenybę ant kitų žmonių (Vorsteher, Vorgesetzter; начальникъ)" (ib.). Todėl *valdininką* jis toliau skyrė nuo šių pastarųjų žodžių ir vartojo augščiau nustatytąja reikšme, pvz.: jis... buvo gavęs vietą vertėjo kalbų ir kanceliarijos v a l d i n i n k o (1893 m., I 30); Rusijoje visus valstybės reikalus atlikdavo v a l d i n i n k a i, t. y. žmonės, kurie turi gavę iš vyriausybės šiek-tiek valdžios ir gyvenime verčiasi ta vyriausybės duotąja valdžia (1906 m., I 111). Dabar *valdininkas* visur yra įsigalėjęs senesnio „činauniko" vietoje, o *viršininkas* atstoja pirmesnį „načalniką".

Kitas ryškus pavyzdys, rodąs J. Jablonskio galvojimo būdą, yra *apyskaita* ir *apžvalga*. Seniau tų žodžių vietoje vartojama *atskaita* ir *peržvalga*. Bet šita vartosena nelabai sutiko su pačios lietuvių kalbos palinkimais. Šalia *atgauti, atginti, atgyti (atgydyti), atpūsti, atriekti, atsėti* ir saulės *atkaita*, audeklo *atkarpa*, oro *atmaina*, grūdų *atmatos*, taip pat *atrūgos, atvaša, atžala* ir kt. *atskaita* turėtų reikšti tai, „kas (nuo ko) atskaitoma, kas lieka

ką atskaičius..." (IV 61), bet nieku būdu ne tai, kas yra rusų *отчет*, iš kurio, nesivadovaujant „savos kalbos pavyzdžiais nei jos dėsniais" (ib.), buvo išversta ir *atskaita*. Visai lietuviškai šį rusų žodį galima versti *apyskaita*, nes šiai sąvokai kaip tik būdingas yra ne atskaitymas, bet apskaitymas. Kaip *apžvalgose* (ne *peržvalgose!*) mes „apžvalgome, kas kitų rašoma, ir apžvalgę savo skaitytojams aprašome", taip ir *apyskaitose* mes „aprašome visa, kas yra suskaitytina, ir visa tat kitiems apskaitome arba aprašome" (1910 m., IV 63).

Šitaip galvodamas, jis gana vykusiai yra precizavęs daugybę lietuviškais žodžiais reiškiamų sąvokų ir joms tinkamų formų parinkęs. Pvz., seniau vok. Inhalt buvo verčiama *įtalpa*. Bet J. Jablonskis pirmas yra įrodęs, kad šis žodis kalbamajai sąvokai reikšti visai netinka. Šalia *talpus* „geräumig, fassend, вместительный, просторный, kurs *gal* daug *sutalpinti*; kurs lengvai *gal sutilpti*, kurs lengvai *sutelpa*, leicht plazierbar" ir *talpa* „der ausreichende Raum zur Unterbringung von Personen und Sachen, вместимость, visa vieta, kurioj gal kas tilpti" *įtalpa* galėtų būti „visa toji vieta, kurion kas gal įtilpti" (1893 m., I 33). Todėl tam, „kas kur turima, Inhalt" žymėti daug geriau tinka *turinys* (plg. dar 1904 m., IV 53), ne *įtalpa*, ir dabar tas žodis kaip tik visur yra įsigalėjęs. Tuo būdu buvo pradėta vartoti ar skirti *narys* „член, członek" ir *sąnarys* „сустав, staw w cielie" (1904 m., I 81), *rašysena* „Handschrift, почерк" (1893 m., III 12), *reikšmė* „Bedeutung, значение" ir *prasmė* „Sinn, смысл, sens" (1904 m., IV 52), *sąskaita* „счет, rachunek" (1904 m., I 81), *tardytojas* „kurs kitus tardo, следователь" (1892 m., IV 13) ir kt.

Kalbiniu metodu ėmus spręsti atskirų žodžių tinkamumą, daugelis nevykusiai vartotų žodžių turėjo išnykti iš raštų kalbos. Pvz., be augščiau minėtųjų žodžių, dabar bendrinėje kalboje vietoje *apšviestūnas*, *apšvietos* reikalai, *aras*, *atvirlaiškis*, *atvirutė* (-kė), *baltiniai* „Wäsche", *bedarbė*, *betvarkė* „Unordnung", *blėdis*, *daugiskaitlis*, *dievmeldystė*, *domė*, *dvarponis*, *įdomautis*, *įspaudas*, *išdirbinys*, *įtekmė*, *laisvanoris*, *langinyčia*, *metturgis*, *mokytinis* „Schüler", *mokslainė*, *mokslinyčia*, *neprigulmybė* (*neprigulmingumas*), *paišelis*, *paišiukas*, *pamokslinyčia*, *pirmyneiga*, *prekė* „Preis", *prekėjas*, *sandarbininkas*, *savistoviai*, *siekis*, *skaitlinė*, *užduotis*, *vanduonis*, *viršžmogis*, *žingeidus*, *žinyba* ir

kt. — vartojama *inteligentas* (1893 m., IV 25), *švietimo (apšvietimo)* reikalai (IV 56), *erelis* (1917 m., IV 212), *atvirukas* (1912 m., IV 120; 1914 m., IV 141), *skalbiniai* (1915 m., IV 204; 1917 m., II 89), *nedarbas* (1912 m., IV 108; 1914 m., IV 150), *netvarka* (1914 m., IV 150; 1917 m., II 73), *žala* (1912 m., II 95), *daugiskaita* (1913 m., III 38), *pamaldos, šventimas* (1914 m., IV 140), *dėmesys* (1924 m., IV 301), *dvarininkas* (1914 m., IV 184), *domėtis* (1922 m., II 277), *įspūdis* (1904 m., IV 53), *dirbinys* (1914 m., IV 184), *įtaka* (1912 m., IV 105), *savanoris* (1912 m., IV 108), *langinė* (1917 m., II 88), *prekymetis* (1892 m., IV 18), *mokinys* (1904 m., IV 56), *mokykla* („žodį *mokykla* vartoja jau apie 50—60 metų", 1904 m., IV 56), *nepriklausomybė* (1912 m., IV 108), *pieštukas* (1917 m., II 89), *sakykla* (1904 m., IV 56), *pažanga* (1914 m., IV 184), *kaina* (1904 m., I 259), *pirklys* (1892 m., IV 18), *bendradarbis* (1904 m., IV 51), *savarankiškai* (1904 m., IV 56), *tikslas* (1904 m., IV 51), *skaitmuo* (1912 m., IV 109), *sąmokslas* (1912 m., IV 109), *uždavinys* (1904 m., IV 54), *vandenilis* (1917 m., IV 212), *antžmogis* (1926 m., V 6), *smalsus* (1904 m., IV 52), *vadyba* (1914 m., IV 142).

Šalia nevykusiai sudarytų žodžių J. Jablonskio netoleruoti skoliniai *apart, bakužė, balana, bonka, bujoti, čestavoti, grabė, gryčia (grįčia), jomarkas, kuknia, kvartūkas, liekarsta, nabašninkas, prietelius, svodba, žalnierius* ir kt. dabar jau pakeisti arba keičiami į *be* (1904 m., IV 53), *lūšnelė, trobelė* (1921 m., II 229; 1924 m., IV 302), *skala* (1917 m., II 89), *butelis, butelys* (1917 m., II 89), *tarpti, gražiai augti, keroti, klestėti* (1894 m., I 64), *mylėti, vaišinti* (1894 m., IV 50), *griovis, griovys* (1894 m., I 65), *troba, pirkia* (1914 m., IV 141; 1917 m., II 89), *prekymetis* (1894 m., I 65), *virtuvė* (1894 m., I 67), *prikyštė, prijuostė* (1894 m., I 67), *vaistas* (1894 m., I 65), *velionis* (1892 m., IV 19), *bičiulis* (1894 m., I 65), *vestuvės* (1894 m., I 65), *kareivis* (1894 m., IV 50).

Tačiau nemaža žodžių, kuriuos J. Jablonskis pats buvo linkęs vartoti arba teikė kitiems, dabartinėje bendrinėje kalboje neįsigalėjo arba yra vartojami visai kitokia reikšme. Pvz., 1893 m. jis pats yra rašęs: „Knyga su šituo a n t r a š u" (I 25). Taip pat ir vėliau, 1904 m., *antgalvį* „nadgłowek, Titel" vertė į *antrašą*, o vok. A d r e s s e vadino *adresu* (IV 53); *adreso antrašu* neleido versti ir 1912 m. (IV 95). Bet 1920 m. jau *antrašo* vietoje vartojo *antraš-*

tę, — ji dabar yra visur jau įsigalėjusi, — o *antrašą* paliko žymėti tam, kas yra vok. Aufschrift, rus. надпись.

Taip pat *istorininkas*, kad ir gyvosios kalbos žodis (Panevėžio apskrityje juo vadiną tokį žmogų, kurs moka visokių istorijų, moka ir mėgsta istorijos dalykus skaityti, apsakinėti), vis dėlto nebeišstūmė *istoriko*, nors J. Jablonskis to ir pageidavo (1914 m., IV 152).

Karišką jis jau 1911 m. taisė į *karininką*, *karo žmogų* (IV 68); kurį laiką *karininką* šia reikšme ir pats vartojo, pvz.: Olderšoto armija plaukė per Lamanšą, keliaudama į pirmąsias karininkų eiles (1916 m., I 204). Bet kariuomenėje tai neįsigalėjo: *kariškio* vietoje dabar yra vartojamas *karys*, — prieš mirtį tai liepė daryti ir pats J. Jablonskis (V 223), — o *karininkas* yra įgavęs „aficieriaus" reikšmę.

Iš kitų J. Jablonskio teiktų, bet bendrinėje kalboje neįsigalėjusių žodžių galima paminėti: pl. t. *knygos*, *-ų* „Buch" (1919 m., IV 217; 1920 m., IV 230 t.), *velys* „nabašninkas" (1892 m., IV 19), *pamókslinė* „pamokslinyčia" (1904 m., IV 56), *didžiapinigis*, *didžpinigis* „turtuolis" (1914 m., IV 132), *pirkinys* „tavoras" (1892 m., IV 18), dailės *darinys* „tvarinys" (1914 m., IV 180), *tvirtuma* „tvirtynė" (1893 m., IV 22), *viršila* „viršaitis" (1914 m., II 133, IV 164) ir kt. Dabar tų žodžių vietoje raštuose tevartojama *knyga*, *velionis*, *sakykla*, *didžturtis* (ir *turtuolis*), *prekė*, *kūrinys*, *tvirtovė*, *viršaitis*. *Pirkinys* (gyvas žem. žodis) dabar daugelio yra vartojamas pirktam daiktui žymėti; *darinys* kalbotyrinėje kalboje atstoja vok. Bildung, o *viršila* yra tapęs „feldfebeliu".

Taip pat dabar nebevartojami arba vartojami kitokia reikšme dar šie žodžiai: Vilniaus lietuvių draugovės (= draugijos) įstatymai (1904 m., I 81); suėmė į savo rankas... restoranus, kirptuves (= kirpyklas) (1916 m., I 200); algas jie gaudavo... iš valstybės pinigyno (= iždo) (1915 m., II 53); kiekvienas pirkininkas ir amatininkas turi taupyti (1913 m., I 155); prigimties (= gamtos) mokslas (1908 m., II 33); kunigai... turi būtinai paturinėti taupymo reikalą... steigdami savo dirbamose įstaigose sandėlių kasas (1913 m.. I 154); smulkieji turtininkai (1913 m., I 154) ir kt.

Nemaža žodžių J. Jablonskis dar yra gujęs ir tókių, kurie gali būti pateisinti kalbos duomenimis, pvz.: *balsiai* (1924 m., II 316;

1928 m., V 181), *esybė* (1926 m., V 24, 183), *ištvermė* (1914 m., IV 178), *išvaizda* (1920 m., IV 225), *ką tik* (1917 m., II 89), *keliauninkas* (1917 m., II 89; 1928 m., V 186), *kitatautis* (1914 m., IV 151), *noriai* (1914 m., IV 141, 178; 1922 m., II 298; 1925 m., IV 312), *nuodugniai* (1914 m., IV 178), *nuosavybė* (1930 m., V 224), *padėtis* (1926 m., V 90), *pagelbininkas* (1912 m., IV 108), adv. *priderančiai* (1912 m., IV 107), *priklausyti nuo ko* (1925 m., IV 320), *prokalbė* (1928 m., V 210), *protėvis* (1928 m., V 210), *skriauda* (1917 m., II 90), *sueiga* (1912 m., IV 109), *svetingas* (1926 m., V 18), *ūpas* (1926 m., V 25), *užpykti, užsigeisti, užsimąstyti* (1916 m., II 90) ir kt. Šių žodžių vietoje jis patarė vartoti *balsu, garsiai, būtybė, patvara, pavidalas* (lytis, išorė), *vos, keleivis, keliautojas, nerusas, nelietuvis..., mielai, noringai, noroms, giliai, tinkamai, būklė* (vėliau *būtis*), *savybė, padėjėjas, antrininkas, prideramai, pareiti nuo ko, senkalbė, sentėvis, nuoskauda, kuopa, saneiga, vaišingas, vaišus, nuotaika, papykti, įsigeisti, susimąstyti.* Kaikurie iš šių pakaitų yra visai neblogi žodžiai (pvz., *būtybė, patvara, pavidalas, keleivis, mielai, padėjėjas, kuopa, vaišingas, nuotaika...*), bet jais keisti niekuo nedėtus augščiau minėtuosius žodžius nėra jokio būtino reikalo: senovinės raštų ir dabartinės gyvosios kalbos pavyzdžiais kaip reikiant galima pateisinti ir *balsiai* (1928 m. ŠD 798 t.), ir *esybė* (1927 m. ŠD 459, 1929 m. ŠD 234 t.), ir *keliauninkas* (1929 m. ŠD 235 t.), ir *noriai* (1927 m. ŠD 57 t.), ir *priderančiai* (1926 m. ŠD 396 tt., 1927 m. ŠD 1238), ir *skriauda* (K. Būga KS 11 t.), ir *sueiga*, ir *svetingas* (1934 m. Vairo 272), ir *užsigeisti* (K. Būga KS 26) ir kt. Net *ištvermė, išvaizda, kitatautis, nuodugniai, nuosavybė, padėtis, pagelbininkas, priklausyti nuo ko, prokalbė* (be jos kalbininkai visai negali apsieiti!), *protėvis, ūpas,* taip pat *pasekmė* (1912 m., IV 108), *pradinė* mokykla (1912 m., IV 107), *pirmyn...,* ir tie žodžiai dabar maža kieno bepuolami. Taip pat dabar jau niekas nebetiki, kad *boba* būtų slav. skolinys (1894 m., I 65), kad *-ūnas* būtų nelietuviška priesaga (1893 m., IV 25), kad *savaitės* nereikėtų vartoti *nedėlios* vietoje (1894 m., I 65) ir kt.

Dar galutinai nenusistoję yra žodžiai *ainis, anūkas, būklė, būtis, dienynas, gyvūnas, obalsis, priedermė, prievolė, privalyti* ir kt. Pats J. Jablonskis *ainius* su *anūkais* buvo linkęs keisti į *vaikaičius, vaikų vaikus* ir net *vaikaičiūnus* (1925 m., IV 325;

1928 m., V 210). Prieš karą *padėjimo* reikšme jis dar nevengė *stovio* (1912 m., IV 93), po karo tam reikalui buvo panoręs vartoti *būklę*, o vėliau vėl buvo begrįžtąs prie žem. *būties* (1913 m., I 155; 1928 m., V 170). Mokinių *dienyną* jis vertė į *dienoraštį*, *dienraštį* (1926 m., V 17), *gyvūną* į *gyvį*... (1915 m., IV 205). Dėl *obalsio* nėra griežtai pasisakęs: 1913 m. ir 1920 m. pats tą žodį vartojo (I 156, 224), o 1926 m. šalia dar buvo linkęs teikti ir *pošūkį* (V 7). *Priedermės* savo raštuose niekur nėra smerkęs, prieš karą net ją ir pats vartojo, pvz.: pildydamas knygininko p r i e d e r m e s (1907 m., II 25); jie atlieka tokias dideles p r i e d e r m e s (1908 m., II 30). 1913 m. net ir *prievolę* tam reikalui yra vartojęs, pvz.: patys jau nuo mažų dienų mokytųs... savo p r i e v o l e s artimui atlikti (I 153). 1918 m. „Mūsų žodynėlyje" jam prievolė dar buvo обязательство, обязанность šalia *pareiga* „долг, обязанность" (31, 35 psl.). Vėliau drauge su Kuršaičiu buvo linkęs skirti *pareigą* „Pflicht" nuo *prievolės* „Bedürfnis" (1928 m., V 197). *Privalyti* paskutiniu laiku taip pat norėjo vartoti tik r e i k ė j i m o reikšme. Dabar, po jo mirties, vieną kitą iš tų žodžių linkstama kiek kitaip vartoti: *ainį* vis daugiau atstoja *palikuonis*; *būklės* vietoje vartojama *padėjimas* ir net *padėtis* (*stovis* yra „Zustand, состояние"); mokyklinėje kalboje kažkodėl labai yra įsigalėjęs *dienynas*, nors *dienoraštis* yra geresnis; *obalsio* vietoje vis daugiau įsigali *šūkis*; *priedermės* „Pflicht" nevengiama; o kaip galutinai nusistos *gyvūnas*, *prievolė*, *privalyti*, tuo tarpu dar nevisai aišku.

V.

Rūpindamasis atskirais žodžiais, J. Jablonskis daug dėmesio yra kreipęs ir į atskiras jų lytis. Ypač daug jis yra pasidarbavęs priesagų srityje. Nors gyvojoje kalboje priesagos yra dar labai gerai skiriamos, bet raštuose jos anksti buvo pradėtos maišyti, todėl, pradėjus visą rašomąją kalbą tobulinti, reikėjo ir čia padirbėti. Štai jau 1892 m. J. Jablonskis yra pastebėjęs, kad „priesagos *-inis*, *-iškas*, *-ingas* geros esti daryti tik iš pirmininkų daiktavardžių: iš *tėvas*, *medis*, *molis*, *šů* lengva padaryti su tomis pabaigomis būdvardžiai (tėviškas, molinis, medinis, šuniškas), bet nů jų antrininkų, t. y. *tėvynė*, *tėviškė*, *molynė*, *šunija* gyvoji kalba ne padaro jau nėkokių būdvardžių" (IV 20). Todėl vietoje *draugijiniai*

reikalai, *tikėjimiškas* dalykas, *tėvyniški* varpai reikėtų sakyti *draugijos* reikalai, *tikėjimo* dalykas, *tėvynės* varpai (ib.).

Priesaga *-tinis*, *-tinė*, pridėta prie „veiksmažodinių stuomenų“, visada turi pasyvinę reikšmę: *bristinis* tinklas yra toks, kuriuo „brendama arba bredama (ne *kuris* brenda, breda)“, *pirktinis* arklys yra „pirktas arklys“ ir kt. (1893 m., IV 24).

Priesaga *-ingas* „reiškia daugiausia daiktų vidaus ypatybę, ne visų pastebimą jų savotiškumą“ (1912 m., IV 85), pvz.: *išmintingas, protingas* žmogus, *sultingas* obuolys, *žuvingas* ežeras ir kt. Priesagos *-otas, -ėtas, -uotas* rodo „*paviršio, aikštės*, visų matomą daiktų ypatybę, visų pastebimą jų savotiškumą“ (ib.), pvz.: *kuprotas* senis, *duobėtas* kelias, *plaukuota* galva ir kt. Todėl pagal tai nieku būdu negali būti *talentuota* duktė, — ji tegali būti tik *talentinga*, t. y. tokia, kuriai „viskas ranka eina, viskas klojasi“, kuri yra laiminga, dalinga (1912 m., IV 84). Šitaip galvojant, buvo pradėta vartoti ir *nervingas* (ne *nervuotas*), *religingas, taktingas* (ne *taktiškas*) žmogus ir kt. Plg. dar: vertėjų pasielgta visai d e m o k r a t i n g a i (1915 m., IV 203); visa pasaka f a n t a s t i n g a (1920 m., II 169); stengiausi būti o b j e k t i n g a s (1915 m., I 173); teks... labai s u b j e k t i n g a i[1]) nusakyti (1915 m., IV 204) ir kt. Bet iš sudurtinių daiktavardžių nelinkstama sudaryti būdvardžių su priesaga *-ingas*, todėl negali būti ir *labdaringos* draugijos, — jos vietoje turėtų būti *labdarių* (labdaros) draugija (1912 m., IV 96; 1914 m., IV 130, 139; 1930 m., V 224).

Ypač nelengva yra skirti priesagą *-iškas* nuo *-inis* ir daiktavardžio kilmininko: tai jau seniai pradėta maišyti. Daug kur, nesutinkant su žmonių kalbos pavyzdžiais, yra vartojama priesaga *-iškas* vietoje *-inis* arba daiktavardžio kilmininko. Tai ir pats J. Jablonskis tik pamažu tepradėjo skirti. Štai 1890 m. jis dar rašė: kun. Miežinis nemoka... l i e t u v i š k o s kalbos (IV 6). Taip pat ir 1893 m. rašė jis apie „gramatiką l i e t u v i š k o s kalbos“ (IV 36). 1901 m. net pats yra parašęs „Lietuviškos kalbos gramatiką“. Bet 1903 m. jau rašė *lietuvių*, *lenkų* kalba (I 70), o 1904 m. jau visai sąmoningai siūlė *lietuvišką* kalendorių keisti į *lietuvių* arba *Lietuvos* kalendorių, nes „*žmonių*, *mųsų* kalba“ labai žymiai ski-

---

[1]) Dabar jau daugiau linkstama vartoti *objektyvus, objektyviai, subjektyvus, subjektyviai.*

riasi nuo *„žmoniškos, mųsiškos* (= *tokios*, kaip žmonių, mųsų) kalbos"; *„lenkų* žemė", *„lietuvių* laikraštis" griežtai skiriasi nuo „lenkiškos (= tokios, kaip lenkų) žemės", „lietuviško (= *tokio*, kaip lietuvių) laikraščio" (I 83), taigi ir *Lietuvai* arba *lietuviams* leidžiami kalendoriai tegali būti tik *Lietuvos* arba *lietuvių*, ne *lietuviški*. Šitos nuomonės jis yra laikęsis ir vėliau (1905 m., IV 59 t.) ir kt. Dėl to 1912 m. pasiteisindamas rašė: „Kaz. Jaunius ir po jo P. Kriaušaitis rašė kitados *lietuviškus* kalbamokslius, *lietuviškos* kalbos gramatikas; vėliaus, daug geriau pramokusiu *žmonių* kalbos, išdrįso abu rašyti ir *„lietuvių* kalbos gramatikas"; dabar K. Būga, P. Kriaušaitis, J. Šlapelis, Rygiškių Jonas... ėmė visi *„lietuvių* kalbos žodynus, gramatikas, sintakses" rašyti" (1912 m., IV 91).

Suvokus priesagos *-iškas* reikšmę, toliau reikėjo apibrėžti ir priesagos *-inis* vartojimą. Kad ir bendrais žodžiais neformuluodamas, jau 1911 ir 1912 m. tam tikrais parinktais ir sugretintais pavyzdžiais lyg sakyte pasako, kad priesagos *-inis* būdvardžiai žymi daikto santykį su kuo nors ir todėl yra artimesni daiktavardžių kilmininkams; jie dažnai net pagrečiui yra vartojami, pvz.: *vietos* ir *vietinis* kunigas, *Prūsų* ir *prūsinis* spiritas ir kt. (1912 m., IV 98t.). Būdvardžiai su priesaga *-iškas* pažymi panašumą, pvz.: čia esama *lietuviškų* sūrių (= tokių, kokių Lietuvoje pilna), jo ir laukas *daržiškai* (= kaip daržas) dirbamas, *ponų* drabužiai (kurie ponams priklauso, kurie yra ponų) ir *poniški* drabužiai (tokie, kokiais ponai vilki, darosi) ir kt. (1912 m., IV 99). Todėl pasakymas *kariškas* laivas yra nevykęs: jo vietoje reikia sakyti *karo* laivas (plg. karo laukas, ūkio įnagis, darbo žmogus, išeigos drabužis) arba *karinis* laivas (plg. išeiginis drabužis, darbinis arklys); reikiant galėtų būti sakoma ir *kariaujamas* laivas (1911 m., IV 68, 73). Taip pat nepatartini pasakymai yra *bešališkas* žmogus (= bešalis, žmogus bešalis, 1912 m., IV 94), *valdiška* vieta (= valdžios vieta, 1927 m., V 139), bet *bedieviškas* raštas, *begėdiškas* darbas (1912 m., IV 96, 101) ir kt.

Dabartinėmis akimis žiūrint, J. Jablonskis pačius svarbiuosius šių priesagų skirtumus jau buvo pastebėjęs, palyginti, daug geriau, kaip A. Leskienas savo veikale „Bildung d. Nomina im Litauischen". Bet vis dėlto dabartinės jų vartosenos jo apibrėžimai kaip reikiant neapima — jie yra persiauri. Pvz., priesagai *-iškas* buvo priskyręs tik panašumą (plg. dar jo Gram.[2] 221), o priesaga

-*inis* savo gramatikoje (220 psl.) daugiausia žymi tik daikto kilmę; priesaga -*ingas* čia jam reiškia „daikto vidaus ypatybę, išeinančią dažnai arba kartais ir aikštėn". Iš tikrųjų priesaga -*ingas* reiškia paprastą arba, dažniau, gausingą pagrindiniu žodžiu išreikštų daikto savybių turėjimą (žr. mano straipsnį „Priesaga -*inga*- ir jos vartojimas", 1934 m. *Vairo* 268—278 psl.). Priesaga -*inis*, žymėdama priklausomybinius santykius, dažnai reiškia ir paviršutinį daikto panašumą, jo pavidalą (pvz., *grūdinės* bulvės, *obuolinė* spyna ir kt.), o priesaga -*iškas* pirmiausia žymi būdingąsias (charakteringąsias) daikto ypatybes, kuriomis jis į ką yra panašus arba kurios tik jam pačiam tėra esmingos, susijusios su jo esme (plg. 1936 m. *Židinys*, Nr. 1, 140—145 psl.). J. Jablonskis šito panašumo skirtumo dar nebuvo pastebėjęs. Apskritai, visa priesaginė žodžių daryba jo labai maža teapdorota, — tai turės būti kitų padaryta.

VI.

Daug vaisingesnė, kaip žodžių daryboje, J. Jablonskio veikla yra pasireiškusi sintaksės srityje. Nors jo 1911 m. parašytoji „Lietuvių kalbos sintaksė" savo metodu nieko originalaus neduoda, — ją rašant buvo sekta pasenusiais rusų kalbos sintaksės vadovėliais, — ir, be to, tos sintaksės parašyta tik viena dalis — sakinių mokslas, — bet surinktosios sintaksinės medžiagos gausumu bei dorojimu ir naujų terminų sudarymu buvo padaryta graži pradžia visai naujam dalykui, apie kurį lig tol Lietuvoje labai maža buvo galvota, kuris daugiausia iš visų gramatikos dalių buvo apleistas. Net ir dabar, daugiau kaip po 25 m. nuo jos pasirodymo, niekas nėra parašęs geresnės lietuvių kalbos sintaksės. Priešingai, daug kur kiti sintaksių autoriai ne tik nėra pirmyn pažengę, bet dar toli nuo pirmosios sintaksės atsilikę, savo svaičiojimais daugiau visokios painiavos pridarę ir tuo žymiai pasunkinę patį sintaksės mokymąsi ir dėstymą mokyklose.

Ir tai yra visai nenuostabu. J. Jablonskis nesigainiojo jokių nepaprastesnių teorijų: viską stengėsi daryti ko įmanomiau ir sintaksėje, — stengėsi atskirti pelus nuo grūdų. Štai jau 1893 m. surinkęs rašo „Medegą sintaksiui" — aiškina, kada turi būti vartojamas naudininkas, iš naudininko išriedėjusi veiksmažodžių bendratis ir naudininkas su bendratimis. Davęs visą eilę pavyzdžių,

nurodo, kad paprastas naudininkas ir bendratis tam tikrais atvejais savo vartosena nesiskiria — abu yra vartojami tikslui žymėti, pvz.: jie perka javus ne *sėklai*, bet *duonai*; ne *draskyti* knygas rašome; ne visų burnos *putrai srėbti* ir kt. (IV 28 tt.). Tai išdėstęs, toliau kelia aikštėn sakinius, „maž težinomus Europos kalbose" (pvz., jam teko *mėšlas vežti*, šulinio *vanduo* sveika *gerti* ir kt.), dalies kilmininką (pvz., atnešk man *vandens* „bringe mir Wasser" ir atnešk man *vandenį* „bringe mir das Wasser" ir kt., IV 34), supiną (pvz., *išėjau grybautų*, kasmetai Anykščius *miško kuoptų* varė ir kt., IV 35 t.). Kitoje vietoje nurodo, kad prielinksnis *dėl* gyvojoje kalboje reiškia priežastį (pvz., smunka žirgelis *dėl* neteisių žodelių ir kt.), ir todėl posakis „mokyklos *dėl apšvietimo* žmonių" yra nevykęs, nes *dėl apšvietimo* neišreiškia tikslo, kuriam yra skiriamos mokyklos, — tam tikslui žymėti turi būti vartojamas naudininkas, t. y. mokyklos *žmonėms apšviesti* (1893 m., IV 27); dabar pasakytumė: mokyklos *žmonėms šviesti*.

Ir tuo būdu, pradėdamas nuo 1911 m., savo kalbos straipsniuose, iš kurių yra susidarę bent du tomai, J. Jablonskis yra kėlęs aikštėn įvairių įvairiausių sintaksinių dalykų, kurie raštuose buvo nekaip reikiant vartojami. Čia jų, kad ir norėdamas, negalėčiau visų suminėti; antra vertus, tai man čia ir nerūpi. Tik, kad galėtume geriau suprasti, kaip buvo daroma, čia paminėsiu kelis taisytuosius pavyzdžius: jis apsimetė *sergančiu* (= sergąs, 1911 m., IV 66); jų nekvietė *ant* lietuvių *vakaro* (= į lietuvių vakarą, lietuvių vakaran, ib.); buvau *ant stoties* (= stotyje, ib.); jie *mus* atstovauja (= jie mūsų atstovai, mums atstovauja, IV 78); *reikė buvo* (= reikėjo, reikė) plaukti labai atsargiai (1912 m., IV 94); susirinko keli lietuviai, *kad įsteigti* draugijos *skyrių* (= draugijos skyriaus įsteigtų, įsteigti, 1912 m., IV 95); bankas įteiks pinigus *sulig nurodyto adreso* (= nurodytuoju adresu, 1914 m., IV 129); pagadintas vanduo *veikia į* geriančių žmonių *sveikatą* (= kenkia... sveikatai, veikia sveikatą, 1915 m., IV 204, 206 t.) ir kt. Šituo būdu taisydamas, jis yra gana daug nevykusių pasakymų išvairėjęs iš raštų kalbos: tai yra didelis jo nuopelnas. Dabar, turėdami daugiau pavyzdžių, galime nesutikti tik su vienu kitu jo taisymu. Pvz., pasakymai „*iš to džiaugtis* tereikėtų" (IV 67), „visi *stebėjos iš jo raštų* (ib.), „Mikutis *pasijuokia iš* savo *serserų*" (II 218), „jie norėtų ir *nuo ispanų atsikratyti*" (IV 93) ir kt. šiandien drauge

su J. Jablonskiu nebetaisytini į *„tuo džiaugtis* tereikėtų“, „visi *stebėjos jo raštais*“, „Mikutis *pasijuokia* savo *seserimis*“, „jie norėtų ir *ispanais atsikratyti*“, nes čia taisomieji sakiniai, kad ir yra vėlyvesni padarai, dabar gyvojoje kalboje labai plačiai vartojami ir daug įprastesni yra už pataisytuosius; šie pastarieji bėra tik vienur kitur vartojami (plg. 1930 m. *Kalba*, I 24—26).

VII.

Viena iš nesėkmingiausių ir, pasakyčiau, nelaimingiausių J. Jablonskio kalbinės veiklos sričių yra rašyba. Iš pat pradžios jis rašybos dalyką suprato gana gerai: žinojo, kad, rašybą tvarkant, nereikia rūpintts svetimtaučiais, nes „toksai dalykas, kaip rašyba, negali tarnauti dviem ponam“ (1893 m., III 12); kad rašyboje negalima suvaikyti visų tarmių — jos „turi lenktis prieš savo liemenį, prieš rašto kalbą“ (III 5); kad „viena raidė tegali būti vienaip ištariama“ (III 12); kad viena garsine rašyba negalima išsiversti, nes ji jau pat pradžioje buvo gerokai suskydusi (1917 m., II 91); kad ilgosios balsės vis dėlto tikrai reikės skirti nuo trumpųjų, — „kuriais ženkleliais bus reiškiama garso ilgumas — yra jau kitas dalykas...“ (1920 m., III 102) ir tt. Bet, nors per visą savo gyvenimą ir labai troško, iki pat savo mirties jis negalėjo sulaukti rašybos vienybės. Visų pirma, visiems taikstydamasis, visą laiką pats labai svyravo. 1901 m. „Liet. kalbos gramatikoje“ rašė: *ąžuolas, lendrė, lieptas, motina; vedžiau, mečiau; vyras, dūmai; širdys, sūnūs*, bet *męs, jųs; augštas, rūgštus, kibšas, migšas; vezdamas, mezdamas, spauzdinti; šąla, kęra, šįla, spųra; gerįsiu, gįsiu, rųšis* ir *gerinti, ginti; piauti...* 1911 m. sintaksėje, norėdamas pažiūrėti, ką kiti pasakys, rašė: *pjauti, lobjo, šlapjas, trys pirtys, inkąsti, įšokti...* 1918 m. „Vargo Mokykloje“ jau randame: *bėk, sprok; lūžta, grįžta, dųžta, tįžta, šąla, šįla, kęra, spųra; biaurus, piaulai, spiauti; aukštas, baikštus, dyksnis, sluoksnis* ir *kníūbščias, sluogtis...; mesdamas, vesdamas, mesdinti...* Sugrįžęs į Lietuvą, ėmė vartoti vilniškę rašybą: *šąla, kęra, kyla, spūra; aukštas, baikštus, rūkštus, sluoksnis...*; *biaurus, piaulai...; mesdamas, vesdamas...* Bet vėliau, leisdamas „Visuomenės įnamius“ antruoju leidimu, vėl ėmė rašyti *kįla, spųra...* „Urviniame žmoguje“ net buvo pradėjęs vartoti ir *šeip, teip, terp!* Dar jam gyvam besant, prie Šv. Ministerijos buvo sudaryta Rašybos Refor-

mos Komisija, kuri buvo sudarius bent kelis projektus, bet visi į švietimo vadovybę atsimušė, kaip į sieną; net ir tas projektas buvo atmestas, kuris buvo sudarytas toks, kokio pati vadovybė pageidavo. Nepriėmus nei vieno pasiūlymo, laikinai buvo atidėta visa rašybos reforma ir įsakyta mokyklose vartoti jablonskinę rašybą. Kilus tam tikriems neaiškumams, vieno mokyklų inspektoriaus žodžiais buvo nurodyta į trečiąjį J. Jablonskio raštų tomą; bet ten yra visko, ko tik nori: ir *metšiau* 6, ir *bjauriai*, ir *augštaičiai*, ir *jieško*, ir *spauzdinti* ir kt. Taigi trokštosios rašybos vienybės labai liūdnas galas: laikraščiuose ir net pačios Šv. Ministerijos leidiniuose vartojama labai marga rašyba; mokykla, kuriai taip reikalingas yra rašybos vienodumas, turi dar vis klampoti rašybinėse painiavose; o didysis lietuvių kalbos žodynas, kuris ruošiamas leisti nesutvarkyta rašyba, dar ilgą laiką bylos apie lietuvių napaslankumą. Bet ką padarysi? Tai visai nepriklauso nuo kalbininkų.

Labai gaila, kad dabar nebėra gyvo J. Jablonskio: jis dar ir šiandien galėtų pakartoti tuos pačius žodžius, kuriuos yra pasakęs 1914 m.: „Vienos bendros visiems rašybos... mes neturime" (III 49). Taip pat beveik po 20 metų dar tinka ir tas jo sielvartingas šauksmas:

„Taip toliau tverti nebegali! Tauta, kuri nori gyventi, šviestis ir rimtai kalbėti apie savo ateitį, literatūrą, raštiją, mokyklą, ténkintis tuo, nuleidus rankas, — neturi teisės.

Reikia turėti būtinai v i e n a rašyba. To rėkte rėkia ir mūsų mokykla ir visa jaunoji, gyvoji, norinti gyvo darbo Lietuva" (III 199).

VIII.

Trumpai apžvelgus svarbesniąsias J. Jablonskio kalbinės veiklos sritis, lieka dar žinoti, kiek jo buvo rūpintasi bendrine šnekamąja kalba.

Savo Šv. Ministerijos išleistuose raštuose apie lietuvių kalbos fonetikos dalykus beveik nieko nerašo. Savo antrojo leidimo „Lietuvių kalbos gramatikoje" apie garsus ir jų tarimą irgi labai maža rašo, — ne daugiau, kaip 1901 m. gramatikoje; čia, man atrodo, garsai net geriau yra aprašyti. Ir šitas mažas jo dėmesio kreipimas į lietuvių kalbos fonetiką, į bendrinę šnekamąją kalbą, į jos tartį, dabar jau yra davęs tam tikrų, žinoma, neigiamų, vaisių. Vien rūpindamasis bendrine rašomąja kalba ir jos dalykus kelda-

mas aikštėn, jis ilgainiui mokyklos ir šiaip mokytinės visuomenės akis nejučiomis nukreipė nuo bendrinės šnekamosios kalbos, daug ką tiesiog pripratino žiūrėti vien parašytųjų dalykų taisyklingumo. Dėl to visų daugiausia buvo susirūpinta, kaip turi būti rašoma, o bendrinis tarimas buvo paliktas paskutinėje vietoje. Mokyklose, beveik nuo pat pradžios, daugiausia buvo mokomasi tik rašybos ir pačios kalbos dalykų. Maža kam terūpėjo išmokyti tarti gražiai, tikrai lietuviškai. Teatras, radiofonas ir kitos viešosios įstaigos daug kur jau ėmė vartoti visai žargonišką tartį. Visa tai, žinoma, negalėjo neatsiliepti ir į bendrinę rašomąją kalbą: daug ką nereikiamai tariant, pasidarė sunkiau klaidingai tariamus dalykus išmokti taisyklingai parašyti; yra buvę atsitikimų, kada net išmoktieji taisyklingi dalykai iš tarimo buvo vėl klaidingai parašomi. Taigi, šiaip ar taip kalbėsime, toliau nebegalima ignoruoti bendrinės šnekamosios kalbos: ji yra drauge su bendrine rašomąja kalba kultivuotina, o kaikur į ją dabar, gal būt, net daugiau kreiptina dėmesio, nes jos viena kitą didžiai veikia; plg. 1927 m. ŠD 340 tt., 1935 m. GK 3 tt.

Pats J. Jablonskis ne tik maža yra rūpinęsis bendrine šnekamąja kalba, jos tartimi, bet nėra turėjęs dėl to ir vienodos nuomonės. Pvz., 1893 m. jis yra rašęs: „Jei dabartinė raštų kalba eis vis pilnyn ir tobulyn, nesimainydama dialektiškai (= savo formose), tad ar vėliaus ar ankštšiaus męs norėsime, kad visi, Augštaitšiai ir Žemaitšiai, mokėtų kalbėti ir tarti teip, kaip kalbės Lietuvos pirmuoliai, inteligentai, norėsime savo Lietuvoje girdėti visus vienodai ištariant ir kalbant“ (II 5). Bet vėliau, 1914 m., jau rašė: „tarykite kaip tinkamai, taip, kaip kur yra žmonių tariama, bet taisyklės rašybai turi būti nepainios, lengvos įsistebėti ir atsiminti — įvairių tarmių mokiniams ir šiaipjau žmonėms“ (III 61). Tą pačią mintį tais pačiais metais kartoja ir kitoje vietoje: „Gimtosios kalbos mokytojas, kuriam ypačiai rūpi rašyba, turi savo mokinį išmokyti rašyti. Mokinys tetarie, kaip gali, kaip moka, kaip yra rapratęs“ (III 64). Dabar su šitokiu galvojimu vargiai begalima sutikti: mokant bendrinės kalbos, ne tarminės (transkripcinės) rašybos, reikia, kad bent kiek mokinys turėtų supratimo ir apie tos rašybos ženklais reiškiamus garsus, nes šiaip, vienaip tardamas, o kitaip verčiamas rašyti, jis niekaip negalės įsivaizduoti, kodėl taip reikia daryti. Visai kas kita yra, kada mokinys jau žino, kaip šis

arba tas garsas yra tartinas, t. y. kada jis ausimi girdi ir skiria tą ar kitą garsą, rašmens turinį: tada jis daug lengviau gali suvokti ir akimi matomą garso lytį, patį rašmenį, arba raidę; tada jis lengviau gali pastebėti ir savo gimtosios šnektos bei bendrinės kalbos garsų skirtumus ir juos sąmoningiau išmokti. Bet tai galės būti padaryta tik tada, kada mokyklos reikalui bus formuluotos ir aiškiai aprašytos bendrinės kalbos norminės garsų lytys ir patys lietuvių kalbos mokytojai su tuo bus kaip reikiant susipažinę. Taip pat tai reikėtų gerai ir pedagogiškai apsvarstyti.

IX.

Apžvelgdami visą J. Jablonskio raštų kalbos raidą, aiškiai galime matyti, kaip ji nuo pradžios iki galo vis yra tobulėjusi ir įvairėjusi, kaip visą laiką yra dariusis įmanomesnė, sklandesnė ir lietuviškesnė. Iš pradžios savo straipsniuose jis pats dar vartojo *apart* (IV 3), *balsamokslis* „fonetika" (IV 36), *įspaudas* ar *įspauda* (I 30), *įtekmė* (I 17), *ligonbutis* (1908 m., I 144), *notarijus* (I 64), *rankvedis* (IV 41), *rašėjas* (IV 3), *raštenybė* (I 24), *sąjungoti* „asmenuoti" (II 22), *santaisa* „sintaksė" (IV 3, 8), *siekis* „tikslas" (I 14), *sostapilis* (I 11), *spaustojas* „korektorius" (I 69), *stipendijatas* (1908 m., II 30), *stipendistas* (1906 m., II 9), *sulygintinis kalbamokslis* (IV 10), *užbaiga* „galūnė" (IV 6), *užduotis* (I 59) ir kt. Bet po kurio laiko šitų žodžių vietoje atsirado *be*, *fonetika* (garsų mokslas), *įspūdis, įtaka, ligoninė, notaras, vadovėlis, rašytojas, asmenuoti, sintaksė, tikslas, sostinė, korektorius, stipendininkas, lyginamasis kalbų mokslas, galūnė, uždavinys.* Ir tokių atmainų yra įvykę ne tik žodyno, bet ir kitose kalbos srityse.

Šitą J. Jabľonskio kalbos atmainingumą reikia aiškinti tuo, kad, pradedant jam rašinėti, visa tuometinės spaudos kalba buvo nekokia. Patys aušrininkai, kad ir stengėsi rašyti vakarietiškai, savo kalboje kokios nors pastovios tvarkos, kaip jau augščiau buvo minėta, nesilaikė. Kiti irgi negalėjo duoti geresnio pavyzdžio. O pats J. Jablonskis tik ką buvo įsitraukęs į tautinį darbą. Tad, savaime suprantama, apie kalbos dalykus tegalėjo būti pradėta vėliau galvoti. Bet, ir pradėjus rūpintis kalbos kultūra, vienu metu neįmanoma buvo nei visko iš karto numatyti, nei aprėpti: visa tai tegalėjo būti daroma pamažu ir tolydžio. Taip iš tikrųjų J. Jab-

lonskis ir darė. Ėmęs domėtis kalbos dalykais, nenustojo jais rūpinęsis iki pat mirties.

Apie penkiasdešimt metų jis dirbo lietuvių kalbos kultūros darbą — atsidėjęs ir atkakliai, niekur nesitraukdamas atgal. O kadangi tą visą savo darbą dirbo remdamasis atsargiai ir autentiškai konstatuotais duomenimis ir, be to, tuo darbu stengėsi būti visiems įmanomas, atviras ir tiesus, tad su dideliu pasiryžimu ilgainiui galėjo įveikti daugybę visokių sunkenybių, ir jo darbas davė gražių vaisių: jo pradėtasis eiti kelias ilgainiui pasirodė visai realus ir sėkmingas. Dabartinė lietuvių bendrinė kalba yra plitusi ir toliau plinta jo 1901 m. gramatikos prakalboje išdėstytais pagrindais. Bet tuo dar nepasakoma, kad jis jau yra taręs paskutinį žodį visose praktinės kalbos darbo srityse. Kaip augščiau jau galėjome matyti, nemaža jo spręstųjų ir nuspręstųjų dalykų gyvenime neįsigalėjo. Vieno kito dalyko jis yra pats išsižadėjęs. Pvz., 1893 m. buvo pasidavęs A. Leskieno ir A. Brücknerio nuomonei, kad lietuvių priesaga *-ūnas* yra iš slavų kalbos kilusi (IV 25), bet, 1921 m. pasirodžius *Lietuvos Mokykloje* K. Būgos straipsniui „Priesagos *-ūnas* ir dvibalsio *uo* kilmė", jis tuojau pripažino, kad „čia mūsų klystama" (IV 271 t.). Arba štai ilgą laiką gujo lauk adv. *noriai*; bet, man apie tai 1927 m. parašius *Šviet. Darbe*, jis tuojau pasisakė dėl to žodžio daugiau nebesibarsiąs savo recenzijose. Bet kaikurių savo silpnai pagrįstų tvirtinimų vis dėlto nebuvo tuojau linkęs atsiimti. Pvz., nors K. Būgos *Kalboje ir Senovėje* ir mano *Šviet. Darbe* ir kitur visa eile naujų pavyzdžių buvo aiškiai įrodyta, kad priesaga *-auninkas* gali būti ir lietuviškos darybos, — tą nuomonę yra priėmęs ir E. Fraenkelis ZfslPh VIII 418 t., — o dėl *prosenolio* bei *protėvio* darybos negali būti ir abejojama (žr. 1929 m. ŠD 240 t.); bet jis, 1928 m. spyriuodamasis su V. Kamantausku, vis dėlto, kad ir nevisai tvirtai, dar buvo linkęs tuos žodžius ginti, — jis vis dar manė, kad *keliauninkas* turi savo priesagą iš *vendrauninkas*, o *protėvis* savo priešdėliu *pro-* negalįs būti atskirtas nuo *prošvaistė*, *provėža* ir kt. (V 186, 210). Tačiau aš dar dabar tebesu tos nuomonės, kurios esu pirmiau buvęs, ir tuos J. Jablonskio argumentus laikau nevykusiais; jais dabar nebedaug kas ir Lietuvoje betiki.

Antra vertus, J. Jablonskis, būdamas klasikas filologas, šiaipjau gyvenime lingvistiškai nėra tyręs nei vienos problemos. Visa, ką jis

darė, buvo kasdieninė praktika. „Esu, — sako, — tiktai feldčeris, nors yra žmonių, kurie mane ir ponu daktaru kartais pavadina" (1902 m., III 28). Bet ir tą praktikos darbą dirbdamas, nevisados ir neviską galėjo kaip reikiant argumentuoti, — daug jam tai kliudė laiko stoka ir paskutiniu metu ypač nesveikata. Tat jis ir pats yra jutęs; pvz., 1921 m. dėl to rašė: „Kodėl čia «taisau» autorių — aiškintis, kad ir reikėtų, tuo tarpu negaliu: tam daug laiko reikia..." (II 241 t.). Todėl į amžiaus galą, būdamas jau ligos prirakintas prie kėdės, jis vis mažiau ir mažiau besigriebdavo platesnių įrodinėjimų ir kur galėdamas jau daugiau vadovaudavosi savo anksčiau įgytomis žiniomis, kalbos jausmu ar analogija. Štai 1892 m., nesutikdamas su „filologiškais" Prūso išvedžiojimais, įrodinėjo, kad *spėka* yra lietuviškas žodis ir jungtinas su *spėti*, latvių *spēt*. Nors liet. *spėti* reiškia „schnell (geschwind) genug sein, Musse oder Zeit wozu haben", o lat. *spēt* yra „vermögen, können", t. y. stengti, galėti, tesėti, tačiau tas reikšmių skirtumas dar neįrodo, kad tie žodžiai būtų įvairaus kilimo ar vienas iš kito paskolinti, — iš tikrųjų jie yra vieno kilimo, tik jų reikšmės ilgainiui yra pakitėjusios; iš dalies dar ir liet. *spėti* reiškia „stengimą, galėjimą": aš *atspėju*, *suspėju*, *paspėju* „ar šeip ar teip = galiu". Kad tai gali būti teisybė, rodo *stiprus*, kuris negali būti atskirtas nuo *stipti*. „Nors tarp tokio *stipti* (dvėsti) ir *stiprus* (steif; stark, kräftig) yra jau didelis skirtumas prasmėje, daug didesnis, nekaip tarp latviškų *stipt* ir *stiprs*, vienok nieku būdu ne galėtume sakyti, jůg mūsų *stiprus* (stark) kilęs iš latv. *stiprs*" (IV 11 t.). Čia jis aiškiai pripažįsta reikšmės atmainą. Bet *dailei* to vėliau jau nebenori pripažinti. Šio žodžio nežinodamas iš gyvosios kalbos, 1918 m. „Mūsų žodynėllo" 7 psl. dailiajam menui buvo davęs *dáilės* vardą (plg. *dáilė* : *dailùs*, *daĩlų* = *méilė* : *meilùs*, *meĩlų*). Bet vėliau, kad ir sužinojęs gyvojoje kalboje ir M. Daukšos raštuose esant *dailẽ*, *-ẽs*, *daĩlę* „Handwerk, Arbeit" (plg. 1927 m. ŠD 1233), vis dėlto nebepanoro atsisakyti nuo kaltinės *dáilės*: norėdamas atskirti nuo pirmojo, šiam pastarajam žodžiui buvo linkęs duoti **dailõs* „Kunst" reikšmę (1928 m., V 170). Tačiau toks dirbtinas skyrimas yra visai nereikalingas: semasiologiškai *dailẽ* gali reikšti ne tik „Arbeit, Werk", bet ir „Kunst".

Kitas aiškus vėlyvesnių laikų dirbtinumo pavyzdys yra *stovimas* vanduo (Gram.[2] 138 psl.). Man visą laiką tas pavyzdys at-

rodė įtartinas, todėl dėl jo esu visur teiravęsis, daug ką klausinėjęs, bet niekas jo man negalėjo patvirtinti. Vieną kartą, pasitaikius progai, ėmiau ir patį J. Jablonskį paklausiau to žodžio. Jis man tada prisipažino, kad tą žodį pasidaręs pagal *skaudama* koja, *žibamos* akys ir kt. Vadinas, čia tarp gyvosios kalbos duomenų gramatikoje įdėtas ir dirbtinis pavyzdys.

Šis dirbtinumas, nors ir nėra leistinas bendrinei kalbai, ypač kada lengvai galima išsiversti įprastesniais ir žinomesniais gyvosios kalbos duomenimis, vis dėlto nėra buvęs beribis net prieš pat J. Jablonskio mirtį. Pvz., A. Vireliūnui ir kt. ėmus be saiko lietuvinti visas svetimybes (*pavaizdos tara* „perspektyvos teorija", *moksnis* „etiudas" ir kt.), jis rašė: „Man, seniui, net galva ima suktis beskaitant įvairius tų terminų rinkinius ar projektus" (IV 307). Aštrus kalbos jausmas ir dabar neleido jam nukrypti į kraštutinybę; tik vienur kitur augščiau minėtu atveju, tuojau neturėdamas galvoje reikiamų duomenų, buvo kiek dirbtiniau benugalvojąs. Bet dėl to jo negalima kaltinti: juk arklys dažnai ir keturiomis suklumpa, tad kodėl žmogus, tiek daug ir ilgai dirbęs, nebūtų galėjęs dviem suklupti? Taigi ne tai yra svarbu, — daug svarbiau yra, ką žmogus yra pozityvaus padaręs. O J. Jablonskis kaip tik yra vienas iš tokių darbininkų, kokių lig šiol Lietuvoje visai nedaug yra buvę. Kad ir būdamas savo laiko žmogus, jis savo ilgamečiu darbu yra nulėmęs visą tolimesnį lietuvių bendrinės kalbos likimą. Dabar, kritiškai vertinant jo nudirbtuosius darbus, tenka tik jo pramintąjį kelią taisyti ir toliau tęsti. Tai bus tiesus ir tikras jam atpildas.

Pr. Skardžius.

Lietuvių bendrinės rašomosios kalbos idėja priešaušrio metu

Keli bruožai kalbos istorijai

Wertvoll ist Erkennen w o l l e n, nicht Erkennen. Wertvoll ist die Leistung, nicht der Erfolg.

Karl Jaberg.

ĮVADAS

Terminologija ir tema. *Bendrinės kalbos* (= *Gemeinsprache*) ir jos rūšių — *bendrinės šnekamosios* ir *bendrinės rašomosios* — terminus specialine reikšme lietuvių kalbinėje literatūroje prieš keletą metų yra pradėjęs vartoti Pr. Skardžius[1]. Bet dar nesame spėję tiksliau nusakyti nei šių terminų bei jų sąvokų, nei ypač kitų, su jais susijusių. Taigi manau, kad bent pačiam temos dalykui pravers nors probėgšmais juos paliesti.

Kokią šios sąvokos užima vietą *kalboje*?

Kalbos žodis ir kasdieniniame platesnės nespecialistų visuomenės gyvenime ir mokslo srity nėra vienareikšmis: kalba — nerealinė esmė, idėja (pvz., Sokrato klausimas „kas yra kalba"); kalba — kalbėjimo akto vaisius, pasakymas, sakinys (pvz., „to žmogaus kalba lengvai suprantama"); kalba — tam tikros kultūrinės bendruomenės kalbėjimo akto supozicija, taisyklių vienybė (pvz., „vokiečių kalbą dažnam svetimtaučiui sunku išmokti")[2]. Ir *lietuvių kalba* tebus fikcinė, nereali sąvoka, nes ji tėra suabstraktinta, išvesta (apibendrinta) iš atskirų individų *kalbų*. Konkreti, reali yra atskiro žmogaus kalba. Taigi, griežtai imant, yra tiek kurios nors tautos „kalbų", kiek yra jos atstovų (narių)[3]. Žinoma,

---

1 Žr. 1927 m. ŠD 337 tt., Arch. Phil. III 198—9.

2 H. Dempe, Was ist Sprache? Weimar 1930. 24 tt.

3 Pig. J. Baudouin de Courtenay, Zarys historji języka polskiego 3 t.

tuo visai nenorima neigti kalbos visuomeniškumo (kad kalba galėtų gyvuoti be visuomenės).

Pagal kalbos įkūnėjimo bei tapsmo būdą — šnekėjimą ar raštą — skirtinos dvi tokios kalbos rūšys — *šnekamoji kalba* (= *šnk.*) ir *rašomoji* (= *ršk.*). Jųdviejų paskirtis (ausiai : akiai)[1], pasireiškimo sąlygos ir priemonės yra skirtingos ir skirtingai veikia jų prigimtį[2]. Suprantama, kad abi šios lytys yra tokios jau abstraktinės, fikcinės sąvokos, kaip ir kalba.

Mažiau abstrakti, daugiau reali šnk. rūšis yra *tarmė*[3]. Į tarmes paprastai, kaip sakoma, yra ir kalba suskilusi. „Die Mundart ist einem Dorfe, einem Tal, einer Landschaft eigen, also einer kleineren Gruppe geographisch und historisch mit einander verbundener Menschen. Diese empfinden ihre besondere Redeweise nicht als bestimmten, objektiv herausstellbaren Regeln unterworfen; sie haben deutlich das Bewusstsein dafür, dass sie der Sprache einer grösseren Gemeinschaft untergeordnet ist und sich nicht zum schriftlichen Verkehr eignet"[4].

Bet ir tarmės sąvokos vartosena svyruoja[5]; juk grynų tarmių nėra[6]. Ir mes ją vartojame ir platesne ir siauresne prasme; sakome, pvz., *žemaičių tarmės* (arba *žemaičių tarmių būrys*), bet greta ir *žemaičių dūnininkų tarmė*[7].

Dar daugiau. Kartais mes tarmės vardą perkeliame į ršk. sritį. Nevieno, antai, sakoma ir rašoma: Valančius *rašė žemaičių tarme*. Bet čia jau mažių mažiausia esame netikslūs. Todėl kaikas ršk. stačiai priešais stato tarmę, o „tarmę" ir ja nudažytą ršk. vadina *dialektu*[8]. Aš tuo tarpu abiem atsitikimais vartosiu

---

1 Plg. Fr. Slotty, IF XLVII 192.

2 A. Schmitt, Volksmundart, Gemeinsprache, Schriftsprache 443 (Germ.-Rom. Monatschrift, 1931).

3 „Mundart, dialekto" reikšme, rodos, A. Baranausko pradėta vartoti.

4 Karl Jaberg, Sprachtradition und Sprachwandel 4. (Rektoratsrede.) Bern 1932.

5 Schmitt, l. c. 437.

6 K. Zwierzina, Schriftsprache als Mundart 12 (= Die feierliche Inauguration des Rektors der Grazer Universität). Graz 1930.

7 Smulkesniam skirstymui kartais mūsų vartojamas ir *patarmės*, net *šnektos* vardas. Bet jie dar nėra nusistoję.

8 Taip, pvz., daro K. Kaiser, Mundart und Schriftsprache. Leipzig 1930.

tarmės vardą, tik apsibrėždamas jį (susiaurindamas) *šnekamosios* ir *rašomosios* priedais. Žinoma, ypač pastarasis terminas nėra tikslus. Tačiau dabar čia teks pasitenkinti bent šiomis pastabomis: *rašomoji tarmė* (= *ršt.*), suprantama, labiau nutolusi nuo gyvosios kalbos ir yra diachroninė sąvoka. O *šnękamoji tarmė* (= *šnt.*) tikslia prasme tėra sinchroninė sąvoka; praeičiai mes tą sąvoką tik restauruojamės (žinoma, netiksliai), remdamies rašto liudijimais ir dabartinėmis tarmėmis. Iš kitos pusės, anuometinę *ršt.* aiškinamės remdamies šiųdiene *šnt.*, nes, pvz., yra pagrindo manyti, kad mūsų tarmės (žinoma, kalbant apie dabartinę senąją, šių dienų ršk. ko mažiausia tepaliestą kartą) nuo 19 a. pradžios tegali būti nebent visiškai nežymiai pakitusios.

Pagal kalbos vienalytiškmą (suprantama, lygtinį), kuriuo verčiasi didesnis ar mažesnis jos atstovų kiekis, susidarome kalbos *bendrumo* sąvoką. Šis bendrumas yra esminis kalbos bruožas, nes kalba, būdama atskiro žmogaus nuosavybė (t. y. jame įkūnėdama konkrečiomis lytimis), yra k a r t u ir k i t ų nuosavybė (t. y. bendra jų tarpusavio susipratimo priemonė). Yra sulygimo dalykas, ar tą bendrumą imsime plačiau ar siauriau, taikysime jį didesniam ar mažesniam žmonių būriui[1]. Tuo požiūriu ir tarmė yra „bendrinė kalba“. Bet įprasta *bendrinės kalbos* terminą taikyti didesnėms bendruomenėms, dažniausiai visai tautai. Tad ir mums *bendrinė kalba* (= *bk.*) yra terminus technicus: tai tam tikra bendra visos tautos (tiksliau, jos susisiekimo, susižinojimo reikalams skiriama) kalbos norma, tarmiškai suskilusią kalbinę bendruomenę jungianti viena kalbos lytimi (κοινὴ διάλεκτος), kurios jos atstovai daugiau ar mažiau sąmoningai laikosi. Nuo tautos *kalbos* ši *bk.* pirmiausia skirtina tuo, kad pastaroji yra realinama konkretinama (būtų netikslu, bent mums, sakyti — sukonkretinta) bk. gramatikoje (iš dalies žodyne ir frazeologijoje)[2].

Žinoma, kad ir *bk.* reikia skirti *šnekamąją* (= *bšnk.*) ir *rašomąją* (= *bršk.*) rūšį. Bet, suprantama, jų nei viena, nei antra

---

1 Plg. Schmitt, l. c. 438.

2 Kad *bk.* stačiai sutaptų su tautos *kalba*, vargu ar gali gyvenime kur tai atsitikti; nebent tebūtų viena tarmė. Mūsų Baranauskas, kaip pamatysime, ją norėjo sutapatybinti rašto reikalui; žinoma, apie tobulą sutapatybinimą negali nė iš tolo sakyti.

nėra visai vienalytė. Tai priklauso nuo įvairių jos atstovų bendruomenių ir jų tikslų[1]. Tad dar būtų galima skirti *literatūrinę kalbą, poetinę kalbą*...[2]. Mums tai reikia daryti dabartiniam laikui ir netolimai praeičiai. Tačiau kalbamajai gadynei, bent tuo tarpu, toks skirstymas mūsų kalbai vargu ar būtų įmanomas.

Bršk. K. Jabergas bendrais bruožais taip nusako: „Eine Schriftsprache[3] ist ein sprachliches Ausdruckssystem, das zum schriftlichen Verkehr zwischen den Mitgliedern einer irgendwie, sei es staatlich, kulturell, handelspolitisch usf. zusammengeschlossenen grossen menschlichen Gemeinschaft dient. Dabei sind sich die Mitglieder dieser Gemeinschaft mehr oder weniger klar bewusst, dass die von ihnen verwendete Sprache auf einer Anzahl feststehender und allgemeinverbindlicher, von denen der Mundart abweichender und ihr übergeordneter einheitlicher Normen beruht"[4].

Kaip šnt. syji su bšnk., taip mutatis mutandis ršt. su bršk.

Kalbėdami apie mūsų bršk. problemą priešaušrio metu, daugiausia jos santykiu su ršt. ir domėsimės. —

Lietuvių tautinio atgimimo istorijoje priešaušrį galime imti ir nuo 19 a. pradžios, nes tuo laiku prasideda didesnis lietuviškasis sąjūdis, pasižymįs tomis idėjomis, kurios ryškiai iškįla ypač aušrininkų veikloje (susidomėjimas lietuvių praeitimi ir kalba, tikriau sakant, jų idealizavimas). Kadangi tame sąjūdyje susirūpinimas lietuvių kalba, jos taikymas rašto reikalui, dailinimas turi labai svarbią vietą[5], apie tą priešaušrio gadynę galima kalbėti ir kalbos istorijoje.

Šiame straipsnyje mano tesistengiama iškelti bršk. idėją, t. y. patį tokios kalbos principą (kaip sakyta, daugiausia dėmesio kreipiant į jos santykį su ršt.). Bet išsamus ir sistemingas tokios te-

---

1 Plg. Jaberg, l. c. 5, 14.

2 Plg. Jaberg, l. c. 4; Problèmes de recherches sur les langues de diverses fonctions (thèses) (Travaux de Cercle Linguistique de Prague I 14 tt. 1929).

3 Autorius čia vartoja *ršk.* terminą, bet turi galvoje *bršk.*, nes pirmąją laiko bk. rūšimi, žr. ib. 4.

4 Jaberg, l. c. 4.

5 Plg. V. Maciūno, XIX a. pradžios lietuviškojo sąjūdžio sąlygos (1936 m. Vairas, 258—271); — Susirūpinimas liet. kalba XIX a. pradžioj (1936 m. Vairas, 500—510, 640—646, 754—767 ir IX 61—74).

mos nagrinėjimas vienam, bent per trumpą laiką, yra neįmanomas, nes mes stingame ir istorinių nagrinėjimų gadynės fonui ir kalbinių tyrinėjimų, atskirų klausimų monografijų[1]. Vienintelis specialus kalbos istorijos darbas, kuris bendrais bruožais temą užkliudo, yra E. Hermanno str. *Litauische Gemeinsprache als Problem der allgemeinen Sprachwissenschaft*[2]. Bet ir čia, anot Pr. Brenderio (Arch. Phil. III 208),autorius, rodos, turėjo tikslą parodyti, ką dar reikia tirti. Taigi ir aš dabar tegaliu duoti pluoštą duomenų ir pastabų: 1) aišku, turėjau pasitenkinti tik dalimi šaltinių, nes kiti, be ko kito, man dar buvo ir neprieinami; 2) tų šaltinių nebuvo įmanoma visapusiškai išnagrinėti: jei autorių teoriniai pasakymai buvo įdomūs apskritai, tai jų vartosenoje daugiausia į fonetiką teatkreipta dėmesio. Išsamiam ir sistemingam darbui, deja, dar neatėjo laikas...

Bet ir tuos kelis mano str. bruožus, manau, pateisina problemos svarbumas. Hermannas, iškėlęs lietuvių šnk. priklausymą nuo bršk., ypatingai pabrėžė problemos reikšmę bendrajai kalbotyrai, o mums, žinoma, pirmiausia turi rūpėti geresnis pačių kalbos istorijos pažinimas, kuris, deja, vis dar tebėra menkas. Pagaliau, istorinė perspektyva svarbi ir mūsų bršk. praktikai.

Bršk. darymosi sąlygos. Gadynės politinės, ekonominės, socialinės ir kultūrinės sąlygos nebuvo palankios bršk. darytis.

Kaip žinome, nuo 18 a. galo visa Lietuva patenka į svetimųjų valdžią, o M. L. jau nuo 15 a. Pastaroji gyvena atskirą nuo D. L. gyvenimą; tikyba ir vis didėjančia vokietėjimo įtaka M. L. nutolsta nuo Didžiosios. Bet ir pačios D. L. gyventojai jau nebesudaro glaudesnės bendruomenės: Užnemunė iš pradžių patenka Prūsų valdžiai, o nuo pat 19 a. pradžios (1807) artimiau susijungia su Varšuvos kunigaikštyste, vėliau karalyste.

Sunki baudžiavų tvarka nekelia krašto švietimo; valstiečiai, lietuvybės šaknys, suvargę. 19 a. pradžioje labiau būta prakutusių

---

[1] Čia yra vieta priminti, kad tam tikros mūsų mokslo įstaigos yra kaltos neorganizavusios, nors kiek joms buvo galima, lietuvių kalbos istorijos tyrinėjimų.

[2] Nachrichten d. Gesellschaft d. Wissenschaften zu Göttingen. Phil.-histor. Klasse. Heft 1. 1929.

žemaičių[1]. Ta aplinkybė bus prisidėjusi ir prie žemaičių kultūrinio judėjimo 19 a. pradžioje, jų literatūrinio gyvenimo iškilimo ir susidomėjimo lietuvių kalba. Vėliau, po baudžiavų panaikinimo, labiau sutvirtėja ir iškįla suvalkiečiai.

Inteligentų, lietuvių kultūros darbininkų maža: bajorai daugiausia sulenkėję ar šiaip nutautę, o iš valstiečių kilusių inteligentų ligi baudžiavos panaikinimo tėra labai nedaug. Ypač nėra kam specialiai rūpintis paniekintos „mužikų“ kalbos reikalais; daugiausia V. Europos romantikai ir kalbininkai sukelia ja susidomėjimą ir sutvirtina patriotus[2]. Rašytojai, knygų autoriai patys neretai turi spręstis ir kalbos klausimus (Daukantas, Kitkevičius ir kt.). Tik kelis teturime specialiau kalbiškai išlavintus; tačiau M. L., arčiau V. Europos būdama, susilaukia žymesnio kalbininko Fr. Kuršaičio.

Tokiose bei panašiose aplinkybėse ir žymesnių lietuviškų pasaulinės literatūros veikalų, kurie būtų sudarę vieningesnės kultūrinės ršk. tradiciją ar jos ypatingai reikalavę, nebuvo; 18 a. Donelaitis eina M. L. tradicijos keliu. Tikybiniams raštams D. L. kalbos kultūra labai maža terūpėjo, jei apskritai rūpėjo.

Ir didesnio socialinio bendravimo, kuris būtų kūręs lietuvių kalbinę bendruomenę, tą bk. pagrindą, kad ir pačioje D. L., nebuvo. Ano meto susisiekimas juk neprilygo šių dienų susisiekimo, gangreit visą tautą apimančio; jis baigėsi bažnyčioje, prekyvietėje ir valsčiuje. Lietuviškajai pradinei mokyklai jos dar nereikėjo; ji nei vienokių lietuviškų vadovėlių neturėjo; pagaliau 1864 m. ji buvo uždrausta. Gimnazijos buvo lenkiškos, po sukilimų surusintos. Tik Užnemunėj buvo kiek geriau: 1866 m. įsteigtoje Veiverių mokytojų seminarijoje buvo mokoma ir lietuvių kalbos; taip pat jos kiek mokyta Marijampolės ir Suvalkų gimnazijose. Vienintelė augštesnioji mokykla, kur lietuvių kalba buvo sistemingai dėstoma (nuo 1867), buvo Kauno kunigų seminarija[3].

---

1 Plg. K. Griniaus, Keletas dokumentų Seinų vyskupystės historijai (1813—1823) (Liet. Tauta I 380 tt.).

2 Šios rūšies iniciatyvai iš etnografinės Lietuvos pusės plg. pirmiausia M. Mörlino knygelę Principium primarium in Lingva Lithvanica (1706) (žr. mano str. šioje knygoje).

3 A. Dambrauskas, Užgesę žiburiai 185. Kaunas 1930.

Vienatinė visą (D. L.) kraštą apimanti bendruomenė, savo narius vienijanti, tebuvo tikybinė. Tačiau tai dar nebuvo tolygu kalbinei bendruomenei net ir rašto srity, apie šnk. jau nekalbant. Pagaliau ir pati lietuvių kalba slopinama ir naikinama svetimųjų įtakų — germanizacijos M. L. ir polonizacijos (prie kurios vėliau prisidėjo ir rusifikacija) D. L.

Šios aplinkybės rodo, kad mūsų bršk. idėja geresnės dirvos neturėjo. Tačiau vis dėlto minčių, pastangų tokiai kalbai sudaryti būta.

BENDRIEJI SUMETIMAI

Praeitųjų amžių palikimas, nuo kurio prasidėjo 19 a. mūsų bršk. augimas, vėl yra atskira problema (kurių pilna mūsų kalbos istorija), privalanti ilgų tyrinėjimų. Man čia belieka dabar pasitenkinti konstatavimu, kad iki 19 a. pradžios nusistojusios bršk. visiems lietuviams nebuvo. Iki to laiko ršk. ėjo savo istorijos kelią dviem šakom — Mažosios ir Didžiosios Lietuvos[1]. M. L., ypač nuo Kleino gramatikos (1653) laikų, ji yra maždaug vienoda[2]; ir Ostermeyeris savo gramatikoje jau aiškiai reikalauja šios tradicijos laikytis[3]. D. L. nuo pačių rašto paminklų pradžios nėra vieningos ršk.; kaip pastebi M. L. kalbinių raštų autoriai, ji vienur daugiau kitur mažiau skiriasi nuo M. L.[4]. — 1701 m. N. Testamento mėginimas suvienyti D. ir M. L. ršk. nepavyko[5]. Ir toliau, visą kalbamąją gadynę, M. L., turėdama maždaug nusistojusią ršk. (apskritai, bažnytinės kalbos tradiciją), eina savo keliu, o D. L., jos, bent pastovesnės, neturėdama — vėl savo. Tad aš daugiau ir domėsiuos bršk. D. L.

Kad D. L. bršk. vėliau tesusikūrė, kalta neviena priežastis. Žinoma, nemaža bus svėrusi ta aplinkybė, kad, kaip Hermannas I.

---

1 Keletą pastabų duoda mano — Mažosios Lietuvos rašto kalba (Židinys 12. 1935).

2 A. Bezzenberger (iš Вольтеръ, Катих. Даукши, XXVII t. С. П. 1886).

3 G. Ostermeyer, Neue Littauische Grammatik 131. Königsberg 1791.

4 Pvz., Ostermeyer, ibid.; Ch. G. Mielcke, Litt.-deutsches u. Deutsch-litt. Wörterbuch (prakalba). Königsberg 1800.

5 Be kitko, plg. [Fr.] Kurschat, Zur Geschichte der littauischen Bibel (Evangelisches Gemeindeblatt Nr. 34. Königsberg 1864); L. J. Rhesa, Geschichte der litthauischen Bibel 25 tt. Königsberg 1816.

c. 75—6 pastebi, D. L. plotas buvo didesnis ir suskilęs į daugiau tarmių (bent į 3 didesnes: žemaičių, vakariečių, rytiečių) ir kad seniau D. L. mažiau tespausdinta knygų negu M. L., kurioje dar ir valdovų buvo rūpinamasi tikybinės literatūros patiekimu. Bet dar buvo labai svarbių ir kitų aplinkybių: M. L. kunigai, daugelis būdami nelietuviai, gyvai privalė savo praktikai gramatikos normų, kurios pagrindė bršk. Todėl ten anksti atsirado gramatikos, o raštų (tikybinių) kalbai normuoti buvo sudaromos komisijos. Antra, M. L. kalbos normuotojai, būdami arčiau V. Europos, ypač Vokietijos, bus gavę ir daugiau impulso ršk. tvarkyti. Juk vokiečių bršk., apskritai, jau susitvarkė 18 a.; visa eilė teorininkų ir anksčiau šį klausimą svarstė[1]. O D. L. šių sąlygų nebuvo: čia svetimųjų valdžiai liet. kalbos ugdymas nerūpėjo; daugelis kunigų, patys kalbą mokėdami, nejautė būtino gramatikos reikalo[2].

Tačiau 19 a. ir D. L., kilus anam lietuviškajam sąjūdžiui, labiau susidomėjus liet. kalba, jos tobulinimu ir pritaikymu literatūros reikalui, turėjo aiškiau iškilti ir bršk. mintis. Kaip matysime, čia svėrė ir praktiniai, ir tautiniai, ir kitoki motyvai.

TEORIJA

Ką tik minėtosios aplinkybės nebuvo palankios plėtotis kalbos, ypač bršk. teorijai. Geriau pažindami lenkų ir rusų literatūrą nekaip, pvz., vokiečių, kalbos dalykų autoriai D. L. mažiau tegalėjo laimėti savo apsišvietimui, nors M. L. gramatikų nevienam būta pažįstamų, žr. 69 psl. Be to, daugumui visiškai stigo kalbinio išsilavinimo. Tik A. Ugenskio[3], J. Juškos, Baranausko ir vėliau jau labiau pasireiškusio Jauniaus, ypač dviejų pastarųjų, net visai specialiai gilintasi į kalbos klausimus.

Trumpa gramatikų apžvalga. Tad iš pradžių ir negalėjo atsirasti geresnės gramatikos, kurios normas bent daugumas

1 Plg. A. Socin, Schriftsprache und Dialekte im Deutschen. Heilbronn 1888.

2 Plg. Kasakauskio gramatikos (1832) prakalbą (žr. toliau); Вольтеръ, Кат. Даукши XXIX.

3 Platesnei visuomenei mažiau žinomų autorių, pasirašydavusių lenkiškai, rusiškai ar kitaip, pavardžių rašyba dar nenusistojusi; aš taikausi prie įprastesnių lyčių.

žmonių būtų galėję priimti. O be tokios gramatikos kaipgi susidarys vienoda ršk.?

Vilniaus universiteto auklėtinis cand. phil. S. Stanevičius 1829 m. pirmas šioj gadynėj išleido 1727 m. anoniminę (rytiečių ršt. pagrindu sudarytąją)[1] gramatiką, vardu *Trumpas pamokimas kałbos Lituwyszkos arba Žemaytyszkos*[2]. Taigi jo tepakartota pirmoji D. L. gramatika (nes Širvydo Clavis 1630 bibliografų nematyta). Jau ir iš antraštės matyti, kad S. norėta duoti vieną gramatiką visiems lietuviams. Bet tai tik noras, nelydimas konkrečių lingvistinių pastangų. Antraštėje sujauktieji *lietuvių* ir *žemaičių* vardai anuo metu dar neturėjo griežtesnės reikšmės: vieniems „lietuvis" reiškė dabartinį augštaitį, kitiems — M. L. lietuvį, o D. L. gyventojai — „žemaičiais" buvo vadinami. Kalbiškai *žemaičio* ir *augštaičio* (siauresne prasme *lietuvio*) sąvokas tiksliau nusakė A. Schleicheris (1856). — Iš S. S. prakalbos, pridėtosios prie tos gramatikos, matyti, kad jo nujaustas tam tikros vienos idealinės lietuvių ršk. reikalas, bet tai aiškiau nenusakyta; pats reikalas galėjo daugiau iškilti ir Vilniaus un-to studentų tarpe. S. tiek tepasako, kad, norint išdirbti lietuvių kalbą, reikią pažinti įvairių amžių ir įvairių kampų lietuvių raštus (pirmiausia Daukšos ir Širvydo, toliau J. Rėzos, Mielckės, 1701 m., 1816 m. N. Testam., dar toliau „žemayczių kalwyninynku" — Knygą Nobažnystės ir kt.) ir iš jų, kas gera, pasiimti; bet „...niewînu ysz tù ràsztu ney ràsztyniku îkandyne sekty ne gàlyme, kadang niewînas ysz jù niera tayp tôbułas [.....][3] îdant wysokiâm âmžiuy yr kožna łûma žmonyjms lituwyszkay kalbiêty arba raszîty norentyjms pawêyksłu bûtu" (VI—VII psl.). Taigi čia S. tą kalbą mano esant kurtiną eklektiškai iš turimųjų rašto paminklų; bet konkrečiai nei tos kūrybos, nei tos kalbos pobūdžio dar nenusako.

Kun. K. Kasakauskis (Kossakowski, 1792-4—1866), Kaltinėnų klebonas, teologijos daktaras, gyvenęs Akmenėje ir Did-

---

1 Paskutiniu laiku rašė P. Skardžius, Dėl „Universitas linguarum Litvaniae" autoriaus (Arch. Phil. I 115 tt.).

2 Visur liet. tekstuos rašau *ž*, kuri įvairiuose raštuose įvairiaip buvo žymima. Šiaip originalų kalbos ir rašybos, jų klaidų be atskirų pastebėjimų, suprantama, neliečiu.

3 Laužtiniuose skliaustuose pastabos originaluose visur mano.

kiemyje (Tauragės aps.), 1832 m. Vilniuje išleidžia šioj gadynėj pirmą originalią gramatiką, vardu *Grammatyka języka Żmudzkiego... Kałbrieda ležuwio Žiamaytiszko*, kurioje junta reikalą duoti normas, bendras augštaičiams („lietuviams") ir žemaičiams, nes „...któż nie uzna potrzeby pewnych prawideł, maiących na celu sprostowanie owey różności, którą postrzegamy w mowie i pismach naszych? Słusznie przeto, uczony grammatyk iężyka polskiego Kopczyński, powiedział: „że wszystkie iężyki niemaiące grammatyki są podobne do dzikiego gruntu, na którym rodzi się co chce, rośnie iak chce; a stąd, ani przyiemnego widoku, ani zręcznego używania, nie sprawuie mieszkańcom". Odwoływanie się niektórych do zwyczaiu przyiętego po parafiiach, we względzie różnego wymawiania, wcale nie umnieysza potrzeby grammatyki..." (IX—X psl.). Autorius pripažįsta, kad Prūsų Lietuva iš seno turinti geresnę gramatiką, bet „...co się tycze grammatyki żmudzkiej, wielki ieszcze cierpiemy niedostatek" (ib.). „W celu zaradzenia dopiero wspomnianemu niedostatkowi, przedsięwziąłem wydanie ninieyszey grammatyki, któraby służyć mogła rownie Żmudzinom, iak Litwinom" (ib.). Tik išnašoje autorius teranda reikalą, tarp ko kito, pastebėti (anot Karlovičiaus, „skaitytojui įkalbėti"): „Nazywam iężyk litewski żmudzkim dlatego, ponieważ iest to ieden i tenże sam" (I psl.). Kadangi augštaičių ir žemaičių tarmės vis dėlto gerokai skyrėsi, kaip ir dabar tebesiskiria, autorius kaip nors turėjo jas noroms nenoroms derinti. Todėl K. buvo priverstas palikti šiokį, nors aplamą, bet vis dėlto kalbos istorijai svarbų prisipažinimą: „...musiałem, ile własność iężyka tego pozwala, stosować się do sposobu mówienia powszechnie iuż u nas przyiętego [!], unikaiąc wszakże cierpkich wyrażeń w Pruskiey — Litwie używanych" (XI psl.). Matyti, čia jis turėjo galvoje jau įsigalinčią ršk. tradiciją, plg. 67 tt. psl. Todėl J. Karlovičius[1] pastebi, kad autorius „wziął z narzecza źmudzkiego to tylko, co za stósowne do swojego idealnego litewskiego języka uważał, a resztę dopełniał z narzecza górnolitewskiego". „Skutkiem więc tego dążenia do slania dwóch narzeczy, zatarły się charakterystyczne cechy obudwóch w dziełku ks. Kossakowskiego". Todėl

---

1 Dr. Jan Karłowicz, O języku litewskim 168 t. (Rozpr... Akad. Umiejętn... wydz. filol. II. 1875).

gramatikoje randam, pvz., šalia *daykto* (g. sg.) — *kałbas* (n. pl.), šalia *stałas* — *stał's*; šalia augštaičių *uo, ie* pasitaiko ir: *wieniû-leka*[1] 76, *Dwejûsi, trijusi, keturiûsi* 74... Čia įdomu pastebėti, kad kalbininkas specialistas Karlovičius, nors prasitarė apie K. „idealny język", vis dėlto kaip reikiant nesuprato gramatikos autoriaus bk. intencijų ir pasitenkino suniekinęs jį už tarmių sujovimą („musiał autor... pobakałarzyć" 168), užuot pasistengęs iškelti šią naują lietuvių ršk. problemą. — K. suprato, kad jo bendrinimo pastangos tėra bandymas, todėl rašo: „...znaiąc iak trudnym iest do zwalczenia każdy przesąd wczesnie przewiduię, iż powodem ninieyszey grammatyki, nie uydę krytyki tych, którzy upornie stać będą przy szczególnym swoim sposobie mówenia po żmudzku. Lęcz co do mnie, gotow iestem zawsze odstąpić zdania moiego, byleby tylko gruntownym dowodem przekonano, że zboczył od prawdy; tem bardziey, kiedy znam to dobrze, że grammatyka moia, daleka ieszcze iest od owey dokładności, iaką czas, liczne postrzeżenia, uwagi i rozprawy, nadać iey moga" (XIII psl.).

Kitais metais (1833) Suvalkuose išeina kun. M. F. Marcinsko († ap. 1860), bene lukšiečio[2], *Grammatyka polska dla Litwinów uczących się języka Polskiego.* Taigi ne specialiai lietuvių kalbai skirta. M. lietuviškosios lytys remiasi zanavykų pagrindu, su veliuoniškių atspalviu, plg. *Kunigu* (g. sg.), *Kuniguase...* Tačiau to griežtai nesilaiko, pvz., *Juosta (uo)*, *Kunigu* (acc. sg.), *Ateynans, galins...* Nors autorius nepasisako dėl normų, bet vis dėlto matyti, kad jos bent vienos tarmės ribose neišsitenka. Siauro tarmiškumo kratymos rodo antrasis gramatikos leidimas, paties autoriaus paruoštas, bet pataisytas ir išleistas kun. A. Marcinsko *(Grammatyka Litewsko-Polska. Gramatika arba spasabas iszsimokinimo Lenkiszkos kałbos.* Warszawa 1861); čia, pvz., velioniškiu galūninio $u < o$ vengiama.

Garsiojo anų laikų kalbininko A. Schleicherio (1821—1868) *Grammatik der litauischen Sprache* (Prag 1856) tesidomi lietuvių kalba mokslo reikalui[3]; jai atvaizduoti pagrindu

---

1 Skaitmuo šalia cituojamojo žodžio visur rodo originalo psl.

2 V. Biržiškos, Liet. Bibl. II Nr. 1305.

3 Jos lyginamajam svoriui plg. A. Гильфердингъ, Собран. со-

pasirenka M. L. augštaičių (Pilkalnio, Įsruties, apskritai, pietinės kalbos ploto dalies) tarmę (nes jis gerai tepažįstąs M. L. lietuvių kalbą), kuri sutampanti su M. L. ršk. (t. y. ana jau įsigalėjusia tos kalbos bendrine norma (žr. prakalbą). Pirmas lingvistiškai tiksliau atskyręs lig šiol, kaip minėta, nenusistojusius *augštaičių* ir *žemaičių* terminus (pagal senovinių *tj*, *dj* junginių likimą), jis savo gramatikos pagrindui pasirinktąją augštaičių tarmę laiko svarbesne mokslui, ypač dėl senovinio kirčiavimo išlaikymo, geresnio dėl to galūnių išlikimo ir apskritai didesnio taisyklingumo, nors kitais atžvilgiais (pvz., dėl *t*, *d* išlikimo prieš *j*...) žemaičių tarmė ir senesnė esanti. Taigi netiesiogiai Sch. pagrindžia augštaičių tarmės svarbumą ir praktikai (lietuvių ršk.).

Populiaresnėje ir teisingiau priegaides aprašančioje Fr. Kuršaičio (1806—1884) *Grammatik der littauischen Sprache* (Halle 1876) augštaičių tarmė, apskritai, linkstama sutolyginti su ršk.; autorius, pvz., tarp kitko rašo: „Das Schrift- oder Hochlittauisch wird nur etwa in der Gegend zwischen Stalupönen und Kowno in einem schmalen Strich gesprochen" (9—10 psl.). Bent tą tarmę galima esą sutolyginti su prūsinės Lietuvos rašomąja bažnytine kalba (9 psl.).

D. L. ir daugiau išleista gramatikų[1]. Bet vargu ar jos duotų ką ypatingo mūsų reikalui, jei ir būtų dabar man prieinamos.

Rankraštinės gramatikos, kurių daugumas nežinia kur dingo[2], dalis išsisklaidžiusi po įvairias bibliotekas (pvz., Lenkijoje ir kt.) ar privačius asmenis ir dabar man neprieinamos, žinoma, maža tegalėjo turėti įtakos, nors autorių mintys būtų įdomios mūsų problemai. Bibliografija rodo jau anksti pradėjus jas rašyti[3]. Bet neatrodo, kad ten bršk. problema būtų toliau pastūmėta (išskyrus Baranauską) negu spausdintose gramatikose; tačiau bent prieinamosiomis pasidomėtina.

чиненій II 383.. 1868 (2 išnaša): „Нѣтъ сомнѣнія, что Русскій языкъ не имѣетъ доселѣ грамматики, которая по своимъ достоинствамъ могла бы сравниться съ Литовскою грамматикою г. Шлейхера".

[1] Plg. Liet. Bibl. II 378 ir kt.

[2] Plg. V. Biržiškos, Lietuviškų knygų istorijos bruožai. Kaunas 1930. I, 103 tt.

[3] Kun. A. Butkevičiaus (Butkiewicz) *Tarmrieda Lenkiszkaj Lietuwiszka* parašyta apie 1824 m. (cit. Liet. Bibl. IV[1], CCLIII ir kt.); daugiau plg. dar Maciūno, Susirūp. liet. k. (1936 m. Vairas, 754 t.).

Kun. bernardino S. Grosso, lietuviškai ir lenkiškai išmokusio vokiečio, *Kalbrieda ležuwe Žemaytyszka* (1825)[1], prakalbos[2] autoriaus (prakalba kito ranka rašyta) tvirtinimu, rašyta specialiai žemaičiams, taikantis prie jų gyvosios kalbos, labiausiai Telšių, o iš dalies Raseinių ir Šiaulių apylinkių (pavietų), nes tame krašte, esančiame toliau „nu swetymu rubežiu", esanti grynesnė senovės kalba išlikusi, nesumišusi su kitomis. Bet autorius netiksliai informuoja skaityjoją: pačios gramatikos turinys rodo, jog G-o anaiptol ne gryna pajūrinių žemaičių ršt. rašyta; ji maišoma su augštaitinėmis lytimis, ir tai be kokio aiškesnio plano, plg.: Tyi gery Poonaa: Lith: Ponay 9; Poona — Lith. Pono; Pati Gen. tios v paćios 9; ponaaytey v „ćiey; ponaaytiu v „ćiu 18 [čia pat vėl tik: ponaaytiu, ponaaytiusy 18!]; paćiojy v patiojy 25... Kaikuriuos svyravimus gali paaiškinti tai, kad darbas nėra dar galutinai pabaigtas. Bet tarmių maišymui, matyti, kalta bus buvusi ypač ta aplinkybė, kad G., prakalbos žiniomis, buvęs prisigraibstęs įvairių lietuviškų gramatikų savąją rašydamas; taigi ir nenoromis bus pasidavęs jų įtakai, juoba pats būdamas nelietuvis. Tačiau manau, jog čia svarbu ir tai, kad G. savo gramatika, matyti, bus stengęsis skaitytojams palengvinti įvairius lietuviškus raštus skaityti, su kuriais susidurdavo kad ir jo apylinkės žmonės. O tų raštų būta nemaža ir augštaitiškų; taigi autorius lyg verste buvo verčiamas atsižvelgti ir į augštaitiškąsias lytis, joms gramatikoje duoti vietos. Ir pats G. vienoje vietoje prasitaria: „Są ieszcze Dwugłoski aa, ii, oo, uu które się zawsze długo wymawiaią miasto których Ja wtym Dziełku zbliżaią sie do litewskiego to jest miasto aa pisałem ay np miasto mokaa, mokay = a miasto ee pisałem ey : np miasto mokee, mokey etc." (3 psl.)[3].

Rusų gimnazijos mokytojo J. Juškos (1815—1886)[4] taip pat paliko rankraštis, vardu *Учебная Грамматика Литовскаго*

[1] Rankraštis ar jo nuorašas yra Kretingos vienuolyno bibliotekoje. — Kaikuriems G-o rašmenims atvaizduoti spaustuvėje nėra raidžių.

[2] Ji išspausdinta A. Salio 1927 m. ŠD 1, 23—4.

[3] Taigi 1927 m. ŠD 1, 18 tvirtinimas, kad gramatikos „Tarmė taip pat pajūrinių žemaičių", yra netikslus; vienos ršt. čia mes neturime. Tik pagrindas tėra pajūrinių žemaičių, kuriems čia atstovauja nemaža būdingų lyčių.

[4] Apie jį žr. mano — Jonas Juška (Taut. Mokykla, 1936 m. birž. mėn.).

[5] LMDr. (= Lietuvių Mokslo Draugijos rankraštis Vilniuje) 30. — Gramatikos istorijai plg. Tumo, Lietuvių literatūra rusų raidėmis... 21. 1924.

Языка. Lëtuviška Kalbrėdė (1862 года)[5]. Rusiškoje prakalboje autorius pastebi, kad „teisingos lietuvių knygų kalbos vartosenos (употребленіе) dar nenustatyta“; tur būt, čia J. teturi galvoje D. L. Jo gramatika remiantis gyvąja žmonių kalba ir apimanti visas lietuvių kalbos tarmes, nors daugiausia medžiagos davusi airiogališkė[1]. Remdamasis Schleicheriu lingvistiniam gramatikos apdorojimui, J. skirias nuo jo tuo, kad kalbai atvaizduoti imąs visas tarmes, o Schl., matėm, yra pasirinkęs augštaičių tarmę[2].

Pats tarmių derinimo principas, kurį mes matome (kad ir neaiškiai tenusakytą) J-os gramatikoje, šiokia ir kitokia forma keliamas anksčiau ar vėliau ir bk. paremti.

Jį lingvistiškai pagrįsti vienai visiems lietuviams (tikriau, Žemaičių vyskupijos) ršk. mėgina Kauno kunigų seminarijos liet. kalbos dėstytojas A. Baranauskas (1835—1902). 1870 m. išvertęs Schleicherio gramatiką, jis pamato jos trūkumus ir ima pats, reikalo spiriamas, „raszyti lëtuwiszką kałbomokslį“[3]. B. ršk. reikalą iškėlė pats gyvenimas: jam reikėjo klierikus (kuriems „mokslą šventosios iškalbos lietuviškai apsakinėjo“), susirinkusius iš įvairių Kauno gubernijos kampų, suderinti viena kalbos lytimi[4]; reikėjo vieno kalbomokslio, vienos rašybos, kaip pats sakosi[5]. Todėl sukuria tam tikrą ršk. normą, išvestą iš visų B-ui žinomų (tik Kauno gub.) tarmių[6]. B. tą normą vadina rašyba: „...negalu prisipažinti, jog pramaniau naują, nëkur teip nekałbamą, bet wisëms

---

1 J. Juškos, pirmojo žymesnio mūsų dialektologo, liet. k. tarmių suskirstymą žr. jo Kałbose (1861), kur jis, apskritai, yra toks pat, kaip ir gramatikoje.

2 J. Juškos recenzijos Запиcка о книгѣ Шлейхера... (1857) recenzijoje Schleicheris Beiträge z. vgl. Sprachforsch. I 263 tt. 1858 dar kartą pakartoja savo argumentus, dėl ko jis pasirinkęs liet. kalbai atvaizduoti augštaičių tarmę; Juška be reikalo prikišęs jam žemaičių tarmės nepaisymą: jis, kiek reikią, į ją atsižvelgęs, bet ją imti pagrindu, be gramatikoje duotų argumentų, dar ir dėl to negalėjęs, kad ji dar esanti daugybės slavizmų sudergta.

3 Arch. Phil. I 79. Jo nuorašas iš Leipcigo Indogermanistikos Instituto yra V. D. Un-to rankraščių (= Rš) saugykloje (Rš E 137). — B-o raštų citatose visur praleidžiu spaustuvę sunkinančius kirčio ženklus, ypač kad juos skaitytojas gali rasti Arch. Phil. 1 tt. spausdintuose B-o laiškuose.

4 Arch. Phil. I 86.

5 Ibid. I 76.

6 Plg. A. Leskien IF Anz. XIII 84 t. 1902/3.; A. Brückner AfslPh VI 606 t.

suprantamą lëtuwinįkams kałbą“[1]. „Nepramaniau kałbos, bet kałbai lëtuwiszkai pramaniau raszybą; arba jůtës nė raszybos nepramaniau naujos, bet jau ėsanczą, ir žinomą pataisiau, kaip man regėjosi kad pataisyti iszpůła“[2]. Žinoma, kad tosios normos vadinimas rašyba yra netikslus B. pasisakymas. Juk ir jis pats tam pačiam laiške H. Weberiui rašo: „...dręsau szitokią kaip dabar raszau kałbą intaisyti, ir apë ją kałbomokslį raszyti“[3].

Kodėl B. norėjo pakelti į ršk. ne vieną tarmę, bet derinti daugelį? Kalbiškai jis tatai stengias tuo pagrįsti, kad tarmės tesančios kalbos atūgiai, šakos: „Wisos tarmės yra kaipir szakos wëno medžo: isz ju sulyginimo lëtuwiszka kałba pasidaro ant ysztarmės (pronunciatione) ir ant raszybos (orthographia) reiszkesnė“[4]. *Moksle lëtuwiszkos kałbos* susumuoja: „...1, nëwëna tarmė neturi, nei wisu kalbos žodžu, nei wiso po ysztarmę reiszkaus žodžugio. Tai ir nereikia nëwënos tarmės aukszczaus už kitas wisas statyti. 2, këkwënoje tarmėje yra tokiu balsiu ir tarczu, kurios geriaus nė kaip po kitas tarmes iszreiszkia žodžugį. Tai ir nereikia nëwënos tarmės nëkinti. 3, norint wisos lëtuwiszkos kałbos gerai iszmokti, reikia wisu jos tarmiu gerai iszsimokyti, isz kuriu gero sulyginimo tikrasai žodžugys eiksztėn iszeina“[5]. Kitur lyg šio pagrindo išvada: „Wisai Lëtuwai wëna R. 4 tarmē[6] užkabinti neiszpůło: butu tai neteisingas kitu tarmiu panëkinimas“[7]. Be to, „Këkwënam wėl lëtuwinįkui wis sawoja tarmė už kitas wisas gražesnė ir geresnė rodosi“[8].

Bet kaip B. derino tas tarmes, arba, kaip jis sakytų, kaip kūrė tą bendrąją „rašybą“? „...antato kito waisto neradau kaip tiktai suwedimą tarmiu in žodžugį [Wortbildung]: norėdamas kitus nů ju tarmiu atatraukti, musėjau patsai pirma nů sawosios atsitraukti ir ant žodžugio atsistoti“[9]. Taigi reikėjo atstatyti formas, iš kurių

---

1 Arch. Phil. I 87.

2 Ibid.

3 Ibid. I 86.

4 Ibid. I 76.

5 Rš E 137, 48—9 psl.

6 T. y. B-o atstovaujamoji.

7 Arch. Phil. I 86.

8 Ibid.

9 Ibid.

išaugo skirtingos tarminės lytys. Kelią B. bendrais žodžiais taip nusako: „Сходство говоровъ между собою облегчаетъ открыть словопроизводство и признать первыя начала правописанiи; разницы же говоровъ другъ отъ друга даютъ возможность съ точностью опредѣлить историческiе процессы и перемѣны языка и фонетическiя подробности въ настоящемъ его произношенiи“[1]. Bet senos atstatytosios lytys, kurios jau išnyko iš dabartinių tarmių, B. rašto normoms netinka. Todėl jis teima tas lytis, kurios dar tebėra tarmėse ir kurias geriausiai atvaizduojanti etimologinė rašyba: „Правописанiе преимущественно этимологическое, все мертвое въ языкѣ, престарѣлое и вышедшее изъ народнаго употребленiя, оставивъ въ сторонѣ, слова живого языка въ настоящемъ его фазисъ представляетъ въ формѣ, основанной на словопроизводство и соотвѣтствующей всѣмъ живымъ говорамъ. Форма эта отыскивается посредствомъ сравненiя всѣхъ говоровъ съ примѣненiемъ изобрѣтенныхъ правилъ объ этимологическихъ перемѣнахъ извѣстныхъ условiяхъ гласныхъ и согласныхъ буквъ“[2]. Šiokiu bei panašiu pagrindu remiantis, B-ui teko pripažinti, kad „norint wisai Lëtuwai wënokią atatikti raszybą, ir iszpůła jůtës łabiaus balses ne kaip siaudes sulyg žodžugiu raszyti...“, nes „Siaudes (consonantes) atskyrus dž,cz, l, ł (n), po wisą Lëtuwą wënodai isztaria; wisas tarmiu iszsiskyrstymas ne isz kur kitur imasi, kaip tiktai isz ne wënalůmiszko isztarimo balsiu“[3]. Todėl žodžių šaknų ir liemenų rašymas visai paaiškėjęs[4]. „Bet kaip raszyti łankstygalį (flexionsendung)? — Wënos tarmës piłnai wisą žodį isztaria, kitos tułoje wëtoje galinës tartës trumpąją balsę (vocalem brevem) ažtyli. Datyrtas daiktas, jog ir tenai kitados piłnai žodį isztaryta. Dëlto piłnasai łankstygalis yra geresnis užu sutrumpėjusį. Tai ir mano kałbomokslis geidža piłnojo raszymo (: dirba, kałba, gałwomis, pas mumus), skaitymo gi sutrumpėjusio po tas wëtas, kur tarmė to geidža (: dirb, kałb, gałwom, pas mus etc.). Atrandame po senobiu rasztus prailginimą

---

1 St. Didžiulio nuorašas (1878) B-o rankraščio О литовск. словарѣ и правописанiи (Rš F 402, 8 psl.).

2 Ibid.

3 Arch. Phil. I 88—89.

4 Ibid. I 86.

ankstygalo, nebeužsiłaikiusį nė wënoje tarmėje lik sziolei. Tai kad łraszybos nů gywosios (kałbamosios) kałbos neatatraukti, anu prailginimu senobiszkuju neprijemame. Smagumas (accentus) newënodas po Lëtuwą, bet wëna tarmė teip, kita jį deda kiteip, këkwëna wis sawiszkai. Tai kad raszybos nepadaryti wargesnę ir tarmiu ant szio dalyko nepanëkinti, pripažinome jog smagumo nereikia suwisu, atskyrus tokiůs žodžus ir wëtas, kur isz pažymėjimo smagumo žodžo mislis pasirodža (: kártis, kar̃tis; súdyti, sũdyti, siùs, siũs etc.). Lëtuwinįkai patys ir be žymelu atatinka kaip smagumą žodžo isztaryti. Žymelės reikalingos žmonêms swetimo lëžuwio"[1].

Taip atstatydamas savo normines lytis, B., apskritai, ir priėjo augštaičių vakariečių pietiečių patarmę, nes čia senasis garsynas išlikęs sveikiausias[2]. Taigi B. teoriškai priėjo beveik lygiai tą pačią tarmę, kuri eina Schleicherio gramatikos (1856) ir M. L. ršk. pagrindu.

Štai B. bršk. labai svarbi ta aplinkybė, kad ji jam tegyvavo tik rašte, „baltame popieriuje" (dėl to gal B. ją kartais stačiai rašyba ir vadina). Žmogaus lūpose ji turėjo būti v e r č i a m a į jo atstovaujamą t a r m ę. Tai dėl to, kad, anų laikų nusistatymu, jo auklėtiniai (klierikai), likę kunigais, skaitydami ir sakydami parapijose turėjo verstis vietos žmonių tarme[3]. B. aiškina: „Teip mano kalba turi pamatą žodžugį ir teip yra raszoma; bet isztaroma pagal tarmiu, negali wadintësi kałbą numirusią, bet gywąją"[4]. Jos „gyvumu", žinoma, gerokai reikia abejoti: ji, kai tik reikėdavo „atgydyti", tuoj subyrėdavo į tarmes. Bet čia mums ne tai svarbu: svarbu, kaip tokias idealines, abstraktines bendrines lytis turėjo kurios tarmės atstovas tarti. B., reikalaudamas „vieno kalbomokslio, vienos rašybos", prideda, kad reikią „ir draug parodymo, kaip lëtuwinįkai këkwënos tarmės tas raides (literas) turi ištaryti"[5].

---

1 Arch. Phil. I 86—7. Iš pastarųjų sakinių matom, kad akcentologijoje etimologinis principas B-o dar nepajėgtas pritaikyti.

2 A. Salys, Nauj. Romuva, 1935 m., 209; Hermann, l. c. 83.

3 Arch. Phil. I 86.

4 Ibid.

5 Ibid. I 76.

Tai būtų „raktas" ta kalba naudotis. Bet tokių parodymų, t. y. konkrečių taisyklių bendrinių rašto lyčių vertimo į tarmes jis, rodos, nėra davęs. Žinoma, pats principas čia yra suprantamas: rašto lyties rašmenys B-ui buvo daugiareikšmiai fonetinių vertybių simboliai; vadinas, tame pačiame rašmenyje, taip sakant, potencialiai glūdėjo visų B. tarmių garsų bei jų junginių atitikmenys, kuriuos kiekvienos tarmės atstovas kalbėdamas turėjo „atsirinkti". Suprantama, kad tokia bk. praktikos gyvenime turėjo sutikti didelių sunkenybių. Bet vis dėlto ši, sakytume, „daugiafunkcinio rašmenų apkrovimo" mintis, kaip pamatysime, buvo keliama (tik be smulkesnio kalbinio pagrindimo) vieno kito (pvz., Kitkevičiaus) ir anksčiau, prieš B-ą; gal ir B. dėl to ją nusitvėrė, plg. 55 t. psl. Noras, kad tuo pačiu raštu galėtų pasinaudoti ir kitų tarmių atstovai, lengvai galėjo ją iškelti. Tik nuosakiai tą principą pritaikyti praktikai nelengva. Tai juk ir B-ui nepavyko.

Kalbinės pastabos. Be gramatikų, kalbamuoju metu randame nemaža ir šiaip atskirų k a l b i n i ų p a s t a b ų įvairiomis progomis. Neretai autoriai, norėdami būti suprantami įvairiatarmiams skaitytojams, dėl savo ršk. pasiaiškina prireikus prakalbose ar šiaip kur pastabose.

Jau A. K l e m e n t o (1756—1823) laikais ėjo ginčai dėl ršk.; jis pats, priešindamasis augštaičių tarmei, gina žemaičių tarmę. Primindamas, kad lenkai turį vieną ršk., savo eilėse sako, kad augštaičiai turėtų nusileisti žemaičiams. Telšiai ir Varniai esą Žemaičių vidury, todėl „kałbo musyszkie reyk tikroio wadinti"[1]; bet kitoje vietoje naiviai prisipažįsta stojąs už žem. tarmę todėl, kad kiekvienas giriąs tą pusę, kur esąs gimęs[2].

S. V a l i ū n a s (1790—1831) savo laiške *Raszantem Lietuwiszka žodini* (1826)[3] Poškai tik aplamai pastebi, jog reikėtų žiūrėti, kad „Lietuwis ir Ziamajtis rastu, Wisus žodius toj knigoj ir rades suprastu".

K. N e z a b i t a u s k i s (1800—1876) savo *Naujam moksle skaytima...* (1824) pasitenkina garsų tarimo pastaba, jungiančia

---

1 M. Biržiška, A. Klementas (Liet. Tauta I 518).

2 Ibid.

3 Tumo nuorašas Rš F 341 (iš 1851 m. Ivinskio kalend.).

tarmes: esą, „skaitytinę“ *ů* lietuvininkai ir prūsai ištarią kaip *o*, o žemaičiai — kaip *u* arba *ou*.

Suprantama, kad toks įžymus ano laiko veikėjas ir rašytojas kaip S. Daukantas (1793—1864), kuris, be to, norėjo parodyti „népritelems Lituwos yr Žemayczių kałbos, jog kikwinas norijs gal raszity lituwyszkay jey tur spieka, ligy daly kayp yr kyta yszdaylynta jau kałba“[1], negalėjo nepagalvoti apie visiems lietuviams prieinamą ršk.; T. Narbutui rašė (1842), kad ėmęs tyrinėti kalbą, bet ir čia, kaip ir kitose srityse, sutikęs didelių kliūčių[2]. — *Paedraus* rankraščio (1824)[3] pastaboje, kaip ir minėtasis Nezabitauskis, D. dėl garsų tarimo pastebi, kad *ů* reikią tarti *o* arba *u*, „pagał tô, kokę wałodą seki, Žaᵉmaitiû ar Kalnienû“. O savo *Pasakojimo apej Wejkałus Letuwiû tautos senowie* (1850)[4] pratarmėje štai kaip jis aiškinasi skaitytojui ir tariasi įveiksiąs bršk. problemą: „Tawęs miłas Letuwi skajtytojau mełdu, kad ne tužtumi ant manęs, jog ne tawa parakwijos kałbù rasziau, gali pats wiena karta parskajtis antra karta skajtydamas nusoukti žodius pagal soukos [= tarmės, patarmės...] sawą parakwijos. Ir tejp kami randi paraszyta, kantri yr narsi karejwej, skajtyk kantrus ir narsus karejwej, kami randi kantrį wirą, skajtyk kantru wiru ir tejp tolaus. Asz rasziau pagał kałbos tos apikartos, kurioie man rodies daugiaus esant skajtyti mokantiû. Žodius swetimus iursztus i musû kałbą iszmetiau o i jû wietą tikrus Letuwiszkus žodius pastatiau, kad praszalejtis skajtydamas musû knigas netartu musû tautą esantę sanmiežiniu wisokiû tautû“.

Galvojo taip pat apie bršk. ir žinomasis kalendorių leidėjas L. Ivinskis (1808—1881), mėginęs ir literato plunksną, ruošęs liet. k. žodyną, nes jo raštai irgi nevienos tarmės atstovams buvo skiriami; be to, jis pažino ir augštaitiškai rašytus raštus. I-io pažiūros, tiesa, miglotai, iškįla jo rankraštyje *O Pisowni Ięzyka Litewskiego*[5]. Kadangi lietuvių kalboje esą daug tarmių (prowin-

---

1 Darbay senuju Lituwiu yr Žemayczių 6. Kaunas 1929.

2 Mūsų Senovė, 1922 m., 695.

3 Rš 34; (LMDr. 23).

4 Rš F 171.

5 LMDr. 6, G_2. — Iš kaikurių turinio datų sprendžiant, rankraštis būtų parašytas ne anksčiau kaip 1841 m.

cijalizmów), kurios apsunkinančios rašybos nustatymą, todėl „...wezmijmy środkowy prowincijalizm wytrawiony wiekem, lepiej poznany i zachowany od wpływu obczyzny, a jako obszerniejszą zajmujący przestrzeń, godniejszy zająć pierwsze miejsce przed innemi. Wspólbieganie się bowiem drugich w zawodzie piśmiennictwa usiłujące zdobydź daną już palmę wyższości, wstrzymywałoby postęp. Iężyk przybierałby coraz nową, dziwaczną postać; bo gdyby każdy od siebie tworzył i odmieniał prawidła, pisał podług własnego upodobania nietrymując się organu słyszenia jako najlepiej dyktującego słowa, doprowadziałby do tego stopnia kalectwa, jakiemu uległy Francuzki, Angielski, Włoski, Laciński, u których pewne litery dwojako się wymawiają". Paprastai ršk. įsigalįs vienas kuris dialektas (pvz., prancūzų); čia rašytojai, kultūra daug nusverianti. I. savo rašyboje viena tarme remiąsis. Bet iš tikrųjų ji nėra nei geografiškai, nei kalbiškai aiškiau apibrėžta (nes jo, be kitko, žiūrima įvairių reikšminių kriterijų ršk. lytis nustatant); tačiau stengiamasi lytis vakarietinti, plg. 66 psl. — Šis klausimas buvo svarstomas ir I-io draugų. Prie to paties I. rankraščio randame kažkieno[1] nelengvai išskaitomą juodraštinę (kartu ir miglotą) pastabą, kurioje reikalaujama bendro rašto, bet tarminio jo skaitymo. „Zgoła niemożna przyiąć ani dialektu Telsz [....] ani Szawelskiego — ani pruskiego — lecz Rosienski poza Niemnie — po za Wilii — i Swiętej — oraz Dubisie — tam wymawiaią tak, jak istotnie pisać trzeba — tak pisząc będziemy rozum[...] w całej Litwie i Zmudzi — niech czyta każdy podług swego prowincyalizmu — aby tylko zrozumiał". Autoriui, matyti, būtų nelengva paaiškinti, kaip jis tą „tikrąją rašybą" supranta, ir nepaaiškina, tik prancūzų pavyzdžiu tai nori paremti: „...język francuski jednostajnie pisze się w wszystkich [?] prowinciach — a niejednostajnie jest czytany — tak, że są prowincie, gdzie czytaiącego Xięszkę francuską głosno, nierozumi Paryżanin, który sam ją napisał — niedaremne iest w pisowni francuskiej, pisane więcej liter, jak się wymawia..." Kitu pavyzdžiu autorius lyg ir primena, jog ir Lietuvos gyvenimo praktika pritarianti jo minčiai: „Znam prostego Zmujdzi-

---

[1] Ar nebus tai Vinco Baublevičiaus (Bowblewicz), kuris 1869 m. iš Šiaulių rašytame I-iui laiške (LMDr.) pastarąjį vadina savo kolega? Rašysena atrodo ta pati. B. sakos turįs Širvydo žod., Punktus, Kasakauskio Kałbriedą ir k.

na Kowala, w parafii Iłockiej w Telsz[...] — od granicy Kurlandskiej na mil trzy — nieumie żadnego języka, prze[...] Zmudzkiego — ale pisać umie — i pisze — przez to rożni się w mówieniu od drugich swoich somsiadow — bo mówi tak, jak mówią więcej w Litwie — a mówi dla tego tak, że pisać inaczej niemoże boby sam siebie nierozumiał". — Prieštaravimas šiame protavime gal taip suprastinas, kad šis K. rašto lytis parašęs jau taria nebe savo tarme, bet pagal paprastąją (abėcėlinę) vienareikšmę rašmenų fonetinę vertę; juoba, kad, rodos, tas pats autorius kitoje vietoje[1] vėl griebiasi prancūzų pavyzdžio ir sako, jog prancūzų priimtas tarimas (wymawianie) Paryžiaus, „a pisze się tak, żeby dla wszystkich prowincii było zrozumiane". Greičiausia šis kritikas konkrečiai dalyko neįsivaizduoja; matyti, jis mano ršk. visiems lietuviams esant kurtiną taip, kad būtų rašoma viena plačiau paplitusia tarme („jak mówią więcej w Litwie"), o skaitoma kiekvieno savo tarme, plg. Daukantą.

Tą patį principą skelbia ir kun. A. Kitkevičius (Kitkiewicz, a. 1805—1857)[2] savo *Hymny Ojców Świętych*... (Wilno 1848) prakalboje (čia kalbama apie tarmes, liet. k. fonetiką, rašybą, kalbos turtingumą, grynumo reikalą). Vieni lietuviai saką *žasis,* kiti — *žusis*, treti *žąsis.* Jis rašąs pagal savo „provincializmą" — *untis*, *kintet*..., o skaitytojas „wedle swego prowincyonalizma može te moje litery wymawiać, jak się mu podoba". — Svarbu pažymėti, kad su šiomis K. pastabomis jau 1859 m. buvo susipažinęs ir A. Baranauskas[3].

Charakteringa, kad kurtuvėniškis ar šaukėniškis žemaitis prof. A. Ugenskis (Ugianskis, 1816—1870)[4], filologas klasikas, sielojęsis liet. kalbos žodyno sudarymu, nesirūpino bršk.: jis į savo žodyną sakėsi dėsiąs įvairiatarmes lytis (graikų pavyzdžiu, dialektams atskirti), kaip randąs savo šaltiniuos, pvz., *anžulas, aužuols, aržůlas, uožuolas, ůžůlas*... Taisyti šaltinių rašybos, tuo pačiu, jo supratimu, ir tarmės, jis, būdamas tik žodynininkas kompiliatorius, nesiryžtąs, juoba, kad mūsų kalba ir tarime ir raštuose dar nesan-

---

1 LMDr. 8 B.

2 M. Biržiška, Liet. Encikl. II 1167: rašo *Kikutis*; V. Biržiška, Liet. Bibl. IV[1], CCLXXV — *Kikutis—Kitkevičius.*

3 M. Biržiška, ibid.

4 Paskutiniu laiku V. Maciūnas, A. Ugianskis (1936 m. Židinys, 517—528).

ti nusistojusi (kiekvienas čia, kaip tie paukščiai, esąs laisvas)[1]. Kad U. (suprantama, sprendžiant iš žinomųjų duomenų) aplenkė bršk. klausimą, čia bus kalta, tur būt, ypač ta aplinkybė, kad jis visą laiką buvo priverstas gyventi toli nuo savo tėvynės, Rusijoje. Panašiai atsitiko ir su Juška.

J. Juška (1815—1886), taip pat filologinio išsilavinimo žmogus, tereikalavo vienodų rašmenų, bet ne vienodos kalbos; rašyti kiekvienam reikią savo tarme. Jau 1861 m. savo *Kałbose* rašė, „kad tejsingaj butu, kad kěkvěnas Lětuvis raszitu kajp įmanidams prigimtoje savo kałboje [= tarmėje], o ne skłajdžiotu isz věnos kałbos į kitą"; žem. galįs rašyti *va'ka'*, *dyna*, rytietis — *žonsis, longvas* ir tt.[2]. Bet ršk. nenusistojimas ir toliau nevienam neduoda ramybės, nes 1881 m. J. rašo[3]: „Viěnas gers žmógus, prigìmtas Liètùvis, kłausia mánęs: kajpo-gi dabàr rejk liètùviškaj rašýti, kad viėns šejp, o kits tejp ráša, ir ráša ne-suvisù tejp, kajp mes šnékam?"[4] J. tą patį atsakymą ir dabar pakartoja: „...rejk ir rašýti tóje kałbó, kurę̃n kas išmóka nů sáva tėvú, giminẽs ir susẽdu, ir rašýti ne iškréjpiant prigimtós kałbós sáva šaliẽs, žìnoma, prisikłaúsant tíėms žmonìms, kuriú ýra čýsta liètùviška káłba, taj ýra, ne-sugadìnta par svétimą káłbą, arbà par błógą ištárimą žódžiu. Viẽnu žódžiu sákant: kiėkviẽnas Liètùvis ir Žemájtis te ráša tejp, kajp kur gyvójančioje kałbó sákoma ýra".

Valančiaus laikų bršk. padėčiai ir kaikurių kunigų pažiūroms įdomus yra kun. Norberto Gedgaudo (Giedgowd) laiškas, 1860 m. rašytas Valančiui[5]. G., būdamas dar Kėdainiuose, išvertęs „10. uwag" „na język Litewsko-Żmudzki" ir rankraštį pasiuntęs Kauno seminarijos prof. kun. kan. Račkauskui. Vyskupui pasiuntęs Czytanie Swiąteczne, išverstą „w Litewsko-Żmudzkim języku". Toliau rašo: „Ieżeli Wasza Pasterska Mość, tę moją bazgraninę przyzna na coś przydatną, chciałbym iżby raczył poruczyć

---

[1] 1860. VII. 25 U. laiškas Valančiui (naudojaus prof. V. Biržiškos nuorašu).

[2] 55 psl.

[3] J-a *e*, *ę* platųjį žymi kitokiu rašmeniu, kurį visur pakeičiu paprastuoju *e*, *ę*; taip pat J. minkštin. ženklą pakeičiu *i*.

[4] A. Juškeviče, Liėt. dájnos, 3 lajda, XIV. 1880.

[5] Jis yra Žemaičių Arkiv. Kurijos archyve (56 t.).

dla poprawienia kapłanowi znającemu oba języki Litewski i Żmudzki o jakiek nietrudno; bo ten brulon pisany jest /: ma się rozumieć po por[....]: / tak, iż każdy Żmudzin zrozumie i każdy Litwin czytać będzie bez wstręta. Przeciwnie ksiączki pisane przez Żmudzinów nieznających Litewskiego języka, na Litwie mało i z cięszkością są czytane, bo niektóre żmudzkie wyrazy jak naprzykład kudikis, žąbis, metawotes, szelpti, sukaka, gieda, mastas, sikis, weziek, tapa, geba, pasturłakaj, kutis, stałdas i t. p. na Litwie są niezrozumiane albo inne mają znaczenie, a czasami jak n. p. gieda rumieniec na słuchających wywołuje, które można dla obódwuch narodów uczynić zrozumiałem [?] przez zastąpienie innemi wyrazami: zamiast kudikis, wajkas, zamiast szelpti gełbieti arba ratawoti, zamiast sukaka sueje, zamiast sikis kartas, zamiast łajkas cziesas, i. t. p. co do użycia ł. zamiast l. saužine zamiast sumnene, to można się zastosować. Dobre są i Litewskie wyrażenia jak n. p. Bažniczon, Dwaron, zamiast į Bažnicze i Dwara, pisownie zdaje się powinna być jak w polskim języku, jak się pisze tak i czytać Żemajcziu zamiast Žemajtiu. Wreszcie nam nieczas wiele zastanawiać się nad zrudłoslowiem, bo jeszcze nikt gramatyki nienapisał[!], tylko trzeba jak najwięcéj przyzparzać książek treściwych i dla obódwu tych narodów przystępujących i zrozumiałych, tak żeby po zwalczeniu przeszkod językowych, zrobić z nich jeden narod. a jeżeli ma ten język ludowy nieupaść, trzeba mać nadzieję że się znaidą i filologowie specialnie pracujący nad nim, jednostronne zaś i wsteczne dążności, same przez się muszą upaść jak mamy przykład na Szanownym P. Dowkoncie“.

Negalima čia aplenkti ir minėtojo lenkų kalbininko J. Karlovičiaus (1836—1903), kurio darbas *O języku litewskim* bus turėjęs tam tikros įtakos tiems, kurie rūpinosi kurti lietuvių ršk. Aušrininkas J. Spudulis[1] 1883 m. kovo 5 d. laiške A. Dambrauskui rašo[2]: „Czia Petrop. pas mus szįmet ta kninga pasklido tarpo Lenku ir Lietuwiu ir jie ją skaitė: kaip gi?, juk tai rašo apie kalbą; — o kiekwienas pamislijęs apie Lietuwą nori iszsimokiti ir kalbos, ir imas už tokios kningos, katra užwis greičiaus ir lengwiaus

---

1 Plg. mano — Jonas Spudulis — aušrininkas kalbininkas (1936 m. Vairas, 746—53).

2 Rš D 462.

ira prieinama, nės wokiszku daugumas negal skaititi". O lietuvių ršk. K. atstovauja tokiai to meto kalbininkų pažiūrai: „Każda prawie książka litewska z dziś istniejących w oddzielném napisana jest narzeczu. Które z nich z czasem stanie się językiem literatury i czy się stanie, to przyszłość rozstrzygnie. N a j w i ę c é j piśmiennie uprawianém było żmudzkie, n a j s t a r a n n i é j pruskie górnolitewskie..."[1]. Jis ir tarmę ir rašybą priimąs Schleicherio. Štai svarbus jo pasiaiškinimas, kuris negalėjo nepaveikti ir ršk. praktikų: „Idę za Schleicherem dla tego, że znakomite prace jego nadały pisowni litewskiéj zupełną dokładność, a formom rozjaśnienie; mówiąc więc o języku litewskim w ogóle, wolę brać to narzecze, którego znakomity ten językoznawca podał dokładny opis, niżeli wybierać inną gwarę, chociażby żmudzką, która chociaż ma piśmiennictwo dość stósunkowo obfite, pisowni dokładnéj dotąd nie posiada i w ogóle nie wyrobiła jeszcze odrębnego typu, gdyż w każdéj niemal książce żmudzkiéj inne przebija się podrecze, a jest ich dużo na saméj Żmudzi"[2]. Žinoma, kad čia K., perdaug tą žem. ršk. tarmiškumą iškeldamas, pražiūrėjo jos bendrinamąsias pastangas[3]; aiškiau tai toliau pamatysime.

Labai įdomu yra susipažinti su pažiūra maskvinės *Auszros* (1880—1881), 4 didoko laiškinio popieriaus formato psl. šapirografuoto laikraštėlio, kurį leido Maskvoje būrelis lietuvių studentų bei būsimųjų aušrininkų (prūsinės *Aušros* bendradarbių)[4]. Straipsneliai, dėl suprantamų priežasčių, nepasirašinėjami, tad autorių, bent visų, tikrai nežinome. Įsteigėjas stud. Pavilanis ar Pašukanis[5]. Rašančiųjų, kaip matyti, ypač rūpintasi pasiruošti lietuviškai savo mintis raštu reikšti; todėl alfabeto, rašybos ir gramatikos dalykai kone vieni užima visą jo turinį. — Prospekte rašoma: „Ne galėdami tankei susieit ir pasiszneket ape musu ležuvį ir jo grammatiką iszdůdisim łaiszką, kuriame kiekvienas pagał savo norą raszis ape kałbą ir tautą letuviu". Vienos ršk. neturima. „... dabar tů tarpu kožnas teguł raszo tokia tarme, kokia sznėka ir

---

1 O jęz. litewskim 252.
2 Ibid. 136.
3 Plg. ir Вольтеръ, Кат. Даукши LIV t.
4 Vienas egz. dabar jau yra V. D. Un-to Bibliotekoje.
5 Liet. Encikl. II 326.

teip, kaip isztarė“. Plačiau tai nusakoma Nr. 1: „Del apdirbimo nors kėk lėžiuvio ir prigatavojimo materijolo ant ateinanczio laiko pamislijam iszdůdit Auszrą. Mes visi gan-greit nemokame kaip priguli kalbeti lėtuviszkai ir jai nesimokisim skaitidami ir raszidami, tai nėko ir ne bus. Kaip mės galesim spaust ir raszit neprisigatavoje? Dabar, virai, dabar laikas prisigatavot...“. „Auszra neusidůda sau nijokiu giliu mokslingu iszjeszkojimu apė musu kałbą ir tautą...“. „...kaip kas mokes, teip tas szoks. Raszibos vėnodos mės da neturėme, togidel kožnas raszis pagał savo tarme, su łaiku gal sudesim vėnodą pagal etimologiškus zokon[us] leziuvio[!]; o dabartel ir raszitojams bus lengvėus ir nauda bus isz suliginimo tarmiu del iszvedimo zokonu lėziuvio“. Taigi tuo tarpu nereikalaujama bršk., nors baranauskiniai principai ateičiai pasilaikomi. Bet tame pačiame Nr. kitame str. (*Abecele*), matyti, kitas autorius dėl ateities kitaip mano, atmesdamas idealinį etimologinį (Baranausko) ršk. principą: kuri nors viena geresnė tarmė įsigalėsianti visų ršk. Jis tarp kitko rašo: „Mės norim, idant musu abecele důtu Lėtuvinįkam galejimą paraszit kožną zodį teip, kad ir žmogus nežinodamas grammatikos galetu gėrai skaitit paraszitą. Del to man rodos, jog ne reik turet ant uvogos daug tarmiu lėtuviszkos kalbos ir storotis, kad kėkvėnas pagal savo isztarmę galėtu skaitit paraszitą, tai ira, kad butu lėziuvis abelnas: bus gana ir to jeigu turesim tėk raidžiu, kėk reikalaujė kožna tarmė pagal savo isztarimą. Paskui kokė tarme pastos gėresne ta ir pasiliks del visu Lėtuvnįku“. Toliau, išdėjęs savo raidyną (alfabetą), baigia: „Turedami tėk raidžiu man rodos galesim raszit kožnas pagał savo isztarimą ir teip draugė mokidamės iszpildisim, ką mums įsake Lėtuva“. Kituose numeriuose duodamos, apskritai, šleicherinės kaitybos paradigmos. Nr. 2 kažkoks autorius (bene J. Spudulis?), kuris sakosi apsipažinęs su kaikuriomis liet. kalbos tarmėmis ir tarmine literatūra (Baranausku, Kuršaičiu, Juškevičiumi, Geitleriu...), pripažįsta, kad „...vėnodą rašibą [bršk.] gale įvesti tiktai etimologiškai arba pagal ugio žodžiu rašant, kaip tai parode k. Baranauskis ir kaip tai kožnas gale matiti gerai įsimislijęs“.

VARTOSENA

Bendrosios pastabos. Susipažinę su kaikuriomis teorijos mintimis, turime pažiūrėti ir į praktiką — ršk. vartoseną, nes nevisada teorija sutampa su praktika, nevisada joje įkūnėja, ypač mūsų atsitikimu. Be anksčiau minėtųjų bendrųjų istorinių aplinkybių, čia dar primintina, kad knygų, ypač minėtųjų kalbinių raštų, maža tebūta paplitusių. Pvz., Sutkevičius[1] (1848), jau minėtasis N. Gedgaudas (1860), pats vertėjas, kaip matėm, skundžiasi, kad niekas liet. kalbos gramatikos neparašęs, nors, be kitų, jau buvo Kasakauskio ir Marcinsko parašytos; Schleicheris (1852) vėl sako, kad nesą žemaitiškos gramatikos[2]. — Periodikos nebuvimas D. L., be abejo, buvo viena iš svarbiausių ršk. vartosenos nenusistojimo priežasčių.

Kalbant apie vartoseną, reikia čia turėti galvoje dvi jos rūšis — pasaulinių ir tikybinių (Šv. Rašto, evangelijų, įtakingesnių maldaknygių...) raštų. Mat, tikybinių raštų autoriams mažiau terūpėjo kalba. Būdinga, kad A. Pabrėža (1771—1849) tikybinio turinio raštus rašo įprasta tų laikų barbarizmų sujaukta kalba, o jo pasauliniai veikalai išsiskiria didesniu kalbos grynumu, taisyklingumu ir nuosakesne rašyba[3]. Maždaug iki Aušros laikų tikybinė literatūra ir yra gausesnė[4].

Ršk. praktika paprastai visada suka į tam tikrą bendrinį kelią, daugiau ar mažiau nutoldama nuo kurios nors vienos tarmės. Dėl savo prigimties ji virsta tam tikru, daugiausia tarmių, mišiniu, kuris geriausiai tinka bk. Ne tiktai todėl, kad raštas negali tiksliai atvaizduoti tarmės fonetikos (čia ir tiksliausia mokslinė transkripcija nepasiekia idealo), bet ypač todėl, kad: 1) rašantysis šio to pasisavina iš savo pirmtakų ar svetimųjų (paprastai tokie autoriai nevienakalbiai), nes, kaip sakoma, daug lengviau važiuoti pravažinėtu keliu; o, be to, raštas ypač pradedančiajam yra tam tikras autoritetas; 2) rašto tikslas paprastai išeina už vienos tarmės ribų

---

1 D. Sutkiewicza, Žodininkas. 1848. (Žinia iš V. Maciūno).

2 Briefe über die Erfolge einer wissensch. Reise nach Litauen 4. 1852.

3 Plg. A. Salio, Kretingos vienuolyno liet. rankraščiai. 1927 m. ŠD 17.

4 Lietuvos istorija, red. Šapokos, 498.

(jei jau ne visai tautai, tai bent platesnei visuomenei rašoma). Taip yra kitur, panašiai ir pas mus[1].

Jei teorijoje nebuvo vienos badk., tai juo mažiau to vienodumo telauktina vartosenoje (ypač laikotarpio pradžioje). Galima sakyti, teturime čia sritines badk., tam tikrų tarmių pagrindu susidariusias — rytiečių (Strazdas, Ažukalnis, Kitkevičius...), vakariečių (Tatarė, Marcinskas, Akelaitis...), žemaičių (Daukantas, Valančius, Kasakauskis...)[2]. Jos bus derėjusios daugiausia tikybiniam reikalui. Kaip iš Kasakauskio gramatikos prakalbos numanu, (kunigų) buvo įprasta verstis parapinėmis tarmėmis. Turime ir elementorių su pažymėjimu, kad jis tokiai ir tokiai parapijai skiriamas, pvz., F. W[ojciechowskio] *Lementorius Lankiszko-Lietuwiszkas*. Diel Wejku Olkiniku [Valkininko] Parapijos... (Wiln. 1862). — Bet ir šiaip pasaulinių raštų autorių kitų stengtasi laikytis savo kampo tarmės. Antai, rytietis Ažukalnis (Zagurskis) savo eilių rinkinio (1538—56)[3] prakalboje sakosi norįs „iszszaukti daugiou raszitoju letuwiszku" ir pats rašo rytietiškai, nes jo krašto žmonės žemaitiškų raštų nesuprantą.

Ypač šio laikotarpio pradžioje stengiamasi kurti ršk. žemaičių tarmės pagrindu, ją net badk. visam kraštui padaryti. Mat, be ko kito, daugumas žymesnių rašytojų tada yra žemaičiai. Tačiau ilgainiui vis labiau iškįla vakarietiškasis ršt. pagrindas, žr. 67 tt. psl.

Ilgą laiką tos sritinės ršk. sudaro savotišką mišinį.

Kad visame tame mišinyje būta ir sąmoningų bendrinamųjų pastangų, abejoti nėra pagrindo; tai galėsime pastebėti dar ir iš pluošto vartosenos pavyzdžių.

Iš chronologinės vartosenos apžvalgos. Rytietiškosios vad. Jaknavičiaus *Ewangelie polskie i litewskie* stengiamasi vakarietinti; tarminės lytys maišomos. Pvz., šalia *-is* (< *-ęs*), *u* (< *-ą*) *l* (prieš *e, ei, ė*) rašoma ir *-ęs, -a, l*..., net tame pačiame sakiny-

---

[1] Plg. Hermann, l. c. 69 t.; St. Mladenov, Geschichte d. bulgarischen Sprache 345 (Grundriss d. slav. Philol. u. Kulturgesch.); H. Becker, Dialektlaute als schriftsprachliche Phoneme (Travaux de Cercle Lingu. de Prague I. 1929); Schmitt, l. c. 443 et pass.

[2] M. L-vos ir čia specialiai jau nebeliečiu.

[3] Pišma litewskie... Rasztey letuwiszki... LMDr. 49, XIII.

je, toje pačioje žodžių samplaikoje, pvz., *žiwatu amžina* (acc.) (1805 m. 114 psl.); arba kaikurios lytys tolimesniuose leidimuose suvakarietinamos, o kita, žiūrėk, vėl atverčiama rytietiškai. Čia, kaip ir kitur, žinoma, būta ir korektorių, rinkėjų kaltės.

1806 m. vysk. J. A. Giedraitis (1754—1838), leisdamas *Lietuwiszkas Ewangelias* (Wilniuj), norėjo prisitaikyti prie didesnio tarmių atstovų skaičiaus, todėl ištaisė Jaknavičiaus Evangelijas, papildė paaiškinimais tarminių žodžių (...Isznauje parweyzdietas, ayszkiei iszgulditas, yr su pažianklinimu zodziu iwayriu, aba ne wienokiey wisoj Lietuwoy iszsimananciu...)[1]. Daugiausia čia, kaip ir kituose raštuose, rūpesčio kelia tarminis žodynas, kuris aiškinamas kitų tarmių žodžiais; pvz.: jey ne atgrinsite [išnašoje: vel ne parsiwersit, vel ne parsimayniset] 132; milestay [išnašoje: Aliter meyliey vel łoskoy] 5; tikiejos [išnašoje: tares] 13; siedieje szalip kiale mełzdamas [išnašoje: małdaudamas, žebraudamas, ubagaudamas] 16; ir prasidžiuga Dwasia mana Diewuoje Iszganitojuoje [išnašoje: Borussice scribitur: Diewuje vel Diewo Iszganitoje mana. Vetera habent Diewiep Iszganitojep, quod denotat apud Deum, non in Deo. Sic vg. spes mea in Deo est; non solent Lithvani dicere in Deo, sed apud Deum: Wiltis arba nodieje mana pas Diewa. Quia ergo in comuni sermone raro utuntur eius modi, ut incasu, ablativis; hinc ablativus: in Deo salutari; supra expressus non tritus sed est novus] 118. — Giedraičio *Naujas Istatimas* (1816) yra vakarietiškas, nors kitų tarmybių (žemaitybių...), taip pat senųjų raštų tradicinių lyčių, kaip apskritai ano meto vartosenoje, neretai pasitaiko, pvz.: Miłesi 7, kałbes 6, daugkałbeime 8 ‖ kalbeti 8; ne apkensi 7, saułe 7, szwenskis 8, pasninkaujans 8, žołe 9, ransto 9, atsigręžusios, par [visur?], turins 11, 318, kiaułas (acc.) 12, mariosna 12, nesididziuojans 318, priemans 318, gałetu 318, łengwiaus, 12, žwayzde 398, atsiunstu 14, łaysti (visur?)...

Auksa Ałtorius (1821), nors turi šiaurinių žemaičių ršt. ypatybių (pvz., *-i* <-**en*... loc., instr., dalyv.), atskiestas vakariečių lytimis (*uo, ie*; šaknyje ir galūnėje dvibalsiai); pasitaiko ir rytiety-

---

1 Liet. Bibl. II Nr. 436.

bių (*kadu*...). Suprantama, kad ir čia, kaip ir daug kur kitur, didesnio nuosakumo nėra.

Panašus Juzumavičiaus ir Račkauskio *Senas Auksa Altorius* 1852 m. laidoje turi paprastai žem. galūninį *i* (< -**en*), dar ir (kirč.) g. pl. *-un* (plg. dowenun prigimtun 58), oc. pl. *-un-* (wargunsy 123, wysunsy nuludymunsy 25...), o 1863 m. leidime šio *i* jau vengiama.

D. Poška (1757—1830), kuris anuo metu žymiu kalbininku buvo laikomas, rašė žem. raseiniškių tarmės pagrindu, bet irgi nenuosekliai. Savo *Žodyne*[1] (apie 1830) duoda net keleriopas lytis, matyti, norėdamas surašyti formas, kuriomis skaitytojas galėtų verstis įvairiatarmius raštus skaitydamas (arba stačiai persirašė įvairių šaltinių medžiagą), pvz.: welnis, welnias, weln's 57[1], Důdu, dódu, [vėliau prirašyta:] Dūdu 157[1], Lituwis, vel Lietuwis — a Jak niektórzy piszą, Lètuwis — a mòwią Lietuwis... 163[1].

Daukantas labiau laikėsi pajūrinių žem. tarmės, bet, matyti, norėdamas būti plačiau suprantamas, sąmoningai maišė ir kitų tarmių (vakariečių) lyčių. Tatai rodo net ir anksčiau duotoji citata. Kaip ir Poška, savo lenkų lietuvių k. *Žodyne*[2] jis surašo įvairiatermių lyčių, plg.: pyle, antis arba untis (s. v. Kaczka), bepietis arba bepijlis [= bepijtis] (s. v. Bezobiedny), padarytos, padarytojas (s. v. Auctor) ir tt. Charakteringa čia yra jo *Istoryje Žemaytyszka*[3]. Rankraštis vėliau pataisytas (atrodo, tos pačios rankos) vakarietiškiau, plg.: Diewą (pataisyta iš: Deiwa 50), buwo (: bů 52), ąntra diena [acc.] (: ontra deina 50), ta°nkesnej (: ta°nkesne 1), nenoriejo (: nenorieję 50)...

Panašiu tarminiu mišiniu, tik augšt. vakariečių ršt. pagrindu, lietuvių kalbai atstovauja ir aušrininko latvio A. Dyrikio (1853—1887) *Žodynas* (1872)[4].

Instruktyvūs yra šioms bendrinamosioms ršk. pastangoms M. Valančiaus (1801—1875) raštai. Ypač, kad jis, nuo 1850 m. būdamas Žemaičių vyskupu, galima sakyti, vadovavo religinei lite-

---

1 Słownik Języka Polskiego-Łacińskiego-Litewskiego. LMDr. 2.

2 LMDr. 15.

3 LMDr. 13. — Apie 1838 m. (Liet. Bibl. II Nr. 706).

4 Plg. mano Par Andreja Dīrik'a leišu latviešu valodas vārdnīcas rokrakstu. Ceļi VI, 203—8. Rīgā 1935.

teratūrai ir, turėdamas savo vyskupijoje įvairiatarmių žmonių (žemaičių, vakariečių, rytiečių), geriau už kitus nuvokė reikiant kaip nors įtikti bent daugumui gyventojų. Juoba, kad, tur būt, nekartą jam šį reikalą, kaip minėtasis Gedgaudas, primindavo ir versdavo jį kaip nors praktiškai spręsti.

V. ir stengiasi vengti vien savo pajūrinių žemaičių tarmei būdingų ypatybių. — Pirmiausia (ta ypatybė apskritai charakteringa daugumui ano meto raštų) V. beveik visai taisyklingai vakarietiškai išlaiko *i* dvibalsius (*ai, ei, ui*...) ir šaknyje ir galūnėje. Toliau irgi vengia būdingos žemaičių ypatybės — įvairiopo vakar. *uo, ie* išvirtimo, nors čia jau toli gražu nėra tokio nuoseklumo. Pvz., *Waiku Kningiele* (1868)[1] rašo: piemuo 10 ‖ Pijmuo 10 [!], numi 18 ‖ namij 20, lijpe 17, patijk 22... — Paskui, pastebėjęs, kad *dj, tj* junginių išlaikymas taip pat kliudo jo raštus skaityti ne tik augštaičiams, bet iš dalies ir pietiniams žemaičiams, V. ima ir jų vengti. Jis čia ir hipernormalizmų prieina, nes, matyti, buvo susidaręs „taisyklę" *dj, tj* versti į *č, dž* prieš visus tuos pačius savo tarmės garsmenis, kuriems augštaičių tarmėje atliepia keli skirtingi garsai. Kadangi vakariečių tarmėje *-jo* (< *-*jā*) ir *i, -i, ė, ę*... V-čiaus tarmėje atliepia maždaug vienodas garsas (V. paprastai rašo *i*), tai, pvz., *Istorije Szwęta* (Wilniuj 1858) turi šiokių lyčių: pagimdže [praet.] 12, 93; esanczi [acc.] 13, dwi paczi [acc.] 93, iszsigirdžes [part. praet.] 92, jaunikajczis [n. sg.] 83, jaunikajczi [acc.] 83, iszsiuncze [praet.] 83...[2] — *a, e* + *m, n* dvibalsiuos ir *-e(ę)* < *-*en*; *-a* < *-*an* V. linkęs daugiau iš savo tarmės rašyti. Ar ne dėl to, kad ir rytiečiai čia eina greta su šiauriniais žemaičiais? Juoba, kad g. pl. *-un* aiškiai vengia. — Ir prie V. raštų tarminio mišinio bus korektorių su rinkėjais prisidėta[3].

---

[1] Liet. Bibl. IV[1], CCCXII.

[2] V. *dj, tj* vertimas afrikatomis būtų įdomu specialiai išaiškinti. Matyti, kad jis iš pradžių tuos junginius išlaiko savo tarmės, paskui (pvz., 1858) linkęs juos versti afrikatomis net iki hipernormalizmų, bet vėliau ima svyruoti, net iki jų (afr.) vengimo (pvz., 1867); kaikurie vėlesni jo leidiniai (pvz., po jo mirties išėj. 1881 m. S z w. I s t o r. leidimas), vėl knibžda hipernormalizmais. Įdomūs svyravimai bršk. kūryboje!

[3] Tipografas A. Dwor 1852 m. rašo Telšių diec. kanceliarijai, kad jis „Sekimą Jezusa Christusa (Tamoszaus isz Kempis)" sutinkąs išspausdinti. „A co się tycze do korekty, mam gruntownego korektora w języku Żmudzkim,

V. šiokią savo ršk., matyti, laikė normine, bent savo vyskupijos tikybiniam reikalui, ir tos normos reikalavo ir iš kitų. Pvz., 1865 m. V. sudarė komisiją Białobrzeskio ir Filipeckio pamokslams versti į lietuvių kalbą. Komisijos nariui kun. Jonui Jomantui susirgus, II tomo vertimas buvo duotas Naujamiesčio vikarui Stasevičiui, kuris, anot V. Biržiškos, kad ir atliko tą darbą po metų, bet nesiėmė už jį atsakymo, nes jam esanti svetima žemaičių literatūrinė kalba[1]. Čia įdomu, dėl kurių priežasčių šiuos pamokslus versti paskui atsisakė ir rytietis A. Baranauskas.

Bet kadangi V-iui nelabai vyko tokią ršk. kurti, ypač kad ji, matyti, vistiek, bent rytiečiams, sudarė sunkenybių, jis bus taręs galint kaikurių savo vyskupijos kampų žmonių tikybinius reikalus ir kitaip tenkinti — tarminiais raštais. Antai, 1865. I. 8 V., ragindamas augštaitiškai rašyti, rašęs Baranauskui: „lękam się..., żebyś zajęty wyższemi rzeczami nie zapomniał o Litwie. Wszak to od niepamiętnych czasów strona ta niema pisarza(,) ztąd też lud tameczny używa książek całkowicie żmudzkich. Potrzeba przeto, ażeby(ś) pierwszy poświęcił swe prace współrodakom"[2].

Daugiau ar mažiau laikydamies savo tarminio pagrindo, bet stengdamies taip pat būti ir augštaitiški, rašė ir daugelis kitų autorių: douninink as K. Skrodskis (Skrodźkis a. 1794-7—1874) (1856 m. Katekizmas, be kitko, mėgsta g. pl. *-un, uo* < *o* ir *ie* < *ė*; randame hipernormalizmų, pvz., žem. *ū* iš senov. *ū* verčiant augštaitiškuoju *uo*), J. Lechavičius (Lachawice) (*Katechizmas*. 1847), O. Pronevskis (*Iszguldimas Ewangeliju*. 1855), dūnininkas K. Kasakauskis (*Iszguldims Sakramenta pakutos*. 1862) (paprastai tik šakniniai ir galūniniai dvibalsiai augštaitiški), Jasikevičius (*Pamokslaj*. 1885 šalia rytietybių, be vakarietiškų, turi ir žem. lyčių), J. Račkauskis, L. Ivinskis (su hipernormalizmais žem. senov. *ū, ī* vertime)[3]. Jų čia dau-

———

który najlepiej odczytywać będzie" (Kauno Arkiv. Kur. arch., 56 tom.). Korigavęs kun. Prijalgauskas, Liet. Bibl. IV[1], CCLXXVII Nr. 964. — Nemaža kas paaiškėtų mūsų ršk. istorijoje visus V. raštus specialiai ir smulkiai išnagrinėjus.

[1] V. Biržiška, Bialobrz. ir Fil-io pamokslų vertimas... (XXVII knygos mėgėjų metraštis I 156 tt. Kaunas 1933).

[2] M. Biržiška, Liet. Encikl. II 1168.

[3] Plg. Būgos, Lituanica 23 tt.

giau vakarietiškas Račkauskis, Pronevskis, Ivinskis, žemaitiškesnis Lechavičius, Skrodskis[1], Kasakauskis...

Pastebime šio tradicinio mišinio keliu stengiantis eiti ir kitoje tikybinės vartosenos srityje — pamoksluose. Sakysime, Kretingos vienuolyno pamokslų rankraščiuose (pamokslai sakyti įvairiose vietose, rodos, ir ne Žemaičiuose), kurių čia randame visai kalbamajai gadynei nuo 18 a. pabaigos. Nors jų autorių (kaikurių nelabai stipriai ir lietuviškai temokėjusių) žemaitiškumo ypatybės (doudnininkų, dūnininkų su įvairiomis jų patarmėmis) ir išsiveržia aikštėn, vienok bent šakninių ir galūninių dvibalsių išlaikyme, o toliau, nors ir netaip nuosekliai, *uo* ir *ie* vartosenoje neabejotinai stengiamasi būti augštaitiški.

Svyravo ir pasvalietis P. Vileišis (1850—1826), savo knygelėse stengdamasis susirasti normines, „tikrąsias" lytis, prašėsi kitų pataisomas[2]. Savo knygelių (1876-7) kalbos rytietiškumu (panevėžiniu) ir pats nepatenkintas[3].

M. Gylio [?] (Гилюсъ) *Литовско-русскій словарь* (1876) irgi buvo parašytas vakariečių ršt. pagrindu[4].

Baranausko mokinys K. Jaunius (1848—1908) taip pat rašė savotiška suvakarietinta bršk. Pvz., 1876 m. laiške kun. Juškevičiui dėl jo dainų rašybos sakos rašąs žemaitiškai[5]; bet J-čia vartoja *ů*, *i*^{e}; šaknyje ir galūnėje dvib. *ai, ei*...; *ė, o* ir tt.

Maskvinės *Auszros* straipsneliai, išskyrus kaikuriuos tarminius tautosakos dalykus, apskritai, vakarietiški. J. Šliūpo tvirtinimu, ir pačiame studentų būrelyje, iš kurio išdygo *Auszra*, referatai buvę rašomi, jo terminu, suvalkietiškai.

Vakariečių tarmės įsigalėjimas. Ir nemažame šio laikotarpio vartosenos margumyne galime pastebėti pro kitas tarmybes ilgainiui labiau prasimušant augštaičių vakariečių ršt. lytis

---

1 Žinoma, Volteris, Кат. Даукши 169 neteisingai minėtuosius Lech. ir Skrodskio katekizmus laiko grynos žemaičių tarmės pavyzdžiais; net ir jo paties citatos tam prieštarauja!

2 Plg. Tumo, Liet. liter. pask. Aušrin. grupė II 141 t. 1924.

3 Rš D 372, 3 psl.

4 Plg. Rš F 402, 33 psl.

5 Liet. Tauta I 550.

(tokį įspūdį jau sukelia ir duotosios apžvalgos pastabos). Kaip žinome, ji pagaliau (kiek modifikuota) ir įsigali mūsų bršk. Suprantama, kad visai konkretaus to įsigalėjimo šio str. ribose dar negalime įrodyti, nes, be ko kita, augštaitinė įtaka mūsų raštuose nusiekia kur toliau už 19 a. pradžią. Tačiau manau, kad jau yra pagrindo šiems bendresniems teigimams iškelti.

Augštaitinė ršk. tradicija D. L. buvo senesnė — Daukša, Širvydas (be ko kita, su savo per ilgą laiką kelių laidų susilaukusiu žodynu), 1727 m. anonimo gramatika, Jaknavičiaus Evangelijos... — Augštaitinės ršt. įtaka ir jos tradicinė pirmenybė gadynės pradžioje atsispindi minėtojo Klemento (lietuviškai gerai nemokėjusio) eilėse; jos yra mums įdomios liudininkės kovos dėl bršk.

Nedydia ira lustas tay mums pasakiti:
„Kad unt alementoriaus iem wakus mokiti,
Pas tokiu žodziu pratin, kayp wartoy Lijtuwa", —
Nes isz spaustuwes raszta tynay seniay buwa.
Kad Warnia arba Telszia anus sau turietum,
Kayp cie aplinku kałb, tayp rasziti pradietum.
Kiti pagłosta wełtu sau, jog ij kałb gieray!
Anims atsakims teysings ateyn didiay spieray;
Giwendami, kayp žinom, Lijtuwos pakraszti,
Tayp pradieia sznekieti, kayp tyn rada raszti.
Tayp senudyjnu kałba Žiemaytyszka musa
Jau nu pagadynyma ne palika luusa[1].

Nors K. ir gina žem. tarmę ršk., vis dėlto pagiria ir augšt. tradiciją (Širvydo žodyną), kuri teikė jam pirmąjį ršk. mokslą:

(Š-do knįgoje) newysi žodziai ira iszgulditi,
Begała daugiel, sakau, aplinktu matiti,
Kurius, matoms dakc, wercie daugiaus Lijtuwiszkay,
Nekayp *prigul musiszkay*, tikray Żiemaytyszkay.
Wyjnok reyk tų kuniga poteysiay garbinti,
Jog padari mums pradzie[!], iszkur gał adminti
Nor retay kuri žodzia. Tadu wełtu peykti
Ano darba, dar reyktum szłowie diel Jo weykti.
Asz pats, idant kningielos ano neturiecio,
Nemaž paraszidinti dabar negalecio [!][2].

---

[1] Ibid. 518.
[2] Ibid. 515.

M. L. ilgametinė, palyginti gerai sunorminta ršk. (vakariečių) vartosena neretai ėjo pavyzdžiu D. L-ai, bent tiems, kurie norėjo ršk. sutvarkyti. Juk ne be reikalo Stanevičius minėtosios gramatikos prakalboje M. L. raštus sulygino su sodais, kur medžiai „žmogaus ranka po tiesumo ir patogiai susodinti", o D. L. raštų kalbą — „miškams, per save augantiems be sargo ir be jokio pridabojimo"[1]. Matėme, kad ir Kasakauskis savo gramatikoje yra priverstas gerokai nusileisti vakariečių pavyzdžiui. Rodos, ir tikybinių raštų (net katalikų) autoriai nusižiūrėdavo į M. L. raštus, plg. Hermann, l. c. 76; bent protestantų jau nuo sena čia santykiauta su M. L-a[2].

M. L-os žodynai bei gramatikos daugeliui kalba susirūpinusių žmonių D. L. buvo žinomi. Apie Stanevičių jau užsiminta. Daukantas susirašinėja su Fr. Kuršaičiu dėl kalbos dalykų, pažymėdamas D. L. raštus, jo siunčiamus Kuršaičiui, nesant gerai gramatiškai apdorotus nei nuoseklia rašyba parašytus ir, eo ipso, juos žemiau šiuo atžvilgiu dėdamas už prūsinius[3]. Pats prašosi Kleino ir, tur būt, Ostermeyerio (D. rašo: rodos, Hartmayer) gramatikos. LMDr. 19 kataloge pažymėta vieną lotynišką (iš rašybos — M. L.) liet. kalbos gramatiką D-o rankos esant persirašytą. — Kaikurie M. L. kalbininkų darbai buvo žinomi, be kitų, ir Kasakauskiui[4], Ugenskiui[5], Ivinskiui[6], žinoma, ir Valančiui[7]. Per Baranauską Schleicherio ir Kuršaičio gramatikos darbai daugiau pasidarė žinomi; be kitko, reikia turėti galvoje, kad su Kauno seminarija susirašinėjo ir susižinojo kalba susidomėjusių žmonių (J. Šliūpas, Spudulis...). Todėl ir maskvinėje *Auszroje* pasirodo pažįstama Baranausko ršk. teorija, taip pat Schleicherio ir kitų kalbininkų darbai.

O vakariečių tarmės pagrindu sudarytoji M. L. gramatika ršk. dorotojams turėjo būti paranki, nes jos taisyklės paprastesnės ne-

---

1 Prakalbą Volteris ir MLLG III 458 tt. išspausdino.

2 Plg. L. J. Rhesa, Geschichte d. litth. Bibel.

3 1853 m. laiškas išsp. Mūsų Senovėje 782-3. 1922.

4 Žr. jo gramatikos prakalbą.

5 Žr. jo laiškus TŽ VIII 326 tt.

6 Plg. Liet. Taut. I 265 tt.

7 Su juo susirašinėjo Kuršaitis (laiškas Kauno Ark. Kūr. arch.).

gu, pvz., žemaičių tarmės; antra, ji, palyginti, puikiai aniems laikams buvo teoriškai apdorota, bent, kaip matėme, nuo autoritetingojo Schleicherio laikų. Ypač ji turėjo būti paranki augštaičiams (pirmiausia, žinoma, vakariečiams), kurių inteligentų po baudžiavos panaikinimo atsiranda daugiau negu žemaičių.

Pats Baranauskas, kuris anuo metu vienintelis sistemingai dėstė mokykloje lietuvių kalbos kursą, savo bršk. teorija praktikoje, kaip matėme, priėjo apskritai tą pačią vakariečių tarmę. Reikia sutikti su Hermanu, l. c. 83, kad tai nebuvo be reikšmės mūsų šiųdienei bršk. susidaryti.

Pagaliau čia yra svarbi būsimųjų aušrininkų, lietuviškojo judėjimo vadovų (daugiausia studentų) pozicija. Jų nevienas Maskvoje ir kitur domėjosi gimtąja kalba ir jos pritaikymu raštui, kuris būtų prieinamas ko plačiausiems lietuvių sluogsniams. Nevienas jų daugiau ar mažiau susipažįsta ar yra priverstas susipažinti su Baranausko, Schleicherio, Kuršaičio... gramatikomis. Pvz., J. Šliūpas prisipažįsta (kaikuriuos dalykus paremia ir jo užrašų knygelė V. D. Un-to Bibliotekoje) jau prieš 1880 m. turėjęs Kuršaičio žodyną ir gramatiką, Schleicherio liet. k. gramatiką ir chrestomatiją (Handbuch d. lit. Spr. I-II); bene nuo 1877-8 m. skaitęs ir Kuršaičio *Keleivį*. Schleicheris labiau patikęs. Daug iš Kuršaičio ir Schleicherio sakosi pasimokęs pradėjęs rašyti (apie 1880) savo liet. k. gramatiką ir aušrininkas žemaitis J. Miliauskis (Miglovara, 1845—1937). Šitoji kalbinė įtaka, taip pat ir suvalkiečių veikėjų gausumas (kurio reikšmę ypač pats Šliūpas pabrėžia)[1] pirmiausia ir turi paaiškinti, kad tiek minėtame studentų būrelyje referatų, tiek maskvinės *Auszros* kalba, apskritai (daugiau fonetika), jau vakarietiška[2].

P. Jonikas.

---

[1] Plg. mano — Apie „Aušros" rašomąją kalbą (1933 m. Vairas, 418—432).

[2] Ryšium su šiuo ir kitais iškeltaisiais duomenimis yra nebetikslus Hermanno l. c. 67 tvirtinimas, kad dabartinė lietuvių rašto kalba [bršk.] prasidedanti 1883 m. (su Auszros pasirodymu); taip pat ir St. Westfal, Contribution à l'histoire du lituanien moderne... (Odb. ze Spraw Tow. Nauk. Warsz. XXIX, 1936), tokį tvirtinimą be pastabų pakartojusio.

KURZE ZUSAMMENFASSUNG

Im vorliegenden Artikel „Der Gedanke einer schriftlichen Gemeinsprache in der Zeit vor der Auszra" biete ich neben der Erklärung der mit dem Thema in Zusammenhang stehenden Termini eine Anzahl Angaben und Bemerkungen zu dem Żeitabschnitt vom Beginn des 19. Jahrhunderts bis etwa zum Erscheinungsjahr der ersten national eingestellten Zeitung „Auszra" (1883—1886); speziell wird nur das Verhältnis der Schriftsprache (schriftlichen Gemeinsprache) zur Mundart in Grosslitauen berührt. Infolge des Mangels an Vorarbeiten — auch der Artikel von Eduard Hermann „Die litauische Gemeinsprache als Problem der allgemeinen Sprachwissenschaft" will grösstenteils nur zeigen, was noch untersucht werden muss — ist natürlich eine erschöpfende und systematische Behandlung des Themas noch nicht möglich.

Bekanntlich waren die politischen, sozialen, wirschaftlichen und kulturellen Verhältnisse während der in Frage stehenden Zeit der Bildung einer schriftlichen Gemeinsprache nicht günstig. Für den Anfang dieses Zeitabschnittes ist besonders der Mangel an national eingestellter Intelligenz und an Sprachwissenschaftlern hervorzuheben; desgleichen gab es damals keine höheren Schulen mit litauischer Unterrichtssprache und — mit Ausnahme von Kleinlitauen — keine litauischen Zeitungen und Zeitschriften. Die einzige engere religiöse Gemeinschaft jener Zeit und der einzige systematische Unterricht der litauischen Sprache im Priesterseminar Kaunas (seit 1867) konnten hier nur wenig helfen. — Doch bei dem steigenden Nationalbewusstsein wird die Notwendigkeit einer schriftlichen Gemeinsprache bereits von Anfang an in den Arbeiten und Bestrebuugen der meisten Theoretiker und Praktiker spürbar, wenn es auch während der ganzen Zeit nicht gelingt, das Problem endgültig zu lösen.

Die Grammatiken meiden eng begrenzte dialektische Spracheigentümlichkeiten, obwohl ihre Verfasser oft nicht ausdrücklich hervorheben, dass sie von allen Litauern verstanden werden möchten. Zu dem Zwecke mischt z. B. der Žemaite Kasakauskis in seiner Grammatik von 1832 absichtlich den žemaitischen und augštaitischen Dialekt; Gross hat in seiner handschriftlich erhaltenen Grammatik von 1835, obwohl sie speziell für Nordžemaiten

bestimmt ist, auch augštaitische Formen u.s.w. Das Bemühen um eine schriftliche Gemeinsprache und das Streben enge Dialekteigentümlichkeiten zu meiden ist auch sonst in den sprachlichen Anmerkungen vieler Autoren bei den verschiedensten Gelegenheiten zu erkennen (Daukantas, Ivinskis, Bischof Giedraitis u. a.m.); ein Pfarrer (N. Gedgaudas) schrieb 1860 in einem Briefe an den Bischof Valančius, dass eine gemeinsame Sprache für „Litauer" (Augštaiten) und Žemaiten geschaffen werden solle, und so aus ihnen „ein Volk gemacht werden müsste". Doch hat erst A. Baranauskas, der den aus verschiedenen Mundarten stammenden Klerikern des Gouvernements Kaunas im Seminar eine Norm für die Schriftsprache geben musste, zur Begründung einer allgemeinen Schriftsprache eine Theorie geschaffen, die jedoch nicht ganz abgeschlossen und für die Praxis schwer zu handhaben war und sich darum nicht als lebensfähig erwies; diese Norm war auf dem etymologischen Prinzip begründet und sollte alle damaligen litauischen Mundarten (des Gouvernements Kaunas) in Einklang bringen. — Die Vereinheitlichung von Mundarten war in der Praxis schwer durchführbar; ohne Zweifel war dieser Umstand auch für einige sprachwissenschaftlich gebildeten Personen von grosser Bedeutung, die der Ansicht waren, dass die Vertreter der verschiedenen Dialekte in ihrer Mundart schreiben, aber alle sich an eine Orthographie halten müssten (J. Juška, die Moskauer „Auszra", das hektographierte Blatt der Kämpfer für die nationale Wiedergeburt, 1880—1881, u. a.). Andere wieder meinten, dass man zwar in seiner Mundart schreiben könne, doch jeder das Geschriebene nach seinem Dialekt lesen müsste (Daukantas im J. 1850, Kitkevičius u.a.).

Wenn man schon über die Theorie nicht einer Meinung war, so sah es in Bezug auf den Usus der Schriftsprache noch bunter aus; nur die weltlichen Schriften haben der Regulierung der Sprache mehr Beachtung geschenkt. Bei diesem Usus erkennt man (sogar in ein und derselben Schrift) — wie ja auch in anderen Schriftsprachen zu beobachten ist — deutlich ein Gemisch verschiedener Mundarten, wenn auch gewöhnlich irgendein Dialekt (der žemaitische, westlitauische oder ostlitauische) die Grundlage dieses Gemisches bildet. Obwohl sich einige bewusst an das Mundartliche halten (z. B. Ažukalnis-Zagurskis u. a.), bemühen sich

die meisten jedoch von möglichst vielen verstanden zu werden. Lehrreich hierfür sind die Schriften von Valančius, denn er leitete fast die ganze damalige litauische religiöse Literatur, die etwa bis zur Zeit der „Auszra“ reicher war als die weltliche. Obwohl die Sprache von Valančius in dieser Hinsicht nicht speziell untersucht wurde, ist trotzdem zu sehen, dass er im grossen und ganzen bestrebt war, seine Žemaitismen zu meiden, die Vertreter anderer Dialekte die Lektüre seiner Schriften erschwerten (Valančius — wie auch die meisten anderen Žemaiten — schreibt in westlitauischer Weise *i* — Diphtonge in der Wurzel und Endung, nicht so konsequent *uo* und *ie*, später z. T. *č*, *dž* u. a.).

Eine auffällige Besonderheit dieser Schriftsprache ist die, dass in ihr die westaugštaitische Mundart allmählich immer mehr hervortritt und zur Herrschaft kommt, das heisst derjenige Dialekt, der die Grundlage der heutigen litauischen Gemeinsprache bildet. In der Moskauer „Auszra“ wird im grossen und ganzen in der westlitauischen Mundart (in Phonetik und Flexion) geschrieben. Soweit jetzt zu übersehen ist, waren für Grosslitauen die frühere augštaitische schriftsprachliche Tradition, die sprachlichen Beziehungen mit Kleinlitauen, und zwar im Besonderen mit den besseren kleinlitauischen sprachlichen Arbeiten, aber vor allem die litauische Grammatik von der Autorität eines Schleicher und die von Kuršaitis, sowie andere Sprachwissenschaftler (J. Karłowicz, der sich auf Schleicher stützt, Baranauskas u. a.), die grössere Anzahl von gebildeten Westlitauern unter den Kämpfern für die nationale Wiedergeburt und der mit der Feder Tätigen nach der Aufhebung der Leibeigenschaft (1864) sowie die einfachere Gesetzmäsigkeit der westlitauischen Mundart von grösster Bedeutung.

P. J.

Maž. Lietuvos bažnytinės kalbos reformos projektas 18 a. pradžioje

M. Mörlino Principium primarium in lingva Lithvanica

V. Maciūnas Arch. Phil. V 134 tt., kalbėdamas apie J. Šulco Ezopo vertimą, pamini XVIII a. pradžioje kilusį Maž. Lietuvos kunigų tarpe įdomų ginčą, „wie man littauisch cum vulgo reden solle". Kadangi to ginčo dalyką plačiau bent spaudoj viešai iškelia M. Mörlinas, 1706 m. išleidęs knygelę*) — Quò quid magis accedit ad unitatem, || eò magis accedit ad perfectionem. || Zur wollmeinenden || Vereinigung || Und || Einmüthigen Bedencken || über das || PRINCIPIUM PRI||MARIUM || In Lingva Lithvanica, || In den Worten: || LOQUENDUM CUM || VULGO, || enthalten | Invitire hiemit freundlichst || Alle Herren Ambts-Brüder | Als || respectivè geneigte Gönnere und gute Freunde || In gantz Littauen | Deroselben Allerseits || Schuldigster Diener || M. Mörlin. P. Gumb. || Königsberg | gedruckt || In der | von Sv. Königl. Majest. privilegirten | Georgischen Buchdruckerey. Anno 1706 —, dera su jo darbu čia smulkiau susipažinti, juoba, kad kalbinėje literatūroje pro jį lyg tylomis praeita. O šis M-o raštas duoda nemaža šviesos M. Lietuvos bažnytinės kalbos problemai nušviesti. Be to, jis parodo, kad M. Lietuvos bažnytinių raštų su jų gausybe barbarizmų anaiptol neatitikta gyvosios žmonių kalbos. Šios barbarizmų sudergtos kalbos lietuviai nesupranta, todėl M-as reikalauja tą kalbą reformuoti: barbarizmus išmesti ir kalbėti bei rašyti paprasta ir gryna lietuvių kalba. Dar įdomiau, kad šiuos dalykus kelia nelietuvis. M. raštas vertingas ir kultūros istorikui.

---

*) Čia ir visur kitur gotiškąjį tekstą perrašau lotynų rašmenimis; be to, *a*, *o*, *u* su *e* viršuje pakeičiu *ä*, *ö*, *ü*. *P. J.*

D. A. Arnoldtas, Kurtzgefaszte Nachrichten von allen... Predigern 110. 1777 tiek apie M. M-ą tepažymi: „**Michael Morlin***) des Bischofs Brudern Enkel, gebohren zu Olbersleben in Thüringen 1641 den 19. Dec., und vorhin von 1670 Cantor in Insterburg, ist 1672 am 14. Sonntage nach Trinit. introduciret, und 1708 den 21. Febr. gestorben".

Savo knygelės prakalboje M. Mörlinas kreipiasi į visos Prūsų Lietuvos (Preuszisch-Königlichen Lith.) pastorius ir rekomenduoja jiems šio veikalo mintis, prašydamas malonėti brendusiai pagalvoti apie loquendum cum vulgo. Gal Dievas duosiąs, kad tie, į kuriuos autorius kreipiąsis, galėsią geriau pasitarnauti bažnyčiai, tiksliai ir ko paprasčiausiai mokydami daugybę tūkstančių vargšų žmonių. Tai ir esąs svarbiausias tų jo minčių tikslas.

Po jos eina D. Berento**) 1706 m. Karaliaučiuje pasirašyta prakalba. B. sakosi, kad Mörlino jam praneštą Principium: Loquendum cum vulgo perskaitęs su dideliu pasitenkinimu ir aiškiai pajutęs girtinas veikalo intencijas vargšų lietuvių krikščionybei. Todėl galįs sakyti, kad M. ne vėjus šnekąs (non loqueris vento), nes kol su šitais paprastais (einfältigen) žmonėmis melstasi arba juos mokyta nepakankamai jiems suprantama kalba, buvo tas pats, kaip „aquam in mortario tundimus. Si enim vel aetatem pistillo tundas aquam, nihil aliud erit quàm aqua". Pagyręs karalių už nuopelnus Dievo žodžio skelbimo globojimui, B. sako, kad ypač vad. Lietuvos krašto (Littauischen Ortes) dvasininkams nepritiktų nepritarti M-o principams. Reikią manyti, kad M-ui niekas neprikišiąs, jog jis, būdamas čia svetimas (als ein Frembdling dieses Ortes), ėmęsis šio darbo ir norėjęs pagelbėti savo draugams; „es enim jam civitate Lingvae Lithvanicae satis donatus". Ilgus metus (daugiau kaip „du kart po 14") kunigaudamas (im Ministerio), M. gyvenęs lietuvių kalbos bendruomenėje. Kaipgi jis negalėtų dar rašyti

---

*) Pavardę taip pat (su *-o-*) rašo ir Ph. Ruhigas (Betrachtung... 1745), bet pats autorius, kaip matėm, rašosi su *-ö-*. *P. J.*

) D. [= daktaras?] Berent ar tik nebus D. Arnoldt, Historie der Königsbergischen Univ. II, 270 minimasis juridinio fak-to profesorių tarpe **D. Johann Behrendt, gim. 1658 m. Įsruty, pradžioje studijavęs teologiją? Mirė 1712. IV. 26. Pavardę ir pats Arnoldtas nevienaip rašo. *P. J.*

ir kalbėti apie tikrąsias tos kalbos ypatybes? Juoba, kad M. laisvomis nuo tarnybos valandomis ne dykinėjęs, bet jau seniai stengęsis šiai kalbai grąžinti senovinį puikumą (pristinum nitorem). Toliau B. pastebi, kad kaip nusipelnę pagarbos tie, kurie atitaisę sugadintus lotynų kalbos žodžius, taip, nešališkai žiūrint, esąs girtinas ir šis M-o triūsas kuriamajai lietuvių kalbai (in et colendâ lingvâ Lithvanicâ), ypač, kad to darbo tikslas paprastųjų žmonių krikščionybės sutvirtinimas.

Kaip reikią skųstis, kad vokiečių kalba esanti taip pilna prancūzų kalbos žodžių, jog kitas stačiai nebesusirandąs, taip ir nuo vokiškųjų lietuvių kalba pasidariusi kažkoks mišinys, kuriame dėl daugybės naujų ir iš kitų kalbų paskolintų žodžių prapuldomas tikrasis geros senosios kalbos puošnumas (Zierlichkeit der guten alten Sprache). Kas esą paimta iš graikų ir lotynų kalbos seniausiais laikais, pačiai lietuvių kalbai gimstant, paliktina, „neue Wörter aber und Redens- Arten zu erfinden und zu künsteln | ist dieser Nation nicht zuträglich | und thut man auch der rechten Sprachen an ihr selbst Gewalt | so dasz allhie woll statt haben möchte | was Seneca schreibt: Saepè dum putamus excolere lingvam, amittitur emphasis vetustae".

Toliau eina patys Mörlino principai (24 puslapiai in 8⁰).

Įžanga M. pasiaiškina, dėl ko jis čia viešumon savo mintis kelią̨s. — 1704 m., vizituodamas Gumbinės bažnyčią, „Herr Ober-Hoff- Prediger (Herr Doct. Deutsch | Profess. Theol. Prim."*) (1 psl.), klausęs susirinkusiųjų parapijiečių, kurių buvusi pilna bažnyčia, ar jie jį (M-ą) supranta ir galį suprasti, kai jis su jais ir lietuviškai (auch in der Littauischen Sprache) kalbąs arba jiems sakąs pamokslą. Mat, kažkoks nedraugas apie M-ą daug ko prišnekėjęs, be kitko, dar nevykusia lotynų kalba prikišdamas: „Iste in Lingva Lithvanica non est natus, ideoque ignarus" (1 psl.). Visi susirinkusieji atsakę gerai M-ą supratę. Kitą rytą Deutschas liepęs skaityti iš naujai išspausdintojo N. Testamento**). Paklausti

*) „D. Friedrich Deutsch, Theol. prim." D. Arnoldto, Historie der Königsbergischen Universität II, 112 minimas universiteto prorektorių tarpe. Mirė jis 1709 m. (ibid. 16 psl.). *P. J.*

**) Čia, matyti, turima galvoje 1701 m. vad. Bytnerio N. Test., kuris M. Lietuvai beveik nesuprantamas buvęs (plg. Rhesa, Geschichte der litthauischen Bibel. Königsberg 1816). *P. J.*

lietuviai visi atsakę nesupranta. Parašyta esą, tiesa, lietuviškai, bet neteisingai (falsch), pvz., ypač Epist. ad Rom. *„Pasweikinkit**): das hiesse nicht | grüsset | sondern: gebt ihnen die Hand | und heiszet sie willkommen: Denn so sprächen Sie zu Ihrem Kinde | wenn der Priester zu Ihm kommt: Pasweikinkit Kunigą" (2 psl.). Toliau parodęs Melchioro Schwabės, Valterkiemio (Walterkehm) kunigo, lietuviškai išverstą Hortulum Biblicum, liepęs taip pat iš įvairių vietų tiems patiems lietuviams paskaityti ir klausęs, ar jie supratę. Tada jie visi atsakę: *„Tai mums tikras Żodis"*. Po tų ir kitų kalbų Deutschas klausęs M-ą, iš kur jis tokios lietuvių kalbos išmokęs. Atsakymas buvęs toks: jis (M.) niekada nežiūrėjęs nei į jokią gramatiką, nei ko ieškojęs žodyne; kai kažkoks nedraugas jį grūste grūdęs prie gramatikos, ir tą pačią turėjęs skolintis. Rodydamas į aplink stovinčius lietuvius, M-as pasakęs, kad jie buvę ir jo žodynas ir gramatika. Su žmonėmis visada „in communi usu" kalbėjęs, ir jie jį supratę ir jis juos. Po to Deutschas pasakęs šiems susirinkusiems lietuviams (per vertėją), kad kunigas su jais lietuviškai kalbėsiąs taip pat, kaip jie kad kalbą. Jie sutartinai atsakę: *„Dekui / Dekui / Tai mes norim Kunige Wyrausis Wyskupe"* (2 psl.). Ir nuo to laiko kaikurie jų pasidarę tokie drąsūs, kad nenorėję klausyti to, kas nesutiko su jų įprastąja kalba (Idiotismo). — Tuo būdu Deutschas parapijos akivaizdoje aprobavęs M-o Principium Lithvanici sermonis. Kartu tuo lyg ir padrąsinęs M-ą kreiptis į savo kolegas kunigus, kad, taip kartu susitarus, galima būtų nustatyti tobulą *Principium Lithvanici Sermonis Primarium* (3 psl.).

„Principium" pagrindą taip nusako (§ 1): „LOQVENDUM CUM VULGO: Mit den Littauen musz man reden leibhafftig / wie Sie reden".

Su jais reikią kalbėtis, kaip su visai paprastais žmonėmis. Mokytų, išmintingų galvų jų tarpe nesą; bet jei ir būtų, tai, atrodo, ir tada reikėtų taikytis prie paprasčiausio proto, kurio esą tūkstančiai, o išmintingų du trys. Į paprastus žmones kalbėti ir reiškią „loquendum cum Vulgo" (4 psl.). Todėl, atrodo, reikią kalbėti paprastai liaudiškai (vulgariter, populariter, vocabulis domestici,

---

*) Originalo lietuviškųjų žodžių kursyvas visur mano. *P. J.*

vernaculi, materni Sermonis) (4 psl.), šiaip paprasti vargšai nesuprasią. Ir kam tada kalbėti, jei tavo kalbos žmonės nesupranta? Todėl Westfalijoje vienas kunigas su paprastais žmonėmis kalbėjęs bažnyčioje taip pat, kaip jie kad kalbą (platt-deutsch). Ypač į vargšus lietuvius reikią paprasta suprantama kalba kreiptis, nes jie nemoką nei skaityti, nei rašyti (5 psl.). Vokiečiai, kur truputį gudresni, siunčią savo vaikus į mokyklą mokytis skaityti, rašyti ir tt. „Die Littauen nim̄ermehr / die sagen / mein Grosz-Groszvater ist nicht in die Schule gegangen / und hat doch Brodt gegessen. Kaum dasz nun etliche wenige die Schule suchen. Daher können sie / wie schon gedacht / nicht lesen und schreiben / und sich nichts helffen" (6 psl.). „Drum lasse man doch alle fremde / seltzame unlittauische / und undeutliche Worte weg / und rede mit Ihnen gut und recht / einfältig pur und deutlich Littauisch / dasz sie es fein fassen / begreiffen und verstehen können" (6 psl.). Esą, tvirtinama, kad štai tokie ir tokie lenkiški žodžiai įsigalėję (usu recepta). Bet tik reikią paklausti, ką tie žodžiai reiškią, „so wirds unter hunderten **nicht einer wissen** / sondern sie hinreden wie der Papagoy / oder die Nonnen den lateinischen Psalter" (ib.). Ir jeigu jie būtų vartosenos priimti, vis dėlto jie pasiliktų lenkiški žodžiai, ne lietuviški; „wir aber sollen **mit den Littauen littauisch** / und nicht polnisch reden" (ibid.).

Dėl to turį būti iš knygų išmesti visi žodžiai, kurie nevartojami „in communi usu & domestico sermone", arba, kaip lietuvis saką̃s, „*prie Namû*"; mat, jie kartais visai priešingai, „contra mentem Spiritûs Sancti" suprantami (7 psl.). Išmestini ir svetimieji žodžiai (peregrina vocabula), vis tiek iš kurios jie būtų kalbos, nes paprasti lietuviai „reden *prie Namû* und in ihrem̄ Hause / auch in communi usu nimmermehr anders / als mit ihrer eintzigen puren Littauischen Sprache / und machen kein Mischmasch. Drum müsse man / deucht mich / pro concione und zu allen Zeiten / wenn man sie unterrichtet / auch so reden" (ib.). Šią mintį, taip beveik ir visą tolimesnį savo protavimą M. remia Goclenii, Observat. Lingvae Latinae*). Reikią grynai lietu-

*) T. y.: Observationum Lingvae Latinae, sive Puri Sermonis Analecta, Rodolpho Goclenio, Professore Philosophico in Academia Marpurgensi Auctore... Lichae H. DC. IIII. 588 numeruoti maž. okt. psl. (Karaliaučiaus un-to biblioteka). *P. J.*

viškai kalbėti. Jei negalima būtų rasti kurio lietuviško žodžio, reikėtų pirma pamėginti kitais žodžiais nusakyti, aprašyti (circumscribere), nes tai lietuvis dešimt kartų geriau suprantąs negu svetimus žodžius (tik vis reikią žiūrėti, kad imtume „vocabula domestica, communissima, notissima"), kaip jis tatai jau išbandęs. Čia laisvesnio pasakymo verčiant nereikią bijoti. Esą, mes, kunigai, kankiname lietuvį su žodžiu *Zokon's* (8 psl.): *Zokon's prigimtassis* ir tt. Jei atsirasią 2 lietuviai, kurie tai supranta, tai šimtas ir tūkstantis jo nesupranta. Toliau. Kodėl nesą galima sakyti *Moizeszaus Zodis*, *Moizeszaus Żodzei*, *Moizeszaus Prisakimai?* Kodėl vietoje Sen. Testamento negalima sakyti *Żydû Wiera*, vietoje Evangelijos — *Malonės Jezaus Żodis, Malonės Diewo Żodis?* Vietoje „Epistel" jis (M.) lietuviškai sakęs *Gromata*, taip pat ne *Malda Wieszpatiszka* (tai būtų kaikam „eine supplication an die hohe Herrschaft"), bet *Pono Jezaus Malda*. Jis nesakąs *Szwenta Weczere*, nes tai esąs lenkiškas žodis, ir žmonės jo net nemoką gerai ištarti, bet lietuviškai *Pono Jezaus Wakariene*. „Will man aber das Wort *Weczere* behalten / so versichere / dasz es von hunderten nicht 2. 3. verstehen" (9 psl.). Labai daug tokių nesuprantamų svetimų žodžių esą knygose, ir juos būtinai reikėtų nurašyti (persakyti).

Nereikią, atrodą, pamiršti miestų, šalių ir vyrų vardams, jei jie lietuviams nepažįstami, pridėti apoziciją: *Jeruzalės*, *Nacares*, *Betleės* etc. *Miestas*. Tačiau nereikią sakyti, pvz., *pas Karalaučiaus Miestą*, bet tik *pas Karalaučių*, *pas Tilszę...*, nes jie žinomi. Taip pat sakytina *Egyptû*, *Żydû*, *Turkû*, *Prusû*, *Lenkû*, *Swiedrû*, *Ellendrû*, *Prancusû Żeme*, ne *Egiptya*, *Żydawa*...; *Obrams wissu Żydû wyrausis Tews*, *Danjels Praraks*, *Jons Krikštitojis* (12—13 psl).

Nereikią vartoti naujadarų (ficta aut nova vocabula), kurių nei vienas nesuprantąs arba du trys tesupranta (14 psl.). Jei bent neišvengiamai prireiktų; pvz., beveik visi amatininkų ir dailininkų (Künstler) instrumentai neturį pavadinimų lietuvių kalboje, nes lietuviai patys jų nevartoją. „Auch alle vocabula und terminos in Disciplinis wissen sie nicht / e. c. was causa prima, secunda & c. Ens, Substantia, quantitas & talium omnia ferè" (ib.). Bet visais tokiais žodžiais ir nereikią rūpintis, jei sakykloje ar vaikus mokant

jų neprireikią. Jais pasirūpinsianti ateitis, kai kalba būsianti geriau išdirbta.

Taip pat reikią vengti ir daugiareikšmybių (aequivoca), nes „errorum genitrix est aequivocatio" (15 psl.).

Jei vis dėlto negalima būtų aprašymu išsiversti ir tektų imti žodį iš kaimyninių kalbų, reikią žiūrėti, kad tie žodžiai būtų kiekvienam žinomi, nes kitaip tektų net paprastoje kalboje griebtis plačių aiškinimų; arba reikią pridėti *kai Lenkai, Wokiećei kalba* (ib.). Žodžius reikią visada vartoti žinomiausius, nes nota — geri, notiora — geresni, bet geriausi — notissima. Pvz., *bit* reiškiąs lietuvių kalboje tą pat, kaip *buwo,* erat arba fuit (ib.). Bet jis tevartojamas per 6—8 mylias nuo Išdagų (Iszdaggen) iki „Wiżeinen" ir „Priroszlen" ar kiek toliau, bet ne visoje Lietuvoje. Dėl to jį reikią atmesti ir vartoti žinomiausią. Apskritai, reikią nevartoti lietuvių kalbos žodžių, kurie tetinką 6—9 mylių plotui, bet ne visai Lietuvai*).

Lig šiol minėtieji lietuviškieji žodžiai, kurie galį būti lietuvių kalboje vartojami ir derą vartoti, remiąsi kasdienine vartosena (auf den usum und täglichen Gebrauch) ir esą taip pat įprasti lietuviams, kaip kasdieninė duona. Ko vartosena neturinti, išmestina (16 psl.).

Bet ne visų lietuvių vartosena esanti priimtina (ib.). Daugiausia ji esanti sugadinta germanizmų (durch die Germanismos corrumpiret). Reikią ieškoti tikros vartosenos iš geriausių galvų (bei den besten und accuratesten Köpffen). Tokių žmonių kalbos ypatybes reikią išklausinėti, ir visa, kas sutinką su vokiečių kalba, reikia įtarti ir nevartoti, jei galima rasti kitą kalbos lytį (Redens- Art), kuri esanti tikrai lietuviška. Čia M. šiaip remiasi Goclenijum: Usum laudabilem esse oportet: si corruptus mos & usus sit, purâ & integrâ oratione est commutandus. Error MULTITUDINIS NB. seu COMMUNIS & PERVAGATUS jus loquendi non facit (17 psl.). Reikią geriausios vartosenos ieškoti, nes žmonės tolydžio grimstą į germanizmus ir todėl labiau susimaišą. Pvz., dabar beveik visur saką: *ant Nedelos, ant Szwentes, ant Kalledu, Welyku* etc. (ib.). Prieš 30 m. su viršum M. klausęsis jų dainų *(Dainas)* ir pastebėjęs, kad jie dainavę: *leisim*

*) Autorius, matyti, teturi galvoje Prūsų Lietuvą. *P. J.*

Nikelį Nedeloj' Miszon. Jei buvęs „Montag", jie sakę — *Panedęlij*, ‚Mittwoch' — *Serradoje*, toliau *Petnyčioje, Subbatoje Miszon'*. „Aus **Hoffart** imitiren die Littauen die **Deutschen** / wie die Deutschen die — **Frantzosen**" (ib.).

Daugelis maną geriausią vartoseną esant gramatikoje. Bet gramatika (M. čia apie ją kalbąs ne in specie, bet in genere) esanti nepilna (incomplet) ir tederanti pradininkams (Incipienten), bet ne kasdieninio pašnekesio reikalui su lietuviais (katechizacijai ar šiaip). Be to, juk ir pats Kleinas (M. Klein) pasisakęs (gramatikos antraštėje): *Nihil simul est & inventum & perfectum*. Apskritai, gramatikose mažiausia tegalima tikrosios vartosenos rasti.

Kiti mėginę kalbėti iš analogijos (19 psl.). Beveik prieš 30 m. vienas malonus žmogus rodęs savo žodyną (Lexicon), kuriame buvę daugybė žodžių „ex Analogia". Kaip lot. saką longi, longitudo, taip pat ir lati, latitudo ir tt., taip turėję ir lietuviai sakyti: iš *Geras — Gerybe, Piktas — Piktybe, Saldus — Saldybe, Kartus — Kartybe, Ilgas — Ilgybe, Trumpas — Trumpybe* ir tt. (20 psl.). M. atsakęs: taip negalima; juk čia daug žodžių „contra usum". Bet man nepasidavęs, atsakęs: jei dar nesą tos vartosenos, tai ją reikią įvesti. Po to M. tos knygos nebematęs. — Kad iš tikrųjų negalima remtis analogija, galima esą pirštu prikišamai įrodyti: ką pasakytų lietuviai, jei aš norėčiau sakyti kaip iš *Piktas — Piktenybe*, taip ir iš *Ilgas — Ilgenybe, Trumpas — Trumpenybe* ir tt. (ib.). Čia einama prieš vartoseną!

Kiti saką: reikią taip kalbėti, kaip protėviai kalbėję, nes tai esanti tikroji vartosena. M. atsako, kad galima jais sekti ten, kur jie teisingai (recht) kalbėję; bet „vocabula Ecclesiastica & in eorum libris usitata, in sensu corrupto, imò contra mentem Spiritûs Sancti adhibita" rodą ką kita (20 psl.). Senovės lietuvių kalba dažnai nesutikusi su vartosena (...qui dicendum de veterum Lithvanorum usu, qui locuti saepius sunt contra usum?).

Kitas sugadintas vartosenas jau nutylėjus, tenką rinktis geriausią lietuviškąją vartoseną. Čia priklausą „Idiotismi Lithvanici, huic lingvae proprii ac singulares loquendi modi" (21 psl.). O jų nerasime gramatikoje. Juos reikią rinktis iš visų kampų. Jei jam dar Dievas leisiąs gyventi, ir pats parodysiąs mažą rinkinėlį. Kiti irgi turį tą patį daryti ir vieni kitiems

pranešti, kad tuo būdu susidarytų geras ištekliųs. Iš to paskui būsią galima pamatyti, „quod aliud sit Grammatiè, & aliud Idioticè & Litvanicè loqui“ (ib.).

Šios kalbos lyčių (Redens- Arten) negalima išversti į vokiečių kalbą pažodžiui, neiškreipus lietuvių kalbos.

Toliau reikią ieškoti priežodžių (proverbia), nes lietuvių priežodžiai turį tinkamiausių žodžių (vocabula domestica & usu probatissima) (22 psl.). Dėl to esąs vertingas Valterkiemio (Walterkehm) pastoriaus Perkūno [?] (Perkuhnii)*) priežodžių rinkinys. „Nur das eine verlange ich dabey / dasz sie dilatiret / und propter copiam vocabulorum (wenn ja Tit. Herr Walterkehmer selbst so eine grosse Arbeit nicht über sich nehmen wolte etc.) nicht mit Germanismis angefüllet / sondern von einem puren Littauen amplificiret / und mit anderen Worten gegeben werden“ (22—3 psl.).

Nereikėtų niekinti ir lietuvių dainų (*Dainas* der Littauischen Mägde) (23 psl.). Tai ne tam, kad tas kvailystes (Narrenpossen) imtume dainuoti, bet kad iš ten išsirinktume „guten und usu probata vocabula“ (ib.). Kas taip darysiąs ir stropiai užsirašinėsiąs dainas, ilgainiui susirinksiąs puikų ištteklių lietuviškų žodžių ir nesigailėsiąs padėto darbo.

Gale M. dar kartą iškelia Goclenijų, pabrėždamas, kad nesą jo knygoje nei vienos vietos, kuri nepraverstų lietuvių kalbos mėgėjui. Todėl derą gerai ją permąstyti, jei jis norįs duoti ką gero lietuvių kalbai.

M. manąs, kuris atsižvelgsiąs į šiuos menkus jo pastebėjimus, mokėsiąs su lietuviais išsiversti; jis galėsiąs sakyti: cum vulgo loquor. M. laukiąs iš savo tarnybos kolegų geresnio ir rimtesnio apgalvojimo **cum vulgo loquendum** posakio ir ar tai galįs būti **Principium Litvanice Lingvae Primarium** ar ne. Jei ne, tai

*) D. Arnoldt, Nachrichten 83 praneša: „**Jacob Perkuhn**, ist 1707 den 4. Apr. introduciret, vor vorhin Pf. in Walterkehmen seit 1609 gewesen, und hat als Erzpriester zur Pestzeit 9 Prediger ordiniret. Er starb den 12. Mart. 1711, und von seinem in gedruckten Schriften darüber, dasz das axioma: Loquendum est cum vulgo etc. bey der Litthauischen Sprache nicht in Betrachtung zu ziehen, mit dem Pf. Morlin in Gumbinen geführten Streit sehe man Ruhigs Betracht. der Litthauischen Sprache S. 3. u. f.“. *P. J.*

teduodie ką geresnio ir tepranešie jam ir visiems lietuvių kalbos mėgėjams, kad mes toliau taip nebeklaidžiotumę patamsiais, bet rastume geresnį kelią į lietuvių kalbą ir tuo būdu atrastume tikrą kelrodį vargšui lietuviui į krikščionybę.

Šios Mörlino mintys sukėlė susidomėjimą lietuvių kalba. Minėtasis J. Šulcas vertė Ezopo pasakėčias, norėdamas praktiškai įrodyti M-o tezių teisingumą. Pritarė M-ui ir Ph. Ruhigas, kurio raštui *Betrachtung der Littauischen Sprache* (1745) akstiną davė tas pats kunigų ginčas (dar 1702), kurį M-as ir nagrinėja. Jau minėtasis Fr. Deutschas Ruhigą dažnai kviesdavęsis pas save dėl įvairių specialių lietuvių kalbos klausimų; pagaliau jam paliepęs toje kalboje apsitirti ir ką nors apie ją parašyti. Kaip iš prakalbos matyti, R-as šį savo raštą ir parašė pačioje 18 a. pradžioje (tada lotyniškai), tik dėl maro ir kitų dalykų jį teko jam užvilkinti iki 1745 m. Čia R., lyg ir laikydamasis Mörlino patarimų, be ko kita, duoda liet. patarlių, frazių ir dainų pavyzdžių. — J. Brodovskis savo žodyne irgi duoda patarlių bei frazių. — M-o raštui priešinęsis tik Valterkiemio kun. Jok. Perkūnas (Perkuhn) (jis parodęs, kad „Morlinus nicht cum vulgo rede") ir Nemmersdorfo kun. Jon. Keimelis (Keimel)*), kuris reikalavęs kurti lietuvių filologinę draugiją (Societatem Lituanico-philologicam)**).

Ypač R-o raštas buvo įtakingas. Ir Didž. Lietuvos (ir Lenkijos) lietuvių kalbos mėgėjai juo rėmės, pvz., Bohusz, *O początkach narodu i języka Litewskiego* (1808) (čia net tų pačių pavyzdžių griebiamasi)***). O daugiausia Bohušu, lyg kokiu autoritetu, ilgus metus 19 a. ir buvo remiamasi lietuvių kalbos ir praeities mylėtojų, patriotų****).

P. Jonikas.

---

*) D. Arnoldt, Nachrichten 102 praneša: „**Johann Keimel**, succedirte bald [t. y., po savo pirmtako]. nachdem er 1688 den 20. Sept. ordiniret war, und ist 1710 den 12. Sept. an der Pest gestorben.

**) Žr. Betrachtung 4.

***) Smulkiau R-o įtaką Bohušui aprašo V. Maciūnas, žr. šio Arch. Phil. nr. 88 tt.

****) Plg. J. Karłowicz, O języku litewskim (Rozpr. Akad. Umiejętn. II. 1875).

Bohušo veikalas apie lietuvių kalbą

Reikšmė

Kun. Ksavero Pr. M. Bohušo[1]) „O początkach narodu i języka litewskiego rozprawa“, nors ir neturįs mokslinės vertės veikalas, savo laiku buvo reikšmingas. Lenkų mokslo anuomet labai maža tenusivokta apie lietuvių kalbą. Antai, toks H. Kolontajus manė, kad „księstwo żmudzkie ma własną mowę, do żadnej w Europie niepodobną. Województwa składające prawdziwą początkową Litwę, zachowały dotąd mowę litewską, która jest mieszaniną dawnej scytyjskiej z słowiańską; w Kurlandyi i Inflantach, mówią językiem, utworzonym z żmudzkiego i niemieckiego“[2]). Tad suprantama, kad Bohušo veikalu, kuriame pirmąkart lenkiškai plačiau nagrinėjamos lietuvių kalbos ypatybės ir giminystė su kitomis kalbomis, labai susidomėta. St. Bohušas-Siestšencevičius, T. Narbutas, J. Jaroševičius, J. Kraševskis ir kiti, apie Lietuvą rašiusieji ir labai menkai ar net ir visai nemokėjusieji lietuviškai, pasitikėjo Bohušo autoritetu. Pvz., T. Narbutas, vadina Bohušą „znakomity znawca języków“[3]). Tuo būdu, anot dr. J. Karlovičiaus, „rozpra-

---

[1]) Bohušo pavardė įvairiai lietuvinama. Dažniausiai rašoma *Baužas* (M. Biržiška ir kt.). Tasai lietuvinimas paremtas L. Jucevičiaus išvedžiojimu apie lietuviškų pavardžių lenkėjimą, kur rašoma, kad *Bauža* virtęs Bohušu (Piśmiennictwo krajowe. 1841, 174 psl.). Maironis ir rašė *Bauža* (Maironio raštai, IV 225 psl.). J. Tumas Vaižgantas rašo: „Šita pavardė yra tariama: *Boguša*, kaip *Rimša*, *Virpša*, o ne *Bauža*; šia pavarde kita giminė vadinas“ (Vaižganto raštai, IX 39 psl.). Dar kiti rašo: *Bagužas* (pvz., St. Jurjevičius — Apšvieta, 1893, nr. 13, A. Janulaitis, *J. Danilavičius*, 1932, 29 psl. ir kt.), *Bagužis* (V. Biržiška, Liet. knygų augimo etapai, 1930, 23 psl.). Be minėtųjų, dar yra žinomos pavardės *Baužys*, *Bagušis*...

Šiame straipsnyje paliksiu nesulietuvintą ir Ruhigo pavardę, kuris paprastai vadinamas *Rūgiu*, kitų — *Ruigiu*.

[2]) H. Kołłątaj, Stan oświecenia w Polsce w ostatnich latach panowania Augusta III. Warszawa, 1905, 24 psl.

[3]) T. Narbutt, Dzieje starożytne narodu litewskiego. Wilno, 1837, II 275 psl.

wa Bohusza pół wieku przeszło służyła piszącym o Litwie za główny i niepodejrzanéj kompetencyi materyjał lingwistyczny"[1]).

Ypač brangino Bohušo veikalą patriotiškai nusiteikusieji lietuvių literatai, nors jie ir pastebėdavo vieną kitą Bohušo klaidą. Mat, Bohušas savo veikale pirmasis taip karštai stengėsi įrodyti, kad lietuvių kalba yra graži, turtinga, tobula. Kad lietuvių kalba tinka poezijai, kad ja galima išreikšti visas sielos būsenas ir jausmus, anot L. Jucevičiaus, „dowiódł tego gruntownie nieoszacowany miłośnik rzeczy ojczystych ś. p.... ks. Ksawery Bohusz"[2]). Kitoje vietoje Jucevičius šiaip vertina Bohušo veikalą: „To dzieło jest ważne pod względem filologicznym oraz historycznym i sprawiedliwie cenione"[3]). Poška rašo, kad Bohušas (ir J. Lelevelis[4])) „dla napisania Historyi Litewskiey iak węgielne kamiene na fundamenta poznosili i położyli"[5]). Bohušo veikalas ne vieną išmokė vertinti savo gimtąją kalbą, paskatino ja domėtis, ją tyrinėti. Ir tikrai, lietuvių kalba nepaliaujamai buvo branginama nuo Bohušo iki pat „Aušros".

Mokslinės vertės, kaip jau minėta, Bohušo veikalėlis neturi. Boppui, Schleicheriui, Nesselmannui ir kt. jis neturėjo jokios įtakos.

Genezė

Akstinas parašyti tą veikalą kilo iš lenkų mokslo sferų, iš varšuviškės Mokslo Bičiulių Draugijos (Towarzystwo Przyjaciół Nauk), kuri itin rūpinosi savo krašto istorija. Ji susidomėjo ir lietuvių kalba. Draugijos pirmininkas istorikas vysk. J. Albertrandis 1803. VI. 5. draugijos posėdyje kalbėjo: „Nie samemi tylko postępuiąc śladami pisarzów starożytnych pozwolono nam dochodzić początków i pochodzenia Narodów, ale niemniey ięzyki i po-

---

[1]) Dr. J. Karłowicz, O języku litewskim. — Rozprawy i sprawozdania z posiedzeń wydziału filologicznego Akademji Umiejętności. W Krakowie, 1875, II, 141 psl.

[2]) Ludwik z Pokiewia, Litwa pod względem starożytnych zabytków, obyczajów i zwyczajów. Wilno, 1846, 5 psl.

[3]) Ks. L. A. Jucewicz, Wiadomości Bijograficzne i Literackie o uczonych Żmudzinach. — Rankraštis buvo Vilianove prie Varšuvos (naudojausi p. M. Brensztejno nuorašu).

[4]) J. Lelewel, Rzut oka na dawność litewskich narodów. W Wilnie, 1808.

[5]) Iš D. Poškos rankraščio „Pszczółka w Baublu" — Lenkų Mokslo Akadem. Krokuv. bibliotek., nr. 1835, 154 psl.

žostałe ich nieme pamiątki zdatne są okazać onych pierwiastki, rozgałęzienie i powinowactwo... Powodem to było Towarzystwu naszemu do szukania dokładnieyszey wiadomości o ięzyku własnym Narodu, tak długo, tak ścisle z nami spoionego, iż mimo odmienność swego pochodzenia, iednę z nami spólną uznawał oyczyznę"[1]). Konkrečių žygių šiuo reikalu draugija darė jau 1802 m. Tais metais draugijos nariui Lietuvos teisės istorikui T. Čackiui buvo išrūpintas Prūsų karaliaus leidimas pasinaudoti mokslo reikalams Karaliaučiaus archyvais. Grįžęs iš Prūsų, Čackis parsivežė ir kelias lietuviškas knygas. „Littewskie Ewangelie, Psalmy etc. od 1600 r. drukowane, rownie Kancionał, Postille, Grammatyka, i Dykcionarz Littewski, są zapełnieniem niedostatku w tey mierze moiey biblioteki" — rašė Čackis 1802. VIII. 21. lenkų kalbininkui S. B. Lindei[2]). A. Krausharas rašo, kad Čackis 1802. XII. 2. privačiame draugijos posėdyje „przedstawił słownik litewski Mielckego i grammatykę tegoż języka Osternagera (t. y. Ostermeyera — V. M.) podnosząc ważność badań w tym przedmiocie. Na jego wniosek uproszonym został biskup wileński Kossakowski, by zainteresował owym przedmiotem Szkołę Głowną Wileńską"[3]). Vysk. Kosakovskis tuojau kreipėsi į Vilniaus universitetą, nes jau 1803. I. 8. (sen. stil. 1802. XII. 27.) siuntė universitetui pakartotinį laišką[4]): „Powtorną stosownie do pierwszey w imieniu Zgromadzenia Przyjaciół Nauk prośbę do Przeswietney Akademij zanoszę". Draugija prašanti „was uczeni Mężowie, abyście z grona swego dwoch albo trzech członkow wyznaczyli, którzy.... przesłanego do Akademij od Zgromadzenia Słownika y Grammatyki Litt. uczynią rozbior szczegolniey względem składni ięzyka, pisowni, y uwagi Swoie przeszlą"; be to, prašo rinkti lietuviškas dainas ir aiškinti, ar senieji lietuviai turėjo savo raštą ir kokį. 1803. VI. 26. draugijos posėdyje paskaitytas Kosakovskio pranešimas, kad „Uniwersytet Wi-

---

1) Roczniki Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk, 1803, II, 269-270 psl.

2) Rankraštis — Jogail. Un-to bibl. Krokuv., nr. 3468, 54 psl.

3) A. Kraushar, Towarzystwo Warszawskie Przyjaciół Nauk, 1900, I, 226 psl.

4) Laiškas yra įvairių buv. Vilniaus un-to aktų rinkinyje — Jog. U. bibl., nr. 976, I.

leński pracuje nad wyjaśnieniem języku litewskiego"[1]). Vilniaus profesorių lietuvių kalbos tyrinėjimų rezultatus, Čackio surašytus, paskelbė P. Augustaitis[2]). Ten skaitome: „W Wilnie Deputacia złożona z X. Mickiewicza, Golańskiego, Malewskiego i Szulca na żadanie Warsz. Towarzystwa 20 Grudnia 1804 R: zemną będąc okazała". Tačiau tie tyrinėjimai nei gilūs, nei dideli, todėl jų rezultatais vargu ar galėjo pasitenkinti Varšuvos Mokslo Draugija. Tuo laiku Varšuvon persikėlė iš Lietuvos kun. Ks. Bohušas, Vilniaus universiteto garbės narys, buvęs Vilniaus, Gardino ir Minsko gubernijų mokyklų vizitatorius 1803 m.[3]), ir įstojo į Mokslo Draugiją. Jo pavardę randame 1804. X. 21. draugijos posėdyje pasiūlytų kandidatų tarpe[4]); 1807 m. jis pakeltas į aktyviuosius narius[5]). Turėdama tokį narį iš tikrosios Lietuvos (Bohušas gimęs Ukmergės apskrityje), Draugija jam ir pavedė paskaityti referatą apie lietuvių kalbą. Bohušas pats sako, kad jis „dopełnił wolę Przezacnego Towarzystwa Warszawskiego, obowięzuiącego mnie pisać w tey materyi"[6]). Jis jau ir anksčiau domėjosi tais dalykais. Kunigaikščiui A. K. Čartoriskiui jis rašo (1808. VII. 2.): „Ja przed kilka laty będąc Wizytatorem szkół we trzech guberniach, przeiezdzaiąc za tym w zdłuż i w szerz całą Litwę już natenczas ciekawie wszendzie wybadywałem się, czy gdzie jakiego nie znaydę monumentu? jakiego Rękopismu, jakiego nakoniec Dokumentu Litewskiego"[7]). Savo referatą Bohušas paskaitė Draugijos posėdyje 1806. XII. 12.[8]). Rašinys buvo išspaudintas draugijos metraštyje (Roczniki Tow. Warsz. Przyj. Nauk) 1810 m. ir atskira knygute 1808 m. Spausdindamas Bohušas pataisė ir papildė savo referatą, nes, pvz., cituoja 1807 m. išėjusį C. Malte-Bruno veikalą „Tableau de la Pologne ancienne et moderne".

---

[1]) Kraushar, I, 234 psl.

[2]) Dr. Fr. Augustaitis, Pierwiastki litewskie we wczesnym romantyzmie polskim. Kraków, 1911. 44-46 psl.

[3]) Plg. Vilniaus Kurator. archyvas, rankr. nr. 76, Čartor. bibl. Krokuvoje.

[4]) Kraushar, I, 271 psl.

[5]) Kraushar, II, 87 psl.

[6]) Rozprawa, 5 psl.

[7]) Laiškas yra K. Č-kio korespondencijos rinkinio I tome Čartor. muziejus, vad. namų archyve.

[8]) M. Biržiška, Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos, I, Kaunas, 1931, 154 psl.

Šaltiniai

Ieškant šaltinių, iš kurių Bohušas ėmė pavyzdžius ir žinias apie lietuvių kalbą, mums daug padės jau minėtas jo laiškas Čartoriskiui. Ten skaitome: „...wszelkiey pozbawiony pomocy, postarałem się, i z trudnością dostałem w Królewcu Grammatykę i Słownik Litewski, i przez cały kwartał języku wprzód uczyłem się Litewskiego, nim do pisania Rosprawy przystąpiłem". Prūsuose jau buvo išleista visa eilė lietuvių kalbos žodynų ir gramatikų. Tad kuriais iš jų bus pasinaudojęs Bohušas? Savo veikale Bohušas pažymi, kad lietuvių kalbos gramatiką rašė „Klein, Szulc, Hauke (t. y. Haack — V. M.), Ruhig; tego ostatniego Grammatyka wydrukowana R. 1747 w Krolewcu zdaie mi się naydokładnieysza"[1]. Taigi Bohušas bus turėjęs Ruhigo gramatiką. Apie tris ankstybesniąsias Bohušas galėjo sužinoti kad ir iš Ruhigo, kurs gramatikos pratarmėje pasisako pasinaudojęs tuo, ką radęs „in den drey bisherigen Grammaticken, als *Kleinii*, *Schultzii* und *Haacki*". Vėlesniųjų G. Ostermeyerio ir Ch. G. Mielckės gramatikų jis nemini; matyti, nebus jų ir turėjęs. Kad Bohušas nesinaudojo Mielckės gramatika, rodytų ir tas dalykas: Mielcke cituoja porą ištraukų iš Donelaičio hegzametrų, o Bohušas nieko apie Donelaitį nežino, nors ir rinko pavyzdžius, norėdamas įrodyti lietuvių kalbos tinkamumą kilniai poezijai bei klasiniams metrams. Kad Bohušas turėjo paties Ruhigo žodyną, o ne Mielckės pataisytąją to žodyno laidą (1800 m.), rodytų ši smulkmena: Bohušas rašo: *Astronom— Zwigździnnikas* (144 psl.); kaip tik ta pati korektūros klaida yra Ruhigo žodyne: *Źwigzdininkas — ein Sternseher*; Mielckės žodyne tos klaidos nėra. Be to, prakalbose prie Mielckės žodyno Jenischas, Heilsbergas ir Kantas giria lietuvių tautą ir jos kalbą; atrodo, kad Bohušas, kuriam kaip tik labai rūpėjo išaugštinti lietuvių kalbą, būtų juos bent paminėjęs, jei būtų turėjęs Mielckės žodyną. Ypač daug Bohušas pasinaudojo, kaip paskiau pamatysime, Ruhigo Betrachtung'u. Daug žodžių Bohušas ėmė ir iš Širvydo žodyno. Ar jis yra naudojęsis 1737 m. „Universitas linguarum Litvaniae", iš jo veikalo nematyti.

---

[1]) Rozprawa 146 psl.

Tuo būdu svarbiausieji Bohušo šaltiniai, iš kurių jis ėmė pavyzdžius ir žinias apie lietuvių kalbą, buvo šie: 1) **Philipp Ruhig, Littauisch-Deutsches und Deutsch-Littauisches Lexicon. Königsberg, 1747** 2) **Philipp Ruhig, Betrachtung der Littauischen Sprache in ihrem Ursprunge Wesen und Eigenschaften. Königsberg, 1745** 3) **Paul Friedrich Ruhig, Anfangsgründe einer Littauischen Grammatick. Königsberg, 1747** ir 4) **C. Szyrwid, Dictionarium trium linguarum in usum Studiosae luventutis... editum** (kuri laida, nesiimu spręsti; šiame straipsnyje naudojausi 1713 metų laida).

Kiek naudotasi šaltiniais?

Suradę svarbiausius Bohušo šaltinius, patyrinėkime, kiek jis jais naudojosi.

Bohušo veikalo yra 3 dalys. Pirmoje dalyje jis, remdamasis senaisiais kronikininkais ir naujesniaisiais autoriais, svarsto, kokios tautos yra kadaise gyvenusios toje šalyje, kur dabar Lietuva. Savo samprotavimus jis grindžia ir kalbiniais argumentais. Tačiau tai tėra anuomet madiniai naivūs etimologizavimai, pvz.: „*Połonga* od *Pa łangey*, znaczy *po okna*; Morze natenczas po okna mieszkańcom przybywało“ (63 psl.). Arba: „Kurlandya po Łacinie *Curonia*, od słowa Litewskiego *Koryonis*, co znaczy *człowiek woienny*“ (60 psl.) [Širvydas: *Woyna — Karione, Zolnierz — Kariautoias, karieywis, żołnierstwo — karione*]. Savo rašinio 13 psl. Bohušas cituoja dainelę: *Perkunas Diewâitis*, | *Ne muszk Zemiâytis*, | *Bet muszk Gudu*, | *Keip szuniu rudu*. Iš kur dainelė imta, Bohušas nenurodo. Pažymėsime, kad tą pačią dainelę jau buvo užrašiusi pirma minėtoji Vilniaus profesorių komisija, Varšuvos Mokslo draugijos prašytoji patyrinėti lietuvių kalbą.

Antroje dalyje Bohušas nagrinėja klausimą, ar lietuvių kalba yra pirmykštė, ar iš kitų kalbų kilusi. Panašūs klausimai buvo anais laikais gana mėgiami: ir lietuvių kalba lyginta su lotynų, graikų, slavų, net žydų kalbomis. Tokių išvedžiojimų apžvalgą yra davęs Ruhigas „Betrachtung'e“. Juo daugiausia ir naudojosi Bohušas, nors ir kitokių išvadų darydamas. 66 psl. rašo: „Ruhig Pastor Istemburski w Składni, i w Etymologii ięzyka Litewskiego chciał koniecznie znaleść nietylko podobieństwo, ale tęż samość z ięzykiem Greckim“. Ruhigas buvo pateikęs kelis šimtus graikų

ir lietuvių kalbos žodžių tariamųjų atitikmenų [Betrachtung 21—40 psl.]. Bohušas, pacitavęs iš ten keliolika pavyzdžių, nesutinka su Ruhigu: vieni bus veikiau kilę iš lenkų kalbos, kiti vėl nerodą panašumo į graikų žodžius.

Jau iš seno (plg. Mykolą Lituanus) buvo įprasta lietuvių kalbą lyginti su lotynų. Bohušas irgi duoda 24 lietuviškus žodžius, panašius į lotyniškuosius (72—73 psl.) [17 iš tų žodžių randame Betrachtung'e 56—57 psl.]. Betgi Bohušas nesutinka, kad lietuvių kalba būtų kilusi iš lotynų kalbos; netiki ir Palemono legenda.

Nesutinka Bohušas ir su tais, kurie lietuvius giminiuoja su slavais. Antai, Ruhigas rašė: „Wenn aber jemand die Sclavonische Sprache nur für eine Schwester, und nicht für eine Mutter der Littauischen erkennen wollte, so will mich nicht darüber streiten"[1]). Lietuvių ir slavų kalbų skirtingumui parodyti Bohušas pacituoja lenkiškai, čekiškai, ilyriškai ir lietuviškai eilutę iš 113 psalmės: *Nü Saułės usztekeijmas ik Nusiłeydimas, gàrbingas Wardas Wièszpatiės* (97 psl.) [pavyzdys iš Betrachtung'o 13—14 psl.]. 98 psl. Bohušas duoda 10 lietuviškų žodžių, skolintų iš lenkų kalbos [visus juos, išskyrus *Ponas* — *Pan*, kurį Bohušas galėjo imti iš Ruhigo žodyno, randame Betr. 47—50 psl., kur Ruhigas surašo apie 100 lietuviškų ir lenkiškų žodžių atitikmenų]. Tačiau žodžių skoliniai, kurių pasitaiko kaimyninėse kalbose, dar neįrodą kalbos kilmės. Antai, lenkų kalboje daug lotyniškų žodžių, o juk niekas netvirtins, kad lenkų kalba būtų kilusi iš lotynų. Toliau (100 psl.) cituoja lotynišką ir vokišką sakinį, kuriuose kiekvienas žodis panašiai skamba (ima iš Betr. 18—19 psl.).

XVI a. buvo populiari pažiūra, kad lietuviai kilę iš žydų. Mat, vienoje lietuviškoje ar latviškoje dainelėje tariamai girdėta minint Jeruzolimą ir Damaską. Apie tai rašė ir tą pažiūrą kritikavo Bohušui žinomas K. Hartknochas, taip pat ir Ruhigas (Betr. 8—9 psl.). Pasijuokia iš tos teorijos ir Bohušas, savaip dešifruodamas aną dainelę: *Gieriau, Gieriau, szalin Maskoley* (101 psl.) [Ruhigas: *Giẽriau, giẽriau, pasilinksminnojau* arba *Girriu, girriu Maskolu* — Betr. 9 psl.].

---

[1]) Betrachtung 15 psl.

Lietuviai giminiuota ir su heruliais. Svarbiausias argumentas buvo kaikurių senųjų autorių paskelbtasis tariamai heruliškas „Tėve mūsų", kurio panašumą į lietuvių ir latvių kalbą jau Kojalovičius buvo pastebėjęs. Iš tų senųjų rašytojų (pvz., iš Hartknocho) tuos „Tėve mūsų" tekstus persispausdino Bohušas (108—112 psl.). Lietuvišką tekstą ima iš kokios maldaknygės (iak się litwin modli). Palyginęs lietuvių kalbą su kitomis, Bohušas konstatuoja, „że ięzyk Litewski nie pochodzi od żadnego z wyzey wspomnionych" (102 psl.) ir kad „ięzyk Litewski iest pierwotny" (104 psl.).

Trečioje veikalo dalyje, pavadintoje *Ięzyk Litewski, uważany w sobię samym*, Bohušas nagrinėja lietuvių kalbos ypatybes, stengdamasis įrodyti jos grožį bei tobulumą.

Lietuvių kalba nesanti neturtinga. Tik menkai temoką lietuviškai pamokslininkai prie kelių lietuviškų žodžių pridedą keliolika lenkiškų makaronizmų: *Myslas, Sumnienias, Zmysłas* ir tt. (114—115 psl.). Tų barbarizmų Bohušas galėjo lengvai prisirankioti iš to laiko lietuvių religinių raštų. Antai, minėtame laiške Čartoriskiui Bohušas rašo gavęs iš vieno giminaičio „książeczkę Litewską przez iednego Plebana nie dawno wydaną, a zatym makaronizmów Polskich pełniusenką o nauce chrześciańskiey".

Pažindami ar gaudami iš kitų tautų kokius daiktus, žmonės ir jų pavadinimus skolinasi. Taip lietuviai paėmę iš rusų kalbos žodžius *szołkas, zemczugas* ir tt., iš lenkų — *burokas, kapusta. petruszkas* ir tt.; savi žodžiai esą: *kwieczies, źirnas, rugie* ir tt. (116—117 psl.) [žodžiai iš Širv. ir Ruh. žodynų, tik su klaidomis].

Norėdamas parodyti, kad lietuvių kalba yra turtinga, Bohušas duoda (119—145 psl.) ilgoką žodynėlį: išverčia 587 lenkiškus žodžius lietuviškai (594 žodžiai). Žodžius ima iš Širvydo ir Ruhigo žodynų. Tiesa, tai nevisada lengva atsekti, nes Bohušo veikale pilna didžių korektūros klaidų, kartais net visai iškreipiančių žodį. Pvz., jis rašo: *ostroga* — *Pimbime* [Širvydas: *Pintinas*, Ruhigas: *Pentinnas*], *Pycha*—*Gudimas* [Ruh.: *Garbês Gůdas, Gůdummas — der Ehrgeitz*], *Kołodziey* — *Reytadalis* [Širv.: *Ratadaylis*], *Lichwiarz* — *Nimaś* (!) [Ruh.: *Wucher* — *Nůmas, Palúkanos; Wucherer* — *Nůmininkas*], *Tyrańsтwo* — *Gieytuma* [Širv.: *Tyraniste, gayłuma*], *Obrada* — *Nantinga* [Širv.: *Naudinga*] ir tt. Be to, tą ieškojimą apsunkina dar ir tai, kad Širvydo žodynas yra lenkiškai lietuviškas, o Bohušas dažnai kitaip verčia, kaip Širvydas,

net reikšmę pakeičia. Pvz., jis rašo: *Rzeczpospolita — Bindriste* [Širv.: *Społeczność — Draugiste, byndriste*; o *Rzeczpospolita — Wisotime*], *Szata — Drobe* [Širv.: *Płotno — Drobe, Szata — Rubas*], *Kopalnie — Kantiney* [Širv.: *Minera, ruda, kopane rzeczy w ziemi, kruszce — Kastiney, iżkasamiey dayktay żemey*] ir tt.

Iš 594 Bohušo parinktų žodžių 476 randame Širvydo žodyne. Iš likusiųjų, Širvydo žodyne neaptiktų žodžių 97 randame Ruhigo žodyne. Ir tik 21 žodžio man nepavyko aptikti tuose žodynuose. Tai šie žodžiai: 1) *Niewolnica — Roba* (!) [Širv.: *Nełayswa, bełayswe*], 2) *Mosiężnik — Skaystuwadaris* [Širv.: *Kuris dirba iż skaystawario ku*], 3) *Stolarz — Skomidaylis* [Širv.: *Stałudaylis. Stoł — Skomia*], 4) *Szmelcarz — Indegimis* [Širv.: *Smelcmistrz — Mokus indegint*], 5) *Wexlarz — Keytis* [Ruh.: *Keićiu — ich wechsele Geld*], 6) *Lennik — Gieradestnikas* (?) [gal Širv.: *Dobroczynność — Gieradeiste, Dobrodziey — Gieradeia*], 7) *Czochracz wełny — Karszynikas* [Ruh.: *Karszu — ich kämme Wolle*], 8) *Gąbka — Pimbis* [Širv.: *Gębka — Kimpine minkszta, reta*, Ruh.: *Kempinnis*, Mielcke: *Pintis — Feuer-Schwamm*], 9) *Płotno domowe — Nametis* (?) [plg. Boh.: *Płotno kupne — Pametis*, Širv.: *Bawelnicá, bawełnianka — Panametis medżiawilninis*], 10) *Kołek drewniany — Gerube* [? Mielcke: *Gerwélė — das Holz am obersten Quirdelstein, wo man den Stock hinein steckt*], 11) *Rozbicie okrętu — Swirimas Eldioś* [Širv.: *Rozbicie nawy — Eldios sukulimas*, Ruh.: *Akruto Sudaużimas — Schiffbruch*], 12) *Potwarz — Suguldimas* [Širv.: *Apmeławimas*], 13) *Głupi — Dukas* [Ruh.: *Dûkstu, -ûkau — ich tolle, Pus-Dukis — ein Halbtoller*, Mielcke: *Dûka, -kos — ein unverständiger, dummer*], 14) *Rospustny — Pałaystowas* [Širv.: *Rospustny — Pałodis, Nierządnik — Pałeyda, Nierządnicá — Pałeystuwe*], 15) *Rzetelny — Aprayszkius* [Širv.: *Weykingas*], 16) *Chwalebny — Garbus* [Širv. ir Ruh.: *garbingas*], 17) *Wstrzemięźliwy — Mestus* [Širv.: *Nusituris*], 18) *Disputa — Kieytimas* [Ruh.: *Disputiren — Disputeroju, abbejodami susisżneka, į abbi szalì ginczíju*], 19) *Gniewliwy — Rustingas* [Širv. ir Ruh.: *Rustus*], 20) *Plejady — Sietinas* [Ruh.: *(Dangaus) Setas*], 21) *Bożek gór — Kenkams* (?).

Tuo žodžių rinkiniu Bohušas norėjo parodyti, kad lietuvių kalbai nestinga žodžių materialinio ir dvasinio gyvenimo sąvokoms. Taigi parankiojo žodžių iš įvairių gyvenimo sričių: karo, pakinktų, amatų, žemės ūkio terminų, drabužių, valgių, gyvulių, paukščių, augalų pavadinimų, abstraktinių sąvokų. Lietuvių kalbos turtingumą ypač turėjo parodyti žodžiai „do wyrażenia działań duszy, cnot, wad, namiętności, charakteru“ ir „do wyrażenia nauk, kunsztów, Mitologii“. Čia randame, pvz., tokių žodžių: *Iestestwo — Butibe* [Ruh.], *Natura — Prygintis* [Ruh.: *Prigimtis*], *Natchnienie — Ikwapas* [Širv.], *Namiętność — Gieydulis* [Širv.], *Chytry— Wiłtawilis* [Širv.], *Zywioł — Pirmaprade* [Širv.], *Przestwor—Erdwibe* [Širv.], *Filozofia — Pratomeyłe* [Širv.], *Fantazya — Waidadare* [Širv.: *Zinkładare, waydadare, galibe*], *Zdrada — Wilius* [Širv.], *Wychowanie — Użugis* [Širv.] ir tt. Iškreipęs savo šaltiniuose randamų žodžių reikšmę, Bohušas duoda lietuviškų literatūros terminų: *Poema — Iżdumoymas* [Ruh.: *Iszdumoju — ich erdenke, erdichte, Dichten — Dumójimas*], *Satyra — Papeyka* [Širv.: *Ganienie — Papeyka*]. Panašiai Bohušas elgias ir su senovės lietuvių mitologiniais vardais, imtais iš Ruhigo žodyno: *Iowisz — Perkunas* [Ruh.: *der Donnergott der Heyden*], *Apollo — Jauczubobis* [Ruh.: *der Hirtengott der Heyden*].

Davęs tą beveik 600 žodžių rinkinį, Bohušas pastebi: „Ten, choć szczupły Słowniczek dostateczny iest do zawstydzenia tych, którzy ięzyk Litewski zowią ięzykiem chłopskim, ubogim, bez prawidła, bez poloru“ (145—146 psl.). Lietuvių kalbos ne tik žodynas turtingas, bet ir sintaksė esanti tobula, „całkiem taż sama, iak w Greckim ięzyku, wzorzie wszystkich innych ięzyków“ (146 psl.). Toliau Bohušas dėsto (146—148 psl.) tuos tariamuosius lietuvių ir graikų kalbų panašumus[1]). Lietuvių kalba, kaip ir graikų, nevartojanti skirčių ir neturinti padedamųjų veiksmažodžių [tą pat rašo Ruhigas — Betrachtung 41 psl.]. Lietuviški ir graikiški skaitmenų pavadinimai visai tokie patys [plg. Betr. 42 psl.]. Esamojo laiko daugiskaitos antrojo asmens veiksmažodžių galūnė graikų kalboje yra *Ate, Ete*; tas pats ir lietuvių kalboje: *Dūdáte*, *Kielete* [ta pati mintis ir pavyzdžiai — Betr. 43 psl.]. Kaip graikų, taip ir lietuvių kalboje diminutyvai turi keliolika galūnių, pvz., *Brolis*,

---

[1]) Juos iškritikuoja J. Karłowicz, op. cit. 156—158 psl.

Brolelis, Brolutis... (10 mažybinių formų pacituota) [Betr. 147 psl.].

. Visos žinomos Europos kalbos teturinčios vienaskaitą ir daugiskaitą; lietuvių ir graikų kalbos turinčios ir dviskaitą [Betr. 42 psl.]. Duoda kelis pavyzdžius: *Ponu* (znaczy dway tylko Panowie), *Diewu*, *Ponam*, *Diewam* [tų dviejų daiktavardžių linksniavimo paradigmos — Ruhigo gramatikoje, 24 psl.]; *leszkodawówa* — szukaliśmy oba [to veiksmažodžio asmenavimo paradigma — Ruh. Gram. 98 psl.]; *mylimû ęswa* — iesteśmy oba kochani [plg. Ruh. Gram. 91 psl.]; *Eykiwa* — idźmy oba, *Eykita* [Betr. 42 psl.].

. Lietuvių kalbos rašyba esanti be galo sunki. „Nie ma ięzyka, któryby tyle potrzebował akcentów. Samogłoska A ma cztery akcenta a, á, ą, à, â, samogłoska E ma ich pięć e, é, ę, è, ê, ē" (149 psl.) [Ruh. Gram. 3 psl.]. „Ta w pisowni dokładność tym est nieodbitsza, że też same imiona, tylko inaczey akcentowane, inną rzecz znaczą"; pvz., *Wôras* — stary, *Wòras* — paiąk; *Wàgis* — ćwiek drewniany, *Wagís* — złodziey ir tt. [visus tuos pavyzdžius ima, tik netiksliai, iš Betrachtung'o 80—81 ir 83 psl.; nėra ten tik pavyzdžio *vagís*; tačiau jį Bohušas galėjo susirasti Ruhigo žodyne, 169 psl.].

Anot Bohušo, kalba dar nesanti turtinga, jei turinti vienam daiktui pavadinti daug žodžių; pvz., arabų k. turinti po kelis šimtus liūto, gyvatės, kalavijo, medaus pavadinimų (151 psl.) [Betr. 69—70 psl.]. Kalba turtinga tada, kai turinti daiktų „wprawdzie podobnych, a iednak rożnych" skirtingų pavadinimų. Toki esanti ir lietuvių kalba. Tuo atžvilgiu ji „obfitszy iest od Niemieckiego, i czasem od Polskiego" (152 psl.). Tai nori įrodyti lietuvių kalbos pavyzdžiais. Antai, vokietis sako apie žmogų, ir arklį, ir rūbą, ir žirnį *grau*; lietuvis turįs 4 atskirus žodžius tam reikalui: *zillas*, *szirmas*, *pilka, rainus.* Lietuvis sakąs: šienas *stambus*, medis *storas*, audeklas *kiltas*; vokietis teturįs vieną žodį *grob.* Lietuvis sakąs: *kumelinga*, *werszinga*, *parszinga*; vokietis ir čia turi tik vieną žodį *trächtig.* „Koń dzielny po litewsku *Zyrgis*, koń wypracowany *kuinas*" [visi tie pavyzdžiai imti iš Betr. 70—71 psl.]. Vokietis klausia *wieviel?* Lietuvis čia turįs skirtingą žodį gyviems ir negyviems daiktams. Jis klausia: *kielets waiku? Kielets arklu?*, o apie negyvus: *kieli*, *kiek*, *keipdaug*; pvz., wiele zboża? — *Kiek Rugieys?* [Betr. 71 psl. ir Ruh. žod. 58 psl.; ten nėra tik pavyzdžio *kiek Rugieys*].

Lenkas dažnai esąs priverstas skolintis žodžių iš vokiečių kalbos, o lietuvis turįs savų (153 psl.), pvz., Bursztyn — *Gintaras*, Cegła — *Plita*, Celnik — *Muytininks* [Betr. 65 psl.], Garbarz — *Odzius* [Ruh. žod. 98 psl.].

Lietuvis sakąs: veidą *prausiu*, rankas *mazgoiu*, skalbinius *skalbiu*; lenkas ir vokietis turi tik vieną žodį *myię, ich wasche* (153 psl.) [Betr. 71 psl.].

Lenkai visus rankos pirštus vienaip vadina, lietuvis turįs atskirus pirštų pavadinimus: *Niksztis, Smagúris, Widutinas, Žiedinis, Galinis* (153—154 psl.) [Širv. 239—240 psl.].

Iš viso to esą galima įsitikinti, kad lietuvių kalba tobula. Jei ir išmestume iš jos lenkiškus ir vokiškus skolinius, ji vistiek liktų turtinga kalba. O kas gi liktų iš prancūzų kalbos, atėmus iš jos lotyniškus žodžius, — iš olandų, atėmus vokiškus ir tt. (154 psl.)? [tas palyginimas iš Betr. 67 psl.]. Tokia tobula, lanksti kalba negalėjusi būti barbarų kalba. Ji buvusi išdailinta jau tada, kada prancūzų ir vokiečių kalbos dar nebuvo tokios. Todėl lietuvis žiūrėjęs į vokietį su tam tikra panieka; populiari buvusi patarlė: *Sztay! jau Wókietis iszmanis, kai Lettuwnikas*. (155 psl.) [patarlė iš Betr. 74 psl.].

Toliau Bohušas duoda ilgesnių lietuviškų tekstų. 156—157 psl. duoda 2 ištraukas iš kažkokios religinės knygos. 160—166 psl. cituoja 3 liaudies dainas [Betr. 75—78 psl.]. 168—172 psl. išrašo nežinia iš kur imtą dainą apie karalaitę Vandą [jos variantų randame vėlesniuose dainų rinkiniuose, pvz., Basanavičiaus „Ožkabalių dainos" nr. 407]. 176—177 psl. Bohušas pateikia vieną lietuvišką sakinį *(Didele dargana buwa, kad Wanagas wisztu pagawa)*, vieną greitākalbę *(Gires Gierwie giruri gira giera giroy gieroie* — Chwalili się żurawie krzycząc, że dobry kwas w lesie pili) ir vieną patarlę *(Beda tau, beda tau jodu, kałbeja katiłas podu)* [minėtuose Bohušo šaltiniuose tų pavyzdžių neaptikau]. Bohušas manė, kad lietuviai gilioje senovėje bus turėję savo literatūrą. Deja, laikas sunaikinęs tuos rankraščius. Vis dėlto Bohušas cituoja porą „laimingai išlikusių" (!) ištraukų iš Vergilijaus „Eneidos" (4 eil.) ir Ovidijaus „Metamorfozių" (30 eil.) lietuviškus vertimus [ar tai paties Bohušo darbas, ar imta iš kitur, nežinia]. Samprotavimais apie tos tariamosios lietuvių raštijos išnykimą ir lietuvių kalbos paniekinimo priežastis Bohušas ir baigia savo veikalą.

Menkas lietuvių kalbos mokėjimas

Galėjome įsitikinti, kad Bohušo lietuvių kalbos savybių nagrinėjimas yra labai neoriginalus: ne tik daugelį minčių ima iš Ruhigo Betrachtung'o, bet ir beveik visus jo lietuvių kalbos pavyzdžius randame minėtuose šaltiniuose. Tad visai pagrįstai kįla klausimas, ar Bohušas mokėjo dorai lietuviškai. Jau J. Karlovičius, panagrinėjęs gausias Bohušo klaidas, konstatavo: „Błędy te świadczą, iż autor bardzo niedokładnie, po wierzchu tylko znał język, o którym szeroce w obec uczonych mężow Warszawy się rozwodził“ [1]).

Įdomu čia prisiminti jau pirma cituotąją Bohušo laiško Čartoriskiui vietą: Bohušas, prieš rašydamas savo veikalą, išsirašęs iš Prūsų lietuvių kalbos gramatiką bei žodyną ir ištisą metų ketvirtį mokęsis lietuviškai. Kitoje to paties laiško vietoje Bohušas rašo: „...piosneczkę, którą spiewali nasi Przodkowie tańcuiąc około jakiegoś Bożka. *Trumpa kaielis, trum szarmonielis*, to iest *krótkie nożki*, a reszty nie rozumiem, co znaczy *szarmoniełis?*".

Lietuvių literatai jau iš karto pastebėjo Bohušo netikslumus lietuvių kalbos dalykuose. Poška rašo, kad Bohušo cituojamoje dainoje „*Wanda buwa graża merga łanku karałayte*“ yra klaidų: turėtų būti — *graži*, *lenkų*; be to, *karałajte* lenkiškai yra *królewna*, o ne *królowa*, kaip verčia Bohušas. Toliau Poška pastebi: „Które to uchybienia Bohusza, *P. Kajetan Niezabitowski* mój ziomek, jako doskonale znający język litewsko-żmudzki, obszerniejszemi uwagami krytycznemi objaśnić i liczne pomyłki sprostować nie omieszka“ [2]).

M. Balinskis primena laišku Kraševskiui (1846. VIII. 24.) [3]), kad pastarojo Lietuvos istorijos rankraštyje yra daug klaidų lietuvių kalbos pavyzdžiuose. Tai nurodąs K. Nezabitauskis, kurs apsiimąs tuos dalykus ištaisyti. Balinskis ten rašo: „Podobnież na str. 84. znane wszystkie przysłowie litewskie powszechnie dawniej

---

[1]) Karłowicz, op. cit., 165 psl.

[2]) Rozmyślania wieśniaką rolnika (Dionizego Paszkiewicza byłego Pisarza P. R.) o Narodzie i języku Litewsko-Żmudzkim. W Warszawie, 1829, 47—48 psl.

[3]) Laiškas Kraševskio korespondencijos rinkinio III serijos 2 tome — Jog. U-to bibl. Krokuvoje.

na Żmudzi przytaczane: *Perkune Diewaite* i t. d. jest zupełnie przekształcone co do gramatyki. Bohusz i inni którzy je podali do druku, przekręcili text prawdziwy bo rzeczywiście języka nieznali".

Nezabitauskio kolega S. Stanevičius taip pat pastebi Bohušo nenusivokimą lietuvių kalbos dalykuose. Jis rašo, kad Bohušas „znajdując w słowniku Mielckego (pirma jau buvom konstatavę, kad Bohušas, tur būt, bus turėjęs ne Mielckės, bet Ruhigo žodyną — V. M.) pod niemieckim wyrazem *comet*, wyrazy litewskie *źwaigzde ůdegůta* (gwiazda ogoniasta), przymiotnik *ůdegůta (uodeguota)* wziął za rzeczownik i za osobny wyraz, który jakimbądź sposobem przerobiony na *udegita*, w pomienioném dziele (t. y. Bohušo veikale — V. M.) między innemi wyrazami litewskiemi wydrukowany został".[1]).

Tokių dalykų Bohušo veikale ir daugiau rastume. Tiesa, kartais tai tik korektūros klaidos. Tačiau šių tiek daug, kad visą atsakomybę už tai galėtume suversti Varšuvos spaustuvininkams. Be to, yra dalykų, kurių net negalime išaiškinti kaip korektūros klaidų. Jie aiškiai rodo autoriaus nenusimanymą, vietomis tiesiog nemokėjimą lietuviškai.

63 psl. Bohušas šiaip etimologizuoja: „*Krėtynga* od *Krotos okręt*. Z tamtąd snać, pierwszy raz postrzeżono okręt". Tasai *Krotos* čia nėra tik korektūros klaida, nes jį randame ir Bohušo žodynėlyje: *Okręt* — *Krotos* (133 psl.) [Ruh.: *Akrutas*, *Ekrutas*, Širv.: *Okręt* — *Eldija dide*].

Bohušas rašo: *Szklanka* — *Stiklóras* (129 psl.). Čia Bohušo ne tik nenusivokimas, bet ir neapdairumas, nes Ruhigo žodyne, iš kurio Bohušas tą žodį ima, randame: *Stiklorus* — *ein Glaser*; Širvydas rašo: *Sklarz* — *Stiklinikas, Sklenica* — *Stikline.*

Arba štai pavyzdys, panašus į Stanevičiaus duotąjį. Bohušas: *Koncerz* — *Badoma* (120 psl.); tuo tarpu Širvydas: *Końcerz* — *Badoma giełaźis kareywiu.* Taigi Bohušas, pasitenkindamas vienu pirmuoju Širvydo vertimo žodžiu, lenkišką daiktavardį verčia lietuvišku dalyviu.

---

[1]) Wyjaśnienie Mythologii Litewskiej zawartej w dziełach Hartknocha, Stryjkowskiego, Łasickiego, tudzież w słownikach litewskich Szyrwida, Ruhiga i Mielckego. Przez Szymona Staniewicza Kolleg-Sekretarza. — Rankraštis Liet. Moksl. Draug. Viln. bibliotekoje.

Kitoje vietoje (135 psl.) Bohušas iš tarminių to paties žodžio skirtybių padaro skirtingus žodžius: *Wieczność* — *Amźis*, *Wiek* — *Umźis*. Pirmą žodį Bohušas randa Ruhigo, antrą — rytiečio Širvydo žodyne. Čia dar pastebėsime, kad Širvydas žodį *umžis* verčia ir *wieczność* ir *wiek*.

Bohušas: *Gwiazda* — *Zwigżdas* (145 psl.). Tai vėl nėra tik korektūros klaida, nes ten pat randame: *Astronom* — *Zwigźdinnikas* (144 psl.). Pastarąjį žodį Bohušas ima iš Ruhigo žodyno, kur tas žodis išspausdintas su ta pačia klaida. Pagal jį Bohušas bus susidaręs ir *Zwigźdas*. Jei Bohušas būtų buvęs akylesnis, būtų lengvai pastebėjęs, kad Ruhigo žodyne tai tebuvo korektūros klaida, nes Ruhigas rašo: *Żwaigźde, Żwaigźdėtas*, *Żwaigźdukas* (der Sterngott der Heyden), o vokiškai lietuviškoje žodyno dalyje teisingai parašo ir *Sternseher—Żwaigźdininkas*. Širvydas: *Zwayzde, Zwayzdinikas*.

Kitą kartą Bohušas vėl suklysta su astronominėmis sąvokomis, kurias ima iš Ruhigo žodyno. Bohušas: *Capella* — *Tikutis*, *Koza na niebie* — *Naszeiowalgis* (145 psl.). Ruhigas: *Neszėja Walgio* — *das Gestirn Capella*, *Tikkuttis* — *die Himmelsziege*; *sonst Perkúno Oźys*. Taigi Bohušas ne tik sukeičia žodžius, bet dar paukštį priskiria prie dangaus kūnų.

Tarp pavyzdžių, kad daug vienodai rašomų lietuviškų žodžių tik akcentu skirias, randame: *Kaule* — *świnia*, *Kaùlĕ* — *Kość* (149 psl.). Tuo tarpu Ruhigas (Betrachtung 83 psl.; iš ten Bohušas ima tuos pavyzdžius) aiškiai rašo: *Kaule* — *im Knochen*. Taigi Bohušas vietininko lytį palaikė vardininku, kurį būtų lengvai galėjęs rasti Ruhigo ar Širvydo žodynuose (Ruh.: *Káulas*, Širv.: *Kaułas*).

Iš visų tų pavyzdžių galima įsitikinti, kad Bohušas menkai tebus mokėjęs lietuviškai. Tad reikia labai paabejoti, kad Ovidijaus ir Vergilijaus poezijos nuotrupos, Bohušo veikale cituojamos, būtų paties Bohušo verstos, kaip kad, pvz., mano T. Narbutas (ułamek Przemian Owidyusza Xięgi II, w. 1-30, tłomaczony przez X. Bohusza[1]). M. Biržiška spėlioja, kad Bohušas „pasižino su žymiausiais lietuvių kalbos žinovais ir literatūros mėgėjais, tur būt, su vyskupu Giedraičiu, Poška ir kitais; bene jie tiktai bus

---

[1]) Dzieje staroż. nar. lit., I, 468 psl.

aprūpinę jį anais „senaisiais“ vertimais“ [1]). Deja, tai tik spėliojimas, ir mes neturime duomenų jam pagrįsti, o Bohušo laiškas Čartoriskiui (Bohušas ten skundžiasi iš niekur negavęs paramos ir jo prašomų žinių apie lietuvių kalbą) net verčia mus abejoti tuo spėliojimu.

Turime žinių, kad Bohušas vertė Vergilijaus „Georgikas“ (pvz., Encykl. Powsz. Orgel. 1860, III, 906 psl.). L. Jucevičius rašo: „Nadto zostawil jeszcze Bohusz w rękopiśmie Przekład litewski „Ziemiańistwa“ Wirgiliusza, który od sukcessorow nabył Dyonizy Paszkiewicz, a po jego śmierci to dzieło stało się własnością moją“ [2]). Jei Bohušas vertė Vergilijaus *Georgikas*, galėjo ir anas ištraukas iš *Eneidos* ir *Metamorfozių* išversti. Deja, visa tai negali išsklaidyti abejonių. Bohušo veikalo nagrinėjimas nerodo, kad jo autorius būtų tiek mokėjęs lietuviškai, kiek būtų reikalavę iš vertėjo anie, kad ir neidealūs, vertimai.

V. Maciūnas.

SMULKMENOS

XXII.

Kaip latvių kalboje šalia *żaļš* „grün“ yra *zaļš* „gesund, kräftig, stark“, taip ir lietuviai šalia *žãlias* „grün“ dar pažįsta *žãlias* „tvirtas, stipras“, pvz.: *žãlias* vyras, *žalià* merga (Joniškis). Kadangi šios reikšmės būdvardis čia yra minimas nuo palatvės, tai galėtum manyti, kad jo reikšmė yra paskolinta iš latvių kalbos; bet Žemaičiuose plačiai yra pažįstamas *žaliũkas* „kresnas, sveikas, stipras žmogus“, tad tai gali būti ir lietuvių kalbos reiškinys. Pìg. dar vok. *grüne* Birnen ir *grüne* Jungen (O. Meisinger, Vergl. Wortkunde 66).

Pr. Skardžius.

---

1) Iš mūsų kult. ir lit. ist., 155 psl.

2) Wiadomości Bijograficzne...

Dėl pusdalyvių raidos

Lietuvių, kaip ir latvių, pusdalyviai yra vartojami ne būdvardiškai, bet prieveiksmiškai, ir todėl sakinyje jie žymi tik aplinkybes, pvz.: *eina vilkas per lendryną lendres laužydamas* Jsd. 90; *verkia motušė... šią mielą dukrelę išleisdama* NS 170; *jis dirbo kiek galėdamas; ką tėvelis sudėjo dūsaudamas, tai sūnelis prarado klykaudamas; bėgdamas nuo vilko ant meškos užbėgo; pats būdamas kaltas, dar kitus kaltina; lipdamas lipk* (= kad lipi, tai lipk) ir kt.; plg. Fr. Kurschat, Gram. d. lit. Sprache 411 t. Rygiškių Jono Liet. kalbos sint. 40 tt., Liet. kalbos gram.^{2} 151 t., B. Delbrück Vgl. Synt. II 429, J. Endzelin Le. Gr. 784 t.

Bet kitose ide. kalbose panašių darinių visai nesutinkame: tai, ką lietuviai nusako pusdalyviais, ten yra nusakoma veikiamaisiais esamojo laiko dalyviais su priesaga *-nt-* arba kitu būdu. Pvz., senovinėje bažnytinėje slavų kalboje šalia pažymininių veikiamųjų esamojo laiko dalyvių, kurie tam tikrais atvejais galėdavo beveik būdvardžiais pavirsti, buvo dar vartojami ir vadinamieji prieveiksminiai šios rūšies dalyviai, kaip antai: *sъtьniku že eteru rabъ bolę zьlě umiraaše* Zogr. Luk. VII 2 arba *slyšavъ že isusa posъla kъ nemu starьcę judeisky molę i, da sъpasetъ rabъ ego* ib. 3. Čia *bolę* ir *molę* yra veikiamieji esamojo laiko dalyviai nuo *bolěti* „sirgti" ir *moliti* „prašyti, maldauti", taigi *bolę zьlě* (= κακῶς ἔχων) ir *molę i* (= ἐρωτῶν αὐτόν) formaliai turėtų būti *sunkiai sergąs* ir *prašąs jį*, bet pagal reikšmę yra *sunkiai sirgdamas* ir *prašydamas jį*. Plg. W. Vondrák Aksl. Gram.^{2} 607 t., Vgl. sl. Gram. II^2 402. Taip pat ir senovinėje lotynų kalboje veikiamaisiais esamojo laiko dalyviais, atrodo, dar buvo nusakoma tai, kas lietuvių kalboje jau pusdalyviais išreiškiama; pvz., Plautaus Curc. 247 *somniavi dormiens* lietuviškai galime išversti tik *sapnavau miegodamas*, žr. Stolz-Schmalz Lat. Gram.^{4} 450 t. Dėl sen. graikų, indų ir kt. ide. kalbų plg. K. Brugmann Griech. Gram.^{4} 601 t., B. Delbrück Vgl. Synt. II 478 tt.

Dėl tos priežasties lietuvių latvių pusdalyviai su priesaga *-dama-* negali būti iš senų senovės paveldėti, — jie, be abejonės, yra vėliau antriniu būdu susidarę. Bet kaip? K. Brugmannas Gr. II^3 3, 379 ir H. Pedersenas KZ XXXIX 248 mano, kad priesaga *-dama-* esanti sudaryta iš veiksmažodinių esamojo laiko *-d(h)o-* kamienų su priesaga *-mo-*. Tai nuomonei pritaria ir J. Endzelynas Le. Gr. 714 t. Bet čia tuojau susidaro viena sunkenybė: dabar pirmykštį *-d(h)o-* kamieno veiksmažodį beturime tik vieną — *vérda, vìrti*; visi kiti veiksmažodžiai, kurie esamajame laike turi priesagą *-da-*, yra antriniai, pvz., *skélda* : *skéldėti*, *sveřda* : *sverděti*, *vélda* : *velděti* ir kt. Tad kaip iš tikrųjų iš tokių kamienų galėjo būti sudaryti ir vėliau apibendrinti dabartiniai pusdalyviai? Kuriuo būdu yra susiformavusi jų specifiška reikšmė? K. Brugmannas l. c. mano, kad priesagos *-dama-* dariniai, kurių *m-* formantas buvęs identiškas neveikiamųjų esamojo laiko dalyvių formantui (pvz., *vẽža-ma-s* ir kt.), iš pradžios turėję medialinę reikšmę. Dėl to, pvz., veiksmažodžiui *skeliù* priklausąs *skéldamas,* kaip ir *skéldinu,* pradžioje buvęs vieno veiksmažodžio *skéldu (-džiu)* narys. Taip pat ir J. Endzelynas l. c. taria šalia dabartinio *pū́dyti,* lat. *pũdêt* arba *pũdinât* seniau galėjus būti **pūdō* (plg. gr. πύθω „pūdau"), iš kurio vėliau buvęs sudarytas **pūdamas*. Jei **pūdō* buvęs galiniuotinis (tranzityvinis), tad iš jo sudarytasis **pūdamas* galėjęs turėti tą pačią reikšmę, kaip ir gr. πυθόμενος „pųvąs, faulend". Bet jei **pūdō* buvęs negaliniuotinis, tai jo dalyvis **pūdamas* irgi galėjęs turėti tokią pat reikšmę, nes negaliniuotinių veiksmažodžių dalyviai su priesaga *-mo-* turį ne pasyvinę, bet aktyvinę reikšmę, pvz.: *kandamos musios, neplyštamas drabužis, skaudamos akys*, lat. *mirstams cilvẽks* „mirtingas žmogus", *nākamā nedẽļa* „ateinanti (= artimiausia, sekanti) savaitė", ssl. *visimъ* „kabąs, κρεμάμενος", *vědomъ* „žinąs, mokytas" ir kt., žr. J. Endzelin Le. Gr. 781, A. Meillet, Le sl. commun^2 335. Ir tikrai: vėliau, kada šalia **pūda, pūti, *skelda, skelti* ir kt. atsirado antrinės lytys *pųva*, *pūsta* arba *skélda (skéldi), skéldėti*, tada pirmykščiai dalyviai **pūdamas*, *skeldamas* ilgainiui buvo abstrahuoti nuo *pūti, skelti* ir pradėti vartoti savarankiškai — prieveiksmiškai, ne būdvardiškai. Dėl to jie, tie dalyviai, vietoje **pūda-ma-* **skelda-ma-* (kaip *neša-ma-*, *myli-ma-* ir kt.) su laiku buvo pradėti skirti į *pū-dama-, skel-dama-* šalia *rašy-dama-*, *mylė-dama-*.

Tuo būdu atsirado tokia pat sudėtinė antrinio kilimo priesaga *-dama-*, kaip ir *-ona-, -ykla-, -toja-* ir kt.

Taip maždaug yra suprastina dabartinė pusdalyvių forminė kilmė. Kiek painesnė yra tolimesnė jų reikšminė raida. Iš augščiau sakyta konsekventiškai galime iš anksto pasidaryti tokią išvadą: jei priesaga *-dama-* yra antrinio kilimo, specifiškas baltų padaras ir kitos senosios ide. kalbos dabartinę pusdalyvinę reikšmę nusako kitokiomis priemonėmis, tai dabartiniai pusdalyviai, būdami nesenoviniai veldiniai, savo prieveiksminę reikšmę vis dėlto gali būti ir nenaujai susidarę, — ji, toji prieveiksminė pusdalyvių reikšmė, lietuvių kalboje, kaip ir kitose ide. kalbose, galėjo būti ir anksčiau, dar tada, kai specifiška pusdalyvinė priesaga *-dama-* dar nebuvo susidariusi. Lietuviai, kaip ir kiti indoeuropiečiai, ypač jų kaimynai slavai, tais laikais dabartinių pusdalyvių vietoje, be ko kito, veikiausiai yra vartoję ir prieveiksminių veikiamųjų esamojo laiko dalyvių su priesaga *-nt-*.

Kad taip iš tikrųjų galėjo būti, visų pirma rodo visa eilė vadinamųjų pusdalyvinių veikiamųjų esamojo laiko dalyvių, pvz.: *kan darus daryk* TK 225, *žino kunigai, ką darą* Žem. II 146, *daryk ką darąs* Sintautai, Salantai, *ir daryk ką darąs su jais!* Sm. I 29; *dirbk kan galis* TK 22, *kiek galis tolinkis nu dide susirinkima* ib. 26, *Lauczkis... pradieje kiek galis mokiti ukininkus* ŻW I 80, *walstius... kiek galis szelpe sawa żmones* ib. 208, *pasirodysim katras ką gal̦is* Žem. II 9, *kiek gal̦is dirbk* Darbėnai, *pasirodysma kas ką gãlias* Pagramantis; *apskire jy sawa wiszpacziu, kursay kayp imánąs stenge teisibe wysyms darity* DLŽ 16, *Mozuray... wolawos kayp imanu Lituwos yr Prusu kraszte* ib. 17, *kalifai... norieiy kaip imanu padauginty skaitlu* ib. 68, *lëtuwej... kajp ĩmanó taupidamis pràdieje strunyti pĩlès* DB 195, *wokytej... kajp imanó norieje jems jura óźrákinti* ib. 226, *girdiedamis tus dalikus Dominikonis, kajp imanu norieje isikierieti Rassiejniusi* ŻW II 116, *kiekwienas żmogus skięnzdamas, kajp imanus musz kojems ir nenor grimsti* ib. 181; *įpylė batvinius — srebiu kaip nieko neišmanąs* Žem. II 105, Pagr., *su šienu darykit kaip išmanantys* Gargždai; *negaledams wiens da pats uszszinoti, nemintans tur ustatiti* BrP II 323, *tada sirata nemintanti skundzesi* ib. 323; *důk kokią nor̦is tiektai pradźią* DP 130, *ir tatái wissa wêikia... Dwasiá, iźdalidama kiek-*

wienam kaip nórinti ib. 261, *wīssī tīj żmônes... galieje kokį norintys darbą isīimtī dieł sawo łabo* DB 169; *tuoiaus kayp primanus* (= jako może) *ieszko waystitoiu* PS I 247, *rúpinasi kiek' primáną* DP 468 ir kt.

Kartais šios reikšmės veikiamųjų esamojo laiko dalyvių pasitaiko ir su prielinksniais, pvz.: *źmoná... ieszko, net ik' atrąndąnti* DP 279; *mergates... aude sau ąnt tiewû dounó ir drabużio lig īsztekąntes* DB 49; *tapęs pakłúsnumi Diéwui téwui net îk mîŕsztąs* (= aż do śmierci) DP 103, *kabóio... ik' mirsztąs* ib. 176, *kęnte... ik' mîrsztąs* ib. 534; *galieie druskas klópórį i katīłą ilejsti... kórsaj īszkéłtas īsz wīrało łaszieje tīnaj iki nudziunós* DB 21; *kóri tecziaus wajniką ąnt nometu diewieie iki sunu pagimdanti* ib. 58; *żynej... ieme łasdomis tus gywolus musztī, wīssī essąntīje tou patī dare lig óżmuszou* ib. 138; *tawe persekdines, ikki praszudans tawe* BrB 5 Moz. XXVIII 22 ir kt.

Dabartinėje gyvojoje kalboje šios rūšies veikiamųjų esamojo laiko dalyvių su pusdalyvine reikšme nevisur vienodai galime sutikti: mano žiniomis, juos dar dažniau vartoja žemaičiai, bet jaunoji karta, pvz., šiaurės vakarų šnektose (salantiškiai ir kt.), jų mažiau bežino kaip senesnioji. Augštaičiai, kiek yra tekę patirti, tokių posakių kaip *daryk ką darąs, dirbk ką galįs* ir kt. bevartoja tik vieną kitą, ir tai jau izoliuotą, sustingusį. Pvz., ryt. augštaičiai (subatėnai, kupiškėnai ir kt.) kartais dar pasako *daryk ką darąs*; bet *dirbk ką galįs, gyvenk kaip išmanąs* ir kiti panašūs posakiai jiems jau yra svetimi, ir jų vietoje sako *dirbk, ką gali, gyvenk, kaip išmanai* arba *dirbk, ką galėdamas, gyvenk, kaip išmanydamas*. Beveik tas pat yra ir su vak. augštaičių šnektomis. O dabartinėje bendrinėje kalboje pusdalyvinių veikiamųjų esamojo laiko dalyvių tiesiog yra vengiama. Pvz., vietoje *jis dirba kiek galįs, visi kaip imaną norėjo paspukti, Kristus kabojo ant kryžiaus ik numirštąs, mergaitės audė sau drabužius lig ištekančios, mušė gyvulį lig užmušą* ir kt. dabar belinkstama sakyti: *jis dirba kiek galėdamas, visi kaip įmanydami norėjo paspukti, Kristus kabojo ant kryžiaus iki numirdamas, mergaitės audė sau drabužius lig ištekėdamos, mušė gyvulį lig užmušdami*. Žr. dar Ryg. Jono Gram.[2] 156.

Ir šitas reiškinys nėra vien tik šių laikų padaras, — pusdalyvinių veikiamųjų esamojo laiko dalyvių su priesaga *-nt-* ir atitinkamų pusdalyvių gretimais jau galime rasti ir senuosiuose raštuose. Pvz., Bretkūnas savo Postilėje rašo: *Diewas kaip noredamas teipo padarą* I 283. Panašių dalykų randame ir Valančiaus raštuose, pvz.: *tus diewie tik lig iszeidamis isż bażniczes* PJ 21, *waikszcziok kur noriedamas, jeszkok ko węn tinkamas* TK 108 ir kt. Jų taip pat galime sutikti kituose šaltiniuose ir dabartinėse šnektose.

Tai, man rodos, reikia aiškinti tuo, kad veikiamieji esamojo laiko dalyviai su priesaga *-nt-* baltų, kaip ir slavų, kalbose seniau veikiausiai galėjo būti laisvai vartojami ne tik būdvardiškai, bet ir prieveiksmiškai. Priešingu atveju būtų visai nesuprantama, kodėl seniau lietuvių kalboje pusdalyvinių veikiamųjų esamojo laiko dalyvių su priesaga *-nt-*, kad ir nebevisai laisvų (t. y. tik tam tikruose posakiuose su *ką, kaip, kiek, iki, ligi* ir tt.), yra buvę daugiau, o dabar jų skaičius nuolat vis mažėja ir mažėja. Viskas yra tvarkoje, kai šitos rūšies dalyvius tariame galėjus turėti prieveiksminę reikšmę ir vėliau jų vietoje ėmus atsirasti pusdalyvių su priesaga *-dama-*. Tokiai pakaitai šiokios lytys veikiau galėjo būti pasirinktos dėl to, kad, kaip jau buvo minėta, iš vienos pusės negaliniuotinių veiksmažodžių esamojo laiko dalyviai su priesaga *-mo-* savo reikšme dažnai maža kuo tesiskirdavo ir dar dabar daug kur nesiskiria nuo dalyvių su priesaga *-nt-* (plg. *žìndamas vaikas* „kurs tebežinda" Prienai ir kt.; toliau plg. 1926 m. Šviet. Darbo 390—400 psl.); iš kitos pusės pusdalyviniai *-d(h)o-* kamieno veiksmažodžių dalyviai su priesaga *-mo-* nuo paprastųjų tos pat sudėties dalyvių niekuo dar nesiskyrė ir savo lytimi (plg. dalyvį ir pusdalyvį *dúodamas, -à*).

Tuo būdu nedaug teapsirinkant galima teigti, kad vadinamieji pusdalyviniai veikiamieji esamojo laiko dalyviai su priesaga *-nt-* iš tikrųjų yra senas, bet dabar jau nebegajus dalykas, todėl jis pamažu vis nyksta ir užleidžia vietą pusdalyviams su priesaga *-dama-*.

Dabartiniai pusdalyviai nėra visur vienodi nei savo daryba, nei reikšme. Pvz., iš senovės jie yra turėję galūnes sg. *-as, -a* ir pl. *-ie, -os* (: *bė̃gdamas, -à, bėgdamì* iš **bėgdamíe, bė̃gdamos*) arba refl. sg. *-asi* iš **as-si* (: *Elioschus melsdamasi uszlaikę li-*

tu BrP II 99, *wagis... ne ineit... slapidamasi* ib. 163, *szmogus melsdamamassi nor ischklausitas buti* ib. 266 ir kt.), *-osi, -os* iš **-ās-si* (: *Mergá... żemindamoś sawe Elźbieta atłąke* DP 474, *miniá... siełódamos* ib. 543 ir kt.), pl. *-iesi, -osi* iš **-ās-si.* Bet žemaičiai sangrąžiniuose pusdalyviuose yra linkę apibendrinti moteriškosios giminės galūnę *-os* ir vyriškajai giminei tiek vienaskaitoje, tiek daugiskaitoje (pvz., *mùšdamos, sùkdamos* ir kt.), bet vietomis jie daugiskaitoje ir dabar tebeskiria *-ies(i)* nuo *-os(i).* Daukantas 1822 m. šalia *-os* taip pat lygiagrečiai vartoja *-ies* (rašo *-yis* < *-ęis*), pvz.: *Gouday... wyłdamos gauty* DLŻ 49, *kunegaj leidos i juras wyłdamos...* 52, *Wasyłkas... newyłdamos* 21 ir n. pl. masc. *linksmyndamyis* 37, *muszdamyis* 48, *To wyłdamyis Letuwej...* 44, *neprieteley... wyłdamyis* 93, *waideliotay dżiugindamyis* 93 ir kt. Augštaičiai šių pusdalyvių yra vietomis visai savotiškų pasidarę; pvz., subatėnai su kupiškėnais šalia n. sg. m. *sùkdamasis*, n. pl. f. *sùkdamosios* sako ir n. sg. f. *sùkdamasi* arba *sukdamõs, juokdamõs* iš **sukdamosì, *juokdamosì*, n. pl. m. *sùkdamies(i)* ir *sukdamíes(i).* Vak. augštaičiai vietoje *sukdamõs* daug kur jau sako tik *sùkdamasi.* Čia galūnės n. sg. m. *-asis* ir n. pl. f. *-osios* veikiausiai yra tuo pat būdu susidariusios, kaip ir žodžiuose *tiñkamasis, tiñkamosios.* Kad tai galėtų būti sudvejintos sangrąžinės lytys, kaip kad P. Arumaa, Untersuchungen zur Geschichte d. lit. Personalpronomina 38 yra linkęs manyti, sunku tikėti, nes visai neįmanoma, kaip šiuo atveju būtų galėjusi susidaryti galūnė n. pl. f. *-osios*: *-asis* iš bėdos dar galėtų būti sudaryta iš *-asi+si* (nors tai visai netikėtina), bet *-osios* jau nieku būdu nebegalima šitaip kildinti, — tam aiškiai prieštarauja antrasis *-o-*, kuris reguliariai iš *-osi+si* nebūtų galėjęs atsirasti.

Visai nepaprastos yra Vilniaus krašte vartojamos pusdalyvinės lytys su priesagomis *-damu* arba *-dami*, pvz.: *gulė̃damu* (= -damas) *pradė́jo ãnas* (t. y. zmeja) *pũti* Lazūnai; *vãščiojo* (= vaikščiojo) *žmõgus nug vesẽs paz vẽsę prašýdami* (= *-damas*) *kũmų* Zietela (Arumaa, Lit. mund. Texte 33, 47). E. Fraenkelis, Balticoslavica (Wilno, 1935) II 51, apie tai referuodamas, tik pastebi, kad pusdalyviai su priesaga *-damas* čia yra sustingę į lytis su *-damu* ir *-dami*, bet kodėl taip yra įvykę, nieko nesako. Formaliai šios lytys gali būti apibendrintos iš dviskaitos, kaip kad žemaičių yra apibendrinta galūnė *-os.*

Savo reikšme liet. pusdalyviai nedaug kuo tesiskiria nuo latvių. Kaip latviai, taip ir lietuviai, pvz., sąlygą gali žymėti pusdalyviais: *eik eidamas*, *imk imdamas* Sub. ir kt. Kartais net lietuvių kalboje pusdalyviais gali būti reiškiamas ir intensyvumas. Štai jau Bezzenbergeris, Beiträge z. Geschichte d. lit. Sprache 261 yra citavęs iš KS 246: *Gieyzdamas gieidźiau*. Taip pat Prūsų lietuviai žvejai dar dabar tebesako: *bėgdamì bė́gam* „wir laufen rasch" LŽT 63. Plg. dar *Regedamas regejau suspaudimą źmoniu mano* GNT ApD VII 34 ir kt. Latvių kalboje, teísybė, šios rūšies pusdalyvių yra daugiau vartojama (pvz., *pauts aug augdams, luops kliedz kliegdams* ir kt., žr. J. Endzelin Le. Gr. 786); bet vienur kitur jų yra pasitaikę ir dar dabar pasitaiko ir lietuvių kalboje, tad drauge su E. Hofmannu, Ausdrucksverstärkung 87 negalima pasakyti, kad dabartinė lietuvių kalba intensyvinių pusdalyvių nepažįstanti.

Taip pat lietuvių, kaip ir latvių, kalboje, bent dainose, vienur kitur galime sutikti pusdalyvius vartojant padalyvių vietoje, pvz.: *Per girelę važiuodamas užkukavo gegutėlės* NS 100; *Eina pana par bažnyčiū visiem kloniodama, ir susopo man širdełi unt jū žiūrėdama* ib. 269 ir kt. Dainose galime rasti ir priešingos rūšies pavyzdžių: *Má žirgéli bešériant, vandenė́lį benė́šant, ir sutínku bernužė́lį łabaj graúdžej vérkiant* Jsd. 132 ir kt. Ar tokia pusdalyvių ir padalyvių vartosena yra gyvosios kalbos faktas, ar tik priklauso nuo pačios dainos konstrukcijos, nuo ritmo, man, specialiau dainų kalbos netyrinėjusiam, tuo tarpu nevisai aišku. Lygiai taip pat, neturėdamas kiek reikiant duomenų, neką galiu pasakyti ir apie tokius posakius, kaip *dėdė liko gulėdamas* (= naktigulto) Dysna ir kt.

Nesiimdamas čia visos pusdalyvių problemos spręsti iš esmės, norėjau tik aikštėn iškelti tą faktą, kad pusdalyvių raida yra spręstina ne tik formaliai (darybos atžvilgiu), bet istoriškai ir semasiologiškai, nes, pasirodo, lietuvių kalba nemaža duomenų duoda ir vidujinei problemos pusei geriau nušviesti.

Pr. Skardžius.

SUTRUMPINIMAI

BrB = Biblia tatai esti Wissas Schwentas Raschtas Lietuwischkai perguldītas per Janą Bretkuną.

BrP = Postilla... Per Jana Bretkuna... 1591.
DB = Budą Senowes — Lëtuwiû Kalnienû ĩr Zamajtiû iszrasze... Jokvb's Łaukys. 1845.
DLŻ = Darbay senuju Lituwiu yr Żemayczіu 1822. Kaunas, 1929.
DP = Daukšos Postilė. Kaunas, 1926.
GNT = Naujas Istatimas... iszgulditas... par Jozapa Arnulpa Kunigaykszti Giedrayti. Wilniuje 1816.
Jsd. = Литовскія свадебныя народныя пѣсни.... 1883.
LŽT = Lietuvių žvejų tarmė Prūsuose. Kaunas, 1933.
NS = Lietuvių dainos ir giesmės... Dr. A. R. Niemi ir kun. A. Sabaliausko surinktos.
PJ = Pałąngos Juze. Wilniuje 1863.
PS = Šyrwids Punktay sakimu. Göttingen 1929.
Sm. = A. Smetonos raštai.
TK = Tamosziaus isz Kempis apej sekima Jezaus Kristaus kningas kietures. Wilniuje 1852.
Žem. = Žemaitės raštai.
ŻW = Żemajtiu Wiskupiste. Wilniuje 1848.

KURZE ZUSAMMENFASSUNG

Das Part. praes. act. auf *-damas*, im Litauischen *pusdalyvis* genannt, wird als eine adverbiale Bestimmung des Verbum finitum gebraucht. Aber daneben kommt in derselben Sprache noch das Part. praes. act. auf *-nt-* sowohl in attributiver als auch in adverbialer Bedeutung vor. Da dieses Part. praes auf *-damas* erst in den baltischen Sprachen neugebildet worden ist und adverbiale Partizipien praes. auf *-nt-* ausserdem noch in den anderen ide. Sprachen aufkommen, so schliesse ich, dass die letzten Partizipien im Litauischen altererbt sind, mit der Zeit aber durch die Neubildungen auf *-damas* verdrängt wurden. In den lit. Mundarten und alten Schriften finden wir nur spärliche Reste davon. In der heutigen lit. Gemeinsprache werden diese adverbialen Partizipien auf *-nt-* nicht mehr gebraucht.

P. S.

Syntaktische Studien

I

Besondere Infinitivkonstruktionen im Litauischen

Abgesehen von den einfachen Infinitiven mit „zu" und „um zu" im Deutschen, die hier zunächst einmal ausser Betracht bleiben sollen, ist die den meisten etwas philologisch gebildeten Westeuropäern geläufigste Infinitivkonstruktion der sogenannte „Accusativus cum Infinitivo", der im Deutschen ebenso beheimatet ist wie im Lateinischen. Das eine Mignonlied Goethes beginnt bekanntlich mit dem Verse:

„Heiss mich nicht reden, heiss mich schweigen",

also mit zwei A. c. I., von denen der erste negiert ist. Der Vers lässt sich wortwörtlich in einen lateinischen Satz übertragen, der ganz die gleiche Konstruktion zeigt:

Iube me non loqui, iube me tacere.

In der deutschen wie in der lateinischen Version hat man zwei A. c. I. vor sich, die man als echte oder ursprüngliche A. c. I. bezeichnen kann. Was damit gesagt sein soll, kann an einem anderen Beispiele noch deutlicher werden:

Er lehrt ihn lateinisch sprechen
Docet eum Latine loqui.

Setzt man für „lateinisch sprechen" und „Latine loqui" das entsprechende Substantiv, so erhält man die Sätze:

Er lehrt ihn die lateinische Sprache
Docet eum linguam Latinam,

und da wird sofort klar, dass es sich hier um einen doppelten Akkusativ, um einen Akkusativ der Person und der Sache handelt. Die erste Fassung der beiden Sätze unterscheidet sich von der zweiten nur dadurch, dass in ihr der Akkusativ der Sache durch den Infinitiv ausgedrückt ist. Und so ist es bei allen A. c. I.-Konstruktionen. Immer lassen sie sich auffassen als doppelter

Akkusativ, als Akkusativ der Person und der Sache, wobei der Akkusativ der Sache durch einen Infinitiv ersetzt ist.

Das gilt auch von dem A. c. I. bei den Verben der sinnlichen Wahrnehmung, obwohl dieser kein echter oder ursprünglicher A. c. I. ist, denn er ist ja — offenbar per analogiam — aus einer Partizipialkonstruktion entstanden, die im Altgriechischen und im Litauischen noch die volle Alleinherrschaft behauptet hat. Litauisch heisst es z. B. noch heute: „Matau jį ateinant(į)" = Ich sehe ihn kommen. Im Deutschen ist diese Partizipialkonstruktion durch die Infinitivkonstruktion restlos verdrängt worden. Im Lateinischen hat sie sich neben der Infinitivkonstruktion erhalten, bringt aber einen anderen Sinn zum Ausdruck als diese. Bei Sallust (de coniuratione Catilinae, 48, 9) steht der Satz: „ipsum Crassum ego postea praedicantem audivi". Das ist, wie jeder Lateinkundige weiss, etwas ganz anderes, als wenn Sallust geschrieben hätte: „ipsum Crassum ego postea praedicare audivi". Im Deutschen wird dieser Sinnunterschied dadurch zum Ausdruck gebracht, dass im ersten Falle der A. c. I., im zweiten ein „dass"-Satz angewendet wird. „Ich hörte später, dass Krassus selbst erkläre".

Jedoch dieser Unterschied zwischen der Entstehung des echten, ursprünglichen A. c. I. und des A. c. I. bei den Verben der sinnlichen Wahrnehmung hindert nicht, dass die A. c. I. beider Kategorien als doppelte Akkusative, als Akkusativ der Person und der Sache, aufzufassen sind. „Ich sehe ihn kommen", „video eum adire", heist immer: ich sehe 1.) ihn und 2.) sein Kommen.

Durch diese kurze Erörterung des A. c. I. im Lateinischen und Deutschen sollte nur längst und allgemein Bekanntes zusammengefasst werden, weil es nötig ist, sich diesen Tatbestand vor Augen zu halten, um eine litauische Infinitivkonstruktion syntaktich zu verstehen, nach deren Erklärung ich bei Lituanisten und in Büchern vergeblich nachgefragt habe.

Wir haben in Litauen seit einigen Jahren eine Gesellschaft, die ihren Namen mit den vier Buchstaben „DULR" abkürzt, das hiesst ausgeschrieben: „draugija užsienių lietuviams remti" = „Gesellschaft, die Litauer des Auslandes zu unterstützen". Auffällig ist für den, der vom Deutschen herkommt, bei dieser Benennung, dass an Stelle des deutschen Akkusativ „die Litauer" im Litauischen der Dativ „Lietuviams" steht, abwohl „remti" genau wie

das deutsche „unterstützen“ ein transitives Verbum ist. Auf meine an Litauer und des Litauischen Kundige gerichtete Frage, woher denn dieser für mich merkwürdige Dativ komme, konnte ich niemals eine befriedigende Antwort erhalten. Erst als ich beim weiteren Eindringen in die litauische Sprache bemerkte, welch ausserordentlich grosse Rolle der Dativ des Zweckes im Litauischen spielt, (der Dativ heisst litauisch sehr bezeichnender Weise „naudininkas“ = der Nutzenkasus) fand ich einen Weg, mir diesen merkwürdigen „Dativus cum Infinitivo“ syntaktisch klar zu machen. Da Fachleute meine Erklärung gebilligt haben und mir versicherten, dass sie noch nirgends gegeben worden sei, so möchte ich sie hier vorbringen und zur Diskussion stellen.

Die oben erwähnte Gesellschaft dient einem besonderen Zwecke: sie ist gegründet zum Nutzen der Litauer des Auslandes, für die Litauer des Auslandes; sie ist also eine „draugija užsienių Lietuviams“. Aber inwiefern ist sie für die Litauer des Auslandes bestimmt? Wie soll sie ihnen nützen? Sie soll sie unterstützen (remti); sie ist also eine Gesellschaft für das Unterstützen, zum Unterstützen, eine „draugija remti“. Der Zweck der Gesellschaft geht also 1.) auf Personen, die Litauer des Auslandes, und 2.) auf eine Betätigung, auf das Unterstützen. Und daraus ergibt sich ein doppelter Dativ des Zweckes: ein Dativ des Gegenstandes und der Betätigung. Und wie beim doppelten Akkusativ der Akkusativ der Sache durch den Infinitiv ausgedrückt werden kann, woraus sich dann ein A. c. I. ergibt, so kann auch beim doppelten Dativ des Zweckes der Dativ der Betätigung durch den Infinitiv ausgedrückt werden, und daraus ergibt sich dann jener D. c. I., der beim ersten Hinsehen so merkwürdig erscheint und der sich doch durch den Parallelismus mit dem aus dem doppelten Akkusativ entstandenen A. c. I. so einfach und einleuchtend syntaktisch erklären lässt. „Pirko tinklą žuvims gaudyti“ = Er kaufte ein Netz, Fische zu fangen, „Turiu pinigų medžiagai pirkti“ = Ich habe Geld, Stoff zu kaufen, solche Sätze aus der litauischen Alltagssprache verlieren für den Fremdsprachigen alles Befremdende, wenn er sich klar gemacht hat, dass die Dative „žuvims“, „medžiagai“ nicht abhängig sind von dem im Infinitiv stehenden Verbum, das ja transitiv ist, sondern attributiv als Dative des Zweckes zu „tinklą“, „pinigų“ gehören (ein Netz für Fische,

Geld für Stoff). Die Infinitive als Ersatz des Dativs der Betätigung erklären dann, inwiefern das Netz für die Fische, das Geld für den Stoff dient oder angewendet wird. In der deutschen Schriftsprache kann diese Konstruktion des D. c. I. nicht adäquat nachgebildet werden, noch weniger im Französischen und Englischen. Auch das Lateinische zeigt nichts Ähnliches. Im Lateinischen hat hier ein finaler „ut"-Satz zu stehen, in der deutschen Schriftsprache muss anstatt des D. c. I. ein Infinitiv mit „zu" (wie in den oben gegebenen Übersetzungen) oder mit „um zu" eintreten. Doch wird dann das im Litauischen im Dativ stehende Substantiv abhängig von dem Infinitiv und tritt deshalb in den Akkusativ. Privatdocent Dr. Studerus (Universität Kaunas) macht mich darauf aufmerksam, dass dagegen die Schweizerischen Mundarten eine sehr getreue Entsprechung haben. Dort sagt man tatsächlich: „Geld für Stoff z' kaufe", „eine Bürste fürs Ross z' putze" (šepetys arkliui valyti). Dasselbe bezeugt mir Prof. Dr. A. Saenger (Universität Kaunas) für die Frankfurter Mundart. In diesen Wendungen ist dann nur, wie auch sonst überall im Deutschen, der Dativ des Zweckes durch die Präpositionalkonstruktion mit „für" ersetzt, im übrigen ist die Entsprechung vollständig. Auch darin stimmen die erwähnten Mundarten mit dem Litauischen überein, dass sie die Konstruktion nur attributiv in Anlehnung an ein Substantivum gebrauchen, das ein zweckdienliches Ding bezeichnet. Und damit dürften denn die Schwierigkeiten für die syntaktische Erklärung des litauischen D. c. I. restlos beseitigt sein.

Aber es gibt im Litauischen noch eine zweite Infinitivkonstruktion, die den Fremdsprachigen zunächst frappiert und syntaktisch vielleicht noch weit unerklärlicher erscheint als der D. c. I. An zwei Beispielen aus der neueren litauischen Literatur möchte ich dieser Erscheinung nachgehen. In dem Drama „Milžino paunksmė" (Des Riesen Schattenwurf) von Balys Sruoga heisst es im 3. Bilde des 2. Aufzuges (pusl. 108):

„Jau uždrausta Europos vyskupams
Jis karūnuot..."
(Schon ist's den Bischöfen Europas verboten,
Ihn zu krönen...)

Und in der Novelle „Kuprelis" (Buckelchen) von Ignas Šeinius (psl. 17) lesen wir:

„Maišai sveika nešioti"

(Säcke zu tragen ist gesund)

In beiden Fällen steht im Litauischen der Nominativ, wo im Deutschen der Akkusativ unbedingt notwendig ist: jis karūnuoti = ihn zu krönen, maišai nešioti = Säcke zu tragen, und das obwohl auch im Litauischen die Verben „karūnuoti" und „nešioti" transitive Verben sind. In beiden Fällen ist dieser merkwürdig erscheinende Nominativus cum Infinitivo Subjekt in einem Satze, dessen adjektivisches bezw. partizipiales Prädikatsnomen die Form des Neutrums zeigt.

Nun ist ja die Konstruktion des N. c. I. aus dem Lateinischen allgemein bekannt, und auch im Deutschen kann sie in einigen Fällen getreu nachgebildet werden:

Caesar Id. Mart. mortuus esse dicitur

Cäsar soll an den Iden des März gestorben sein.

Im lateinischen wie im deutschen Beispiel ist der N. c. I. Subjekt zu dem Prädikat „dicitur" bezw. „soll". Ausgesagt wird in beiden Beispielen sowohl von Cäsar als auch von seinem Tode, seinem Gestorbensein. Dass auch im Deutschen der Infinitiv „gestorben sein" einen Teil des Subjektes bildet, kann man deutlich aus der Umstellung erkennen:

Gestorben sein soll Cäsar an den Iden des März.

Wie der A. c. I. als Ersatz für den doppelten Akkusativ, der oben behandelte D. c. I. des Litauischen als Ersatz für den doppelten Dativ des Zweckes, so kann auch der N. c. I. als Ersatz für einen doppelten Nominativ oder ein doppeltes Subjekt aufgefasst werden, tritt er im Lateinischen doch für den A. c. I. ein, wenn das Verbum finitum aus dem Aktivum ins Passivum gesetzt wird:

Caesarem Id. Mart. mortuum esse dicunt

Caesar Id. Mart. mortuus esse dicitur.

Ist dagegen das Prädikat des Satzes ein sogenannter unpersönlicher Ausdruck (es ist verboten, interdictum est), so ist im Lateinischen wie im Deutschen der N. c. I. nicht möglich; im Lateini-

schen muss dann gegebenenfalls der A. c. I., im Deutschen der Infinitiv mit „zu“ stehen.

In den beiden beigezogenen litauischen Beispielen ist es anders. Auch hier ist allerdings der N. c. I. Ersatz für einen doppelten Nominativ, ein doppeltes Subjekt, aber er steht bei Prädikaten, die vom Standpunkte des Lateinischen und Deutschen aus als unpersönliche Ausdrücke erscheinen: uždrausta = es ist verboten, sveika = es ist gesund. Vom Standpunkte des Litauischen aus aber sind diese Ausdrücke gar nicht unpersönlich, sondern neutral. Denn im Litauischen nimmt das prädikativ gebrauchte Adjektiv oder Partizip die neutrale Form an, wenn es sich auf mehrere Subjekte von verschiedenem Geschlecht oder von verschiedenem Geschlecht und Numerus bezieht. Aus „jis uždraustas ir karūnuoti uždrausta“ muss daher „jis karūnuoti uždrausta“, aus „maišai sveiki ir nešioti sveika“ muss „maišai nešioti sveika“ werden.

So ist der N. c. I. im Litauischen genau wie im Lateinischen und Deutschen aufzufassen als ein doppelter Nominativ, ein doppeltes Subjekt, aber er steht im Litauischen im Gegensatze zum Lateinischen und Deutschen gerade nur dort, wo das Prädikat ein unpersönlicher Ausdruck zu sein scheint.

Beide Infinitivkonstruktionen, der D. c. I. wie der N. c. I., sind im Litauischen sehr beliebt und werden auch von den grammatisch Nichtgebildeten, die sie syntaktisch nicht erklären können, aus dem unmittelbaren Sprachgefühl heraus leicht und mit Sicherheit angewendet. Die oben gegebenen Erklärungen werden hoffentlich dazu beitragen, sie auch dem Fremdsprachigen zugänglich zu machen und ihm die Erlernung der litauischen Sprache in diesem Punkte zu erleichtern.

II

Die Negation als Kriterium des Sprachgeistes

Schon vor reichlich anderthalb Jahrzehnt habe ich in meinem Aufsatze „Klopstocks Dichtung und unsere Zeit“ (Zeitschrift für Deutschkunde, 1921, Seite 433—454) mit grösserer Ausführlichkeit und stärkerem Nachdruck, als das bis dahin geschehen war, auf die Zweiseitigkeit der Sprache hingewiesen, d. h. auf die Tatsache, dass das Wort zwei Funktionen hat, die im Grunde genommen verschiedenen Erlebnisbereichen angehören, nämlich einerseits mit seiner rationalen, logischen Bedeutung als Begriff und

andrerseits mit seiner irrationalen suggestiven Kraft als Symbol. Diese beiden Seiten eignen all und jeder Sprache, und sie liegen, da sie eben verschiedenen, bis zu einem gewissen Grade sogar entgegengesetzten Erlebnisbereichen und Lebensbedürfnissen entstammen, in jeder Sprache miteinander gewissermassen im Kampfe. Auf den verschiedenen Lebensgebieten und in den verschiedenen geschichtlichen Zeiträumen tritt bald die eine, bald die andere von ihnen stärker hervor. Die Sprache der Wissenschaft z. B. gebraucht das Wort in erster Linie als Begriff, legt daher auf seine rationale, logische Bedeutung den Hauptnachdruck und bemüht sich um der Klarheit und Eindeutigkeit ihrer Begriffe willen, die Gefühl, Phantasie und Willen aufrufende irrationale, suggestive Seite des Wortes so weit, wie nur irgend möglich, auszuschalten. In der Dichtung dagegen, vor allem in der Lyrik, die sich ja in ihren Blütezeiten an das unmittelbare Nacherleben des Hörers oder Lesers wendet, spielt gerade die irrationale, suggestive Seite des Wortes die Hauptrolle, während das Rational-Begriffliche an ihm in den Hintergrund gedrängt und nur, weil es nun einmal nicht restlos zu beseitigen ist, mit in Kauf genommen wird. Aber auch die einzelnen Zeitalter unterscheiden sich voneinander durch das Mass, in dem sie die eine oder die andere Funktion des Wortes in Anspruch nehmen. Im Deutschland des 17. Jahrhunderts und der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts herrscht z. B. sogar in der Dichtung infolge der Verstandesherrschaft in der Aufklärungzeit der mehr rationale Wortgebrauch vor. Erst Klopstock geht im Gegensatze dazu zum irrational-symbolischen Wortgebrauch über, und dieser beherrscht dann in der Zeit des Sturmes und Dranges und vielfach noch deutlicher in der Zeit der späteren Romantik nicht nur die Dichtung, sondern auch den Briefstil und dringt teilweise sogar in die ihm sonst mit Recht verschlossenen Gebiete der Wissenschaft ein.

Es ist selbstverstandlich, dass diese Verschiedenheiten im Wort- und Sprachgebrauch auf Verschiedenheiten der Erlebnisart, der Geistes- und Seelenhaltung zurückzuführen sind. In rationalistischen und intellektualistischen Zeiten steht der mehr logisch-begriffliche, in Zeiten, in denen das Gefühl und die Phantasie die Oberhand haben, der mehr suggestiv-symbolische Wort- und Sprachgebrauch im Vordergrunde, wie ja eben die Aufklärungszeit einerseits, die Romantik andrerseits deutlich beweisen.

Aber bekanntlich unterscheiden sich nicht nur die einzelnen Lebensgebiete und die einzelnen Zeitalter in ihrer Geistes- und Seelenhaltung voneinander, sondern auch die einzelnen Völker. Und jenseits aller Schwankungen, die der Wort- und Sprachgebrauch in der Entwicklung der einzelnen Sprache durchmachen mag, eignet doch jeder Sprache eine gewisse innere Struktur, die Ausdruck der Grundhaltung geistigen und seelischen Lebens des betreffenden Volkes ist. Je nach dem nun diese Grundhaltung mehr nach der rationalen oder irrationalen Seite tendiert, wird auch, wie gesagt, über alle zeitgeschichtlichen Schwankungen hinweg, in der einzelnen Sprache entweder der logisch-begriffliche oder der suggestiv-symbolische Wort- und Sprachgebrauch überwiegen und vor allem auch die syntaktische Struktur der Sprache bestimmen, so dass man auf Grund dieses Unterschiedes die Sprachen einteilen kann in vorwiegend logische mit beherrschend logisch-begrifflichem Wort- und Sprachgebrauch und in vorwiegend psychologische mit beherrschend suggestiv-symbolischem Wort- und Sprachgebrauch. Für diese Unterscheidung gibt es ein höchst zuverlässiges und im grossen und ganzen unzweideutiges Kriterium im Gebrauch der Negation.

Zwei Sprachen stehen in dieser Beziehung einander diametral gegenüber: das Lateinische als logische Sprache und das Litauische als psychologische Sprache. Das soll also besagen: Wortgebrauch und syntaktische Struktur des Lateinischen sind im grossen und ganzen vom Verstande bestimmt und darauf angelegt, Ausdruck rationaler Überlegungen zu sein und vor allem vom Verstande des Hörers erfasst zu werden, während Wortgebrauch und syntaktische Struktur des Litauischen mehr unmittelbarem und unreflektiertem irrationalen Erleben entstammen und vorwiegend darauf abzielen, suggestiv das gleiche Erleben im Hörer aufzurufen. Dass daneben das Lateinische sehr wohl imstande ist, wo es nottut, sich auch unmittelbar an Gefühl und Phantasie zu wenden, und das Litauische andrerseits auch für die klare Darlegung rein logischer, wissenschaftlicher Gedankengänge erfolreich verwendet werden kann, ist selbstverständlich, denn jeder Sprache eignen ja eben doch beide Seiten. Aber die Grundhaltung, der sogenannte Sprachgeist des Lateinischen ist rational, der des Litauischen irrational, jener wird von dem Ideal logischer Klarheit, die-

ser von dem Ideal suggestiver Eindruckskraft beherrscht. Das beweist, wie gesagt, unwiderleglich der Gebrauch der Negation in beiden Sprachen, der im Lateinischen auf dem Prinzip äusserster Logik, im Litauischen auf dem Prinzips stärkster Suggestionskraft beruht.

Im Lateinischen gilt bekanntlich der Grundsatz, dass zwei Negationen in demselben Satze einander aufheben. Dieser Grundsatz beruht auf einer rein verstandesmässigen, logischen Erwägung. Nemo nihil vidit (Niemand hat nichts gesehen). Der Lateiner denkt nun folgendermassen: wenn es *niemanden* gibt, der *nichts* gesehen hat, so folgt logisch daraus, dass *jeder etwas* gesehen haben muss. Und so wird ihm der Satz „niemand hat nichts gesehen“ gleichbedeutend mit dem Satze „jeder hat etwas gesehen“. Die beiden Negationen heben einander auf, weil jede von ihnen als Begriff mit seiner rational-logische Bedeutung aufgefasst ist und gewissermassen der Grundsatz der Algebra: $-1 \cdot -1 = +1$ auf die sprachliche Äusserung übertragen wird. Aber der Lateiner geht sogar noch einen Schritt weiter. Die doppelte Negation ist ihm nicht nur einfache Position, sondern unter Umständen sogar verstärkte Position. „Ich weiss“ heisst lateinisch bekanntlich „scio“, aber „ich weiss wohl“, „ich weiss sehr gut“ wird durch doppelte Negation ausgedrückt: „non ignoro“ = ich weiss keineswegs nicht. Das Wissen wird also ganz gemäss der logischen Grundeinstellung dadurch stärker betont und hervorgehoben, dass ich das Nichtwissen weit von mir weise, ableugne, negiere. Es darf nun ganz gewiss nicht verkannt werden, dass für den, der im lateinischen Sprachgeiste lebt und der infolgedessen auch die suggestiv-symbolische Seite der lateinischen Sprache unmittelbar empfindet, die doppelte Negation im Sinne der Position oder gar der verstärkten Position eine gewisse suggestive Eindruckskraft besitzt. Aber diese ist eben doch nur abgeleiteter Natur, denn immer liegt die logische Erwägung zum Grunde, dass die Negation der Negation logisch Position bedeutet. Ganz deutlich wird dies, wo durch eine dritte Negation die negative Bedeutung wiederhergestellt, ja hervorgehoben wird. Nemo non ignorat = keiner weiss sehr gut. Es ist hier wieder genau wie in der Algebra, dieser rein rational-logischen Wissenschaft: $-1 \cdot -1 \cdot -1 = -1$. Eine Negation = Negation, zwei Negationen = Position, drei Negationen = Negation u. s. f. Kein Zweifel, dass in diesem

System der reine Verstand, die reine Logik herrscht, mag immerhin dieser Ausdrucksweise hinterher im lebendigen Sprachgebrauch noch so viel suggestive Kraft zugewachsen sein.

Die Tochtersprachen des Lateinischen, die sogenannten romanischen Sprachen, haben diese rational-logische Grundhaltung, die sich im Negationsgebrauch des Lateinischen so unzweideutig ausprägt, übernommen. Und wenn man z. B. der französischen Sprache mit Recht eine besondere logische Klarheit und Eindeutigkeit nachrühmt, wenn die Franzosen als besonders verstandesbegabt und geistreich gepriesen werden, so gehen diese Eigenschaften letzten Endes gewisslich zum grössten Teile auf diese ererbte rational-logische Grundhaltung zurück. Denn es liegt eine tiefe Wahrheit darin, wenn man zu sagen pflegt, vielfach sei es die Sprache selbst, die für uns denke, und tatsächlich ist der Sprachgeist einer der allerwichtigsten und einflussreichsten Erzieher des Volksgeistes. Dass aus einer so bunten Bevölkerung wie Kelten, Romanen und Franken auf dem Boden Frankreichs im Verlaufe weniger Jahrhunderte eine in ihrer geistigen Grundhaltung so erstaunlich einheitliche Nation werden konnte, ist sicherlich weitgehend begründet in der rational-logischen Grundhaltung der auch von den Kelten und Franken angenommenen romanischen Sprache, die mit ihrem sozusagen einer objektiven Gesetzlichkeit gehorchenden Sprachgeiste die ursprünglichen völkischen Verschiedenheiten allmählich und zwar verhältnismässig sehr rasch auszugleichen, zu überbrücken die Kraft hatte.

Dem Lateinischen und den romanischen Sprachen ist im Gebrauche der Negation das Litauische, wie schon gesagt, diametral entgegengesetzt. Im Litauischen finden wir nicht die leiseste Spur der Grundsatzes, dass zwei Negationen in demselben Satze einander aufheben. Im Gegensatze dazu gilt hier vielmehr der Grundsatz, dass zwei und mehr Negationen einander verstärken. „Niekas nematė“ heisst immer „keiner hat gesehen“, aber niemals „jeder hat gesehen“, und wenn man sagen will, dass keiner etwas gesehen hat, so heisst das „niekas nieko nematė“, also mit drei Negationen. Diese sind nun aber im Gegensatze zum Lateinischen nicht so aufzufassen, als ob „niekas nematė“ einen positiven Sinn gehabt hätte und nun durch die Einschiebung des „nieko“, also einer dritten Negation, der negative Sinn wiederher-

gestellt worden wäre. Vielmehr stehen die Sätze: „jis nematė“, „niekas nematė“, „niekas nieko nematė“ zueinander im Verhältnis der Steigerung. Die Negierung des Satzinhaltes wird von Stufe zu Stufe stärker. Und ebenso ist es mit den Sätzen: „jis nematė“, „jis nieko nematė“, „niekas nieko nematė“. Ja man kann auch über die Dreizahl der Negationen hinausgehen: „niekas niekur nieko nematė“ = keiner hat weit und breit irgendetwas gesehen. Dieser Satz hat also trotz der geraden Zahl der Negationen durchaus negativen Sinn.

Die sprachpsychologische Erklärung dieses Negationsgebrauches ist leicht zu geben und ebenso leicht einzusehen, wenn man die oben gemachte Unterscheidung zwischen logischen und psychologischen Sprachen zu Hilfe nimmt. Für das den logischen Sprachen zugehörige Lateinische ist die Negation ein Begriff, algebraische ausgedrückt ein —1, ein negativer Faktor im Satze. Zwei Negationen, zwei solcher —1, zwei solcher negativer Faktoren müssen einander aufheben und Position ergeben; denn für das rein logische Nachdenken wird die eine Negation durch die andere negiert; und da also die eine Negation durch ihr Negiertwerden ihre negierende Kraft eingebüsst, die andere Negation durch ihr Negieren der ersten ihre negierende Kraft verbraucht hat, so fallen beide aus dem Satzsinne aus, und es ist gerade so gut, wie wenn keine von beiden stünde. Für das Litauische dagegen, das, wie sich gerade hierdurch ausweist, eine psychologische Sprache ist, ist die Negation kein logischer Begriff mit rationaler Funktion, sondern ein irrationales suggestionskräftiges Symbol, eine Sprachgebärde. Wenn man auf eine Frage mit „nein“ antwortet, so negiert das, und wenn man auf sie zweimal mit „nein“ antwortet, so negiert das erst recht und noch stärker. Und je mehr man „nein und nein und nein!“ sagt, umso mehr wird dem Hörer das Nein in den Kopf gehämmert, denn das Nein hat suggestive Kraft, ist im Grunde genommen symbolische Gebärde des Versagens, des Ablehnens genau wie das Kopfschütteln, wird daher vom Hörer nicht nur verstanden, sondern erfühlt, erlebt. Unter dem suggestiven Zwange des mit dem Auge oder Ohr Wahrgenommenen bildet er nämlich in sich, in seiner Phantasie die Gebärde nach, und mit diesem Nachbilden sind in einer tieferen psychischen Schicht die Gefühle und Willensimpulse des

Versagens, des Ablehnens assoziativ verbunden. Die Wirkung des Nein braucht also nicht notwendig den Umweg über den Verstand des Hörers, über das Verstandenwerden im wörtlichsten Sinne, besteht vielmehr darin, dass es unmittelbar die Ablehnungsgefühle und -impulse des Hörers auf dem Wege der Suggestion und Assoziation wachruft. So wird die Negation im Litauischen erlebt, und zwar nicht nur dort, wo sie auf eine Frage antwortet, sondern auch dort, wo sie den Sinn eines Aussagesatzes zu negieren hat. Deshalb können im Litauischen zwei Negationen in demselben Satze einander nicht aufheben, sondern müssen einander verstärken, deshalb gilt für das Litauische der Grundsatz: je mehr Negationen in einem Satze umso einprägsamer, umso stärker die Verneinung.

Will man sich diesen Negationsgebrauch, wie er das Litauische ausnahmslos beherrscht, auch noch syntaktisch, sozusagen satzbautechnisch klarmachen, so muss man davon ausgehen, dass das Litauische eine den ganzen Satz negierende Negation im Grunde genommen nicht kennt. Die Negierung des Satzsinnes kommt im Litauischen vielmehr dadurch zustande, dass ein oder mehrere Satzglieder negiert werden. „Jis nematė" Negierung des Prädikats, „jis nieko nematė" Negierung des Prädikats und des Objekts, „niekas nieko nematė" Negierung des Prädikats, des Objekts und des Subjekts, „niekas niekur nieko nematė" Negierung des Prädikats, des Objekts, des Subjekts und des Ortsadverbiales. Da also die Negation im Litauischen immer nur das Satzglied negiert, zu dem sie gehört, so kann sie nicht gleichzeitig auch noch eine andere Negation in demselben Satze negieren, Zur Negierung des Satzsinnes genügt die Negation beim Prädikat, sie ist aber für die Negierung des Satzsinnes auch obligatorisch, und deshalb ist trotz aller sonstigen Freiheit der Wortfolge im litauischen Satze die Stelle der obligaten Negation absolut fest, frei nur insofern, als die Stellung des Prädikats selbst frei ist. Die Negierung weiterer Satzglieder: des Subjekts oder des Objekts oder beider u. s. f. verstärkt die Negierung des Satzsinnes: aber das hat seinen Grund eben nicht in irgendwelchen verstandesmässigen, logischen Erwägungen, sondern in der Suggestionskraft der Negation als Sprachgebärde, als Symbol.

Der gleiche Gebrauch der Negation wie im Litauischen herrscht auch, wie mir versichert wird, in den beiden im Osten

beheimateten slawischen Sprachen, dem Russischen und dem Polnischen, so dass die Sprachen des ganzen osteuropäischen Gebietes, soweit sie der indogermanischen Sprachfamilie angehören, zu den psychologischen Sprachen zu rechnen sind.

Wir haben also im Westen und Südwesten Europas logische Sprachen, im Osten psychologische. Wie steht es nun mit dem zwischen beiden Gebieten beheimateten Deutschen?

Wenn man den Gebrauch der Negation in der neuhochdeutschen Schriftsprache daraufhin betrachtet, so muss man feststellen, dass dieser mit dem des Lateinischen und seiner Tochtersprachen übereinstimmt, die neuhochdeutsche Schriftsprache in diesem Punkte also die Struktur einer logischen Sprache aufweist. „Niemand hat nichts gesehen" heisst in der neuhochdeutschen Schriftsprache unbedingt, dass jeder etwas gesehen hat. Auch in ihr gilt also der Grundsatz der logischen Sprachen, dass zwei Negationen in demselben Satze einander aufheben. Verstärkung der Negation ist demnach durch Häufung der Negationen in der neuhochdeutschen Schriftsprache nicht zu erzielen. Deshalb musste sich der litauische Satz: „niekas niekur nieko nematė" in der oben gegebenen deutschen Übersetzung mit nur einer Negation begnügen: „Keiner hat weit und breit irgendetwas gesehen", und der verstärkt negative Sinn, den in dem litauischen Satze die vierfache Negation hervorbringt, konnte nur dadurch einigermassen nachgebildet werden, dass das „niekur" nicht mit „wo" oder „irgendwo", sondern mit „weit und breit", das „nieko" nicht einfach mit „etwas", sondern mit „irgendetwas" wiedergegeben wurde.

Geht man nun aber in der Entwicklung der deutschen Sprache weiter zurück auf die dem Neuhochdeutschen vorausgehende Stufe des Mittelhochdeutschen, so ändert sich das Bild vollständig. Hier trifft man den gleichen Gebrauch der Negation wie im Litauischen. Sätze, in denen zwei Negationen stehen, ohne einander aufzuheben, finden sich in der mittelhochdeutschen ritterlichen Dichtung massenhaft. Hier seien davon nur einige Beispiele angeführt.

Aus dem „Nibelungenlied":

13, 4 ir enkunde in dirre werlde leider nimmer geschehen
18, 3 daz sîne wesse niemen
93, 4 er'n kunde'z niht verenden
294, 3 doch enkan ich niht gelouben

Aus Hartmanns Epos „Der arme Heinrich“:

200 nu enist aber nieman so rîch
220 ich enlieze iuch nicht verderben
221 nu enmac des leider niht sîn
485 nu enwolle sî es niht sagen
575 du enmaht es niht vollbringen
964 ich ensoll ouch niht ir leides gern

Alle diese Sätze haben unbezweifelbar negativen Sinn; und da in jedem von ihnen zwei Negationen vorhanden sind, so beweisen sie, dass diese einander nicht aufheben, nicht als Begriff aufgefasst wurden, sondern als suggestive, symbolische Sprachgebärde. Das Mittelhochdeutsche, zumal die mittelhochdeutsche Dichtersprache, ist also zu den psychologischen Sprachen zu rechnen.

Die rational-logische Auffassung der Negation ist erst von den Humanisten des ausgehenden 15. und des 16. Jahrhunderts vom Lateinischen her in die neuhochdeutsche Schriftsprache, die sich ja bekanntlich damals aus den Kanzleisprachen zu bilden begann, hineingetragen worden. Da dann die Pflege der neuhochdeutschen Schriftsprache bis in die zweite Hälfte des 18. Jahrhunderts durchaus und ausschliesslich in den Händen der humanistisch gebildeten und rationalistisch eingestellten Gelehrten lag, hat sich der rational-logische Gebrauch der Negation durch nahezu drei Jahrhunderte in der neuhochdeutschen Schriftsprache fest einbürgern und seine Herrschaft in ihr bis zum heutigen Tage behaupten können. Aber er ist und bleibt Einfuhrware fremder Herkunft, der deutschen Sprache künstlich aufgepfropft und ihrem innersten Wesen durchaus nicht entsprechend.

Den besten Beweis dafür bieten die deutschen Mundarten, die zum allergrössten Teile bei dem alten suggestiv-symbolischen Gebrauch der Negation geblieben sind. Im Obersächsischen oder Meissnischen, aus dem doch die neuhochdeutsche Schriftsprache teils auf dem Umwege über die Kanzleisprachen, teils unmittelbar durch Luthers Bibelübersetzung hervorgegangen ist und das ihr auch heute noch so nahe steht, dass es vielfach geradezu nur wie eine schlecht gesprochene Schriftsprache wirkt, heisst es etwa: „Quatsch nich! Keener hat nischt gesehn. Das sein alles bloss Vermutungen“. Schon aus dem Zusammenhange, in dem der

Satz „keener hat nischt gesehn“ hier steht, geht unzweideutig hervor, dass er durchaus im negativen Sinne gemeint ist. Aber die Verneinung ist durch zwei Negationen ausgedrückt, die einander also nicht aufheben, sondern verstärken. In der Schriftsprache müsste dieser Satz, um seinen negativen Sinn zum Ausdruck zu bringen, unbedingt heissen: „keiner hat etwas gesehen“. So wird der Obersachse, der sonst die Mundart gebraucht, auch sagen, wenn er sich schriftdeutsch, „gebildet“ ausdrücken will, aber nur weil er es in der Schule so gelernt hat, in der Zeitung liest und von den Gebildeten hört, nicht aber weil ihn etwa sein Sprachgefühl dazu antriebe. Dieses spricht vielmehr für die Negation als irrationale, suggestionskräftige Sprachgebärde und ist geneigt nach dem Grundsatze zu verfahren: „doppelt genäht hält besser“. Deshalb ist es auch ziemlich schwierig, obersächsischen Kindern, die von ihrem Vaterhause her an den Gebrauch der Mundart gewöhnt sind, die logische Überlegung klar zu machen, dass, wenn ich nicht nichts habe, ich also etwas habe. Sie meinen: „Wenn ich nich nischt hab’, dann hab’ch äm reenewech garnischt“.

Die Verhältnisse liegen also so: die deutsche Sprache gehört, wie der irrational-suggestive Negationsgebrauch noch des Mittelhochdeutschen und der Mehrzahl ihrer heute gesprochenen, lebendigen Mundarten deutlich ausweist, an sich, d. h. ihrem inneren Wesen, ihrem Sprachgeiste nach zu den psychologischen Sprachen. Nur die neuhochdeutsche Schriftsprache hat unter dem Einfluss des Humanismus aus dem Lateinischen den rational-logischen Gebrauch der Negation übernommen und sich so von dem Gebrauch der Negation in den Mundarten entfernt. Der Deutsche ist also von seiner Mundart her den irrational-symbolischen, von der Schriftsprache her den rational-logischen Gebrauch der Negation gewöhnt, und damit nimmt das heutige Deutsch eine vermittelnde Zwischenstellung ein zwischen den rein logischen Sprachen des westlich-südwestlichen und den rein psychologischen Sprachen des östlichen Europa, was ja auch der geographischen Lage des deutschen Sprachgebietes völlig entspricht.

Horst Engert.

Ką sako *voc.+r+cons.* junginiai dėl kirčio kilnojimo latvių augštaičių tarmėse?

(Skaityta Rygos Latvių Draugijos Mokslo Komitete)

1. Dviskiemeniai lietuvių kalbos vardažodžiai (nomina), kurių galinis skiemuo yra kirčiuotas, latvių augštaičių tarmėse yra gavę tęstinę resp. kįlančią šaknies priegaidę, jei jos sudėtyje yra *voc.* + *r* + *cons.* junginiai, pvz.:

liet. III ir IV tipo vardažodžiai:

a) *-ar-* jung.

darvà — latv. augšt. *dor̃va*,
šarmà — „ „ *sor̃ma*,
tarbà — „ „ *tor̃ba*.

Į juos taip pat yra panašūs latvių augštaičių *stor̃pa,* kuris pagal savo etimologiją yra artimesnis lietuvių žodžiui *tarpà*, negu savo reikšme atitinkančiam lietuvių *tárpas*, ir latvių augštaičių *zor̃na*, kuris pagal Kuršaičio vardažodžių schemą yra II (dabar paprastai I tipas), bet pagal Skardžiaus liudijimą (Daukšos akcentologija, 18 psl.) *žarnà* — III tipo žodis.

Taip pat liet. *ē*-kamieno žodis *varlẽ* — lat. augštaičių *var̃gļa*, *vęr̃da* rodo panašią šaknies vokalizmo atmainą.

liet. *dárbas (darbaĩ)* — latv. augšt. *dor̃bs*,
árklas (arklaĩ) — „ „ *or̃kls*,
sárgas (sargaĩ) — „ „ *sor̃gs*,
gardùs — „ „ *gor̃ds*,
kárštas (karštì) — „ „ *kor̃sts*,

b) *-ir-* jung.

žìrgas (žirgaĩ) — „ „ *zir̃gs*,
širdìs — „ „ *sir̃ds*.

Lygiagrečiai su *voc.* + *r* + *cons.* šaknies sudėties atmaina abiejose kalbose vyksta taip pat *voc.* + *l* + *cons.* atmaina, pvz.:

liet. *galvà*	—	lavt. augšt.	*gol̄va,*
šalnà	—	„ „	*sol̄na,*
talkà	—	„ „	*tol̄ka,*
bal̃sas (balsaĩ)	—	„ „	*bol̄ss,*
kálnas (kalnaĩ)	—	„ „	*kol̄ns,*
kélmas (kelmaĩ)	—	„ „	*cal̄ms,*
vélnias (velniaĩ)	—	„ „	*val̄nc,*
báltas (baltì)	—	„ „	*bol̄ts* ‖ *bŏl̆ts,*
šáltas (šaltì)	—	„ „	*sol̄ts.*

Tuo būdu latvių augštaičių tarmėse minėtasis dvibalsinis junginys pasikeitė kirčiui persikėlus nuo žodžio galūnės į šaknies skiemenį. Trimorinis *voc.* + *r* (taip pat *voc.* + *l*) kompleksas yra išlaikęs vienmorinį pirmąjį komponentą — trumpą ir antrąjį komponentą pakeitęs resp. išlaikęs dviejų morų sudėtyje — ilgą, taigi latvių kalbos dėsniu su tęstine resp. kįlančia priegaide. Schemiškai šią atmainą galime šiaip atvaizduoti: liet. ⏑⏑⏑ | ⏑̇ > ⏑⏑̀ | ⏑, kur augščio resp. jėgos maksimumas yra persikėlęs per vieną morą į žodžio pradžią.

Tipų santykius: liet. *dorvà, dárbas (darbaĩ), žir̃gas (žirgaĩ), širdìs* etc. — latv. *dor̄va, dor̄bs, zir̄gs* ‖ *zyr̄gs, sir̄ds* etc. (lygiagrečiai taip pat: *galvà, kálnas (kalnaĩ)* — *gol̄va, kol̄nc* etc.) galime sutikti sekančiose augštaičių tarmėse: Žalvos, Nemunėlio (= Mēmelēs), Neretos, Šaukos, Elksnių, Biržų, Sekės, Sunokstės, Salos, Sėlpilies, Obeliečių, Dignojos, Asarės, Pruodės, Dvietės, Bebrinės, Lyvonų, Ungurmuižės, Kryžbarkos; toliau taip pat Vidžemės pakraštyje (= Malienā): Pliaviniose, Kuoknesėje, Vietalvoje, Lubonoje, Liežeryje, Morkienoję, Kraukliuose, Liepkalnėje, Ergliuosę ir kt.

Kaikuriuose valsčiuose pastebimi įvairavimai: *or̄, ir̄* : *ŏr̄, ĭr̄* arba *ŏř, ĭř,* pvz., Dignojos, Beržaunės valsčiuose. Tai dažnai priklauso nuo valsčiaus apylinkės arba nuo kalbančio asmens. Latvių augštaičių krašte ir Vidžemės pakraštyje (= Malienā), taip pat ir Latgaloje, kur priegaidžių tipų atmainos kasdien vis daugiau sutrinka, net vieno asmens šnektoję kartais girdime žodžių skiemenų priegaidėjimo svyravimą. Dažniausiai girdimas *-ĭř-* junginys šalia *-ŏr̄,* pvz., Nemunėlyje, Neretoje, Šaukoje, Biržuose, Liepkalnėje, Kraukliuose. Toks *voc.* + *r* + *cons.* junginio keitimas arba garso *r* sutrumpinimas, ypač jaunimo kalboje, yra žinomas daugelyje

Latvijos vietų; pvz., senieji žmonės taria: *Vir̃cava, Bur̃tnieki, Kur̃ši (Kiekerėje)* etc., o jaunieji: *Vĭřcava, Bŭřtnieki, Kŭřši, Kŭřsa, Kŭřšīši*. Latviai taip pat taria ir paskolintuosius žodžius (pvz., *ķĭř-šis, bĕřķis, păřks, stăřks* ir kt.), ypač Latgaloje iš rusų kalbos paimtuosius (pvz., *poļvăřka, băřtiški, čĭřvanka* (Bebrinėje), *čŏřtonožka* (Josmuižėje) ir tt.); plg. lat. *ĭř, kŭř, visŭř, ăř, kŭřš* etc. su liet. *ir̃, kur̃, visur̃, ar̃, kur̃s* etc.

Rytuose nuo minėtųjų augštaičių valsčių grupės sienos, ypač latgaliečių tarmėse, sutinkame vietoje *-or̃-, -ir̃-* junginių *-ŏř-, -ĭř* ‖ *-y̆ř-* atmainas, kurios aštriau, su lūžtančia priegaide tariant girdimos kaip *-or̂-, -ir̂-* ‖ *-yr̂-*.

Dvimorinis *-ŏř-, -ĭř-* ‖ *-y̆ř-* junginys trimorinio junginio *-or̃-, -ir̃-* ‖ *-yr̃-* vietoje randamas latvių augštaičių žemėje: Žasoje, Slatoje, Oniškyje, Dunuvoje, Pilkalnėje; Vidžemėje: Rembatėje, Skryverėje, Aizkrauklėje, Mengelėje, Savienoje, Galgauskoje, Sarkanmuižėje, Praulienoje; Latgaloje daugelyje tarmių, pvz.: Lyksnoje, Kalupyje, Viškiuose, Malinuvoje, Krosluvoje, Dagdoje, Užvaltoje, Varkuvoje, Josmuižėje, Silajonuose, Maltoje, Vidausmuižėje, Barkuvoje, Preiliuose, Varaklionuose, Stirnienėje, Atašienoje, Rėžytėje, Beržgalėje, Tilžėje, Žaliamuižėje, Baltinuvoje, Rugojuose, Balvuose, Lipnoje. — Rusų kalbos įtaka bus padėjusi šiokios *-ŏř-, -ĭř-* ‖ *-y̆ř-* atmainos kilimui. Sekundariai trimorinius junginius *-or̂-, -ir̂-* ‖ *-yr̂-* esu pastebėjęs Vidžemėje: Didjumpruvoje, Krapėje, Alūksnėje, Alsvikyje, Molupėje; Latgaloje: Vilionuose, Karsuvoje, Asunėje.

2. Dviskiemeniai lietuvių kalbos vardažodžiai, kurių kirčiuotas šaknies skiemuo turi kįlančią priegaidę, latvių augštaičių tarmėse yra gavę krintančią šaknies priegaidę, jeigu jos sudėtyje yra *voc. + r + cons.* junginys; plg. liet. II tipo vardažodžius:

a) *-ar-* jung.

liet. *kar̃klas*	—	lat. augšt.	*kṓᵃrklis* ‖ *kúorklys,*
nar̃štas	—	„	„	*nṓᵃrsts* ‖ *núors,*
švar̃kai	—	„	„	*svṓᵃrki* ‖ *svúorki*
var̃tai	—	„	„	*vṓᵃrti* ‖ *vúorti,*
kar̃tas	—	„	„	*kṓᵃrta* ‖ *kúorta.*

Į juos taip pat panašūs yra žodžiai *spṓᵃrnc* ‖ *spúornc*, kuris atitinka liet. *spar̃nas*, ir *vṓᵃrds* ‖ *vúords*, kuris pagal Kuršaičio schemą yra I (paprastai IV), bet taip pat gali būti ir II tipo (plg. Skardžiaus, op. c. 41. psl.).

b) *-ir-* jung.

liet.	*kiȓvis*	— lat. augšz.	*cíer(v)s,*
	pirštas	— „ „	*píersts,*
	žviȓgždai	— „ „	*zvíergzdi,*
taip pat	*veȓšis*	— „ „	*víers.*

Į juos panašūs yra žodžiai liet. *pirtìs* — lat. augšt. *píerts*, kuris yra IV tipo, ir *viršùs* — *víerss*, kuris latvių augštaičių krašte yra praradęs *u*-kamieno ypatybę ir perėjęs į *a*-kamieną; plg. dar *puȓvas* — *púors*, dabar tiktai *pūrs* ‖ *púrs*.

Atitinkami *voc.* + *l* + *cons.* junginiai beveik visai nebesutinkami. Minėtoji latvių augštaičių tarmių atmaina šaknies sudėtyje yra atsiradusi perkeliant trimorinio dvibalsinio junginio tono maksimumą iš antro į pirmąjį pailgėjusį arba sudvibalsėjusį komponentą. Schemiškai šią atmainą galime šiaip įsivaizduoti: liet. ⏑⏑̂ > ⏑̂⏑. Ilgojo balsio arba antriniu būdu atsiradusio dvibalsio junginys čia nėra taip aiškiai suvokiamas savo bėgyje kaip Vidžemės Pagaujos kraštų krintąs tonas, nes latvių augštaičių komplekso augščio ir jėgos maksimumas, palyginti su atitinkamo lietuvių kalbos trimorinio dvibalsio sudėtimi, yra paslinkęs, kaip žinoma, tiktai per vieną morą į žodžio pradžią. Su tuo yra susijęs akustinis atitinkamo dvibalsio arba dvibalsinio junginio vaizdas, kuris latvių augštaičių tarmėje yra neapibrėžtas (jis svyruoja į –, ⁻́ taip pat į ˆ pusę), ir viduriečių tarmės žmonėms yra nepaprastas ir sunkiau suvokiamas.

Tipų santykiai: liet. *kaȓklas, piȓštas* — lat. augšt. *kṓarkl(i)s* ‖ *kúorkl(y)s* (taip pat *kā́ᵒrkls, kā̊rkls*), *píersts* (taip pat *pír(k)sts, pér(k)sts*) visur sutinkami latvių augštaičių tarmėse; *kṓarkls, píer(k)sts*: Žalvėje, Nemunėlyje (= Mēmelē), Neretoje, Šaukoje, Elksniuose, Biržuose, Dignojoje, Obeliuose, Šlatoje, Žasoje, Pruodėje, Dvietėje, Dunuvoie, Bebrinėje, Pilkalnėje, Lyksnoje, Atašienėje, Rugojuose; *kúorkl(y)s, píersts*: Kalupyje, Viškiuose, Malinuvoje, Dagdoje, Asunėje, Krosluvoje, Užvaldoje, Groveruose, Josmuižėje, Silajoniuose, Maltoje, Andrupinėje, Varkuvoje, Vidausmuižėje, Preiliuose, Varaklionuose, Rėžytėje, Sakstagaloje, Drikėnuose, Pildoje, Žvirgždinėje, Makašėnuose, Mikoluvoje, Landskaronoje, Jonopalėje, Tilžėje, Žaliamuižėje, Baltinuvoje, Karsuvoje, Dampolėje, Lipnoje; Alūksnėje, Molupėje, Beliavoje, Alsvikyje; *kûorkl(y)s, pîerstš* girdima Barkuvoje, Vilionuose, Beržgalėje;

kārkls ‖ *kã̄rkls* ‖ *kárkls*, *pĩr(k)sts* ‖ *pír(k)sts* Vidžemės pakraštyje (= Malienā): Didjumpruvoje, Kuokneséje, Pliaviniose, Aizkrauklėje, Liepkalnėje, Mengelėje, Skryverėje, Rembatėje, Galgauskoje, Kraukliuose, Sovienoje, Lubonoje, Ergliuose, Praulienoje, Viešienoje, Liežeryje.

3. Dviskiemeniai lietuvių kalbos vardažodžiai, kurių kirčiuotas šakninis skiemuo su *voc.* + *r* + *cons.* sudėtimi turi stumtinę (krintančią) priegaidę, latvių augštaičių tarmėse išlaiko tą pačią priegaidę. Tačiau kaikuriuose valsčiuose stumtinė (krintančioji) priegaidė girdima maždaug aštresnė ir trumpesnė negu krintančioji, apie kurią jau esame augščiau kalbėję; ji artėja prie viduriečių tarmės stumtinės priegaidės — ją čia žymime ženklu ^, ir kartais ją net prilygsta, plg.:

liet. I tipo vardažodžius:

a) -*ar*- jung.

liet. *várna* — lat. augšt. *vṓ^{a}rna* ‖ *vûorna*,
várpa — „ „ *vṓ^{a}rpa* ‖ *vûorpa*,
kárpa — „ „ *kṓ^{a}rpa* ‖ *kûorpa*,

b) -*ir*- jung.

žìrnis — „ „ *zíernc* ‖ *zérnc* ‖ *zîernc* ‖ *zīernc*,
žvìrblis — „ „ *zvíerbuls* ‖ *zvérbuls* ‖ *zvîerbuls* ‖ *zvīerbuls*,
stìrna — „ „ *stíerne* ‖ *stérna* ‖ *stîerna*,
gìrnos — „ „ *dzíernavas* ‖ *dzîernavys*,

c) -*er*- jung.

gérvė — „ „ *dzíerve* ‖ *dzîerve* ‖ *dzḗrve*,

d) -*ur*- jung.

kùrpė — „ „ *kúorpe* ‖ *kũorpe*,
kùrmis — „ „ *kúormis* ‖ *kūrms*.

(Atitinkamų junginių su *voc.* + *l* + *cons.* yra be galo maža; pvz., žodis *tìltas* eina lygiagrečiai su -*ir*- junginiais).

Latvių augštaičių tarmėse ką tik minėtoji šaknies sudėtis taip pakitėjusi, jog trimoriniame dvibalsiniame junginyje augščio ir jėgos maksimumas yra susikoncentravęs pirmojoje moroje, kuri yra išlaikiusi savo ilgumą arba sudvibalsėjusi. Schemiškai tai galime šiaip įsivaizduoti: ⏑́⏑⏑ > ⏑̂⏑⏑.

Lytys *vô^{a}rna*, *zîernc* sutinkamos: Šaukoje, Elksniuose, Biržuose, Sekėje, Sunokstėje, Sėlpilyje, Saloje, Žasoje, Dignojoje, Šla-

toje, Obeliuose, Oniškyje, Dvietoję, Dunuvoje, Pilkalnėje, Lyksnoje, Viškiuose, Dagdoje, Asunėje, Krosluvoje, Užvaldoje, Groveruose, Silajoniuose, Barkuvoje, Vilionuose, Maltoje, Varkuvoje, Beržgalėje, Landskaronoje, Tilžėje, Lipnoje, Alūksnėje. Šalia jų *vo*^{a}*rna* ‖ *vá*^{o}*r-na*, *zíerns* ‖ *zíernc* sutinkama: Žalvoje, Nemunėlyje (= Mēmelē), Neretoje, Asarėje, Pruodėje, Atašinėje, Rugojuose, Molupėje, Beliavoje. Vidžemės pakraštyje (= Malienā) girdimi: *várna* ‖ *vãrna*, *zĩrn(i)s* ‖ *zir*^{ə}*nc*, pvz.: Pliaviniose, Liepkalnėje, Viešienoje, Liežeryje, Galgauskoje, Kraukliuose, Lubonoje, Sarkanmuižėje. *Vūorna*, *zīernc* sutinkame daugiausia Latgalos rytuose, kur dažnai net vieno asmens tarime galime išgirsti svyravimą tarp – ir ^ priegaidžių, pvz.: Žvirgždinėje, Makašėnuose, Jonopalėje, Kibloje, Baltinuvoje, Varaklionuose ir Alsvikyje. Taip pat Vidžemės pakraštyje (= Malienā) sutinkame tęstinę priegaidę (–) žodyje *vārna*, daugiausia tuose kraštuose, kurie įvairiais atvejais artėja prie viduriečių tarmės, pvz.: Rembatėje, Lauberėje, Mengelėje, Skryverėje, Aizkrauklėje. Tenai lygiagrečiai eina *vārna* — *zìrn(i)s*. Lyvonuose, Kryžbarke, Ungurmuižėje girdima *v*^{o}*árna*, *zir*^{ə}*nc* ‖ *zérnc*.

Lieka paminėti dar kaikurias latvių augštaičių (taip pat ir Vidžemės pakraščio) tarmes vakarų dalyje, kurios yra artimos viduriečių dialękto tarmėms arba su jomis susitinka bendromis sienomis. Tokios tarmės yra Kuržemėje (Žemgalėje): Tuomės, Biržgalių, Senmuižės, Nyžerės, Bruknos, Sensaulės ir dar kaikurios iš jų toliau į rytus, pvz.: Sėrenės, Vallės, Kurmenės; Vidžemėje: Didvardės, Rembatės, Ploterės, Aderkasių, Keipenės, Lėdmanės. Šios minėtųjų valsčių tarmės laikomos pereinamomis tarmėmis tarp viduriečių dialękto ir augščiau minėtųjų latvių augštaičių tarmių. Pažymėtuose valsčiuose *voc.* + *r* + *cons.* (taip pat *voc.* + *l* + *cons.*) žodžio šaknies atmainose svyruoja, tai pereina į viduriečių tarmių pusę, tai prisiartina prie tikrųjų latvių augštaičių tarmių atmainų.

J. Plāķis.

Šis tas iš žodžių darybos

1. K. Būga savo straipsnyje „Priesagos *-ūnas* ir dvibalsio *uo* kilmė“ 421 pastebi, kad lietuviai šalia priesagos *-ūna-* turį ir gretimą lytį *-ūni-*: *atskalūnis*, *palikūnis*, *pasalūnis*, *šokūnis* ir kt. Bet Fr. Spechtas KZ LIX 213 tą *-ūni-* laiko tik tarmine lytimi vietoje *-uoni-*: K. Būga šios priesagos pavyždžius teėmęs iš Juškevičiaus žodyno ir Daukanto raštų; bet Juškevičiaus pavyzdžiai galį būti kilę iš pietinės rytinės žemaičių tarmės, kur *uo* esąs pavirtęs į *ū*. Taip pat ir Daukanto raštų pavyzdžiai, sako, galėtų būti piet. ryt. žemaičių tarmės refleksas (224 psl.). Bet iš tikrųjų tai yra daug komplikuotesnis dalykas, negu Spechtui atrodo. Visų pirma Daukantas, kilęs nuo Linkimų, savo raštuose, ypač „Būde“, daugiausia yra rašęs pajūrio žemaičių šnekta, kuri nemaža jau skiriasi net nuo salantiškių; pvz., linkimiškių, darbėniškių *drǭusǫs* salantiškiuose atliepia *drǭsǫs*. Dar daugiau pajūrio žemaičių šnekta skiriasi nuo tolimesnių žem. šnektų. Bet joje vis dėlto randame *atskalūnis*, *pasalūnis* ir kt.; plg. darbėniškių *àtskalū̃·ñⁱs*, *pàsalū̃·ñⁱs* šalia salantiškių *àtskalǭuñᵉs*, *pàsalǭuñᵉs* (= *atskaluonìs*, *pasaluonìs*). Tačiau tie patys salantiškiai šalia to dar sako *dídû·mẽ̦nᵉ* (= *didū́menė*), *žĩ̂·dū̃·lᵉs* ir *žĩ̂·dǭulᵉs* (= *žýdūlės* ir *žýduolės*) ir kt. Tad kaip tai reikia suprasti? Mano nuomone, tai visų pirma reikia aiškinti fonetiškai. Kadangi čia, šiaurės vakarų žem. tarmėje, įvairiuose dariniuose, bet vienodose aplinkybėse kaitaliojasi *u·* ir *ǫu*, tai nėra jokio pagrindo manyti, kad šitie garsai turėtų būti įvairaus kilimo, — jie veikiausiai abu yra išriedėję iš vieno ir to paties pražem. *ǭ*. Tai labai aiškiai rodo kvėdarniškių d. sg. *žmuõgu·* šalia rietaviškių, alsėdiškių, salantiškių ir kt. *žmuõgǫu*: čia ir viena ir kita galūnė, be abejonės, yra kilusi iš *-ō(i)*. Taip pat ir salantiškių acc. pl. *geresñû·ŝᵘs*, kuris kitose šnektose yra išvirtęs į *geresñûnŝᵘs* (žr. Arch. Phil. IV 165 t.), savo galūnę *-u·ŝus* turi iš *-ōs-jōs*. Taigi tuo pat būdu ir kvėdarniškių, al-

sėdiškių, gargždiškių ir kt. *mómūnė* šalia dusetiškių *momuõ*, *mómuonį*, *momuonìs* ir *mómuonė* veikiausiai savo priesagą *-ūnė* turi ne pirmykštę, bet antrinę, kilusią iš *-uonė*: viena, tai galėjus būti rodo augščiau minėtieji pavyzdžiai; antra, priešingai, t. y. būginei, nuomonei patvirtinti neturime visai įtikimų duomenų. Todėl tenka pripažinti, kad pirmykščio *ǭ* virtimas į *u˙*, nors daugiausia yra pasireiškęs pietinėje rytinėje žem. tarmėje, pamažu bangiškai yra nutįsęs ir toliau į šiaurės vakarus, net iki palatvės, tik ten jis ne be ištisai pasireiškia, bet sporadiškai. Šituo sumetimu tenka tad ir priesagą *-ūni-* laikyti ne pirmykščio kilimo.

2. Tame pat straipsnyje Spechtas yra formulavęs tokį dėsnį: „*-õnas* ist *-na-* Erweiterung, gehört zu einem zweiten Stamm auf *-o* und bildet Nomina agentis, *-ónas* bildet alte ursprüngliche Adjektivableitungen zu Substantiven auf *-ā*" (227 psl.). Šituo dėsniu, atrodo, žinomesnieji pavyzdžiai yra kiek dirbtinai traukiami ant vieno kurpalio. Visų pirma *gyslõnas* „trauko žolė, plantago maior" Link., Salakas šalia *gyslõtis* Naum., Seinai, Salos (Spechtas klaidingai rašo **gyslóčiai*) yra ne vienintelis daiktavardis, sudarytas iš *gýsla* (ne **gyslà*, kaip kad Spechtas kirčiuoja). Šios rūšies darinių lietuvių kalboje yra ir daugiau. Pvz., salantiškiai žemaičiai šalia *gyslõnas* „landžius, kurs visur lenda" vartoja ir *galvõnas* „tirštas galvotas debesis". *Galvõnas* „nedidelis debesėlis" pažįsta ir ryt. augštaičiai (šimoniečiai ir kt.); *Galvõnas* šalia *Gálvonas* yra ir pavarde vartojamas. Plg. dar pavardę *Dubrõnas* šalia *Dubrà* ir kt. Mano nuomone, *galvõnas* savo cirkumflektine priesagos priegaide ir kirčio vieta niekuo nesiskiria nuo subatėnų *galvõkas* „nedidelis debesėlis" ir Sidabravo *galvõsas* „t. p."; šis pastarasis daiktavardis eina dar ir pavarde. Taigi K. Būgą Bretkūno *galvonas* „Häuptling" cirkumflektiškai kirčiuoti veikiausiai paskatino autentiški gyvosios kalbos duomenys, ne „persönliche Bedeutung", kaip kad Spechtas l. c. 226 mano.

Jei iš vienos pusės yra sakoma *márška* : *márškonas*, *vìlna* : *vìlnonas* ir *dirvà* : *dirvónas* (tai gali būti sudaiktavardėjęs būdvardis), *geltà* : *geltónas*, *ligà* : žem. *ligónas* „ligonis", *raudà* : *raudónas*, tai kas kliudo šalia *gýsla* : **gýslonas* „kuris turi gyslų" (plg. **gýslonas* : *gyslõnis* „Wegerich" Dus., *vìlnonas* : *vilnõnis* = *gýslotas* : *gyslõtis*, žr. K. Būga KZ LI 136) ir *galvà* : adj. **galvónas* dar taryti galint būti ir *dirvà* : *Dirvõnas* (pavardė), *galvà* :

subst. *galvõnas*, *kuprà* : *kuprõnas* ir kt.? Tai, mano nuomone, yra visiškai galimas daiktas. Yra juk pastebėta, kad būdvardiniai daiktavardžiai dažnai skiriasi nuo atitinkamų būdvardžių ne tik savo priegaide (pvz., *apklótas* „bedeckt" : *apklõtas* „kaldra, Decke", part. perf. pass. *pasẽstas* : *pasȇstas* „sėdimoji vieta, sėdynė", *bėrókas* „apybėris, gana bėras" : *bėrõkas* „bėras arklys" ir kt.), bet ir kirčio vieta (pvz., *kiẽminas, -à* „naminis" Endr., *mẽdinas, -à* „laukinis" Riet., *sidãbrinas, -à* „sidabrinis" DP 561, 581 ir *paršìnas* „gerokas paršas, paršiokas" Pagr., Alvitas, *vaikìnas* „vaikis, berniokas", *vištìnas* „halberwachsenes Huhn, das noch nicht legt" LŽT 26); plg. dar *lañkanas, -à* „lankstus" Meškuičiai, *liẽkanas, -à* „übrig", *ū́kanas, -a*, *vargánas, -à* „vargingas, ärmlich" ir žem. *ratãnas* „Kreis", taip pat *Bakštãnas*, *Krikštãnas* (pavardės) šalia *Bãkštas*, *Krìkštas* ir kt. Čia gal tenka priskirti ir part. perf. pass. *àpsiaustas*, *žìbintas* šalia subst. *apsiaũstas* „ploščius", *žibiñtas* „prietaisas skaloms žibinti". Šitokiu lietuvių kalbos palinkimu remdamasis, K. Būga savo pomirtiniame straipsnyje „Priesaga *-ng-*", išspausdintame 1934 m. *Židinyje,* mano, kad tuo pat būdu yra skirtinas ir **gýslonas* „turįs gyslų" nuo subst. *gyslõnas* (540 psl.). Jei šita nuomonė pasitvirtintų, tai nebesunku būtų suprasti, kodėl šalia pavardžių *Bãlanas*, *Gálvonas* ir kt. yra dar *Balãnas, Galvõnas*. Bet jau ir dabar, kaip rodo žinomieji pavyzdžiai, nebėra jokio būtino reikalo drauge su Spechtu l. c. 225 manyti, kad *kuprõnas* „kuprotas žmogus, kuprys" turėtų būti veikiau iš **kuprótі* sudarytas, negu su *kuprà* jungiamas: jis tiek formaliai, tiek semasiologiškai lengvai gali būti kilęs iš *kuprà*, kaip *Dirvõnas* iš *dirvà*, *galvõnas* iš *galvà* ir kt. Plg. dar rus *лапáн* „лапистый, большелапый" ir *лáпа*, gr. ποτᾶνός „geflügelt" ir ποτή „Flug" ir kt.

3. Vilniaus krašto lietuvių kalboje yra vartojama priesaga *-uika(s)*: *akmuĩkas*, *slėduĩkas*, *vanduĩkas*, *avuĩka*, *duktuĩka*, *sesuĩka*, *skepetuĩka*, *skyluĩka* ir kt. Kadangi Zasetiškiuose, Zieteloje ir kt. yra linkstama *ie*, *uo* versti į *ī*, *ū* (pvz., *akmū, sesū, vandū*...), todėl E. Fraenkelis, Balticoslavica II 56 yra linkęs manyti, kad visų pirma esanti *sesuĩka* „am Nom. sg. erwachsen"; vėliau pagal ją analogiškai atsiradusi *duktuika* ir kt. „Die Zugrundelegung des Nom. sg. des Grundworts in *sesuĩka*, — sako jis, — ist mit der gleichen Erscheinung bei der Deminuierung der slavischen *-men-* Stämme mittelst *-k-* Formans zu vergleichen" (ib.).

Be to, priesaga *-uikas* iš dalies galinti „eine Kreuzung von *-ukas* und *-ykas* darstellen" (57 psl.). Bet iš tikrųjų yra kiek kitaip. Visų pirma netikėtina, kad *sesuikos* darybą būtų galima lyginti su ssl. *kamykъ* ir kt. daryba: viena, jei lygiai tuo pat būdu, kaip slavų, būtų buvę šie žodžiai sudaryti, dabar veikiau turėtume ne *sesuika*, bet **sesūka*, nes sl. *y*, kad ir iš pirmykščio *-ō(n)* išriedėjęs, lietuvių kalboje turėtų atliepti *ū*; antra, dabar Zieteloje, pasak P. Arumaa, Lit. mund. Texte 69, tik vyraujanti tendencija vienabalsinti (monoftongizuoti) *uo* > *ū*, *ie* > *ī*, taigi čia turime reikalo ne su senesniu, bet su paskesnių laikų reiškiniu. Mano nuomone, priesaga *-uika(s)* pirmiausia gali būti kontaminacijos būdu kilusi iš *-ukas(-ė)* + *-yka(s)* lygiai taip pat, kaip dzūkų *raguĩtės* Merkinė veikiausiai yra susidariusios iš *rãgutės* SzDi 332, Laz., Tvereč., Tauragnai, Utena, Dus., Užp. + *ragytės* arba žem. *paukštùitis* Ylakiai, *vištùitis* Šakyna iš *paukštū́tis* Kv., Riet., *vištū́tis* Als., Slnt. + *paukštýtis*, *vištýtis* (plg. K. Būga RFV LXVI 219). Prie priesagos *-uika* susidarymo gali būti dar prisidėjusi ir svetima priesaga *-aika*, kuri Vilniaus krašte yra taip pat vartojama, pvz.: *mergáika* „mergička", *lapatáika* „išsiblaškęs žmogus" Nočia ir kt.

Bet priesaga *-uika* yra pažįstama ne vien tik Vilniaus krašto lietuviams, — ją dar randame ir kituose Lietuvos kraštuose, pvz.: *židuika* „pienpuodė, Milchtopf" R II 246, M II 341, Ness. 546 (šalia *židuikas*), *šašuika* „ostrupialec; wołowe oko (tokia žolė)" Koss. Litv. 54b. Prūsų kalboje yra vartojamas *siduko* „Siebtopf"; jį R. Trautmannas, Altpress. Sprachd. 426, remdamasis A. Brückneriu ir J. Mikkola, laiko paskolintu iš sen. lenk. *sitъko* = *sitko*. Bet dėl priebalsio *-d-* vietoje lenkų *-t-* ir dėl reikšmės šis pr. žodis drauge su K. Būga KS 185 veikiau jungtinas su liet. *židuika*. Tuo būdu pr. *siduko* gali būti buvusi **zidukā* = liet. **židuka*, kuri vėliau augščiau minėtuoju kontaminacijos būdu galėjo pavirsti į *židuika*.

Pr. Skardžius.

Ein litauisches Universal vom Jahre 1641.

Im Königsberger Staatsarchiv fand Herr Professor Gerullis acht Exemplare eines bisher unbekannten litauischen Textes. Es handelt sich dabei um ein Universal des Königs Wladislaus IV. von Polen vom 22. August 1641. Es ist hintereinander in polnischer, deutscher und litauischer Ausfertigung abgedruckt und wird eingeleitet von einer Verordnung Friedrich Wilhelms, des Grossen Kurfürsten, die ich aber als überflüssig nicht abdrucke. Sie ist gerichtet an seine Behörden im Herzogtum Preussen, denen er das Universal zur öffentlichen Bekanntmachung übersandte, wozu er verpflichtet war, da er ja damals (1641) in seiner Eigenschaft als Herzog von Preussen noch unter der Lehnshoheit des Königs von Polen stand.

Das Universal ist ergangen anlässlich zahlreicher Einfälle von litauischen und polnischen Untertanen in preussisches Gebiet. Von vornherein wird man annehmen, dass der polnische Text des Universals das Original ist, da der Erlass vom König von Polen gegeben ist. Auch äusserlich drängt sich einem diese Vermutung auf, da die polnische Ausfertigung die kürzeste und knappste ist, während die beiden Übersetzungen wesentlich umständlicher und länger sind.

Der polnische Text zeigt einen sachlichen Kanzleistil; auch die deutsche Übersetzung ist ganz im deutschen Kanzleistil jener Zeit gehalten. Um ihm zu genügen, ist die Übersetzung an manchen Stellen recht frei. Der litauische Text dagegen weist eine wortreiche, stellenweise an den Predigtstil anklingende Ausdrucksform mit einer Vorliebe für Synonyma auf.

Ich lasse nun den Text folgen:

Władysław IV. z Bożey łaski Krol Połski, Wielkie Xiąże Lithewskie, Ruskie, Pruskie, Mazowieckie, Zmudzkie, Inflantskie, Smolenskie, Czernichowskie, á Szwedski' Gotski, Wandalski, dźiedziczny KROL.

WSzem w obec y Káżdemu z osobna, komu by o tem wiedzieć należalo, á mianowićie Dignitarżom, *Vrżędnikom Ziemskim / Grodzkim / y innym / jakieykolwiek praeeminentiey ludziom / oznaymuiemy. Dochodzą Nas częste skargi od Wielmoznych y Vrodzonych Regentow Pruskich / imieniem Szlachty Obywatelow tamecznych / że się im od pogranicznych Sąśiad poddanych Naßych rożne y wielkie krzywdy y bezprawia dźieią / że częste na dobra ich naiazdy y łupy czynią / poddani zbiegowie zatrzymani bywaią / y nie ktorych lubo żadnych osiadlosci w Wm. Xe. Lith. nie mają / do Sądow Trybunalskich y Ziemskich pociągiwaią / y wniestaniu wskazami okrywaią. Co iż się wßelakiey słußnosci sprzećiwia / Ząmamy Vprz. y Wiern. Wa. y miec to chcemy / abyście do Ziachania Commissarzow Zobopolnych / na Dobra pograniczne / tak Naße / jako y Xięstwa Pruskiego / spokoynie się zachowali / y violentij takowych / a daleko więcey łupow czynić nie ważyli się / y owßem to / coby przes gwałt y naiazdy ktoremu z Obywatelow Xięstwa Pruskiego wźięto / aby* de facto *wrocono było / y poddanych zbiegow wydawano / postrżegać pilnie będźiećie. Dla łaski Naßey y z powinnosći swey. Dan w Warßawie. Dnia XXII. Mieśjąca Sierpnia / Roku Panskiego MDCXLI. Panowania Naßego Polskiego IX. a Szwedskiego. X. Roku.*

Vladislaus Rex.

L. S.

Stanislaw Naruszewić
Pisars.

Vladislaus der Vierde / von Gottes Gnaden / Koenig in Pohlen / Großfuerst in Littawen / Reussen / Preussen / Masaw / Samayten / Lieffland / Smolensk / Czernikow / auch der Schweden / Gothen vnd Wenden Erbkoenig.

THun kund vnd zuwissen allen in gemein / vnd Jeden insonderheit / denen solches zu wissen von noethen / benantlich

aber allen Dignitariis, *vnd Beambten / ſo wol im Lande / als in Schloeſſern / vnd anderen / welcher Præeminentz dieſelben jmmer ſeind; Was maſſen Vns vielfaltige Klagen von denen Wolgebohrnen vnd Wol Edlen Regiments Raehten des Hertzogthumbs Preuſſen / im nahmen derer vom Adel daſelbſt / eingebracht worden / das Ihnen von denen angrentzenden Nachbahren als vnſeren Vnterthanen viel vnd groß Vnheil vnd Vnrecht zugefueget werde / in deme offtere Einfaelle in Ihre Gueter geſchehen / auch Raub vnd Nahm veruebet / die entgangene Vnterthanen Ihnen vorenthalten / auch etzliche Perſonen / welche im Groß Fuerſtenthumb Littawen gantz nicht* poſſeſſionati *ſind /* ad Judicia Tribunalitia & Terreſtria citiret *vnd außgeladen / vnd / wann ſie nicht erſcheinen / in* contumaciam condemniret *vnd vervrtheilet werden. Weiln dann ſolches aller Billigkeit gaentzlich zu wieder leufft: Als begehren Wir gnaedigſt an E. Beſond: vnd Trewe / vnd wollen es alſo haben / damit Ihr / biß zur Zuſammenkunfft der geſambten / ſo wol von Vns / als aus dem Hertzogthumb Preuſſen in die Grentzoertter verordneten* Commissarien, *euch friedlich vnd geruhig verhaltet / auch dergleichen* violentias, *viel weniger aber Raub vnd Nahm anzuſtellen / nicht vnterſtehet; Sondern allen fleiß dahin wendet / damit alles vnd jedes / was mit gewalt oder durch einfaelle jemanden aus den Inſaſſen des Hertzogthumbs Preuſſen abgenommen worden / Ihnen* de facto *wieder gekehret / auch die entlauffene Vnterthanen außgefolget werden moegen. Bey vermeydung vnſerer Vngnade / vnd jhrer ſchuldigen Pflicht nach.* Datum *in Warſchaw den 22. Monatstag.* Auguſti. Anno Domini. 1641. *Vnſerer Regierung des Koenigreichs Pohlen im IX. des Schwediſchen im X. Jahre.*

Vladislaus Rex

L. S. Stanislaus Naruſzewić
Notarius

Mes Wladislaus Ketwirtaſis / iß Diewo malones Karalius Lenku / didyſis Kunigaykßtis Lietuwoſa / Guddueſa / Pruſueſa / Mozurueſa / Zemaiczueſa / Inflantueſa / Smalenskoje / ir Czernichawoje priegtam ir Szwiedu / Gotu bei Wandalu tewikßtinis Karalius.

PRaneßam / ir żinne duͤme wiſſiemus padraugey / ir kožnam ipaczey / kuriemus toktay žinoti prigul; Wiſſu daugiâuſey betaig wiſſiemus Dignitariams */ alba wertyſteje eſantiemus / ir Vrednikams / taip Zemeſa / kaip Pilliſa / ir kittiemus / kurios tiktay wertyſtes tie patis buti gâl / Kuruͤ budu Czeſtningi Ponai / wiresn. waldzioghimo Rotininkai Ercikyſtes Pruſu / wardana žemes tos Bajoru / muſip dažnay ir didey paſiskunde ira / Jog aniemus nuͤg parubežinu Kaiminu ir Suſiedu / kaip muſu padonu / daug Kriwidos / Ißkados ir per abyda nuſiduͤdaſi ir padaroma ira; kuͤmetu dažnay nekuͤrie ing anu Imenus ir Turtus inbegioy ir inſiweržiaſi / kurie pleßia / ißteroy ir pagreb; potam ir tu pacziu Padonai / Cziżininkai ir Služâuninkai / kurie nuͤg ju begte pabege / nuͤg muſu Padonu ne wel ißduͤdami; taipo ir nekurie Pruſißku Zmoniu / kaczeyg dideje Kunigaykßtyſteje Lietuwos ne jokios tur Sodybos / ir toſp ne priklauſa / tacziau tenay ing wiſſokias Karalyſtes ir Zemju Prowas /* Judicia tribunalitia & terreſtria *wadinamas / paßaukiami / ir pawadinami; ir kadda ne atteiti ir neſiroda / kaip nepaklusnieghi / ir prieß paſiſtengentieghi / alba kaip antay kalba /* in contumaciam *nuſudijami ira. Kadangi betaig toktay prieß wiſſokia teiſybe ira; Todelei nuͤg juſu wiernyſtes maloningay norim / ir taipo nuſiduͤti geidziam / idant jus / ikki koley taip muſu / kaip ir iß Ercikyſtes Pruſu paskirtieghi Dumczei ant Rubežiu ſuſieiſis / pakaghingay ir nurimdami giwêntumbit / ir tokius gwoltawoghimus / juͤ mažiaus betaig pleßimus ir pagrebimus tolaus darriti ne apſiimtumbit / bet geriaus kiek primanidami wiſſa proce ant to taiſitumbit / idant wis / ir kožnas daiktas / kas Zmoniemus / Ercikyſteje Pruſu giwenantiemus / per abyda ir pagrebima attimta ira / ghiemus weikiaus wel atgrążinta ir ateſeta butu: Taipo ir ju pabegtuͤſus Padonus wel ißduͤtumbit / noredami ißwêngti muſu Kerßta / ir pagaley juſu kalta Pakluſnuma. Ißduͤtas Warßawoje / 22. dienoj Meneſio piumenes / po užgimimo Chriſtaus 1641. Karalyſtes muſu Lênku dewintuͤſa / Szwiedu betaig deßimtuͤſa metuͤſa.*

Vladislaus Rex.

L. S. Stanislaus Naruſzewic
Notarius.

Wie nun obige Univerſales *von Wort zu Wort enthalten; Alſo hat ein Yedweder ſich darnach zurichten / vnd auch an ſeinem Orte demſelbem gemeeß zuverhalten. Vhrkuͤndlichen mit vnſerm Churfuͤrſtlichen* Secret *beſtettiget / vnd geben Koͤnigsberg den* 27. Septembr. Anno 1641.

Sicher gehen nicht beide Übersetzungen direkt auf den polnischen Urtext zurück. Dies ist nur bei der deutschen Übersetzung der Fall, während die litauische wieder eine Übertragung der deutschen darstellt. Man vergleiche beispielsweise:

WSzem w obec y Káżdemu z oſobna, komu by o tem wiedzieć należalo, á mianowićie Dignitarżom, *Vrżędnikom Ziemſkim / Grodzkim / y innym / jakieykolwiek præeminentiey ludziom oznaymuiemy.*

THun kund vnd zuwiſſen allen in gemein / vnd Yeden inſonderheit / denen ſolches zu wiſſen von noͤthen / benantlich aber allen Dignitariis, *vnd Beambten / ſo wol im Lande / als in Schloͤſſern / vnd anderen / welcher Præeminentz dieſelben jmmer ſeind.*

PRaneßam / ir żinne duͤme wiſſiemus padraugey / ir kożnam ipaczey / kuriemus toktay żinoti prigul; Wiſſu daugiâuſey betaig wiſſiemus Dignitariams / *alba wertyſteje eſantiemus / ir Vrednikams / taip Zemeſa / kaip Pilliſa / ir kittiemus / kurios tiktay wertyſtes tie patis buti gâl.*

Der polnische Text hat nur ein Verbum, nämlich *oznaymuiemy.* Es steht am Ende des Satzes. Die deutsche Übersetzung schreibt: *THun kund vnd zuwiſſen,* ganz im Kanzleistil und am Anfang des Satzes. In enger Anlehnung daran findet sich im litauischen Text: *PRaneßam / ir żinne duͤme,* ebenfalls am Satzbeginn.

Gleich danach haben wir polnisch: *Vrżędnikom Ziemſkim / Grodzkim,* also eine adjektivische Bildung. Im Litauischen steht eine genaue Übersetzung des deutschen Textes: *Beambten / ſo wol im Lande / als in Schloͤſſern,* nämlich: *Vrednikams / taip Zemeſa / kaip Pilliſa.*

Oder: *y owßem to / coby prżes gwałt y naiazdy ktoremu z Obywatelow Xięſtwa Pruſkiego wźięto / aby* de facto *wrocono było.*

Sondern allen fleiß dahin wendet / damit alles vnd jedes / was mit gewalt oder durch einfa^e^lle jemanden aus den Inſaſſen des Hertzogthumbs Preuſſen abgenommen worden / Ihnen de facto *wieder gekehret.*

bet geriaus kiek primanidami wiſſa proce ant to taiſitumbit / idant wis / ir kožnas daiktas....

Auch die folgende Stelle zeigt deutlich die Abhängigkeit des litauischen Textes vom deutschen. Polnisch: *y owßem to / coby....*

Das Deutsche hat eine sehr freie selbständige Übersetzung:

Sondern allen fleiß dahin wendet.

Litauisch: *wiſſa proce ant to taiſitumbit.*

Dla łaſki Naßey y z powinnośći ſwey.

Bey vermeydung vnſerer Vngnade / vnd jhrer ſchuldigen Pflicht nach.

noredami ißwêngti muſu Kerßta / ir pagaley juſu kalta Pakluſnuma.

Das Deutsche zeigt gegenüber dem Polnischen eine grosse Selbständigkeit, die das Litauische durchaus mitmacht.

Diese wenigen Stellen des Textes beweisen klar genug, dass die litauische Ausfertigung eine Übertragung der deutschen Übersetzung ist. Etwas anders scheint die Sache bei der Überschrift zu liegen.

Władysław IV. z Bożey łaski Krol Połski, Wielkie Xiąże Lithewskie, Ruskie, Pruskie, Mazowieckie, Zmudzkie, Inflantskie, Smolenskie, Czernichowskie, á Szwedski, Gotski, Wandalski, dźiedziczny KROL.

Vladislaus der Vierde / von Gottes Gnaden / Ko^e^nig in Pohlen / Großfu^e^rſt in Littawen / Reuſſen / Preuſſen / Maſaw / Samayten / Liefland / Smolensk / Czernikow / auch der Schweden / Gothen vnd Wenden Erbko^e^nig.

Mes Wladislaus Ketwirtaſis / iß Diewo malones Karalius Lenku / didyſis Kunigaykßtis Lietuwoſa / Guddu^e^ſa / Pruſu^e^ſa / Mozuru^e^ſa / Zemaiczu^e^ſa / Inflantu^e^ſa / Smalenskoje / ir Czernichawoje priegtam ir Szwiedu / Gotu bei Wandalu tewikßtinis Karalius.

Beim Vergleich ergibt sich, dass der Übersetzer des litauischen Textes auch für die Überschrift die deutsche Übersetzung als Vorlage gehabt haben muss. Das beweist die völlige Abhängigkeit des Litauischen vom Deutschen, was die grammatischen Formen anbetrifft. Während das Polnische überall eine adjektivische Bildung der Titel hat, zeigt das Litauische in völliger Übereinstimmung mit dem Deutschen Bildungen wie: *„Großfuͤrſt in Littawen"* *„didyſis Kunigaykßtis Lietuwoſa"* usw. Dem Übersetzer muss aber auch der polnische Text vorgelegen haben, dem er einige Termini entnommen hat. So finden wir in Übereinstimmung mit dem Polnischen: *„Inflantuͤſa"* für *„Liefland"* *„Wandalu tewikßtinis Karalius"* für *„Wenden Erbkoͤnig"*.

Der Übersetzer hat sich nicht sklavisch an seine deutsche Vorlage gehalten, sondern hat einzelne Partien ganz selbständig, mit Ergänzungen versehen, übertragen.

allen Dignitariis	*wiſſiemus* Dignitari*ams* / *alba wertyſteje eſantiemus.*
das Ihnen von denen angrentzenden Nachbahren....	*Jog aniemus nuͤg parubežinu Kaiminu ir Suſiedu*
in deme offtere Einfaͤlle in Ihre Guͤter geſchehen / auch Raub vnd Nahm veruͤbet.	*kuͤmetu dažnay nekuͤrie ing anu Imenus ir Turtus inbegioy ir inſiwežiaſi / kurie pleßia / ißteroy ir pagreb.*
die entgangene Vnterthanen Ihnen vorenthalten... werden.	*potam ir tu pacziu Padonai / Cziżininkai ir Służâuninkai / kurie nuͤg ju begte pabege / nuͤg muſu Padonu ne wel ißduͤdami.*

Wie oben vorweggenommen, kommt im litauischen Text eine Vorliebe für Synonyma zum Ausdruck. Besonders deutlich wird dies bei dem letzten Beispiel, wo *„Vnterthanen"* mit *„Padonai / Cziżininkai ir Służâuninkai"* übersetzt ist, wobei die verschiedenen Stufen der Abhängigkeit aufgezählt werden. *Padonas* ist die schärfste Form, es bedeutet: erbuntertäniger Bauer, *Cziżininkas* bedeutet: grundzinspflichtiger Bauer und *Służauninkas*: in freiem Dienstvertrag stehender Arbeiter.

Die Grammatik stimmt im großen und ganzen mit dem damaligen preußischen Kirchenlitauisch überein[1]). Die Sprache ist nicht frei von zahlreichen Slawismen, die aber alle auch anderweitig überliefert sind[2]).

An Eigentümlichkeiten besonders hervorzuheben wäre folgendes:

tewikßtinis Karalius: eine Bildung nach dem Polnischen: *dżiedziczny KROL.*

padraugey statt zu erwartendem *podraugiai.* Es hat eine Parallele im altlitauischen *teipaieg* für *taipojeg.* Offenbar handelt es sich nicht um ostlitauisches langes *ā* für sonstiges litauisches *o,* sondern um erstarrtes altlitauisches *ā* in einzelnen Wörtern an unbetonter Stelle.

betaig sonst nicht belegt, erst in Kurschats Wörterbuch in der Bedeutung von „dennoch". Hier aber stets in der Bedeutung von „aber, jedoch" gebraucht.

Vrednikams: wie das Wort: *Rotininkai* zeigt, ist *urednikas* schwerlich eine litauische Dialektform, sondern ein reiner Slawismus und wird erst später zu der heute gebräuchlichen Form *uredininkas* umgebildet.

taip Zemeſa / kaip Pilliſa ist eine mißverstandene Übersetzung von *im Lande* (polnisch *Ziemſkim*) wofür wir heute sagen würden: auf dem flachen Lande. Dasselbe Mißverständnis liegt vor bei der Stelle: *Karalyſtes ir Zemju Prowas* als Übersetzung von *Yudicia Tribunalitia & Terreſtria.*

waldzioghimo: ein Verbalsubstantiv zu einem Verbum *valdžioti.*

inbegioy ir inſiwerżiaſi: das *n* ist in der Vorsilbe erhalten geblieben im Gegensatz zu dem gebräuchlichen Fortfall vor einem Konsonanten. Klein führt aber erhaltenes *n* im Preußisch-Litauischen als Ausnahme an[3]).

prieß wiſſokia teiſybe: *wiſſokia* ist ein Polonismus, erinnert an den polnischen Text: *Co iż ſię wßelakie y ſłußnoſci.*

---

[1]) Vgl. Daniel Klein, Grammatica Litvanica, Königsberg, 1653.

[2]) Vgl. P. Skardžius, Die slavischen Lehnwörter im Altlitauischen, Kaunas, 1931.

[3]) Klein a. a. O. S. 141.

pakaghingai ir nurimdami giwêntumbit: Wir würden erwarten: *ramiai gyventumbit*. Statt dessen ist ein Partizip verwendet worden, sicherlich unlitauisch.

weikiaus als Übersetzung von *de facto* ist mir, was die Bedeutung anbetrifft, unklar.

pabegtu^eſus Padonus ist ein grober Schnitzer, der einem geborenen Litauer nicht passieren kann: Anwendung des passiven Partizips, was bei Verben der Bewegung unmöglich ist.

Meneſio piumenes. Diese Wortbildung kommt selten vor, ist meines Wissens nur bei Širwyd belegt[1]).

Außerdem ist die Sprache durchsetzt von Germanismen, von denen wohl die schlimmsten folgende sind:

kurios tiktay wertyſtes tie patis buti gâl. Diese Ausdrucksweise erscheint als Übersetzung eines gedachten: *welcher Würden (Standes) sie auch immer sein mögen*.

ir kadda ne atteiti... In wortgetreuer Übersetzung des deutschen Textes: *vnd / wann ſie nicht erſcheinen*...

kaip nepaklusnieghi / ir prieß paſiſtengentieghi nach einem gedachten: *als Ungehorsame und Widerspenstige*.

pagaley juſu kalta Pakluſnuma: ein grober Germanismus nach dem deutschen: *jhrer ſchuldigen Pflicht nach*.

Der Name des Übersetzers des litauischen Textes ist uns nicht überliefert. Der Gebrauch zahlreicher slawischer Lehnwörter besagt nichts für seine Herkunft aus Großlitauen. Bretke z. B. gebraucht ebenfalls viele Slawismen, und von ihm wissen wir, daß er aus Preußen stammte und bestimmt kein Litauer oder Pole war[2]). Positiv dagegen sprechen die vielen Germanismen, vor allem der grobe Fehler einer Bildung wie: *pabegtu^esus*. Es ist also wohl anzunehmen, daß er ein Deutscher aus Preußen war, der sich das Litauische verhältnismäßig gut angeeignet hatte.

Königsberg Pr. *Else Radtke*.

---

[1]) Vgl. E. Hofmann, Kultur und Sprachgeist in den Monatsnamen, KZ 60. S. 64. (*Pjumuo* „pjūties“ reikšme dar sutinkame 1600 m. Postilėje 86b šalia *pjumenis* 7 ir Chylinskio Biblijoje 1 Moz. VIII 22; žr. Arch. Phil. I 110. P.S.).

[2]) Vgl. Gerullis, Studi Baltici V 53 ff.

Kelios XVII amžiaus lietuviškos priesaikos ir kitos lietuvių kalbos liekanos Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės aktuose

Rusiška ir lenkiška Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės oficialinių raštų kalba yra išlaikiusi ir nemažą lietuvių kalbos palikimą. Visų pirma toje raštų kalboje yra išlikę keli šimtai bendrinių žodžių, paimtų iš lietuvių kalbos. Tokių pagrindinių ir išvestinių žodžių esu surinkęs apie pusketvirto šimto; jie bus paskelbti atskirame leidinyje.

Toliau pažymėtini įvairūs lietuviški žodžiai, kurie rusiškuose ir lenkiškuose raštuose eina tikriniais pavadinimais. Pavyzdžiui, tas pat žmogus vadinamas ir *Kalwis* ir *Kowal*, *Tubis* ir *Szopował* (Istorijos Archyvas, I, 1934, rodyklės 95, 121 p.), ne retai viename akte, ir tt. Sodžius Darsūniškio valsčiuje vadinamas ir *Angliniki* ir *Uholniki*, kitas *Girnekole* ir *Žornoklewcy*, ir t.t. Daugiausia lietuviškų žodžių yra sklypų pavadinimuose, pvz.:

Лесы зарощоные... врочыщом называемые По Кепала Калну ир По Жыдрос Калну Антпелке Вежетя Мишкаи (1599 m. Pužai Viduklės v. — ŽB 34[1] l. 116).

Нива По Тробомис (1601 m. Paštuva Vilkijos v. — ŽA 44 l. 457).

Кгрунт Анитас Паседис (1607 m. Ganipruva Kražių v. — ŽB 55 l. 162).

Šitokių pavadinimų Lietuvos aktuose yra išlikę labai daug, tik nedidelė jų dalis tėra suregistruota (Plg. И. Спрогисъ. Географическій словарь древней Жомойтской земли XVI столѣтія, 1888, ir Istorijos Archyvas, I, 1934, rodyklės 122 p.: uročišče).

---

[1] Čia nurodomi Lietuvos senųjų teismų knygų numeriai Vytauto Didžiojo Universiteto Bibliotekos Rankraščių skyriuje.

Aktuose esti ir įvairių neišverstų į akto kalbą lietuviškų posakių, pvz.:

1623 m. gegužės mėn. 6 d. Ukmergės pilies teismo sprendime (UkP 15 l. 53): *Под'даная вашая, до именича и дому вашого Кгоидомов'ского в полю Кур'клевском... прыслухаючая, домом меш'каючая в селе Макилях, называемым Нацевичами,... пох'вал'ку на з'доров'е сына Дешукового... учынила мовечы тыми словы: „Жынoki, kу нежыдеси ил'кгаи ант ся света“.* — Lietuviško teksto įrašymas kirilinėmis raidėmis nesudaro nieko nuostabaus, nes tuo metu lotyniškos ir lenkiškos citatos Lietuvos rusiškuose raštuose taip pat dažnai buvo rašomos kirilinėmis raidėmis.

1681 m. rugsėjo mėn. 16 d. Tamošiaus Valmano laiške, rašytame iš Vilniaus savo svainiui Petrui Danilavičiui, kuris yra įrašytas 1682 m. kovo mėn. 20 d. Žemaičių pilies teismo knygose (ŽP 36 l. 54): *Jako niektory szlachcic powiedział, wiadomo iest wszytkim, y mnie samemu ta sententia: „Pasibraydisim Wilniaws purwosie ne karta eydami in tribunołu“.*

1692 m. Žagarės vietininko sprendime (L. A. Jucewicz, Wspomnienia Żmudzi, 1842, p. 182): *Nauczyła tych słów na gospodarza swego Matyasza Straksza mówić po żmudzku: „Welne iszszłuok łowi ir banda io“, z których słów wszystko bydło wypadło.*

Tokių posakių teismų knygose yra ir daugiau; pvz., 1680 m. gegužės mėn. 26 d. tardyme, įrašytame Vilniaus pilies teismo sprendime, yra lietuviškų posakių, kuriuos akto leidėjas, nemokėdamas lietuvių kalbos, yra paskelbęs labai iškraipytus (Акты издаваемые Виленскою коммиссіею для разбора древнихъ актовъ, т. XXIX, 1902, 91 p.).

Lietuviškai rašytų oficialinių aktų — įsakymų, taisyklių, atsišaukimų ir t.t. — turėjo būti ne tiek maža, kiek atrodo. Tik keli tokie raštai tuo tarpu tėra paskelbti, kiti tebėra nežinomi arba nesurasti. Pavyzdžiui, dar nesurastas lietuviškas originalinis tekstas 1622 m. Žemaičių seniūno Jarašiaus Valavičiaus taisyklių Klovainių ūkininkams, kurių kiek vėlesnis 1637 m. lenkiškas vertimas yra išlikęs Kauno Arkivyskupijos Kurijos archyve (K. Jablonskis, Lietu-

viški žodžiai... 1937, Nr. 11[11]). Taip pat dar nerastas lietuviškas tekstas 1784 m. taisyklių Rietavo valsčiui, kurias dukart per metus vaitai turėjo žemaitiškai perskaityti visiems valsčiaus ūkininkams (Акты издаваемые Виленскою коммиссіею, т. XXV, 1898, 547 p.).

Daugiau yra žinomų kitokių teisminių raštų — lietuviškų priesaikų tekstų. Ligi šiol jų yra paskelbta 6 (V. Biržiška, Lietuviškų knygų istorijos bruožai, 1930, 111 p.). J. Gerulio paskelbto 1638 m. teksto (APh V 13 p.) čia neskaitau, nes jis yra surašytas Tilžės teismo neįprasta Didžiojoje Lietuvoje formule, išversta, tur būt, teismo vertėjo, kurią Didžiosios Lietuvos žmonės tepakartojo iš rašto. Taip pat neskaitau čia XVIII amžiaus galo pagirio ūkininkų priesaikos (Praeitis, II 423 p.), kadangi tai ne teismo priesaika. Iš esančių V. D. Universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje Lietuvos teismų knygų duodu čia mano ir A. Šapokos (Nr. 4) surastus dar 7 lietuviškų priesaikų tekstus.

Priesaikos tekstą surašydavo pats teismas, t. y. teismo raštininkas arba kuris jo padėjėjų, kaip tai nustato III Lietuvos statuto IV sk. 81 str., ir jį siekiančiajam įteikdavo ir paskaitydavo antstolis. Taigi priesaikos raštas buvo surašomas ne iš siekiančiojo žodžių, bet visada iš anksto raštu parengiamas, ir iš teismo duoto rašto tebuvo saikinama. Palyginę turimus priesaikų tekstus, — paskelbtas pirmiau priesaikas nurodau pagal V. Biržiškos Bibliografiją, — matome, kad Nr. 2 (1634 Ukmergėje), 78a (1669 Žemaičiuose), 116a (1705 Vilniuje) ir 172a (1745 Upytėje) priesaikos baigiamos žodžiais: *ant dūšios ir ant kūna*. Toks visiškai vienodas pasakymas įvairiais laikais ir įvairiose vietose rodo, kad priesaikos buvo rašomos pagal iš seno sudarytą lietuvišką formulę. Jei tie žodžiai būtų kaskart verčiami, turėtų būti daugiau įvairumo. Priesaikos formuliarai, tiesa, ne tokie, kaip kitų priesaikų, yra surasti Breslaujos teismo raštuose — ir lietuviškos, ir lenkiškos, ir rusiškos (D. Daugėla, Lietuvių kalbos liekanos... — Lietuvių Tauta, I[3], 1909, 353 p.); Breslaujoje tokių formulių reikėjo, nes tai buvo mišrus kraštas, ne vien lietuvių gyvenamas, ir teisėjų tarpe galėjo būti žmonių, ir nemokančių lietuviškai. Kitur Lietuvoje teisėjai negalėjo nemokėti lietuviškai, nes Lietuvoje teismas ėjo be vertėjų, lietuviškai sakomų kalbų niekas neversdavo į rašto kalbą, todėl turėdami nuolat rašyti tokias priesaikų formules, teismų raštininkai galėjo nelaikyti tam tikrų formuliarų; priesaikų formulės, nuolat

kartojamos, nusistovėdavo jų atminime ir galėjo būti rašomos iš galvos. Todėl iš seno sudaryta lietuviška teismo priesaikos formulė vis dėlto kitėjo. Tai matyti, pvz., iš žodžio *vienam*: šešiuose tekstuose: *vienam*; Nr. 2 1634 m. *vienamu*; Nr. 1 1624 m., Nr. 5 1669 m. ir Nr. 6 1675 m. *vienamui*; Nr. 3 1642 m. *vienatimam*; 172a 1745 m. *vienatijam*. Dar ryškiau tai matyti iš kito pavyzdžio: Nr. 1 (1624 Upytėje), Nr. 4 (1653 ten pat), Nr. 5 (1669 Ukmergėje), 187a (1750 ten pat) *spravied!ivai*; 59a (1651 Upytėje), 78a (1669 Žemaičiuose) *teisingai*; Nr. 2 (1634 Ukmergėje), Nr. 3 (1642 Upytėje) *po teisei*; 172a (1745 Upytėje) *teisiai*; Nr. 6 (1675 Ukmergėje) *teisybei*; 116a (1705 Vilniuje) *tikrai*. Jeigu priesaikos būtų surašomos tiktai iš rašytos formulės, tokios atmainos nebūtų buvę, kaip nebūtų daugelyje priesaikų praleista ir *ant dūšios ir ant kūna*. Betgi daugumas priesaikų viena į kitą panašios, perdaug nenutolsta nuo senų pavyzdžių.

Tik 1642 m. tekstas (Nr. 3) sudaro ryškią išimtį. Palyginti su kitais tekstais, jis yra surašytas labai gera kalba, matyti, rašytas yra iš galvos žmogaus, gerai mokėjusio lietuvių kalbą. Jis rašo *siekiu*, ne visada *prisiekiu*, kaip kitose formulėse; vartoja, kaip paprastą sangrąžinio veiksmažodžio lytį *mi* (= man, mane), — *sumimušė*, *pamidėki*, kuri dabar tėra išlikusi sutartinių dainų kalboje ir kai kuriuose kituose iš seno nusistovėjusiuose posakiuose (plg. E. Hermann, Lit. Studien, 15 tt. p.).

Šitą priesaikos tekstą turėjo surašyti arba to meto teismo raštininkas Žigmantas Šiukšta arba kuris jo padėjėjų. Visas protokolas yra rašytas ir pasirašytas raštininko padėjėjo Aleksandro Gradkauskio (Grodkowski), kaip patikrinusio raštą, nors kiti teismo raštai toje knygoje, jo ranka rašyti, nėra jo pasirašyti. Jei žodžiai *wienatimam* ir *sumimusia* būtų laikomi klaidingai parašyti vietoje *wienatiniam* ir *sumimusza* arba *sumimuszia*, tai priesaikos teksto autorium reikėtų laikyti Ž. Šiukštą, o jei tie žodžiai yra tinkamai parašyti, tai greičiausiai teksto autorius yra jo padėjėjas A. Gradkauskis, surašęs knygose saikinimo protokolą su priesaikos tekstu; būdamas šituo savo darbu labai patenkintas, jis, gal būt, ir panoro po juo pasirašyti. Dar 1642 metų pradžioje jis dažnai stodavo advokatu teisme, taigi turėjo būti apsipratęs su teismo darbu ir teismo raštų formulėmis.

Priesaikų tekstai teismų knygose gana retai tebuvo įrašomi, dažniausiai tepasitenkinta nurodymu, kad buvo prisiekta iš teismo duotos formulės (rota), todėl taip maža tėra surasta lietuviškų priesaikų tekstų.

Priesaikų tekstai

1.

Iš 1624 m. sausio mėn. 11 d. Upytės žemės teismo sprendimo. — UpŽ 12 l. 37a.

Asz Morkus Mikołaiunas, asz Węckus Iononis, a(s)z Morkus Zalapurwis, asz Stasius Iurgionis, asz Staniulis Orenas, asz Waitiekus Mikołaiunas, asz Masis Iorgionis, asz Petrulis Iurgionis, asz Martinas Moteiunas, asz Matulis Grigonis, asz Iusius Iogonis[1], asz Walius Iogonis[1] prysiekiami Ponuy Diewuy Wisagalinciamui, Traicey Swiętai wienamui an ta: kada ponas Sicinskas uzusuntęs uredniką ir tarnus su paddonaisias sawa ant musu włosnu piewu Sązyliu mumis pacius izwaikia, piewas musu gwołtu nupiowe, dalgias, sermegas, ratus, arklus, pawałkus ir dawg kitu rieciu[2], kaipo musu zielaboia ira apraszyta, paiema ir pagreba. Ant ta kaipo sprawiedliway prysiekiame, teip mumis Pone Diewe padeki, a iay niesprawiedliway prysiekiam, Ponie Diewe mumis uzmuski.

2.

Iš 1634 m. gegužės mėn. 9 d. Ukmergės pilies teismo sprendimo. — UkP 17 l. 533a.

Asz Tomkus Iononis, ir asz Iagneszka Ionene, ir asz Iakubas Iononis, ir asz Tamulis Iononis, ir asz Paliulis Iononis, ir asz Iurgis Akmenionas, yr asz Samuelis Szymaitis prisiekieme Ponuy Diewuy Traycey Swientey wienamu anta to, iaog mes nekada nebuwom padonays ios milistas ponios Oziembłowskienes ir dawnesteis neusedeiame ir wieczystey prowey nepriguli, ale esme padonays jos milistos ponios Petkunenes yr anay amzinays czesays prigulim. Anta to prisiekieme po teysey, teyp mumus Pone Dewe padeki, o iey ne po teysey, Dewe mus uzmusk ant dusios ir ant kuna.

---

[1] *Sprendime rusiškai pavadintas* Янонис.

[2] *Parašyta neaiškiai, gal būt ir* rzeciu.

3.

Iš 1642 m. spalių mėn. 3 d. įrašo Upytės žemės teismo knygose. — UpŽ 19 l. 221.

Asz Palanya Adamaycia, rykunya pono Iono Purtikos, prysiekiu Ponuy Dewuy Troycey wienatimam an to, kadu manie padoniey pono Lipsko yr małzonkos ia Mateius Jurgionis, Baniulis ir Balcius be iokios kaltibes mane pres wartus pona mano dwaro Niewiezniku an wiesza kiala ir ant grunta pona mana sumimusia piantimis kirwio yr wezdays, — an to Ponuy Dewuy prysiekiu. Iay po tesiay siekiu, Ponie Diewie pamideki, a iay nietesiey siekiu, Ponie Dewe mani vszmuski.

4.

Iš 1653 m. sausio mėn. 10 d. įrašo Upytės žemės teismo knygose. — UpŽ 12 l. 338a.

Asz Jozefas Kasperaytis puodzius[1], padonas jo milistos ponios Micholienes Gambrenes, prysiekiu Ponu Dewu Treycey Swęntey wienam an to, kaypo urednikas pona Zawacka Mackiewicius yz włosna lepima yr suntima paties pona Zawacka miestali Puszołota un turgaws plęcia sumusia, a potamъ ing pati poną Zawacką tamey mestiali Puszołota esenti su arkliu yr su rateys nuwede, an to kaypo ponas Zawackas patsey prieg saw wirwe suryst liepies yr su tuo grabezium yng maetnasti sawa Pałeweni yng węzenę parsunta yr tynay kaładey wezeney łaykia; an to kaypo arkli su ratays yr su puodeys an turgus Puszołotia pagrebe patsay, ant sawa pazitka apwertia, y an to kaypo tas grabezius teyp daugal, kaypo ziełaboy pazawnoy parasita, kasztowoia. An to wisa kayp sprawedliwey prysekiu, teyp man Pone Dewe padek, a[2] iay niesprawedliwey, Pone Dewe uzmusk.

5.

Iš 1669 m. kovo mėn. 20 d. Ukmergės kaptūro teismo sprendimo. — UkŽ 8 l. 333.

a) Asz Iozephas Kazławskas, asz Kasperas Medziunas, asz Stanisławas Zurowskas, asz Pawiłas Ławrynanis, asz Andreius

---

1 *Rusiškame protokolo tekste jis pavadintas* Юзеѳ Крар'цар.

2 *Perdirbta iš* y.

Kiszkelis, asz Petras Grygalunas, asz Matulis Tałeykis, asz Mikulis Ławelis prysiekiam Panuy Diewuy Wisagalunciam, Treycey Szwintay wienamuy ant to, iok isz palepima ir pasiuntima ia milistas pana Kasakawska panas Pawsza ir paney Drewickay ant dabrawalna kiela wałakose musu, wadinamose Traliskis, ingi miszku wazioiuncio mus bez dawima prycinias sumusze. Keyp vnt ta sprawedliway prysiekiam, teyp mumus Pane Diewe padek, a iey niesprawiedliway, Panie Diewie mus vzmuszk.

b) Asz Iurgis Ozenis, asz Tamaszius Azenis, asz Mikulis Ławelis prysiekiam Panu Diewu Wisagalinciamuy Treycey Swintay an ta, iok isz palepima ir pasiuntima ia milistas pana Kasakawska paney Drewickay ir panas Pawsza an ta dabrawalna kiela wałakosa musu, wadinamose Traliskis, ing miszka wazioiuncios be dawima pricinas arklu treiata — wiena mana Iurgia beru, usz kuri pirgdamas dawiow kapu asztonaliku, antra mana Mikołaiows arkli szirma, vsz kuri pirgdamas dawiow kapu dwidesimt, treciu mana Tamaszaws kumeły, usz kuria pirgdamas dawiow kapu dwilika, — gwałtowney pagrebe. Keyp an ta sprawiedliway prysiekiam, teyp mumus Panie Diewe padek, a iey niesprawiedliway, Panie Diewe mus uzmusk.

6.

Iš 1675 m. lapkričio mėn. 29 d. Ukmergės kaptūro teismo sprendimo. — UkŽ 17 l. 408a.

Asz Motieius Brazionis prisiekiu Ponu Diewuy Wisagalinciam, Treycey Szwentey wienamuy anta to, keyp teysibey io milista ponas Ionas Paczabutas, łowczus Wilkamirgies, atioias su didzia drawgia zmoniu cialedzia sawa po sodzium, wadinamuiu Rapiszkiu, emis mani nog arkła aranti, muszdamas, mardawodamas uz vpes Marnakies uzweda ir ti nuwedis pacey io milista ponas[1] ławczus wezdeys namiłaszirdingay ba iokios priczinios sumusia, sumardawoia ir dabar togi cziesu pagraskaz ir pachwołka padare. Anta to keyp teysibey prisiekiu, teyp man Pona Diewa padek, o iay nateysey, Pana Diewa mani vzumuszk.

K. Jablonskis.

---

[1] pomas.

Ein lettischer Eid vom Jahre 1693

Der vorliegende altlettische Eid findet sich in einem Gerichtsprotokoll aus Gramsden in Kurland[1] und liegt im Preussischen Staatsarchiv zu Königsberg[2]. Das Protokoll trägt die Überschrift *Actum zu Gramsen den 3. Marty. Ao. 1693 Kläger Herrn Butlers Baur Laur contra Beklagten Schmitzten Michel und Jahn Karol.*

Es folgen die Aussagen des Klägers und der Beklagten, beide in deutscher Sprache wiedergegeben. Die beiden Beklagten, denen ein Einbruchsdiebstahl in eine Klete zur Last gelegt wird, behaupten unschuldig zu sein und erbieten sich, das durch einen Eid zu bekräftigen. Dieser vom Gericht offenbar formulierte Eid, und zwar in lettischer Sprache ist dem Protokoll beigefügt. Er umfasst 15 Zeilen und ist von drei verschiedenen Händen geschrieben, die sich sowohl vom vorhergehenden deutschen Text als auch von einander unterscheiden. Die ersten acht Zeilen, — mit lateinischen Buchstaben geschrieben, — umfassen einen vollständigen Entwurf des Eides, von dem die beiden letzten Zeilen durchgestrichen sind. Die nächsten beiden Zeilen, von einer zweiten Hand auch lateinisch geschrieben, enthalten eine Ergänzung zur religiösen Beteuerungsformel des Eides und sind ebenfalls durchgestrichen. Die letzten fünf Zeilen, von einer dritten Hand mit gotischen Buchstaben geschrieben, bieten eine weitere Ergänzung zum Eide; auch hier finden sich Streichungen, die schwer zu entziffern sind. Die drei Teile des Eides unterscheiden sich

---

1 Jetzt *Gramzda* in Lettland, nördlich von dem litauischen Flecken Skuōdas, unweit der lettisch-litauischen Sprachgrenze.

2 Pr. Staatsarchiv Et. Min. 24 j. Herr Dr. Seeberg-Elverfeldt fand den Eid beim Einordnen von Akten und überließ ihn mir liebenswürdiger Weiſe zur Veröffentlichung.

sowohl im Hinblick auf die Sprache als auch auf die Handschrift von einander.

Da es ältere lettische Texte weltlichen Inhalts nur wenig gibt, drucke ich den Eid im folgenden buchstabengetreu ab, zusammen mit einer deutschen Übersetzung und einer schriftlettischen Paraphrase.

Eſ mickell smieckſte Eſ Jahne Karroll swehreÿu deewam auxteÿam vnde wÿnÿah swehtaÿ Trÿadÿbaÿ vſ to kah eſ too sazÿboh koo Lauwre Butlera Kruhteſ[1] kunga wirſ vſ mannÿ zenneſ vnde gauſ nee eſmu padz saỹÿs nedz arridzian sinnuh kaſ wÿniuh ÿr sazzÿs nehdz winÿa kletteÿ eſmu bÿes nedz atslegu eſmu atlauſis (vſ to kah eſ pateeſam swehreÿu ta dews laÿ pallidz man pee wiſas mannas dziwooſannas)

(tÿk theſcham laÿ man dews palitz und winÿa schwetays Evangeliums amen)

nedz tohſ ſacktoſ draneſ eckſchan Griguſ Waſke ⟨...⟩ ſtagheneſ[2] ſchlaptiſ eſmo ⟨manno, vndt... addewiſ eſmo⟩ ja es tho neparreyſe Schwero tad laydt man Dews ſtrappo Schie laytzige vndt tur muſige muſam amen.

Ich, Michael Smieckste, ich Jahn Karrol schwöre Gott dem Hohen und seiner Heiligen Dreieinigkeit darauf, dass ich den Diebstahl, den mir Laure, der Mann Butlers, des Herrn zu Kruhten, zur Last legt und verläumdet, nicht selbst begangen habe, noch weiss, wer ihn begangen hat, noch in seiner Klete gewesen bin, noch das Schloss aufgebrochen habe. (Daraufhin, dass ich richtig schwöre, mag mir Gott helfen bei all meinem Tun und Handeln)

(so wahr mir Gott helfe und sein heiliges Evangelium. Amen.)

noch die gestohlenen Kleider in der Scheune des Grigus Waske verborgen habe (meiner, und... abgegeben habe); wenn ich dies

---

1 Nordwestlich von Gramsden: *Krûte.*

2 *Stãĝene* — s. Mühlebach-Endzelīn: Lettisch-deutsches Wörterbuch S. \050.

falsch schwöre, dann soll Gott mich strafen, hier zeitlich und dort in alle Ewigkeit. Amen.

Es, Miķelis Smiekste, es, Jānis Karols zvērēju Dievam augstajam un viņa svētai Trijadibai uz to, ka es to zādzību, ko Laure Butlera Krūtes kunga vīrs uz mani dzen un gauž, neesmu pats zadzis, nedz aridzan zinu, kas viņu ir zadzis nedz viņa klētē esmu bijis nedz atslēgu esmu atlauzis. (Uz to, ka es patiešam zvērēju, ta Dievs lai palīdz man pie visas manas dzīvošanas)

(tik tiešām lai man Dievs palīdz un viņa svētais Evangeliums. Amen)

nedz tos zagtos drānus iekšan Grigus Vaske (...) stāģenē slēpis esmu (mana un atdevis esmu) ja es to nepareizi zvērēju, tad lai man Dievs soda šeit laicīgi un tur mūžīgi mūžam. Amen.

Auch für den Nichtphilologen treten in dem abgedruckten Eid drei Eigentümlichkeiten deutlich hervor: Einmal ist der Text des ersten Entwurfs in einem besseren Lettisch verfasst, als die beiden anderen; dann lässt die grosse Zahl der Germanismen es als wahrscheinlich erscheinen, dass die Verfasser des Eides Deutsche waren; und schliesslich deuten die merkwürdigen Dehnungen der Endungen[1] (*wÿnÿah, sazyboh, wynyuh*) wie auch die Form *schwetays* auf litauischen Einfluss hin. Dieser Umstand ist wohl dadurch zu erklären, dass Gramsden nahe an der lettisch-litauischen Sprachgrenze liegt.

Riga *Karl von Stritzky.*

---

[1] Vgl. auch Endzelin: Lettische Grammatik I S. 54.

SMULKMENOS

XXIII.

Pietų vakarų augštaičiai vartoja *liminÿs* „sukamoji girnų lazda“ Krokial., Kalv., Seirijai, Liškeva, Seinai, Leip. ir kt. Tai veikiausiai yra metatezės būdu perdirbta iš *milinys* „t. p.“ lygiai taip pat, kaip *lātrankis* iš *ratlankis* ir kt.

Pr. Skardžius.

Vyskupo Antano Baranausko laiškai Hugo Weberiui.

(1875—1898)

(Tęsinys)

Nr. 23. [285 psl.]

Kaunė $\frac{13.}{25.}$ Wasẽrio 1882. m.

Mylimiáusys Brangiáusys

Prẽtėlau mãno!

Użwãkar wãkaro apturẽjęs Támstos grômatą su kłausĩmais apẽ pażymẽjimą nekuriũ żôdżu smagũmo ir jiłgũmo, nëkẽk nepsidumójęs tůj szókęs atrasziaũ. Dabar̃ gi griaudżůs tokiõ pasiskũbymo. Támstai reĩkia netẽk mãno grômatos, kẽk isztĩkrinimo żiniũ abejótinomis bũwusiu. Taĩ geriaũs atraszýti neteĩp wéikiai, bet tikraĩ, ne kaĩp — wéikiai, bet netikraĩ. Ką sumaniaũ anąĩ grômatą iszsiuñtęs, dabar̃ tůj prĩduriu.

1. Dógodżai mãno apẽ żymẽjimą smagũmo ant żôdżu: kùr, kitùr, àr, ìr, geràm, miszkàn i. k. mãń paczam nebemẽgia. Wéngiu, kad Támsta jůs prisijêmęs, mums tikrûju żiniũ bejẽszkant, nebûtumai parikdýtas. Nemẽgia mãn nei swetimẽji, nei sawẽji dógodżai; nenóriu ju sũwisu dasiléisti, [286 psl.] kẽk tiktaĩ gãlima bė jũ apseĩti*). Tikrà żinià, mãno tenaĩ raszýta, jog ýsztarmė àr̃, nů ãr̃ wargù ausimì atskírti, ir jog Támstos kłausĩmai ne sándorai ýstarmės bẽt żodżúgiui prigũli. Taigì dabar̃ pérkratydamas taisýkles **ź-u.** radaũ raktẽlį, kurs mãń paródė, jog negẽras, netĩkras butũ żymẽjimas: kùr, kitùr, àr, ìr, miszkàn, geràm i. k., bet reĩkia żymẽti: kur̃, kitur̃, dabar̃, ar̃, ir̃, miszkañ, gerañ i. k.

Pirmiaũs apẽ sziũdu paskutiniù żodżù **miszkañ** ir **gerañ** (= miszkanà. geramè), kuriũ lëmũ miszkā- gērā- łankstýgalai: -nă, -mĕ. Żĩnoma jau, kad a priguĺẽdama baĩsiams I. 1. łankstýgalyje ẽsti trumpà, widuryjè żôdżu widutĩnė. Iszto iszpũła, kad jeigù sma-

---

*) apseiti autoriaus pataisytas iš „apsieiti" išbrėžus i.

gũmas ant -a-, netikrajamè łankstýgalyje ẽsanczos, kristũ, tai jos widutĩnį jiłgũmą eiksztên iszkełtũ ir sánkrową twirtagãlę; butũ: **miszkãñ, gerãm̃** (R 4. s.y. miszkõñ, gerõm̃) teip lýgiai kaip dł. dgsk. **miszkãms** (R 4. **miszkõm**) isz **miszkãmũs** (R 4. **miszkõmus**), dł. wsk. **gerãm** (R 4. **gerõm̃**) isz **gerãmui** (R 4. **gerõmui**). Isz tõ wêl rẽgima, jog dł. łankstýgalai **-mui, -mus** (neturẽjo)*) bũwo be sm̃agũmo; nės kad butu bũwę: **miszkamùs, geramuì**, tai arbã butũ łankstýgalai [287 psl.] dł. wsk. -uì nenutriáuszėję, arbã dł. dgsk. -ùs**) nutrúkdamas ant uì smagũmą palĩkęs ir lẽmengalui -ă- in -ā- -ã- iszsikėtóti nedãwę: butũ bũwę **geramuì, miszkam̃**(ũs); — arbã jeigù butũ -uì nutrúkęs (nors tarmėjė R 4. widutĩniu łankstýgalu nutrúkusiu netsitĩko rãsti), taĩ butũ pasilĩkę **geram̃**(ui), negi gerõm(ui).

2. Potãm, apẽ żodżùs: kuȓ, kituȓ, dabaȓ, aȓ, iȓ i. k. isz tõs paczõs prẽżastės, ir żĩnant, jog ir sẽkszaknys (Beziehungswurzeln) widuriñ arbã pradżôn żôdżo ineĩdamos widutĩnėmis tam̃pa, kaip wà: nè, bè, tè, sù, sì i. k. nẽdawė, nebẽdawė, tẽjėmė, sũneszė, susĩbarė, ir jíłgosios, kaip balsės teip ir tartys tikrajamè łankstýgalyje búdamos wisadõs widutĩnėmis pasilêka***) ir smagũmą twirtagãlės sánkrowos tũri (gaidỹs, katẽ, waikaì, daugiaùs, grażiaì, teìp i. k.): isz to wĩso iszpũła, kad jeigù anũ żôdżu **kur, kitur,** i. k. yrà koksaì balsys trum̃pas nutriáuszėjęs, jeigù jẽ yrà kŭ-ȓ, kitŭ-ȓ, ă-ȓ, ĭ-ȓ i. k., taĩ tasaĩ nutriáuszėjęs bũwo smagùs, ir jam nudĩłus, smagũmas atsitráukė ant skýstojo, nedũdamas prẽszakiniam grẽczum ẽsanczam baĩsiui widutiniù jiłgumù iszsikėtóti [288 psl.] kŭȓ, kitŭȓ, ăȓ, i. k. Jeigù butũ dasigôdomasys łankstýgalys nesmagùs bũwęs, taĩ (butũ)****) smagią̃ bũwusi tartìs prẽszpaskutĩnė, iȓ budamà widuryjè żôdżo smagì, butũ sãwo widutĩnį jiłgũmą eiksztên iszkẽlusi smagũmą ir sánkrową twirtagãlę pasiłaĩkiusi, ir łankstýgalui nesmagiãm nudĩłus: butũ bũwę ir dabaȓ sãkoma: kũȓ, kitũȓ, dabãȓ (R 4. dabõȓ). Bet teĩp nêkas neĩsztaria. Jeigù gi łankstýgalo nudĩłusio po sziũs żodżùs nėrà, tai pãtys jẽ tikrôjoje pabaigojè stowẽdami tebėrà kaip reĩkia, t. y. ir widutĩniais ir twirtagãlais: kuȓ, krituȓ, aȓ, iȓ, dabaȓ i. k. bet pagal szĩto dógodżo sulĩg **ź-u.** iszpułs

*) Įskliaustasis žodis pieštuku išbrėžtas.

**) Autoriaus pataisyta iš: -mùs.

***) Po šio žodžio aut. išbrėžta: isz to wĩso iszpũła.

****) Įskliaustasis žodis B. išbrėžtas.

raszýti: **kuȓ, kituȓ, aȓ, iȓ, dabaȓ,** dėltõ, kad III. ir II. (1.2.3.)*) 4.5. po łankstýgalus sulĩg **ź-u.** ẽsti wĩs jilgì.

Tai ir praszaũ raszýti **s. y.** R 4. **kuȓ, kituȓ, dabaȓ, aȓ, iȓ, miszkań, geraṁ** i. k.

Nűszirdźai Támstą swéikindamas ir mylẽdamas

Wërniáusias Tamstos prẽtėlus

A. Baranowski —

Nr. 24. [289 psl.]

Mylimiáusys ir Brangiáusys

Príetėlau mano!

Kẽturias nů Támstos grômatas apturẽjau: ãtwirą (27. 2); 26. 3; 30.3; ir 1.4; — ir wos tepriszókau, sugrêbęs pałaidẽsnę wałandêlę, atãraszo dũtu. Músu susirãszymui yrà toks kebłũmas, kad nekaȓtą mãń spẽjant, Támsta nespẽji; arbã Támstai spẽjant, asz nespẽju. Teip ir dabaȓ atsitĩko. Támsta pãbaigei sãwo dárbus ir galì saw benkẽk kwãpo atgáuti; mãń gi dabaȓ uźẽjo pats sujudĩmas. Prẽsz dwi nedẽli wedźaũ par asztũnias dënàs weĩkałus dwãsiszkus sawũ mókytiniu, ketĩnusiu prijeṁti szwentĩmą subdijakono, põ tãm wedźaũ weĩkałus dwãsiszkus par trìs dënàs wisũ sãwo mókytiniu prẽsz welykĩnę spãwėdnį. Dabaȓ gi, źėdnà dënà, reĩkia beń po 7—8. adynàs źmoniũ welykĩnės spãwėdnës kłausýti ir jilgẽsnės nôbaźenstwos łaikýti. Teip susikráuna dárbo ir nűwargio, mãźa łaĩko ir pójilsiui belêka. Atãraszo gi skołà wĩs rûpi. [290 psl.] Támstos rasztũ, aukszczaũs paminẽtu, łáukiau patrószkęs; nesułáukdamas gi, nëjókiu błogũ mĩslu nedasiléidźau: jůtẽs mĩslyjau, Támsta atraszýti nespẽjąs. Àg màt ir įspẽta. Dabaȓ dêkawoju Támstai nűszirdźai aźù wisàs kẽturias, teip geràs grômatas, aźù gẽrą źôdį ir gẽrą szírdį.

Támstos takì spáudinama sziumẽtėje programoje mãno daiktaĩ, nebè pãsakos Pẽdro. Jeigù tiktaĩ bè jókios sweikãtai paźéidos iszsigalẽsi, taì kõg jau! Nõrs mãń dabaȓ nebêȓ tokiõ reĩkało dűti źmonêms paźìnti sawà raszýba, koks bũwo 1874. mẽtûse: wĩs gi mãń łabaì mẽła, kàd Tamsta teĩp wéikiai ir umaĩ szókai szĩto dárbo iszpíldytu.

Pérźiurėjęs sąraszą źymiũ, kokiũ Böhlau'o spaustuwẽ netũri, buwaũ nemaźaĩ nulûdęs 1. deltõ, kad eilojè B.) paźymẽta ą 3.

*) Įskliaustieji skaitmens aut. išbrėžti.

ę̆ 3. Mãń gi rẽgis kad mażaì reiktũ dẽti ą̆ 2. ę̆ 2. 2. ir dar łabiaũs deltõ, kad eilojè D.) pażymẽta: ą̂ 3. ę̂ 3. į̂ 3. ų̂ 3. ê 2. ê 2. ů 2. Mãń gi rẽgis kad reiktũ dẽti szĩteip: ą̂ 1. ę̂ 1. į̂ 1. ų̂ 1. ê 1· ê 1. ů 1. ô 1. ŷ 1. ir û 1. ū 1.

Támstos pramanýta żymẽlė ˆ (= ˜̂) łabaì yrà gerà, daũg reiszkũmo pridṹda atskirdamà raĩdźai jiłgṹsius twirtagalùs smagiùs balsiùs nů tokiũ paczũ widutĩniu. Asz szĩtos żymẽlės [291 psl.] įsitwẽręs, nebepamesiù jõs. Nẽjókiu sãwo rasztũ smagũmais pażymẽtais nebedṹsiu spaustuwên szĩtu żymẽlu netũrinczon. Mãń neramu bũwo łabiáusia deltõ, kad Támstos toksaì dárbas, war̃gas nuweìs parnêk: mókyti wýrai nesupràs, nei nepripażiǹs mãno teõrijos (jiłgũmo, sankrowos, smagũmo nei sulĩg ż-u. nei s.y.). Szleĩkeras nesuprãto teõrijos Kurszáiczo (´˜`) ir panẽkino deltõ, kad neregẽjo jos pridẽrinta in wisùs żodźùs. Dabar̃ gi wisì mókyti, iszwýdę Kurszáiczo Źodýną ir kałbómokslį su wisaìs żôdźais anomìs żymẽlėmis pażymẽtais, wĩsą teõriją Kurszáiczo suprañta ir pripaźįsta. Kẽk isz tõ móksło ir żiniõs pribũwo — wĩsas nũpełnas użtàt prigũli Kurszáiczui ir spáustuwei Waisenhaus'o Halles miestè. Tai ir mãno teõrijai, ir Támstos prôciai reĩkia tokios spaustuwẽs, kur butu jilgẽji smagẽji baĩsiai twirtagãlės sánkrowos pażymẽtì wisì żymelę ˆ (= ˜̂). Ne wisêms mókytëms Dêwas dãwė tokią̃ gáłwą kaìp Támstai. Ir Támsta patsaì raszęs esì, neiszkar̃to mãno teõriją galẽjęs suprą̃sti. Taì kitêms mókytëms bùs dar̃ sunkiaũs nekaìp Támstai. Negalẽs jẽ daeĩti nei trejópo jiłgũmo, nei atskírti sánkrowos nũ̃ smagũmo, neì s.y. nů ż-u. Negalẽdami gi suprãsti, sunẽkins. Wisũ tu żymiũ neì mãń, neì kitêms lëtũwinįkams nereĩkia. Mes [292 psl.]*) ir be tu żymiũ żĩnome, kaìp kõks żôdys isztarýti. Żýmės tos mókytëms wýrams nelëtũwinįkams.

*) [293, 294, 295, 296] psl. yra Weberio ranka surašyti klausimai Baranauskui ([296] numeruotas, bet visiškai tuščias). Priklauso jie, kaip matyt iš 295 [307] psl. galo, laiškui Nr. 25. Čia jis klausia B. vieną kitą žodį, kaip tarmiškai (R 4) „A. Š." rašyti. Toliau išrašo pradžią „A. Š." sulig Bar. naująja rašyba, sulig žodžiūgiu, sudėjęs ilgumo ir kirčių ženklus pagal B-ko Nr 21 laiške [260-63 psl.] nusiųstą tabelę. B. daugelyje vietų sutinka ir šiose vietose ten pat [294] padėjęs (1) (2) etc., apačioje paaiškina: Prie 17. „A. Š." eilutės žodžio „tartum̃" 3) (Plg. „A. S." iš „Ostl. Texte"), aiškina: „(3) társiu, tárdawau, tárk, tárti Geĩstaikys gi: tar̃czà, **tar̃tumai**, tar̃tṹ. Mãń gì rẽgis kàd prẽźodė tar̃tùm̃ artimẽsnė yrà geĩstaikiui, nekaĩp anêms taĩkams". Prie 19 eil. ž. „mêsto", pri-

Apturějau prë grômatai 30. 3. toblŷczą, ir iszwýdus tenaĩ jog būs spáudinta: ê, ȩ̂, ŷ, ų̂, ô, ů̧ ir kétosios suminksztěję iû, iô, iů̧, szirdělė mãno trũputį atsigãwo. Wĩs gi mãń gaĩli nósbalsiu jiłgûju, smagiûju, twirtagãlu, kad nebũs: į̂, ų̂, ą̂, ę̂, ių̂, ią̂, bet būs: į̃, ų̃ i. k. Gaĩli gi, wẽna deltõ, kad żymẽ ~ nebũs réiszki, jíłgus ir widutiniùs balsiùs żymědama; kĩta, kad mókyti neżinõs ar **skł. wsk.** įwardźu: kokį̃, kokią̃, kurį̃, kurią̃, i. k. widutĩniai ar jilgì?

Taigì kàd teĩp nebrángiai naũjos lĩteros reĩkia mokěti (4. ar 5 márkos); jeigu Böhlawas nenorětu pinįgu iszdũti, àsz galêcz prisiděti sawaĩs pinįgais (jeigù to reikałaùs Böhlau'as) ben 20—60. márku: ir teìp nulětas lĩteras į̂, ų̂, i. k. jãm ir pãskum palikczà, kad tiktaì Támstos ir mãno procià butũ prĩderanczai iszspáudinta ir geraì kitũ mókytu wýru suprastà.

Rytojė iszwaźiũju aǹt kẽlato dënũ isz Kaũno. Pagrį̂źęs Támstai wêl raszysiu, apẽ kitùs Támstos grômatu dalýkus.

Daȓ nóriu sýkį pasakýti, kàd ką̃ czà parasziaũ, ir kã pãskum raszýsiu, wĩsa tai atadũdu Támstai ant wãlos. Pasakaũ tiktaì, kaìp mãń rẽgis, negeidźù, neuźsipũłu, kad teìp darŷtumai. Darýk, kaìp Támstai geriaũs regêsis. Nesirësma. Asz nenóriu Támstos wárginti, neì pernelŷk Támstai dakũtryti, neì markãtnyti. Búki gi sweikũtys ir linksmũtys.

Wiẽȓnas Támstos mylětojus,

25. III. (6. IV.) 1882. A. Baranowski.

Nr. 25. [297 psl.]

Mylimiáusias ir Brangiáusias

Priétëlau mãno!

Ir wêl Tamstai galějo nusibósti atãraszo nů manę̂s bełáukiant. Par Szwentės sweczůsė buwaũ szesziàs dënàs, Kaunaǹ pa-

---

deda: „(1) Begnė geriaũs butũ rãszant **miẽsto** ë wisuȓ dẽdant ie, kur tiktaĩ Źemaĩczai isztãro **ie** t. y. po wisùs źodźùs pasãwintus isz swetimûju kałbũ: swíetas, griẽkas, miẽstas i. k. Sawů́sius gi (lëtũwiszkos szaknė̂s ir úgio) źodźùs raszyti ë: swė́stas, dënà, wëtà i. k. „A. Š." dažnai vartojamąjį žodį „kuȓ" — aiškina: „(2) Isztãroma **kur** neréiszkiai, wĩsgi rẽgis kad **u** yrà reiszkẽsnė nė kaĩp **r**; tiktaĩ nežinaũ aȓ: **kúr** aȓ **kũȓ**. Neźĩnant **ž-u.**, ar po -r nudĩło kõks bã̃lsys ar nė, mãń rẽgis kàd iszpů́ła raszyti **kúr**". Psl. [295] vėl surašyti keli klausimai iš tabelės (tarm. rašymo „A. Š.") ir šiaip žodžiai iš „A. Š.", kurių **W.** nemoka kaip rašyti.

grįźęs radaũ sweczũ in manę̃ atważiũta, sù jaĩs sugaiszaũ wêì wĩsą nedẽlą. Sweikatà pradẽjo krŷpti... Szę̃ dúrst'! tę̃ dúrst'! — iȓ dënà praeĩna.

Tamstos ir atãwirąją (8. 4.) iȓ paskutĩnę (13. 4.) grômatas apturẽjau. Łabaĩ łabaĩ ùź jàs dêkui! Netiktaĩ mãno troszkĩmą iszpíldei, reikałáudamas nũ Böhlawo nulýdymo lĩteru; bẽt ir mãno keszẽnę czêdydamas, patsaĩ sãw kłãpatą prisĩjėmei.

Raszeĩ Tamsta (30. 3.), dabaȓ mãno toblŷczu nespẽsiąs iszspáudinti. Nespáudink. Parasziaũ jàs del Tamstos [298 psl.] patogũmo. Iszspáudinsi sãw pãskum jeigù reĩks, jeigù pats norẽsi.

Raszýboje tarmẽs R 4. pasiłaikýk lĩteras ē ê (= ė ê), kàd teĩp Tamstai geriaũs rẽgis.

Atskyrĩmas këtûju nũ minksztûju staczomìs lĩteromis walýwas. Iszpułtũ arbã wisà tartìs minksztója këtaĩ isztãroma staczomìs raszýti (**pakółnēs, kałmẽlys, pakółnȳ**, i. k.); arbã rãszant wénąą bãlsį këtaĩ isztãromą jį stãczą (**pakołnes, kálmelis, pakółny**), reĩkia geraĩ iszpasakýti taisyklẽ, jõg siaũdżai këtì ne tiktaĩ prẽsz këtũsius, bet ir prẽsz staczũsius balsiùs isz terpù minksztûju. — Stãczosios lĩteros terpù pakreiptûju jaũ bũwo spáudinta knįgẽlėje: „Universitas Linguarum Litvaniae In Principali Ducatus Ejusdem Dialecto Grammaticis Legibus Circumscripta et in obsequium Zelosorum Neo-Palaemonum Ordinata. Permissu Superiorum, Anno a Descriptione Universi Orbis 1737. Vilnae Typis Collegii Academici Soc. JESU", tiktaĩ ne këtýbę lĩteru żeñklino, bet smagũmą tartës jiłgôsios twirtaprãdės sánkrowos: **wi**e**nas**, **si**e**na**, **k**a**rtis**, **br**o**lis**, **s**u**ris**. [299 psl.] Sziomìs dënomìs tą̃ knįgẽlę pírmůkart pamaczaũ iȓ gãwęs aǹt kẽleto dënũ ketĩnù pérsiraszyti wĩsą*): mażũtė: 27. łãpai neżymẽti skaĩczais, didũmo tokiõ, kaìp czà pridėtà kortẽlė**), ant kuriõs wĩsą pírmąjį łãpą iszrasziaũ, pażymẽdamas Rýmo skaĩtlais pirmąją (I) ir añtrąją (II) szalį. Aǹt tõ wẽno łapẽlo iszraszýta wisà raszýba ir wĩsas móksłas apẽ tarmès, jiłgũmą, sánkrową ir smagũmą bal̃siu ir tarczũ. Skaĩtant mań taĩ uźẽjo ant mĩslës, nihil novi sub sole.... Ne mãno pírmojo, neĩ Kurszáiczo isztírta jiłgũmai, sánkrowos ir smagũmas lëtũwiszkos kał-

*) Tame laiške jis [298a, 298b, 298c] psl. prideda iš tos knygelės išrašęs „Praenotatio" ir [298d] III originalo puslapio antraštę: „Caput 1 mum. De Nomini. § 1. De Numeris, Casibus et Generibus".

**) Kortelė didumo 15,5 cm × 10 cm.

bõs; bet dar músu senẽlams negĩmus, jaũ tũ daiktũ búta mókytëms żinomũ. Knįgẽlę tą „Symonas Stanewicze" iszspáudino Wilniuje 1829. m. sù añtraszu: „Trumpas Pamokimas kałbos lituvyszkos arba Žemaytyszkos etc." „Grammatica brevis linguae litvanicae seu Samogiticae a quodam pio Societatis Jesu sacerdote conscripta etc." — Pridẽta prẽkałba: „Skaytisentyms" „lecturis", ir po łánkczojimus (declin.) ir táikinimus (conjug.) pridẽta dwiskaĩtlai (num; dual.) o teĩp kĩta wĩsa, żôdys żôdin pérraszyta. pag. 57. in 8vo. [300 psl.]

Żymelès widutĩnèms baĩsiams atskírti nũ jiłgûju ir nũ trumpûju, dẽk teĩp, kaĩp Tamstai paczãm geriaus regêsis. Mãno wĩsas rûpesnys, — kàd Tamsta geraĩ suprãstumai mãno taisýkles; rûpesnys gì jaũ Tamstos, — kàd jàs geriaus kitì galẽtu suprãsti. Tamsta, ant supratĩmo nemãża padẽjęs wařgo, galẽsi geriaũs uż manę̃ daeĩti, kuriôms lĩteroms geriaũs bũs dẽti żymẽlès: aȓ widutĩnèms, aȓ trumpômsioms, aȓ jiłgômsioms. Taĩ jaũ àsz czà nêko nebesĩkiszu.

Dapíldymas raszýbos R 4. An. Sził. mażomìs lĩteromis, padẽjus szalyjè grẽczumi raszýbą sulĩg ż-u. nebebutũ jaũ reikalíngas; bẽt kad Tamsta teĩp nóri, darýk teĩp.

Jiłgũmo sulĩg ż-u. aǹt prażadũ (pakáłnès, nuplĩkę, prapũlę i. k.) tikraĩ nebereĩks żymẽti, apsãkius, kaĩp Tamsta ketinì apë wisùs prażadus isz wĩso, kokẽ jẽ ẽsti budamì ir smãgus ir nesmãgus, su żôdżais ir wardaĩs.

Toblyczàs pérżiurėjau, ir mataũ, jõg pridẽjus jiłgũsius nósbalsius ą, ę, į i. k. bũs jaũ sũwisu gẽros.

Skaitýdamas Tamstos grômatą [301 psl.] (1. 4.) nusĩdżaugiau dasiżinójęs kad Tamstos ẽsama sweiko ir jaũ sù darbaĩs naũjojo sãwo padėjĩmo apsĩprasta. Tegũl gi Tamstą Dëwũlys sweikũtį ir linksmutį łaĩko, ant wĩso ko padeda ir łáimina!

Apẽ spáudinimą mãno kałbómokslo dar bus kałbôs. Jeigù Böhlawas apsijeñs jĩ spáudinti, pradẽję sù jûmì derẽtės, ir dermès wẽnas kitãm pasisakýsime. Anẽ mẽtai, raszýdamas Tamstai, norẽjau tiktaĩ pasakýti, kàd mãǹ reĩks ben kẽlato szimtũ knįgu, neréikszdamas nũsakiaĩ, aȓ àsz jũ reikałáusiu dykaĩ ażù sãwo dárbą, ar mãǹ uż jàs priseĩs benkẽk primokẽti. Ir dabaȓ àsz tõ nũsakiaĩ neparódysiu. Bũs teĩp kaĩp suderẽsime. Mãǹ rẽgisi kàd spáudintojas nebutu nurángtas ir dykaĩ mãǹ iszgãdydamas beǹ

kẽtwertą ar peñkiatą szimtũ kałbómokslo, jeigù àsz jãm paczãm dwejatẽk daleisczà iszsispáudinti ir wẽnãm pardawinẽti júsu ir músu szalyjè, apsijem̃damas sawûju anũ knįgu nêkam nepardawinẽti, kaĩp tiktaĩ sawêm̃s mókytiniams, êsantëms ir búsintëms seminarijoje, ir prẽtėlams, kurêm̃s norėczà dowanóti. Teĩp àsz galėczà beǹ par̃ kẽlatą mẽtu kãm dykaĩ, kãm pigiaĩ iszgãdyti; spáudintojui gi priseitũ uź anàs (400.—500.) knįgàs mãźakẽk brangiaũs nè kaĩp uź pôpërių mokẽti. Ir butũ, anõt senûju byłõs, ir wił̃kas sótus, ir oźkà sweikà. — Szẽmet àsz dar neketinù szĩto dárbo pradẽti. Reĩks pérźiurėti isz naũjo, pértaisyti, dapíldyti. Ir nenóriu Tamstai ir Böhlawui aź akiũ lįsti, pakõl nebũs iszpardũtas spáudźamasai Tamstos dárbas, kàd kas kar̃tais pir̃kdamas mãno kałbómokslį nebutũ kaipir̃ suturẽtas nů [302 psl.] pirkĩmo Tamstos prôcios. Nóriu pamatýti, ką̃ gi sakỹs apẽ mãno raszýbą mókyti wyrai pérskaitę Tamstos dárbą. Maźir̃ priseĩs dar̃ nekuriõs wêtos pértaisyti ir dapíldyti. Knįgà, iszgulëjusi Orãciaus metùs, susigulẽs. Taĩ geraĩ kàd Támsta apẽ szĩtą dáiktą Böhlawui dar nêko neminẽjai. Prireĩkus paspẽsime.

Dwĩbalsius wisùs ir wisur̃ jiłgaĩs skaiczaũ iszkar̃to jurans in verba Magistri. Szleikero -aú, -aí, -eí, i. k. Kurszáiczo -aũ, -aĩ, -eĩ, i. k. paródźa kad **ź-úgio** buta -aũ, -aĩ, -eĩ; nõrs túłoje Kaũno waldýbos tarmėjè tiktaĩ -aù, -aì, -eì, i. k. tesãkoma. Pãskum pàts uźgirdaũ **W p.** isztãroma **sukaũ, sukeĩ, waikaĩ**, i. k. — Isz tõ iszpũła, kàd rãszant -aù, -aì, -eì i. k. nebũs raszýba sulĩg **ź-u.**, bet sulĩg tarmę kurią;

Łankstýgalai wêtłankio (localis): -ĕ, -jĕ, -mĕ, -sĕ, wisì lýgiai isztãroma szĩteip: Ź R. Ź T. R 2—6. -ĭ, -jĭ, -mĭ, -sĭ (**ponì, kamì, geramì, gałwo-jì, staunio-jì, katėjì, akyjì, sunujì, pëmenyjì, seseryjì** dažniaũs: **geram̃, gałwoj̀, staunioj̀, katėj̀, akyj̀, sunuj̀, pëmenyj̀** i. k. arbã ir **gałwô, katê, akŷ** i. k.) **daiktûsì (daiktûs)**. L W ir R 1. -ĕ, -jĕ, -mĕ, -sĕ: **ponè, kamè, geramè, gałwojè, daiktûsè** i. k.

Źiûrint tokiôs ýsztarmės, gãlima daléisti, jõg tenaĩ yrà nósbalsys -ę̆, -ję̆, -mę̆, -sę̆. Gãlima tai patwírtinti ir ýsztarmę̆ R 4. ir R 6. stãłas, gãłas, szũłas, mił̃as i. k. [-łas, **wł. stalì, gal̃ì, szul̃ì, mil̃ì** (isztãroma ko nè kaĩp **-łù: stałù** i. k.) ł + i = li, ł + ę = lę = R 4 ir 6. **łi.**

Pażymēti bûdwardźai tũri wł. wýriszkos gymês **wsk.** (wēnaskaitlo) R 4. 5. 6. **gerajamì**, [303 psl.] daźniaũs **gerajam̃**, prareczaĩ **geramjam̃** (isz **geramijami**); R 1. ir L W. **geramjame** ir **geramjam̃**. Ź T. ir Ź R. **geramẽiji, geramýji.** Klêrikas Eidimtas (Támstai źĩnomo Eidimto, brólys) sãkė, apẽ Naũmiestį isztãrą **geramęji**; bẽt jìs patsaĩ yrà ìsz Wewiȓźėnu.

Dowkontas („Prasmą łotinų kałbôs paraszę K. W. Myle Petrapilie 1837. pag. 21.) rãszo: **munamije, tawamije, sawamije**; nõrs jìs kituȓ kur nereĩkia rãszo nósbalsį gł. wsk. **akęis. dukteręis, pęimenęis** (= akës, dukterës, pëmenës).

„**Symonas Staniewicze**" aukszczaũs paminētas rãszo nósbalsį „**maźamęje**".

Dauksza (Postilla pag. 2.) rãszo **tamimpigii**: „Arba kaip szwieseaus **tamimpigii** prânasziep skâitome". Wujek (isz kuriõ Dauksza źôdys źôdin lëtũwiszkai weȓtė) lénkiszkai szĩteip rãszo: „Abo iáko iasniey **u tegoż** Proroka czytamy (Vel sicut clarius **apud eundem** prophetam legimus). **Tamimpigii** yrà **wł.** (localis) su dwëm̃ pridurkais interptais **-pi-** — **-g-** (isz **gì**) tamim-(pi-g-)ji; iszêmus pridurkùs, pasilêka **tamimji**, isz kurio galējo tãpti Źemaĩczu **tamęji**.

maźamęje ar isz **maźamę ja(mę)**, nutrúkus galĩnei -mę; ar isz maźam**ejame** perstatant **jame** in **meja** = **maźamemeja** = **maźamemje** = **maźamęje**?

Ne wēnas Dowkontas, bet ir kiti Źemaĩczai kaȓtais nósbalsį dẽda, kur jõ girdēti nesitikējome. Teĩp sziomìs dënomìs Dowojna Sylwestrowicz sãkė Raseinêczai isztãrą „**męs**" (= mes nom. plur.).

Negalēdamas daeĩti **ź-u-gio**, isz wënõs ýsz- [304 psl.] tarmės, nedręstu prijem̃ti raszýbon wêtłankio nósbalsio -ę, deltõ kad cza dógodys, bẽt nè tikrà źinià. Jaũ esmù Tàmstai rãszęs, kàd àsz dógodźu wéngiu, kàd kaȓtais griudamì ir tikrûju źiniũ neparwerstũ, t. y. kokiãm mókytam wýrui dógodį sunēkinus, regêsis ir tĩkrosios źĩnios ẽsą netĩkros.

Apẽ nósbalsius uźsimĩnus, Dauksza rãszo nósbalsį pabaigojè źôdźu: a) ketíntaikio (supini) **dírbtų**, b) 3. as. geĩstaikio (Optat.) **dirbtų̃**, ir c) gł. dgsk. (gen. plur.) wisũ wardũ: **gerų̃ darbų̃**, **gerų̂jų** i. k. Czà põ szĩtûs trĩs dáiktus źodźúgys tikraĩ tũri nósbalsį. Pripaźĩnus tą têsą, iszpũła gerà źinià, kàd pabaigojè źôdźu tiktaĩ l. 1. **-ŭ -iŭ** teẽsti; nẽsti gì II. 1. -ū -iū; taĩ yrà, kàd kur tiktaĩ pa-

baigojè źôdźu yrà -ū -iū, tenaĩ yrà nè -u -iu, bẽt -ų ių. Põ tarmès R 1—6. -û, arbã -ū isztãroma wisuȓ -ŭ, -ų̂ gì arbã -ų ir isztãroma -ų. Teĩp.

	klúsiu	3. as.	klùs	nů	klûwù,
	búsiu	„	bùs	„	búti,
	púsiu	„	pùs	„	pûwù ir pústu
tiktaĩ:	pûsiù	„	pũs	„	pŭczù, pûsti.
-ų	skų́siu	„	skų̃s	„	skúndźu.
	siųsiù	„	sių̃s.	„	siunczù.

Taigì mãn rẽgis, kàd weikiaũs reĩkia sulĩg **ź-u.** rãszant, raszýti gł. dgsk. — wisų̃ wardų̃, 3. as. geĩstaikio (**dirbtų̃**) ir ketintaikį (**dírbtų**) nósbalsiu, ne kaip **wł.** -ę̃, -ję̃ -mę, -sę̃. Bet jeigù Tamsta isz **ź-u.** daeisì kad **wł.** tũri nósbalsį -ę̃, taĩ ir àsz tadą̃ tą nósbalsį prijemsiù sawôn raszýbon. [305 psl.] Kaĩp gì dabaȓ Tamsta szĩtame sãwo darbè darýsi: aȓ spáudinsi **wł.** -ę̃, -ję̃, -mę̃, -sę̃, aȓ spáudindamas senóbiszkai (-ě, -jě, -mě, -sě) tiktaĩ apraszýsi dógodį kàd czà isz ýsztarmės (maźir isz **ź-u.**?) iszpũła raszýti nósbalsys -ę̃? — Taĩ jaũ Tamstai paczãm dũdu sũwisu ant wãlos.

Ôczu! Tamstai aźù gẽrą źôdį, kurį̃ atãsiuntei mãń swéikindamas sułáukusį szwentũ welýku.

Mãń szĩtą grõmatą konè wĩsą mẽnesį berãszant, atẽjo*) dàr trŷs sziomìs dënomìs Tamstos grômatos: (11, 12, ir 16, V.) prẽ pírmajai įspáustas łãpas del perźiurėjimo, prë trẽczajai pradźà ir pabaigà progrãmos, antrôjoje gì kẽlatas kłausĩmu, apẽ raszýbą sulig **ź-u.** Ketwirtà įraszýta 14. V. sù rañkaraszczu Anykszczũ sziłẽlo. Tą̃ rañkarasztį ir įspáustąjį łãpą sziomìs dënomìs perźiurėsiu, kur reĩks kẽk iszmanýsiu paźymẽsiu ir Tamstai atgalů̃ siųsiù. Dabaȓ gi tiktaĩ kẽlatą źôdźu apẽ kłausimùs grômatos 12. V. —

Apẽ rãszymą dwĩbalsiu pabaigojè źôdźu jiłgaĩs, ne widutĩniais jaũ szĩtoje grõmatoje aukszczaũs esmù rãszęs. Ź-u. yrà: umaĩ, maźaĩ, łabaĩ, toksaĩ, wisaĩs, kaĩp, teĩp, neĩ; deltõ kàd teĩp isztãro W. L. ir Źemaĩczai: -â, -ê. R 1—6. isztãro ant jiłgũmo: **umaì, maźaì** etc. — taĩgi tokià raszýba ne źodźúgį ródźa, bẽt ýsztarmę R 1—6.

Rasziaũ Tàmstai **dabaȓ, beñ, supràs, añt** i. k. teĩpaja sulĩg ýsztarmę R 1—6., [306 psl.] dar mãń netsitĩko girdëti isztãrant:

*) Vietoj „atējo", autoriaus buvo parašyta „sułaukiau", bet išbrėžta.

dabař, beñ, suprãs, añt. Taĩ ir neźinaũ geraĩ kõks yrã **ź-u.**, ar **dabař** i. k. ar **dabař** i. k.?

R 4. 5. (ir dar maźiř kĩtos kokiõs tařmės) isztãro réiszkiai: su **źwėrĩm, akḿanĩm, szunĩm.** Asz mĩslyju kad R 4 ir 5. nesakýdawo su **źwėrimìs, akmenimìs, szunimìs,** bẽt sakýdawo: sù **źwėrĩmis, akmeñĩmis, szunĩmis,** deltõ kad wsk. sãko: **su wagĩm, sunũm** (nesãko: **wagĩm, sunũm.** Teĩp lýgiai ĩsztaria ir **dł. źwėrĩm,** i. k. — isz **źwėrĩmus** R 4. ir 5. sãko **wsk.** su **źwẽriu, õkḿaniu, szuniù,** arbã sù źwėrim̃, akḿanim̃, szunim̃ (isz **źwėrimì, akḿanimì, szunimì**).

Jelgù butũ tikraĩ źĩnoma, kàd negalẽjo búti su **źwėrĩmis,** kàd bũwo tiktaĩ su **źwėrĩmìs**; taĩ nudĩłus **-ìs,** butũ pasilĩkę **su źwėrĩm̃,** bẽt kad **wsk.** sãkoma su **źwėrim̃,** taĩ reĩkė bũwo ýsztarmėje daũgiaskaitlį nů̃ wénaskaitlo atznáiminti; dũdłankiui ẽsant **źwėrĩm** (isz **źwėrĩmus**) ir taĩsłankys par analõgiją galẽjo ýsztarmėje dũdłankiui prisilýginti. — Mãń gì rẽgis, kàd turẽjo búti pirmykszczaĩ su **źwėrĩmis,** nè **źwėrimìs** nõrs põ anàs tarmės.

Geriaũs iszpũła raszýti: **danguj̀, danguñ, mũm̃,** ne kaĩp **dangùj, dangùn, mùm.**

R 4. ir 5. tũri ũ͡o ĩ͡e netũri gi ũo, ĩe. Nõrs tartum̃ isztãro **jũõdì, kũõłù, szũõlù, wĩẽnì, kĩẽmì,** bẽt tenaĩ jiłgũmas yrà, réiszkiai znaimús ũ͡o, ĩ͡e, neteĩp znaimì ýsztarmėje sánkrowa **uō- iē-** teĩp ir põ kitùs wisùs źodźùs [307 psl.] tokiamè paczamè padėjimè: **jũ͡õkùs, nũ͡õdùs, rũ͡õsziù, slĩ͡ẽkì, slĩ͡ẽkùs, nĩ͡ẽkùs** i. k. — Kúr gi szĩtë balsiai widutĩniais wiřsta nů̃ **s. y.,** tenaĩ isztãroma ō: **jodẽsnys, jodiẽm, jodaìs**; wẽnũ, **wēnaìs**; **kõłẽlys, szōlúoju**; **kēmaì, jokaì, rōsziúos**; **slēkaì,** i. k. — Dł. dgsk. **jodiēm** tũri ýsztarmėje sánkrową znaĩmią deltõ kàd tenaĩ smagũmas yrà, bẽt -ê- -ů̃- prẽsz smãgią trum̃pą, tařtį ýsztarmėje R 4. ir 5. netũri znaimiõs sánkrowos; tenaĩ trŷs wãłandos jiłgũmo rẽgis ýsztarmėje lýgiai in dwì dalì padalýta ũõ ĩẽ, wënók jiłgũmas ýsztarmėje znaĩmiai yrà triwałañdys, teĩp kàd ũõ = ũō, ĩẽ = ĩē.

Kąsnẽlyje An. Sził. sulĩg **ź-u.** źôdźwardys **cziłbãñczu** ir **trôptaikys** (gerund.) **źiûrĩñt** tũri paźymẽtą sánkrową twirtaprãdę (− ˘). Ýsztarmėje nů **s. y.** tėrà **cziłbãñczu, źiûrĩñt** po wẽną wãłandą añt balsio ir añt ñ. Źĩnoma gì ìsz taisyklũ **s. y.** jõg nurangĩmą tartìs jiłgója keñcza twirtumojè; teĩp: **kářtìs, kãřtẽlė,** ir **kařtys, kãřtẽlys**

(t. y. kãř- ir kăř-, pasilêka lýgiai **kăř-**). Taĩ ìsz wënõs ýsztarmės wargù, ir nebegãlima daeĩti sánkrowos aȓ -āň-. -īň, aȓ -ăň-, -ĭň-? Giřstaikys (conjunctivus) nů nekuriũ żôdźu tũri smagũmą ant paskutĩnės tartẽs, ir tója tartìs wĩs tũri sánkrovą twirtagãlę (˘ –): **sãko** jìs **bėgą̂s** jì **bėgăñtì; neszą̂s, neszăñtì**; i. k. Źĩnant **gì** kàd giřstaikys ir żôdźwardys tebêsanczo łaĩko tũri lẽmenį trôptaikio (nů bẽgant, nẽszant): taĩ ir iszpũła kad ir trôptaikio paskutĩnė tartìs (-ăñt, -iăñt, -ĭñt) tũri sán- [308 psl.] krową twirtagãlę (˘ –); arbã yrà turẽjęs pirmykszczaĩ, jeigù jõs dabaȓ nebetũri, põ nekuriũs żodźùs kur aikształ iszkélti. Teĩp mãń rẽgis.

Szeñdën sułáukiau atwirôsios nũ Tamstos grômatos 17. V. rytóje musẽt ateĩs ir apréiksztas łãpas añtrasai nũ Tamstos.

Skũbinu jaũ baĩgti grômatą, kàd padẽti krãsztas ir Tamstos kantrýbei, teĩp jiłgaĩ mãno atãraszo bełáukiant.

Su Dëẁ, pasilĩki gi sweikũtys ir linksmũtys. Mylẽk mŷlintį.

Atsidãwusį Tamstai sũwisu

A. Baranowskį.

7./19. V. 1882. Kaunè.

Swéikinu Támstos Sunẽlį Ernestą: Sweĩkas garbíngai gimnãzijos mókslą pabaĩgęs. Dëwè dũk ir auksztũsius sweikãm garbíngai pabaĩgti ir búti sawêms tewẽlams ant senãtuvės pãsparą ir patëką, ir nů gerûju żmoniũ turẽti gẽrą żôdį ir gẽrą szírdį: Tegũl Jį Sweĩką Wêszpats Dêwas łáimina.

Nr. 26. [309 psl.]*)

Mylimiáusias ir Brangiáusias
Príetėlau mãno!

Szĩryt ĩszsiunczau Támstai jíłgą grômatą, atsakydamas ant nekuriũ kłausĩmu. Dabaȓ gì pérżiurėjęs pírmąjį łãpą įspáustą ir pażymẽjęs nekuriàs lëtũwiszku żôdźu wëtàs, grąźinù jĩ Támstai. Jeigù Támstai regêsis pażymẽjimas smagũmo ant żôdźu wënatařczu nereikalíngas, galẽsi jũs apléisti, palengwindamas spaudẽjui

*) Pusl. [310.] numeruotas, bet tuščias.

dárbą. Szeñdën tikiũs sułáuksiąs aźusakýto wakarýkszczoje grômatoje añtrojo łãpo. Tũ metù pradḗsiu pérźiurėti rañkarasztį An. sził.

Búkigi sweĩkas ir liñksmas

Támstos príetėlus

A. Baranowski.

8./20. V. 1882. Kaunè.

Nr. 27. [311 psl.]

Mylimiáusias ir Brangiáusias
Príetėlau mãno!

Sziojè wałandojè apturḗjau dwi Tamstos grômati: ãtwirą 21. 5. ir maksztýtą 22. 5. Aźù abì łabaĩ dêkui! Skubiũsi atraszýti.

Tikraĩ anamè Czetwergè Kaunè sũdegė nè 200. namũ, bẽt 105 trióbos. Krikszczóniu nedaug tója nełáimė klũdė; daugiáusia nukentḗjo żydẽlai. Bẽt ir jë nesisëło, jũtẽs dar dźaũgiasi ne wḗnas, pĩnįgus pajeñsiąs nũ draugŷsczu. Músu Seminãrija neturḗjo jókios iszkãdos.

Tamstos rañkarasztį An. Sz. dwẽjatą kaȓtu pérskaiczau nõrs skubótai. Siųsdamas jį̃ atgalõ, kas mãń skaĩtant gałwoń dḗjosi, cza paraszýsiu.

1. Apẽ dapíldymus, rãszant sulĩg **ź-u.** a) Wënì yrà tokẽ dapíldymai, kàd jũs ir dabaȓ tebẽkałba nõrs wêtomis. Tokẽ gãlima drąsiai ir gësmėjè (An. Sz.) spáudinti. Teĩp wêtłankiai -jë, -më, -së: 23. danguj̇è, i. k. 291. koźnamè, i. k. 316. plikûsę płótûsę i. k. [312 psl.]

Taĩsłankys -mį̃, -mįs: 131. ramumį̃, i. k. 38. Szeimýnomįs i. k.

Łankstýgalys neptarýto taĩko -tį: 332. grybáutį i. k. **Widúłankys** (locativus) daũgiaskaitlo -nă: 329. swetimûs$_{nà}$ miszkûs$_{nà}$, 190. dûszios$_{nà}$ i. k.

Įwardė -sį-: 70. nusįgañdę i. k.

Prḗźodės: terpų 33. i. k. matąĩ 144. i. k. tiktąĩ 24. i. k. Tikraĩ isztãroma tẽȓpù, teȓp, (nè gì teȓpù, teȓp). Szaknìs **tãȓp.** tárpas; térpiu, térpiau, térpti.

Źôdźwardźai móteriszkos gymẽs -sĩ: 18. iszgriũwusį̃, 19. apswĩłusį̃ i. k. trôptaikiai wënõs sakýbos dwëjũ weikałũ (gerund. unius subjecti duarum actionum) -sį̃ 189. atsidũsusį̃ i. k. (pradźà: atsidų̂sù [R 4. = atsiduñsù] atsidusaũ, atsidũsti. — Kità gi bũs weĩkastis sãkant: atsidústu, atsidúsau, atsidústi). — Ir giřstaikys móteriszkos gymẽs (modus conjunctivus) 245 sudrebẽjusį̃ i. k.

b.) Kitì wêl yrà dapíldymai tokẽ, kàd jũ nebesãko źmónės; bẽt jų̃s sãkant, nesiródo atãwirscza, rañdasi gì jẽ põ gẽsmes iȓ põ rasztùs senóbinius. Ir tokẽ dapíldymai gãlima spaudinti: dé!ei *) wêlei, rẽgisi i. k.

c.) Tretì, kuriũ nebesãko, neĩ põ rasztùs wėlywũsius neberáñdame, nõrs jë tikraĩ rẽgima kàd źodźúgiui prigũli. Tokẽ begnè geriaũs butũ gësmėǹ nedéti, bẽt apẽ jų̃s põ prëraszus aȓ mãno, arbã Tamstos paminẽti. Tokẽ yrà:

Widúłankys wsk. -ną̃ 76. medźaną, 131. danguną 190. dûszioną 335. kłananą 20. miszkaną i. k. **Artýłankys** -pį̃: 91. rudeniôpi i. k. Geriaũs uź jų̃s butũ dł. dgsk. raszýti — **-mus**: daiktãmus. [313 psl.] Prẽźodė tartumaĩ 17. i. k. netĩle i. k. **wĩs** = wĩsa prẽźodė nũ wĩsas, wisà, wisaĩ, wiseĩp, wĩsa. 24—27. i. k. wĩs = wisad, wisadą̀, wisàdos 108. i. k. Lêptaikys: 159. neganykį̃.

2. Apẽ rą̃szymą kuȓ, kituȓ, iȓ, aȓ, iǹ, iǹt, aǹt, àsz, dabaȓ paȓ, i. k. jaũ esmù rãszęs Tamstai. Tikraĩ mãń rẽgis kàd neiszpũła raszýti: **kuř**, kituř, iř, ař, iñ, iñt, **añt**, dabař, pař i. k. Nõrs yrà źôdźai **añczakį** (skł.), **iñtneszu**, **pařmuszu**. dabařtës; wĩs gì jũ skyriuǹ kiteĩp neisztãro nêkur kaĩp tiktaĩ: kũȓ, kituȓ, iȓ, aȓ, pãȓ i. k. Sánkrowa **kũř** twirtaprãdė, kaĩp rẽgima isz isztãrymo **kúř-nekũř**.

3. Łankstýgalus źôdźwardźu, giřstaikiu ir trôptaikiu -ęs -ę pértaisiau in -ę̂s, -ę̂, -ą̂s, -ą̂ in -ą̂s -ą̂. Deltõ kàd jẽ gãwę smagũmą wĩs ẽsti jilgì, nè widutĩniai. Teĩp **nẽszęs**, nũ **neszù**, **neszę̂s** plur. nů **neszũsi**. Isztõ rẽgima kàd ir **nẽszęs** tũri -ę̆̄s, o tiktaĩ **s. y.** -ę̂s nurángė wersdamà bè smagũmo in -ęs.

Źôdźwardźai: 2. nuplĩkę̂, 17. suĩrę̂s, nudẽgę̂s, 38. sudýgę̂, 54. pasipûtę̂s, 62. suźẽlę̂. 67. gãwę. 69. apstóję i. k.

Giřstaikiai: 213. kyszẽję̂. 214. bũwę̂. 218. bũwę̂. 223. 232. 233. i. k. — 255. bũwę̂s. 225. ẽsą̂. 226 ãtmẽną̂, 228. áugę̂ źãlãwę̂. 230. nẽjaũtę̂, 231. sułáukdãwę̂s. 235. szĩrpsóję̂s. i. k. Teĩp

*) Trūkstant spaustuvėje petito raidžių su taškais apačioje, toliau dedamos kartais jų vietoje tiktai petito raidės.

wisà kałbà wêtomis wënaĩs giȓstaikiais iszpasakýta 240 - 246. 260 —265. 266—268. 270—298. 300—314.

Trôptaikys: 40. sutûpę̃, 50. suglẽbę̃, 63. iszkẽlę̃. 70. nusigañdę̃. 118. susitãrę̃. 119. padãrę̃. 137. nubũdę̃s. 141. iszliñdę̃s. 152. priskrĩdę̃. 220. įwẽdę̃s. i. k. [314 psl.]

4. **Pértaisiau**: 45. szalpiônai in **szalpiõnai** kàd teĩp isztãro. Swẽtimas żôdys (champignon?). 64. **slẽnį** in **slênį** 254 **slėniùs**. 287. **nẽprietėlũ** gł. dgsk. żôdys **padẽjo** reikałauja gimłankio.

51. żelmenimįs in żelmenĩmỹs.

99. neaźgriũwę̃s 100. **neaźpýnę̨** in **neźugriũwę̃s**, **neźupýnę̨**, deltõ kàd teĩp isztãroma.

161. lĩg pratrúktę̨ prartrúko*) in lĩg trûktę̨ pratrúko, deltõ kad smarkýtaikys (modus vehementiae actionis) wisadõs bè prãżado (grýnas) sãkoma: **kirstę̨ nukiȓto, nesztę̨ uźũneszė**. Nesãkoma gì: **nukirstę̨ nukiȓto**, neĩ **uźnesztė uźũneszė**. Teĩp ir wisũ żôdźu, kurẽ smarkýtaikį tũri.

177. ìsz tóło in **isztóło** prẽżodė (adverbium).

196. **iszwĩłusio** in **iszswĩłusio** nů **swįłù, swiłaũ, swilti**.

246. **dôwanas** in R 4. **dõwanas**. dawanà, dawanõs dawanóju i. t. t. Po tarmes gì R 1. W. ŹR. ŹT, dowanà, dôwană, dowanóti, dowena, dowenóti.

41. jômỹs in **jômś**. Dauksza rãszo dũdłankį wýriszkos ir móteriszkos gymẽs — **-mus**: **jomus, jëmus, wyramus, móterimus** i. k.

5. Atraszaũ añt Támstos kłausĩmu:

S.**) 3, 4. pãsĩdějo? — geraĩ.

— 13. ăpýkraiwės. **ãpi-** tês netseĩna, bẽt neźinaũ bèg bũs geraĩ rãszant ăpýkraiwės?

— 16. rẽgisỹ gãli búti spáudinta.

— 17. tartum$_{ai}$. begnè geriaũs **tartum̃**?

S. 5, 22. āpsãłus = geraĩ.

— 5, 23. miszkè. Rasziaũ paskutĩnėje grômatoje. [315 psl.]

— 5, 24. tikt$_{aĩ}$. Mãń rẽgis kàd cza yrà żôdys dwilýpys isz **tĩk** ir **taĩ**. R 4. sãko ir **tĩk**, ir **tiktaĩ** mislìs toja patì.

S. 5. 33. **tẽȓp** ir **tẽȓpù** sãko lýgiai R 4. ir 5. R 1. 2. Ż. W. sãko **tăȓp, tăȓpù**. Nežinaũ delkõ czà nè (^-^). Begnè deltõ kàd czà prãźadas, negì, żôdys, neĩ waȓdas.

---

*) Skaityk: pratrúko.

**) Web. klausimuose trumpinimas S reiškia Seite — puslapis.

S. 6. 34. kúrńakur }
S. 7. 34. kúrnekur } Geraĩ.

.˙. 36. toriẽl̃kos. torêl̃kos. labaĩ geraĩ. Teĩpaja ir: żemyǹ, gałwoj, gałwoǹ, geroḿsioms gerëḿsëms, i. k.

S. 7. 51. żelmenimįs? — Asz mĩslyju **żelmenĩmỵs.**

S. 9. 57. pą̃ą̂żů̃lū. Geraĩ.

S. 13. 99. neą̃żgriũwęs. Geriaũs nẽżūgriũvęs isz neaźugriũwęs, nea- wir̃sta in ne-.

S. 17. 136. **tẽn** oder **tę.** Dauksza rãszo **tęn.** R 4. isztãro **tì, tinaì,** tinóp. Iszpũła, kàd yrà prė́żodė **tę, -nai** yrà pridur̃kas (suffix).

S. 19. 140. iñt ôłą? Mãń gì rẽgis geriaũs **iǹt.**

S. 24 }
25 } pũcza. Geraĩ.

S. 24. 207. 210. 211. ą̃żwaisýtas. Ar̃ geraĩ?, àsz neżinaũ,

S. 27. 219. **kõdėl**ei, **kõdėl.** Mãǹ rẽgis geriaũs bũs **kõdel.** R 4. Kõďal = kõděľ; R 4. **dẽľ** = dẽľ ìsz dẽlei. Jeigù butũ **dėl** taĩ neiszpułtũ **dẽľ**, bẽt **dêľ**. Teĩp gì nẽkur neĩsztaria. Raszýdawau **-ė-**, jurans in verba Magistri. 222. pãskũm vielleich*) so? — War̃gù żinóti.

S. 31, 250. dar wie zu accentuiren? Kurschat: **dár.**

R 4. „**dõ**", ir „**taĩ dó!**"

S. 33, 286. źwêrimìs. Mãǹ rẽgis **żwėrĩmỵs,** R 4. isztãro **źwėrĩm**; źwėrìm (= źwėrim̃ì wsk.). [316 psl.]

S. 35, 293 sriubônà; geriaũs: **sriũbôǹ.**

S. 37. 314. **ĩn.** Negeraĩ. Wĩs ẽsti skyriuḿ nũ wardũ rãszoma kaipõ prãżadas ir tũri smagũmą iǹ, į̃, iñ- iñt- íñ- į- iñdawė (3 as.) iñtńaszė; **į̃neszé; į̃dawė, ínżodys, įsunys.**

Szĩtoje grômatoje, kaĩp ir̃ põ kitàs newẽną rasì dáiktą nekłáusęs jõ. Wĩs taĩ daraũ, norẽdamas Támstai paleñgwinti dárbo ir̃ paczêdyti łaĩko. Terpù kitũ daiktũ czà yrà ir paródymas (žiũr̃ aukszczaũs 3.) túłoje wêtoje An. Sził.° Žôdźwardżu, trôptaikiu (Schleichers Particip. act. II. praet.) ir̃ gir̃staikiu. Wisì jẽ wënódai rãszoma ir̃ wënódai põ wisàs tarmès isztãroma; wĩs gì sudãrymas ju (constructio) newënodas. Źôdźwardźus ir trôptaikius Tamsta iszmanaĩ. Apẽ gir̃staikį dabar̃ tẽk tepasakýsiu, kàd jũ sudãrymas

*) Skaityk: vielleicht.

yrà lýgus łotĩniszkam acc. cum inf. : **sãko ãsz esą̃s,** dicunt me esse. — Apẽ tataĩ kĩtokart płaczaũs, jeĩ reikałáusi, pasakýsiu.

Dabar̃ skubiũsi Tamstai siũsti rañkarasztį. Apẽ kitùs dáiktus paskutĩnės grômatos pãskum atraszýsiu. Tikiũsi wéikiai galė̃sią̃s pérźiurėti ir parsiũsti Tamstai añtrąjį łãpą įspáudintą. Nepaspė̃jau dabar̃ tõ padarýti. Dabar̃ pàs manę̃ daũg yrà darbũ. Wĩs gì tikiũsi galė̃sią̃s szeĩp nèteĩp atãraszus añt Tamstos grômatu dawinė̃ti.

Búkigi sweikũtys ir̃ linksmũtys. Tegũl Tamstą Dëwũlys mỹli.

Wĩsas Tamstai atsidawę̃s
wër̃nas A. Baranowski.

13/25 V. 1882. Kaunè.

Nr. 28. [317 psl.]

Mylimiáusias ir̃ Brangiáusias
Príetėlau mãno!

Wãkar ĩszsiunczau Tamstai rañkarasztį An. Sz. szeñdën perźiurėję̃s añtrąjį Tamstos dárbo łapą grąźinù.

Asz patsaĩ dar neraszaũ ë põ swẽtimus źodźùs par̃ ie tokiamè kartè, kàd smagũmo źymelės dedù añt źôdźu. Ir spaudinant An. Szilė̃lį sulĩg **ź-u.** nëkė̃k, neiszpũła įwẽsti rãszymo **-ie-**; deltõ kàd tenaĩ smagũmai paźymė̃ti. Źŷmės tõs, kė̃k wéną kuriã tar̃mę eiksztėñ ĩszkela; tëk skaitýtojams kitũ tarmiũ klûwa. Asz nëkadõs neźumirsztù, kàd dŷdumas źymė̃lu nè lëtũwinįkams, bẽt Mókytëms wýrams. Tiktaĩ põ knįgàs bè smagũmo źymė̃lu t. y. dẽl lëtũwinįku, raszýtas, begnè geriaũs butũ raszýti **swíetas** i. k. nè kaĩp swė̃tas?

Rokúnda terpù Szleikero, Kurszáiczo ir Jauniaus, taĩ sũwisu kàs kĩta. Mãno abejójimas: begnè geriaũs raszýti: **swíetas, pė̃nas**? Anója gì rokúnda: kaĩp geriaũs: ar̃ **swė̃tas, pė́nas**; ar̃ **swíėtas, píėnas**; ár **swi^{e}tas, pi^{e}nas**? [318 psl.] Jũ rokúndon neineĩna kłausĩmas neĩ apẽ prãdźą, neĩ apẽ jil̃gũmą, neĩ apẽ sánkrową, neĩ apẽ smagũmą bãlsio; bẽt tiktaĩ apẽ wéną rẽgimąjį jõ bûdą; teĩp jog ë = iė = i^e.

Mãno gi kłausĩmas kàs kĩta. Taisýdamas raszýbą wéną dẽl wisõs Lëtuwõs, nepseinù nerãszęs sulĩg **ź-u.**, netsitráukęs nů ýsz-

tarmės. Bãlsį ë isztãro ie, y, ei: **píenas**, **pyn$_a$s**, **peín$_a$s**; źodźùs gì swetimũsius põ wĩsą Lėtuwą wienódai isztãro ie: **swíetas**; nẽkur nesãko **swýt$_a$s** arbã **sweít$_a$s**, bẽt wisur̃ **swietas**. Põ swẽtimus źodźùs nebėdà, deltõ kad tenaĩ -ie- nebũs lýgi ë; páinė iszeĩna su nekuriaĩs sawaĩsiais źôdźais lëtũwiszkais kaip **nêkas**, **Dêwas** į. k. deltõ kàd ir̃ jũs Żemaĩczai isztãro **niẽkas**, **Diẽwas** teĩp lýgiai kaĩp ir̃ põ wĩsą Lėtuwą. Isz tõ ir̃ mãno abejójimas.

Kursz. **iė** dẽltõ mãñ netiñka kàd dwì łĩtari, kàd ė tapdamà trumpà (wiẽnas), wĩsą sandorũmą móksło apẽ jiłgũsius ir trumpũsius balsiùs suar̃do ir maĩszo, ir kàd iė = ei = y kebłù skaitýti. Lĩtera i^e (ie, y, ei) teĩp kaĩp ů (uo, û, ou), butũ gerẽsnė nė kaĩp ë; tiktaĩ dẽl akių̃ gerẽsnė ë. Smúlkiomis rãszant ir̃ spáudinant, maźũtė ^{e} antraszýta ant i, wõs teregimà; daźnaĩ bũs wargù atskirti i nů i^e. Taĩ deltõ àsz pasilëkù prẽ Szleĩkerui, t. y. prẽ ë.

Knįgẽlę: „Universitas linguarum"... jaũ wĩsą pérsiraszęs, sugrąźinaũ Jauniui, ir̃ jaũ begnė par̃siuntė Kriauczúnui, nů̃ kuriõ bũwo gãwęs. Jeigù Tamsta kadą̃ norẽsi ir̃ pareikałausi, taĩ [319 psl.] sãwo pérraszą rôdźai nusiųsiù Támstai pérźiurėti.

Támstos dárbas pérdirbta isznaũjo ir mãno raszýba graźiaĩ apsakýta ir iszgírta. Aczu!

Añt kĩto łãpo rasì tris prẽraszus. Jeĩ norẽsi jũs spáudinti; arbã wókiszkai móksłą apẽ tartìs pasislêpusias, nutrúkusias ir̃ nudĩłusias ir partataĩ pérsimainymą jiłgumo apraszýti; taĩ gãlima bũs czà padẽjus źymelès, prẽraszus galė knįgos spáudinti.

Tar̃tys yrà pasislêpę widujė, kar̃tais ir galė źôdżu; **gerêm̃s**, **gerôm̃s** isz **gerê-mũs**, **gerô-mũs**; **gerêm̀sêm̃s**, **gerôm̀siôm̃s** isz **gerëmŭ-sê-mũs**, **gerô-mu-siô-mũs**; isz tõ ketwirtója wałandà jiłgũmo põ sawũsius źodźùs. **gerôjoje** isz **gerojėjoje**; **gerůsiůse** isz **gerůsejůse** i. k.

Nutrúkę ẽsti nů̃ gãło źôdźu: R 4. õsz = ãsz ìsz **ãsz-ei**; **miszků̂s** isz **miszkůs-na**. i. k. gałwoñ (= gałwôñ) isz **gałwon$_a$** yrà tartìs nudĩłusi deltõ kàd -n pasilĩko, teĩpaja ir̃ **gałwôį** isz **gałwôjė**; **geram̃** isz **geramė** i. k. yrà nudĩlę, kàd -j -m pasilĩko. — Czà jiłgosios (trijũ wałandũ) tar̃tys gáuna ketwir̃tą trum̃posios gì (dwëjũ wałandũ **s. y.** nurángtosios, wënawałañdėmis pasilĩkę) nebetgáuna sãwo jiłgũmo, netĩl treczôsios wałandõs.

Dabar̃ kė̃k prispẽdamas Támstai aprãszymus ir pãsakas isz R 4. ir 5. pérraszysiu ir siųsiù. Priseĩs nekar̃tas iszeĩti isz krasz-

tũ wënõs raszýbos, terpù kuriũ bũwome susitãrę uźsiłaikýti. Bũs kałbà apẽ sudãrymą (syntaxis), apẽ kitàs dalìs kałbómokslo. — [320 psl.]

Tamsta raszýbą mãno suprataĩ, isztýrei, ir pripaźinaĩ. Neźinaũ bẽg teĩp mũms sutĩkti sẽksis, susiźĩnant apẽ kitàs kałbómokslo dalìs. Begnè tàps tiktaĩ Tamstai mãno teõrija ũłą paźéidos (petra scandali) teĩp kaĩp Geitlerui pasiródė (Lit. Stud. S. 61.). Jaunius, nors mãno mókytinys, non jurat in verba magistri. Deltõ paȓ wisùs sziũs metùs nũ pradźõs mãno sù Támstą susirãszymo, sérgėjaus kàd nepradẽti kałbõs apẽ mãno móksłą táikinimo źôdźu (Conjugat.) ir sudãrymo (syntaxis). Nepribũvo mãń drąsmės ìsz paminẽjimo Támstos dwejũ sudãrymu sãkinio, t. y. beasãbiu źôdźu (reĩkia mãń rugiaĩ piáuti) ir ketĩntaikio (eisiù ándenio sėmtu). Jeigù àsz Támstai pasakýsiu kàd Lëtũwiszkoje kałbojė nerandù nêkatros gymẽs (neutrum genus); kàd sakýba (subjectum propositionis) péreina põ nekuriũs sudãrymus dũdłankin (Dativ) põ kitùs gímłankin (Genitiv); kàd sakulỹs (Objectum) isz skúndłankio (Acc.) péreina gímłankin õ põ kitùs sudãrymus wařdłankin (Nominativ.), kàd Szleikero partic. Act. II taĩ nè źôdźwardys bẽt trôptaikys (gerundium) dwëjũ weikałũ wënõs sakýbos; kàd źôdźwardys (particip.) ir giȓstaikys (modus conjunctivus) nõrs wënódai rãszoma ir isztãroma; wĩsgi jũ sudãrymas sũwisu nè wënódas; kàd àsz Támstai iszrokũsiu sãwo taikùs (modos) iȓ kitùs dáiktus — bijaũs kàd netsitiktũ Tamstai kaĩp Geitlerui, pasipĩktinti isz mãno kałbõs ir jõs sunẽkinti. — [321 psl.]

Bẽt jaũ dabaȓ nebemẽtas atgalõ tráuktis, jáu Rubikõnas pérbristas. Anẽ mẽtai pírmokart Tamstai uźsimĩnus apẽ spáudinimą Anykszczũ Sziłẽlo, àsz tůjė suprataũ, kàd szĩtas dárbas teĩp tolì mumùs nuwẽs. Tadą buwaũ gãtawas stóti sù wisomìs źiniomìs prẽsz Támstą, aǹt wẽno źôdźo Nabãsznįko Szifnero, ir nõrs baczkà kartĩmu priseitũ iszgérti ir teĩp nesikratýti, iȓ nõrs mãń tadą nè wënà kartýbė szírdį ẽdė, kaĩp jaũ Támstai dỹdumas źĩnoma ìsz mãno grômatu. Dabaȓ gì jaũ Tamstą łabiaũs uź nabãsznįką mylẽdamas, nêko negalù atsakýti, kõ pareikałáusi; turẽdamas gì tokį̃ pripaźinĩmą raszýbos, kàd iȓ aǹt kitũ dalũ kałbómoksło búsiu ĩszpeiktas iȓ iszbártas: — nè ką̃ gì dãrai — maźiȓ szeĩp nè teĩp iszkentẽsiu. Búk drąsùs nesibijók mãń nusidẽti! Asz nè kúdykys. Kadiȓ mãno dárbą iszpeiksì, àsz Tamstos mylẽti nebenustó-

siu. Jaũ numanaũ, kãd mãno szirdìs in Tamstą priáugo. Kĩta gì wêl, anõt senûju źôdźo: amicus Plato, amicus Aristoteles, sed amicissima verìtas. Mḗła yrà tësà ir skaudì budamà.

Wisà szĩtoja prḗkałba nè deltõ paraszýta, kàd Tamstai dabar̃ ketinczà siûsti sãwo kałbómokslį. Asz tõ neketinù. Dũdu tiktaĩ źĩnią, kàd jaũ nebegalḗsime terpù krasztũ wënõs raszýbos iszbúti — priseĩs ir̃ kĩtos kałbómokslo dãlys atsḗkti, ir̃ kàd àsz dẽl Tamstos ir̃ taĩ gãtawas esmù darýti.

Nekar̃tą Tamstai põ grômatas iszgãdyjau tokiũs sudãrymus, kokiũ põ rasztùs lëtũwi- [322 psl.] szkus nełabaĩ rañdasi, bẽt kokiũ kałbamojè kałbojè pílna. Raszýdamas pãsakas, jeigù spḗsiu, taĩ indḗsiu pawéiksłus apsakinḗjimo reiksztaikiais ir gir̃staikiais ir źŷmtaikiais (modis evidentiae).

Dabar̃ gì jaũ reĩkia baĩgti.

Ãle ir nû! Skaĩtant spáustus rasztùs rẽgima bũwo kad t, ir ł, músu szalẽs lëtũwinįkams wĩs regẽsis czà ẽsą ł. Kĩta wĩsa bũs geraĩ.

Mãń prõzą berãszant, kõ nè wisà nedḗla iszẽjo. Sułaukiau dwëjũ Támstos atwirũ grômatu 24. ir 29. V. — Atsakaù nõrs trumpaì. **Pántys, pánczo**; **sámtys, sámczo** wýriszkos gymẽs abù daiktówardźu. Nẽkur nesãko **pántĩs, pántës, sámtĩs, sámtës**; bẽt — **-tys, -czo**.

Prirasziaù gi czà Tamstai pãsaku, pôsakojimu ir̃ aprãszymu*). Mãń rẽgis, kàd jaũ pakàks. Spáudink sãw kaĩp nóri, ar̃ wisàs, ar-

*) Visa tai yra šio (Nr 28) laiško gale [323-359 psl.] pridėta. Čia šio laiško galas nėra spausdinamas, nes jame randame Baranausko perrašytas ir, žinoma, sukirčiuotas bei pataisytas pasakas, surašytas tarmiškai jo mokinių, seminarijos klierikų, kurios visos yra išspaustos Spechto 1920. m. Leipcige išleistoje knygoje „Litauische Mundarten" Gesammelt von Baranowski B I: Texte aus dem Webershen Nachlass. Originale kur-ne-kur, berods, paties B. jos yra raudonu rašalu taisytos: tik atskiros raidės ir kirčiai.

Spechto spausdinimas ne visur tesutinka su tais (šio laiško) tekstais. Vienur kitur pakeista rašyba, dažniau pakeisti kirčiai ir tai „stillschweigend", kaip jis pats sakos. Tų pasakų yra:

I. Nuo pusl. [323—325] Antano Povilonies: „Wíesułas sù wétrũ ir̃ letum̃", išspausta minėtoj knygoj „Lit. M." puslapiuose 55. ir 56.

II. Nuo psl. [325—328] „Kẽlatas źôdźu apẽ Jêwaidus, Pójokus ir̃ jũ ẃadźójimus", išspausta ten pat psl. 57—59.

bã kuriàs norẽsi iszsiriñkęs. Czà wêl rasì newẽną wêtą apraszýtą gir̃staikiais ir źŷmtaikiais, relata referendo, wĩsos tõs wêtos dũdas łotĩniszkai ver̃sti par acc. cum inf. —

Kadgì Tamsta dógodį, jog wł. -ẽ -me yrà -ę̃ -mę̃ pripaźįsti, isz **-en**, **men**; delkõgì negalẽjo buti ir -je -se, -ję̃ -sę isz **-jen**, **-s-en**? Ýsztarmė wisũ keturiũ szĩtu łankstýgalu põ tarmès yrà lýgi, pridur̃kas **-en**, jeigù tikraĩ galéjo, arbã turẽjo búti põ lëmenĩms daiktówardźu ir bûdwardźu -m-, delkõ gi negalẽjęs butũ búti ir̃ põ lëmenĩms tũrintëms bãlsį pabaigojè (gałwo-j-eǹ, dûszio-j-en, swety-j-eǹ, i. t. t.). Czà -j- galẽjo kaĩp ir̃ pó kitàs wëtàs nũ isz-

---

III. Nuo psl. [328—333] „Letuwõs graźũmas, patogũmas, łabjáusia wõsarū", ten pat psl. 60—63. ir Ant. Pav. prierašai [333—334] irgi ten pat išspausti psl. 64—65.

IV. Nuo psl. [334—335] Antano Karoso: „Põsaka", išspausta „L. M." psl. 40—42, tik užvardyta: „Numĩrałys".

V. Nuo psl. [335—336] „Szyksztêlys", išspausta „L. M." nuo psl. 39—40 vardu „Legenda".

VI. Nuo psl. [336—337] „Dù ũbagu", išspausta ten pat psl. 42—43.

VII. Nuo psl. [337—338] Klemenso Karoso: „G'arà rôdà raĩkia g'araì suprõst", išspausta ten pat psl. 35—36.

VIII. Psl. [338] „Wagẽs suktýbe", išspausta „L. M." psl. 37—38 pavadinta „Atsitikĩmas".

IX. Nuo psl. [339—343] Wincento Bagduszonkos (Storiečio): „Storiũ kółnai ir̃ s'anóbjū mĩszkas", išspausta ten pat psl. 65—69.

X. Nuo psl. [343—345] „Łoukĩmas Wŷskupo Sziouly] 1881 mẽtos", išspausta ten pat psl. 69—71.

XI. Nuo psl. [345—347] „Monélnykas", išspausta ten pat psl. 71—72.

Isz tarmės R 5.

I. Nuo psl. [347—349] Petro Valento: „Põsaka", išspausta „L. M." psl. 10—12.

II. Nuo psl. [349—350] „Kytrýbaₑ zabõlous", išspausta „L. M." psl. 9—10.

III. Nuo psl. [350—351] „Põsaka apẽ wõgy", išsp. vardu „Sũktas wagis" „L. M." psl. 8—9.

IV. Nuo psl. [351—353] Pelikso Rudoko: „Wõsaros darbaì", išspausta „L. M." psl. 21—24.

V. Nuo psl. [354—359] „Põsaka szimtamẽczo S'anẽlo", išspausta „Lit. Mundarten" nuo psl. 24—30.

Gale Bar. pridėtas prierašas irgi yra išspaustas „L. M." psl. 31.

siżiojĩmo įsitérpti, kàd nebutũ gałwoen i. t. t. Delkõ gi tàs pridur̃kas -en põ lëmenĩms dgsk. daiktůs-eǹ, gerůs-eǹ i. t. t. negalḗjo búti? Mãń rẽgis, kàd jeigù bũwo pridur̃kas **-en**, kur̃s żeñklino tilpĩmą wêtoje; taĩ lýgiai pritĩko po siaũdżams daiktówardżu **-as**, kaĩp ir̃ põ kitẽms paminḗtëms lëmenĩms. Lëmů **daiktůs- gerůs-** i. k. regimaĩ tũri -s, tà **-s**, ne lankstýgalui, bẽt lëmeniui prigũli.

Búkigi sweikũtys ir̃ linksmũtys, pasilëkù Tamstą łabaĩ, łabaĩ mylḗdamas

Príetėlus A. Baranowski.

20. V./1. VI. 1882.

Nr. 29. [360 psl.]

Mylimiáusias ir Brangiáusias
Príetėlau mãno!

Trẽtįjį łãpą pérżiurėjęs wãkar Tamstai par̃siunczau.

Mãń rẽgis kàd S. 4. v.*) 41. **jôm̃** neiszpũła żymḗti deltõ kàd nè ìsz **jômùs**, bẽt ìsz jômũs. Teĩp lýgiai ir S. 6. v. 86. **prastiẽm̃** negeraĩ, bẽt reĩkia prastiẽm, ìsz tos paczõs prëżastẽs.

S. 6. v. 92 „pakółnas“ ýsztarmė tikraĩ tokià: bẽt kad toblŷczoje padėtà yrà **-$_a$ë-**, taĩ ir czà jaì wëtà; geriaũs tàd bũs rãszant **pakółn$_a$ës**.

Yrà dar kẽlatas żodżu paskłaistýtomis lĩteromis; S. 5. v. 57. paąż **ů̊** łų; S. 7. v. 74. **wë toj**$_e$; v. 78. ôbel **ė** lė; S. 9. v. 114. puszyn **ê** lų; S. 11. v. 140. **żąsi ô** **ką**, i. k.

Pérżiurėjęs sąraszą këtûju ger̃klu siaũdżu põ minksztósias tartìs, siunczù atgalõ. —

Nósbalsio -ų põ 1. 2. ir 3. (dgsk. gł. ketíntaikio ir 3. as. geĩstaikio) neraszaũ wẽna deltõ kàd ir grýnas baĩsys añtrykszczas -u yrà isz tartẽs turḗjusios nósbalsį (-am, -um) [361 psl.] isztekḗjęs; kĩta, ýsztarmė -ų ir -ū põ wisàs tarmès wënóda atskýrus ŹT. ir ŹR. kur̃ ū=ų̄, tiktaĩ -ų̃ -ų̂ — isztãroma par̃ nósį **gerų̃**; **gerų̂ju** (konè **gerun, gerunju**), trẽcza, kàd mãno raszýba nors ir tũri pãmatą **ź-u.**, bet **ź-u.** gýwą, t. y. tḗk jõ teżiûri, kḗk kałbamojè kałbòjè uźsiłaĩkė ir isz sulýginimo tarmiũ pasiródża, ir del wënókios wisôms tarmêms raszýbos reikalínga. Istõrija gì żodżúgio, pérsiwartymai bałsũ siaũdżu ir baĩsiu, dilĩmai tarczũ, trupḗjimai żôdżu, żo-

*) Suprask: Vers — eilutė.

dźù sãkant atstãtymas źodźúgio pírmykszczo — taĩ jaũ nebè mãno dárbas. Prireĩkus kokiamè kartè jẽszkau ir pírmykszczo źodżúgio, bẽt jau tiktaĩ źiuriù kàd mãno raszýba tãm ź-u. nebutũ prẽszinga, nesirûpinu gì kàd wĩsas jìs (tàs pírmykszczas **ź-u.**) butũ mãno raszýboje piłnaĩ iszréiksztas. Deltõ taĩ ir raszaũ **gerũ daiktũ**; **dírbtũ**, dirbtũ (ne gerų̃ daiktų̃ dírbtų, dirbtų̃). Wĩsgi nẽkam neklũs ir An. Sził. sulĩg **ź-u.** spáudinus põ anàs wẽtàs -ų negì -ũ. Teĩpaja gãlima bè jókios kláutẽs palĩkti nósbalsį wêtłankiu **-ę -mę**, nors àsz jũ sawoǹ raszýbon dar neprĩjèmiau ir dar tebemĩslyju ant ãbeja, ar prijeñti, ar nè.

Jeigù iszpuĩs prijeñti, taĩ wĩs dar nedaejaũ prẽźastẽs, delkõ -ę̃ -mę̃ tikrẽsniai nekaĩp -ję -sę̃. Jeigù daeĩcz kad czà yrà -ę isz **-en**: taĩ raszýbon szĩtą łankstýgalį rôdźai prijeñcz; [362 psl.] deltõ kàd jìs ýsztarmę apszwêcza. Źĩnant tikraì kàd -ę = en, iszpułtũ, kàd tója **-en** yrà toksaĩ padur̃kas, kaipir̃ widúłankio **-na** Pripaźĩnus gì **-en** padur̃kù, wêl iszpułtũ, kàd netiktaĩ 4. ir 5 (-ę̃ -mę) bẽt ir -ję̃ ir sę̃, bè jókio abejójimo tũri nósbalsį, deltõ kàd põ wisàs wẽtàs abẽjũ padur̃ku (-na ir -en) tokẽ pãtys lémenys (Stämme). Teĩp: stała-s, stała-n, stała-en 1.

swecza-s, swecza-n, swecza-en 2.
sámty-s, sámty-n 3., samty-en 4.
wagì-s, wagi-ǹ, wagì-en 5.
sunù-s, sunu-ǹ, sunu-en 4.
rãczu-s, rãczu-n, rãczu-en 4.
akmeni-, akmeni-n, akmeni-en 5.
mėnesi-, mėnesi-n, mėnesi-en 5.
seseri-, seseri-n, seseri-en 5.
gałwa-$_a$-, gałwo-ǹ, gałwô-en 4.
dûszia-$_a$-, dûsziô-ǹ, dûszio-en 4.
katẽ- katê-ǹ, katê-eǹ 4.
akì-s, aki-ǹ, aki-eǹ 5,

stałůs-nà, stalůs-eǹ,
sweczůs-nà, sweczůs-eń,
sámczůs-na, sámczůs-en.
wagiůs-nà, wagiůs-eǹ.
sunůs-nà, sunůs-eǹ.
rãczůs-nà, rãczůs-en.

akmenys-nà, akmenys-eǹ
mėnesys-nà, mėnesys-eǹ (wel -iůs-).
seserys-nà, seserys-ęǹ
gałwos-nà, gałwos-eǹ.
dûszios-na, dûszios-en
[363 psl.] katės-nà, katės-eǹ.
akys-nà, akys-eǹ.

1. (Sweczaen)*) Stała-en; stalę (stał(a)en; arbã stalaen). Arbã iszkritĩmas -a- prësz -en, arbã susilýdymas a- su -en in -ên. Asz mĩslyju kàd iszkritĩmas. Isz susilýdymo butu -ę̂ stalę̂, nėrà prëżastẽs ę̂ wirtĩmo in -ę̃. Iszkritĩmas -a lëmenĩnės gãlimas ir tiñkasi põ żôdżùs dwylypjùs: stãła-tësė, stała-dirbỹs, stãła-koje, i. k. sãkoma ir stãł̃-tësė, stãł̃-dirbys, stãł̃-kojė i. k. — Isz tõ iszpũła kad stała-eǹ wir̃to į stał-en, stał-ę̀.

2. Swecza-en; swety-j-ę. Negalė́jo búti swecz(a)en, butũ bũwę sweteǹ swetę̀. Bẽt teĩp dabar̃ nêkur nesãkoma. Kĩtas lëmů̃: swetỹ-s. Isz szĩto lḗmenio wêtłankys swety-eǹ swetyę̀, -j- nů̃ iszsiżiojĩmo swety-j-ę̀. Widúłankys yrà nů̃ abëjũ lëmenũ: swecza-ǹ, ir sweti-ǹ, nè swetỹ-ǹ. Czà yrà -y`- sutrumpė́jusi in -i`- teĩp kaĩp raszŷs, sakŷs, darŷs i. k. R. 1—6 raszìs, sakìs, darìs, i. k. WL. Ź. R. ŹT. isztãro: raszỹs, sakỹs, darỹs, bẽt jë netũri widúłankio swetỹǹ, dẽda skúndłankį į swẽtį.

3. Sámtŷǹ, neĩ sámtỹǹ nesãkoma, bẽt tiktaĩ sámtĩǹ. Del tõs paczõs prëżastẽs kaĩp ir swetĩǹ.

4. Sámty-en, sunu-eǹ, rãczu-en, gałwo-eǹ, dûszio-en, katêeǹ, wisur̃ terpù dwëjũ bal̃siu interptà -j- sámty-j-ę, sunu-j-ę̀, rãczu-j-ę gałwo-j-ę̀, dûszio-j-ę̃, katė-ję̀-. i. k. Teĩp dwasià ir taisýklės lëtũwiszkos kałbõs reikałauja. —

[364 psl.] 5. Wagĩ-en, akmenĩ-en, mėnesĩ-en, seserĩ-ėn, akĩ-en; wagŷ-j-ę̃, i. k. Czà kłausĩmas nęmãżas, isz kõ ĩ wir̃to in ŷ? — Ar ìsz analõgijos, kaĩp arkly-j-ę̀? Ar ìsz reikałãwimo -j- kàd prẽsz ją -ĩ- prasijílgintu in -y- kaĩp dalĩ-n-ù, grêsz-ĩ-n-u, i. k. ẽsti: daly-j-ù, grêszy-j-u, i. k.? Ar ìsz reikałãwimo s.y. kàd prẽsz ᷊ butũ ^? Ar̃ ant gãło reĩkia pripażínti, kàd czà yrà tàs pàts lëmů̃ (wagy- akmeny- mėnesy- sesery- aky-) kur̃s yrà wrł. szł.

*) Įskliaustasis žodis B-o išbrėžtas.

(wãgy-s i. k.) dgsk. widúłankyje (wagŷ-s-nà) ir wêtłankyje (wagŷ-s-ę̀)? Àsz mĩslyju, kàd szì paskutĩnė yrà tikrója prẽźastis. Teĩp yrà ir kitũ wardũ móteriszkos gymẽs (**gałwô**-j-ę̃, **katê**-j-ę **dûszio**-j-ę̃, **gerô**-j-ę, **graźiô**-j-ę i. k. Wrł. dgsk. **gałwo**-s, **kãtė**-s **dûszio**-s, **gẽro**-s, **graźío**-s ir̃ szł.; wł. **gałwo**-s-ę̃, i. k. widł. **gałwô-s**-nà, i. k. —

Bẽt ar̃ sziokià, ar̃ tokià yrà prẽźastis prasijílginimo -ĩ- in -y-, nêko jì neklûwa dógodźui, jog po -j- trumpà -ĕ gãli búti -ę̃ isz **-en**, ir jog -j- yrà interptà kaĩp ir 2 ir 4. terpù dwëjũ bal̃siu, kàd nereiktũ pardaũg iszsiźióti.

Wĩsa taĩ pérmanius, iszpũła, jog **-en**, jeigù tiktaĩ yrà tł. wardũ **-a**- lémenio (stal-ę̀), taĩ yrà ir̃ põ wisùs wardùs wisũ kitũ lëmenũ põ wêtłankius abëjũ gymiũ ir skaĩtlu. Jeigù põ kitùs lẽmenis (atskýrus -a- lẽmenį) negãli búti -ę (= en); taĩ lýgiai teĩp negãli búti neĩ **-a**- lëmenyjè, (ne **stałę̃** bẽt **stalè**). [365 psl.] Apẽ daũgiaskaitlį taĩ nêr̃ ko ir sakýti, bẽ jókio kebłũmo réiszku kád padur̃kas -en yrà deltõ kàd lëmũ̃ widúłankio ir wêtłankio regimaĩ yrà tas pats wẽnas bè jókios atmainõs:

stałũs-nà, **stałûs**-ę̀ i. k.

6. Daũg jaũ didẽsnys yrà kebłũmas sù wêtłankiu wẽnaskaitlo bûdwardźu, deltõ kàd tenaĩ nè tàs pàts wêtłankio lëmũ̃ kaĩp widúłankio, bẽt kĩtas:

wł.	geram-ę̀	**widł.**	gera-ǹ.
	graźiam-ę̀	„	graźia-ń.
	didźam-ę̀	„	didźa-ǹ.
	gerẽsniam-ę̃	„	gerẽsnia-n.
	geriáusiam-ę̃	„	geriausia-n.

Czà lëmũ̃ **geram**-ę̃ wł. tàs pàts ką ir̃ dũdłankyje **gerãm**-ui, **graźiãm**-ui, i. k. Ar̃ czà yrà widúłankio lëmũ̃ **gera**-ₙ, kĩtas nè kaĩp wêtłankio **geram**-ę? Ar tàs patsaĩ **geram**-ₙ i. k., tiktaĩ **-m**-prẽsz **-n**- pasislêpęs, arbã su -n- susilýdęs (**geram-n**, **gerann**, **gera(m)n**? — Wĩs tëkãm, war̃gas pasilêka tõks pàts apẽ padur̃ką wêtłankio **-en** -ę.

Isz wĩso wêl iszpũła: jeigù tikraĩ yrà wêtłankyje padur̃kas **-en** wir̃tęs in -ę̃, taĩ daũg lengwiaũs jìs rasti po łankstýgalus -j-ę̃ -s-ę̃ (2. 4. 5.) nè kaĩp põ wardùs -a- lémenio (1.), deltõ kad tenaĩ yrà kebłũmas, kur̃s reikałáuja iszmetĩmo isz lẽmenio prẽsz -ę̃ bal̃sio **-a**- (stal-ę̀ isz stała-ę) ir ne kaĩp põ bûdwardźus (6.), del

[366 psl.] tõ kàd tenaĩ yrà wêl keblũmas, kuřs reikałáuja nuslėpĩmo siaũdźo lëmenĩnio -**m** (gera-ṅ isz geram-ṅ).

Wĩso szĩto dógodźo pãmatas — taĩ paduřkas -**en**. Ař jìs yrà? ař jõ nėrà? — Ýsztarme e, i põ tarmès, raszýba Staniewiczes ir Daukszos, teipõgi Jaũniaus ir Klêriko Eĩdimto źôdźai (kàd Naumëstẽnai isztãrą geramęje) rôdźa, kad põ bûdwardźus wsk. yrà -ę geramęje, taĩ ir geram-ę̇; ýsztarmė dar ródźa kàd ir stalę̇ (stalė̇, stali, stałi).

Jeigù yrà paduřkas -ę (= en) ką jìs źeñklina? Tilpĩmą wêtoje, aptãrymą wêtos arbã wałandõs: abù aptãrymu, kaĩp wẽtos teĩp iř wałandõs, źeñklina nekrutẽjimą, jilsẽjimą, padėjĩmą tŷkų. Isz tõ àsz mĩslyju kàd -**en** nebũs lýgi prãźadui εν (= łot. lët. -in). Graiczaũs bũs tója patì dalẽlė, kã lëtũwiszkoje kałbojė põ añtrykszczus źôdźùs padãro tŷkią jíłgą weĩkastį (verba durativa non intensae actionis) gyw-**en**-ù, knit-**en**-ù, knis-**en**-ù, knib-**en**-ù, ked-**en**-ù, sraw-**en**-ù, i. k.

Wĩsa taĩ sumãnius pasiródźa, jóg dógodys paminẽtas gãli búti tĩkras. Wĩs gi jis tebėrà dógodys. Jeigù mes su Tamstą nesutiñkame, taĩ kaĩp gì kitùs pérkałbėsime? —

Iszpasãkęs trumpaĩ ir nors pawiřsz sãwo mĩslį, tikiũsi nũ Támstos pãskum, sawamè metè gáusiąs didẽsnį apẽ sziũs dáiktus apszwëtĩmą ir dógodźo patĩkrinimą.

[367 psl.]*) Dabař dźiaugiũs kàd An. Szil. sulig **ź-u.** tũri -ę -mę. Źiurẽsime, kągi kitì mókyti sakŷs. Jeigù nẽkiṅs, taĩ kokiũs dãwadus nẽkindami statŷs; jeigù pripaźìns, źiurẽsime, kaĩp gì jẽ szĩtą dógodį tĩkrins.

Nębeiszpũła mãń jilgiaũs Tamsta sawą grômatą trukdýti. Źinaũ kaĩp esì wĩsas wargûsè paskeñdęs.

Búkigi jaũ sweikũtys ir linksmũtys. Pasilëkù wënałũmiszkai Tamstą bemylẽdamas, wĩsas Tamstai atsidãwęs.

príetėlus A. Baranowski.

Kaunè 6/18 VI 1882.

---

*) Puslapiai |368 ir 369| rašyti Weberio ranka. Čia jis klausia, kaip B-o „A. Š.“ rašomosios kalbos tekste rašyti jam neaiškius įvairiuose žodžiuose priebalsius, kietai, ar minkštai, pav. k, g. Be to, nemaža žodžių iš „A. Š.“, kurių rašyba W. nėra aiški. B-as atsako, tai pabrėždamas, tai išbrėždamas, kas ne taip, arba ir ką prirašydamas.

Nr. 30. [370 psl.]

Mylimiáusias ir Brangiáusias
Priétėlau mãno!

Priseĩs Tamstai ìsz mãno prėżastės nemaża įsigýti kantrýbės. Kuřs jaũ łaĩkas nů̃ paskutĩnės, ìsz Steben'o 25. VII. raszýtos, grômatos — o ãtraszo kaĩp nėř, teĩp nėř. Szę̃ dúrsť, tę̃ dúrsť, — ir wĩsas pójilsio łaĩkas praẽjo, kaĩp nebúta.

Kaunań pagrį̃żęs, buwaũ użsijêmęs weikałaĩs dwãsiszkais, pírma patsaĩ, pãskum mókytiniams dwãsios susiránkioti padė̃damas. Taĩ wõs dabař teprisĩrů̃sziau sù Tamstą́ pař szį̃ rãsztą paskałbė̃ti.

Kaũno pãcztas, iszdů̃damas (Tamstai żĩnomas) nů̃ Böhlau'o knįgàs, dãwė mãń żĩnią, Wílniaus Ceñzorius knįgẽlę „Ostl. Texte“ pasiłaĩkęs pérżiurėti. Tikiũsi jõs neużiłgo sułáuksiąs. „Mãt Böhlawo wẽnà tokià knįgẽlė indė̃ta“. Dewyniũ gì nů̃ Tamstos tokiũ paczũ knįgẽlu búta atéita; mãno draũgas A. Powiłonìs, pérdirbęs añtraszą ant tũ knįgẽlu iř ant wẽnõs Támstos [371 psl.] grômatos: „**pař Ignalĩną Kozaczŷznon**“. Bet iř tenaĩ manę̃s neberãdo. Wĩs gi neprapuł̃s, susràs neużiłgo. Tamsta dar nóri mãń jũ daugiaũs atsių̂sti dowanôms del príetėlu. Uż tàs wisàs dôwanas iř geradėjystės nůszirdżai dêkawoju. Bẽt jaũ daugiaũs nebesių̂sk, praweřs Tamstai paczãm. Baũgi taĩ mãża turì Wokẽtĩjoje príetėlu, kurẽ priseĩs Tamstai apdowanóti? Taĩ wéngiu Tamstai kãszto padĩdinti. Jeigù sių̂sì dôwanas Kurszáiczui ir Geĩtlerui, jeigù teĩp iszpů̃ła, taĩ įraszę̃ põ sãwo wardù padė̃k iř mãno wařdą: deltõ kàd wė̃nas iř kĩtas yrà manę̃ sãwo dárbo knį̃gomis apdowanóję. Kitêms gì mókytėms mãno príetėlams, músu szalyjė gywẽnantėms, dabař mãń sių̂sti neiszpů̃ła, kôlei nů̃ Ceñzoriaus aukszczaũs paminė̃tos knigẽlės nesułáuksiu. Suláukęs gì, ař pař knį̃ginyczą „Jůzapo Zawãdzkio“ Kaũno mẽstè; arbã pař knį̃ginyczą Besthorn'o Mŷtau(joje), kė̃k mãń reĩks nů̃ Böhlawo ùż pĩnįgus pareikałáusiu. Jeigù Tamsta nů̃ sawę̃s norėtumai kuriãm ìsz żemiaũs paminė̃tu Mókytu Wýru, taĩ yrà, ař Baudouin'ui de Courtenay, ař Jônui Juszkiẽwiczui, ař Leonárdui Mãsingui, arbã Jokûbui Grõtui Akadẽmikui, knįgẽlę sių̂sti, ir teĩp Tamstai regė̃tusi kàd iszpů̃ła, taĩ ir tenaĩ põ sãwo wardù iř mãno wařdą priraszýk. Jeigù teĩp neiszpů̃ła, taĩ dů̃k mãń żĩnią, deltõ kàd mãń reĩks jẽ apdowanóti.

[372 psl.] Wĩsa, ką tiktaĩ Tamsta raszeĩ apẽ kitàs dalìs mãno kałbómokslo, t. y. łañkstymą, sudãrymą, i. k., kaĩp nũ manę̃s żiniàs siųstàs iȓ mãno dógodżus prijem̃siąs, kaĩp sù jomìs apseĩsiąs, — wĩsa taĩ mãń tiñka. Taĩ kõ tiktaĩ manę̃ kłáusi, atraszýsiu atwiraĩ, kė̃k tiktaĩ żinódamas iȓ mokė̃damas. Wisà mãno rûpestĩs bùs, kàd manę̃ suprãstumai. Suprãtęs gì, aȓ mãno żiniũ tikrũmą pripażínsi, arbã kàd mãno apsĩrikta paródysi — taĩ jaũ nebè mãno, taĩ jaũ Tamstos dárbas ir wĩsas rûpesnys. Iszpasãkymo wisõs Tamstos mĩslës netiktaĩ nesibijaũ ir tądą̃ kaĩ jì bus mãno dógodżams prė́szinga, bet jůtẽs dar jo ir tróksztu iȓ praszaũ, kaĩp jaũ wė́ną kar̃tą esmù Tamstai rãszęs, jõg, amicissima veritas. Anõt senûju byłõs: gywénsime kaĩp bróliai, rė̃smems kaĩp żýdai. Jeigù Tamsta manę̃ kokiamè daiktè pérkałbėsi, rôdżai stũpysiu; jeigù gì kuȓ mãń sẽksis Tamsta pę́rkałbėti, nè ìsz to dżiaugsiũsi kàd mãno wirszùs, bẽt kàd wir̃szų gaũs tësà. Kuriůsè gì daiktůsè iȓ põ wisãm susirokãwimui, Tamstai kiteĩp regêsis, ne kaĩp mãń — dógodżams atsiskýrus, szírdys músu nesiskírs. In necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus charitas. Tadą̃ priseĩs abù dógodżu grẽczum, Tamstos ir mãno, sustatýti ir éiszkiai iszpasakýti. —

[373 psl.] „**Búdawo einì**“ nè taĩkas (modus), bẽt łaĩkas (tempus): 1. asabà búdawo einù, 2. búdawo einì, 3. búdawo eĩna; dwsk. 1. búdawo eĩnawa, 2. búdawo eĩnata; dgsk. 1. búdawo eĩname, 2. búdawo eĩnate. Łaĩkas susikrówęs ìsz beasãbio żôdżo „**búdawo**“ ir tebêsanczo łaĩko (praesens indicat.). Asz jĩ wadinù senóbiszkiu łaikù papratĩmo. Kĩtas yrà senóbiszkys łaĩkas weĩkało pradė̃to: **búdawo dírbsiu** i. t. t.

Mãno kałbómokslyje yrà 11. łaikũ: keturì grynì: tebêsąs: **dírbu**: bũwęs: **dírbau**; búdawęs: **dírbdawau**; búsiąs **dírbsiu**. Penkì susikrówę sù żôdżwardżais: dabar̃tys iszpíldytas: **esmù dìrbęs**; praéigys pradė̃tas: **buwaũ dírbąs**: praéigys iszpíldytas: **buwaũ dírbęs**; praéigys daźnółaikys: **búdawau dírbęs**; dógodys: **búsiu dírbęs**. Dũjan susikrówusiu sù beasabiù żodżù: „**búdawo**“ kaĩp jaũ auksczaũs pasakyta. Wisì szĩtë łaikaĩ tebėrà szendënà kałbamôjoje kałbojè. Jaũ ìsz to wė́no gãlima regė́ti, kaĩp kałbómokslys Szleĩkero iȓ Kurszáiczo apẽ łaikùs nepíłnas.

Bẽt jaũ nebenóriu Tamstos wárginti. Apraszýsiu daugiaũs Tamstos búdamas pakłáustas. Dar wė́ną sýkį âczu ażù gẽrą

szírdį, gẽrą żôdį iȓ wisàs geradėjystės. Búkigi sweikũtys ir linksmũtys. Pasilẽkù wĩs wẽnałũmiszkai wĩsas Tamstai atsidãwęs

Tamstos A. Baranowski.

11./23. IX. 1882. Kaunė.

Nr. 31. [374 psl.]

Kaũnas. 8. X./20. X. 1882. m.

Mylimiáusias iȓ Brangiausias
Príetėlau mãno!

Pérskaitęs grômatą J. Szmĩto iȓ kąsnẽlį E. Tagespost grąźinù Támstai, kaĩp esì sãkęs.

Támsta norẽjai mãń atsiųsti 12. knįgẽlu „Ostl. Texte“ iȓ nedũdi mãń nũ Böhlawo nẽwẽnõs knįgẽlės piȓkti, ketíndamas pats tẽk pristatýti, kẽk mãń reĩksią iȓ kẽk Tamsta galêsiąs. Tegũl gì iȓ teĩp būs. Nù kũgi àsz Tamstai atsigẽrinsiu aźù wisàs geradėjystės? Prijeḿkigi dabaȓ nõrs gẽrą żôdį. Bẽt dar nesiųsk knįgẽlų mãń; nũ Ceñzoriaus tebełáukiu pirmûju. Paȓ szalìs girdẽjau, Departameñtas knįgẽlę aźgýnęs aźtàt kàd lotĩniszkomis lĩtaromis esantì spaustà. Bẽt àsz tõs sãwo źiniõs neródydamas aźwãkar nuraszіaũ Ceñzoriui, kàd szĩtoj knįgẽlė netũri nẽko negẽro neĩ įstãtymams prẽszingo. [375 psl.] Kàd wokiszkója jõs dalìs wẽnêms móksłams teprigũli, lẽtuwiszkója gì jaũ bũwo cenzûros patwírtinta spáudinant 1859. ir 1860. m. kalendôriuj Iwińskio, iȓ yrà pàs knįgînįkus Maskolĩjos Geĩtlero knįgẽlėje „Lit. Stud.“ neĩ palĩtikos, neĩ draugŷstės (sociales), neĩ wẽrũ (confessionales quaest.) dalŷku nekludźa; kad 22. IV. 1880. m. iszẽjo Aukszczáusias daleidĩmas letũwiszku knîgu apẽ wẽnus móksłus spáudinti lotĩniszkomis litaromis, bet tiktaĩ teĩp įspáudintos nebutũ daléistos rañkosna letũwinįku źmoniũ; jõg szĩtos knįgẽlės letuwiszkója dalìs įspáudinta iszpíldźant wĩsa kàs tiktaĩ wokiszkôjoj dalyj pasakýta apẽ jiłgũmą, sánkrową, smagũmą baĩsiu, ir s.y. iȓ paȓ tataĩ knįgẽlė wisà yrà tokià, kokiõs móksłai geĩdźa, kokią Aukszczáusia walà daléidźa; kàd knįgẽlė szĩtoj iszẽjo nè del Letũwinįku źmoniũ; o tiktaĩ àsz nóriu beń dwẽjato aȓ trẽjato desêtku pareikałáuti, mókytėms wýrams dowanoti, kaĩp ẽsti dãroma kitũ raszýtoju knîgu; kĩtos gì knįgẽlės lĩks Wokẽtĩjoje, iȓ kàd szĩtoj knįgẽlė ne mãno tuȓtas, bẽt Eizena-

ko gimnãzijos, kurì apturẽjusi nů sãwo (Weimaro) Auksztûju Wyresnýbiu (Didumẽniju) pãszałpą, szĩtą knįgẽlę įspáudino sawù kasztù, kaipõ mókytą prẽdą sawõs prográmos ażù pernykszczùs mókslameczus. Dar sakiaũs àsz bũwęs norẽjęs Rõsijoje spáudinti, tiktaĩ músu spaudẽjai netũrią daũgalo lĩtaru sù wisókiomis żymẽlèmis; nulẽdinimas gì naujũ lĩtaru reikałáuja tokiõ kãszto, kõks negalẽtu grį̃żti isz pardôżės knį̃gų, teĩp įspáudintu, użłaĩkant wĩsą Aukszczáusįjį palẽpĩmą. Wĩsa taĩ iszpasãkęs, gerù praszìaũ kàd arbã mãń Ceñzorius dûtũ paminẽto skaĩczaus knįgelu pareikałáuti; arbõ, jeigù jãm rastą̃s*) koks abejójimas, — kad sziũs mãno żodżùs sų̃stũ Auksztẽsnei Wyresnýbei pérmanyti. Taĩ dabar̃ żiurẽsiu, kõks gi bũs gãłas.

Dr. Jônas Baudouin de Courtenay mókytojus auksztôsios mókslinyczos (Uniwersiteto) Kazãniaus.

Jonas Juszkiewicz, mókytojus gimnãzijos Kazaniaus.

Dr. Leonhard Masing, stellv. Docent der russischen Sprache und Literatur in **Dorpat**. Stadtheil I. Mühlenstrasse N 21. Haus Arnoldi.

Якобъ Карловичъ Гротъ Тайный Совѣтникъ, Академикъ (Jakob Grot Akademiker Geheimrath in Petersburg Wasil. Ostr Akademie der Wissenschaft).

Nesĩsekė mãń ir̃ dabar̃ ankszczaũs atãraszo sių̃sti, kàd łáukiau ìsz Dorpato żinios apẽ gywẽnimą (namùs) Masing'o.

Búkigi jaũ sweikũtys ir̃ linksmũtys. Pasilẽkù wĩs Tamstą lýgiai mylẽdamas, wĩsas Tamstai atsidãwęs

Tamstos wêr̃nas

A. Baranowski.

Nr. 32. [378 psl.]

Mylimiáusias ir Brangiausias
Príetelau mãno!

Dewýnios knigẽlės ir̃ grômata 8. Aug. Tamstos neprażũwo; bẽt nů Wílniaus Ceñzoriaus dar nẽjókio atsãkymo nesułáukiau. Põ wẽną padalyjaũ Tamstos wardù, mókytojams Pawiłóniui ir Jauniui ir mokytiniams Bagduszónkai, K. Karôsui, P. Walentui Ir P. Rudôkui; A. Karôsui atadũsiu wãsarą, kaĩ isz Akadẽmijos pagrį̃sz; mażir̃ weikiaũs, jeigù kàs Petrapiliñ ważiũs. Taĩ dar mãń dwĩjan liks;

---

*) Suprask: rastų̃s.

treczià gì kurią mãń Támsta isz karto põ wénąłãpą atsiuntei. Taĩ kad dar Tamsta ketinì ben dwẽjatą kokį tuzinũ ansiųsti, — taĩ mãń iȓ pakàks lỹg-dawãlei dowanoms. Kitì tegũl saw peȓkasi. Kũpiszkio Dziẽkonui Kleõpasui Kõźmianui iȓ jo gësminįkėms bũs rôdastis neiszpasakýta, iszwýdus [379 psl.] sãwo dárbo gésmes įspáustas iȓ dar dôwaną teĩp brángią apturẽjus.

Dar wénąknįgẽlę nusiųsk sù szĩtokiũ añtraszũ: Dr. Johan v. Karłowicz. **Heidelberg.** Villa Hausacker.

Bẽt jaũ manę nẽt sziuȓpas jẽma, kàd teĩp drąsiai nů Tamstos brángias dôwanas peszù.

Mãno draugaĩ iȓ mókytiniai, kurẽ gãwo nů Tamstos põ knįgẽlę, łabaĩ pradźũgo iȓ nũszirdźai Tamstai dêkawoja. Nenorẽjo jeñti kaĩp nůgrãdą, prĩjėmė tiktaĩ kaĩp dôwanas. Kitì gi, kuriũ rasztũ Tamstai nenũsiunczau, griaũdės neźinóję raszýdami, kàd tokià jũ rasztãms galẽs iszeĩti słowà; kad butũ źinóję, butũ geriaũs parãszę. Asz mĩslyju, kàd newénas, nepãturodamas to, kàd ceñzoriaus daleidĩmo nėrà, jészkos kokiů kelù nů Böhlawo gáuti. Isz tõ wĩso gall Tamsta suprãsti, kaĩp dĩdelę mãń padareĩ geradejŷstę paȓ szĩtą dárbą, kàd iȓ nebûtumai manęs teĩp gaũsiai apdowanóję̃s. Dabaȓ wisì mãno mókytiniai rupestin- [380 psl.] giaũs raszỹs jêms uźdũtus rasztùs. Tamsta gì jaũ esì datýręs, kaĩp méła mókytojui patiekà, mãtant mókytiniu gẽrą storônę.

Músu Ciẽsoriaus Siuñtinio netuȓbawok. Jisaĩ galétu padarýti geraĩ tiktaĩ tadą̃, jeigù sù músu Ceñzoriu Wyresnýbėmis gerojė méilėje stówi; bẽt jeigù raszỹs kaipõ Siuntinỹs, taĩ meñkas dáiktas didźù ródysis — iȓ bijaũ kàd nebutũ daȓ pikczaũs. Bẽt, jeigù Tamstai kiteĩp regêsis, ne kaĩp mãń; taĩ galési iȓ szĩto kẽlo pamėgínti. Tiktaĩ dabaȓ łũkterėk benkėk. Asz sziomìs dënomìs raszýsiu Akadẽmikui Grõtui beg negalétu jisaĩ kaipõ mókytas iȓ Szłowíngas Wýras Ceñzoriu pérkałbẽti. Lĩksziôlei nerasziaũ, łáukdamas, kàd Jisaĩ nů Tamstos apturẽtu pãczą knįgẽlę, ìsz kuriõs galẽtu matýti, jõg ką̃ àsz raszýsiu Jam sweikãm, taĩ yrà tikrà tësà.

Linksmaĩ grômatą pradẽjęs, baigsiù smutnaĩ. Mãń łabaĩ neramù, kàd brángi Tamstos sweikatýtė pakrŷpo. Nors słañktas, taĩ nè smeȓtës ligà; bẽt kaȓtais źmôgų łabaĩ sułáuźo. Mãń paczãm [381 psl.] prẽsz kẽlatą mẽtu atsẽjo słanktù dwì nedéli siȓgti. Wisì káułai bũwo lĩg sudauźýti, gomurỹs suéiźėję̃s, prẽtwaras, wálgyt niẽko nesnorẽjo. Susmyłẽdamas, sérgėk brángią sãwo sweikãtą. Asz

dabar̃ esmù uźsijêmęs pérźiurėjimu rasztũ pernŷkszszu sãwo mókytiniu, kàd geriaũs paźínti ýsztarmė wisókiu bal̃siu ir̃ źôdźu põ sziàs ir̃ tàs tarmès.

Kaĩ Tamsta galḗsi tolaũs pradḗtą dárbą wẽsti, rôdźai wisomìs sãwo sylomìs padḗsiu.

Búkigi sweikutys ir̃ linksmũtys. Nũszirdźai Tamstą swéikindamas pasilëkù

Tamstos wier̃nas A. Baranowski.

$\frac{5. XI.}{24. X.}$ 1882. m. Kaunė.

Nr. 33. [382 psl.]

Mylimiáusias ir Brangiáusias
Príetėlau mãno!

Ãtwirąją Tamstos grômatą (4. XI.) apturḗjęs, nurasziaũ Grõtui, àsz tikḗjęsys; wĩsai Rosijai ir mókytëms Eurõpos Jį swéikinant sweĩką 50 mẽtu añt móksłu padḗjusį, galḗsiąs sù geraĩs źôdźais ir̃ gerą̀ szirdimì, pírmąjį sawõs sù Tamstą draũg prôcios waĩsių „Ostlit. Texte“ Jãm padowanóti; bẽt Cenzura manę̀ sutram̃dźusi; teĩp kàd mãń prisẽjo praszýti Tamsta, kàd jam nusiûstumai stãczai nũ sawę̃s tą̃ knįgẽlę. Sakiaũs tikraĩ źĩnąs, kàd Cenzura del uźgynĩmo tõs knįgẽlės kláutës negáusianti, wĩs gì bĩjąs, kàd kokiõ negẽro pamĩslyjimo neturẽtu, kuriõ àsz iszbłaszkýti negalêcz, Jisaĩ gi (Grõtas) pigiaĩ gãli manę̀ apgínti. Taĩ ir̃ prasziaũ sziõs pãszałpos, sakýdamas, kàd jeigù mãń bũs daléista apturẽte toja knįgẽlė tai ne kënõ kĩto, kaĩp tiktaĩ Jõ apgiñkłas ir̃ uźtãrymas mãń taĩ iszgãdys.

[383 psl.] Iszléidęs tą grômatą, sułáukiau atãraszo nũ P. Szefero (Wilniaus Ceñzoriaus), jõg músu knįgẽlė esantì auksztẽsniũ Cenzûros Wyresnýbiũ uźgintà, ir̃ jisaĩ wãlos netũrią̃s mãń jõs daléisti; reikią̃ mãń małonẽti Auksztója Waldźà añt spaustũwės dalýku (Главное Управленiе по дѣламъ печати) etwa Haupt- Verwaltung Druck-Angelegenheiten. Taĩ dabar̃ tebełáukdamas ãtraszo nũ P. Grõto, dar̃ tenaĩ nesmù rãszęs.

Tûtar̃pù, uźwãkar apturẽjau 9, szeñdën gì wêl 10. knįgẽlu nũ Tamstos siųstũ. Wilniuje búta, kaĩp rẽgima añt pasztõs źymiũ. Czà cenzûrà uźgýnė, czà wêl knįgelès pérleidźa: kaĩp czà yrà? C'est pour moi du grec... Nors gì àsz tõ sawù prótu neĩ prãsti nesu-

prañtù, neĩ manýti neiszmanaũ; wĩs gì Támstai aźu brángias dôwanas nũszirdźai dêkawoju.

Búkigi swsikũtys iȓ linksmũtys

Tamstos wierniáusias A. Baranowski.

Kaunè 7(19) XI. 1882.

Nr. 34. [384 psl.]

Mylimiáusias ir Brangiáusias

Príętėlau mãno!

Wãkar sułáukiau nũ P. Grõto atãraszo łabaĩ mẽło iȓ gẽro. Sãkosi jisaĩ swęĩkas, kaĩp tiktaĩ apturẽję̃s mãno grômatą, tũj atsẽkęs Wyriáusjįį Komitẽto swetimũ szalũ Cenzûros A. Majkõw'ą, darýdamas tokią̃, kokiõs mãń reĩkia, storônę̃, iȓ iszparódydamas, kaĩp éita iȓ kaĩp stówima dabaȓ wĩso reĩkało apẽ spáudinimą lẽtũwiszku knĩgu. Pírma kẽlato dẽnũ bũwęs pérźiurėjimas isz naũjo músu reĩkalo (t. j. apẽ knįgẽlę Ostl. Texte) ir 11./23. sziõ mẽnesio jisaĩ swęĩkas gãwęs nũ Majkõw'o źĩnią, kàd músu knįgẽlė ęsant Cenzûros daleistà iȓ wéikiai apẽ tataĩ dũsią źĩnią Wílniaus Ceñzoriui.

[385 psl.] Tamsta numanaĩ, kõks mãń ìsz to dźaũgsmas. Wẽna, kàd P. Grõtas teĩp gẽrą szírdį paródė; kĩta, kàd músu dárbas nebũs żwairioḿ akĩm músu Wyręsnýbių żwaĩgomas; trẽcza, kàd P. Böhlawas galẽs weikiaũs knįgelės iszpardũti iȓ ìsz músu knįgelės turẽs pęĩna.

Szęñden wèl nũ Tamstos sułáukiau 10. knįgẽlu, użù kuriàs nũszirdżaĩ Tamstai âczu! Nesitikẽjau teĩp daũg nũ Tamstos dowanũ gáuti. Dabaȓ nẽt jaũ manę̃ sarmatà jẽma, kàd tęĩp daũg nũ Tamstos dovanũ apturẽjęs, nebę́żinaũ kaĩp iȓ atsimokẽti. Prijeḿkigi tãḿ kaȓtui nors gẽrą żôdį ir gẽrą szírdį.

Asz dabaȓ wisàs Kaũno waldýboje taȓmės isz naũjo pérźiuriu, kẽk lỹk sziôlei nũ sãwo mókytiniu suránkiojau źiniũ. Tikiũs iȓ Tamstai, jei kadą geisì, suteĩkti.

Búkigi sweikũtys ir linksmutys

Tamstos mylẽtojas ir wierniáusias tarnas

A. Baranowski.

16./28. XI. 1882. Kaunè.

(Toliau bus)

Kaikurios formalinės semasiologinės lotynų kalbos veiksmažodžių grupės lietuvių kalbos šviesoje

IV-oje ir V-oje šio žurnalo knygose buvo stengtasi nurodyti, kad vadinamieji 1-os ir 4-os lotynų asmenuočių „nenorminiai" veiksmažodžiai sudaro tam tikras semasiologines grupes. Šitas grupavimas buvo paremtas vien tik pačių lotyniškųjų lyčių — ypač originaliuose tekstuose — vartojimo stebėjimais. Tokios grupės, apskritai imant, pasitaiko ir bet kurioje kalboje, kur tik skirami „nenorminiai" reiškiniai nuo „norminių". Todėl būtų, gal būt, įdomu panagrinėti anų lotyniškųjų nenorminių formų lietuviškuosius atitikmenis ir patyrinėti, ar ir šie pastarieji santykiauja tarp savęs ne tik semasiologiškai, — tai savaimę suprantamas daiktas, — bet kartais ir morfologiškai. Uždavinys dabar, rodos, kaip tik atvirkščias. Anąsyk teko įrodyti lotyniškų formaliai giminingų žodžių semasiologinį, o dabar lietuviškųjų neabejotinai semasiologiškai tarpusavy santykiaujančių lyčių formalinį arba morfologinį paralelumą.

1-os lotyniškosios asmenuotės veiksmažodžių: *crepo cubo do domo frico iuvo lavo mico -neco plico seco sono sto tono veto* atitikmenys lietuvių kalboje. (Plg. Archivum Philologicum IV 123—150).

Imkime pirmiausia akustinių ir optinių vyksmų grupę: *crepo sono tono mico*. Pridedu ir verstinius atitikmenis:

crepo: aidě́ti, barškě́ti, bildě́ti, braškě́ti, čerškě́ti, dūzgě́ti, skambě́ti, spragě́ti, šlamě́ti, tarškě́ti, traškě́ti, trinksě́ti, ū̃žti

sono: gar̃są išdúoti, siaũsti, skambě́ti, šlamě́ti, ū̃žti

tono: braškě́ti, su-bildě́ti, griáusti, siaũsti, su-tarškě́ti, su-trinksě́ti, gar̃siai ū̃žti

m i c o: drebéti, mirgéti, švitéti, švytrúoti, trùkčioti, tviskéti, virpéti, žaibúoti, žėréti, žýbčioti, žibéti

Visų pirma krinta į akį, kad lotyniškąjį žodį atitinka daugybė lietuviškų žodžių. Tiesa, dažnai vienam vienos kalbos žodžiui galima pritaikinti po keletą kitos kokios kalbos sinonimų; tačiau kalbamuoju atveju tenka konstatuoti, kad lietuvių kalba akustinių vyksmų pavadinimų turtingumu žymiai pralenkia lotynų kalbą. Tą turtingumą iškelia ir K. Jokantas savo lotyniškai lietuviškame žodyne s. v. *crepo*, kur sako: „lietuviškas vertimas gali būti labai įvairus". Įvairumas, be abejo, remiasi tuo, kad lietuviai, priešingai kaip romėnai, atjaučia visus kalbamųjų vyksmų aspektus ir juos atitinkamai pavadina. Bet šiame įvairume pastebimas vis dėlto tam tikras vieningumas, būtent, atskirųjų veiksmažodžių kamieno darybos atžvilgiu: beveik visų sinonimų bendratys baigiasi *-ėti* (pats asmenavimas daugiausia eina tipu *skambéti, skam̃ba, skambéjo* etc.). Lieka dar *griáusti*, *siaũsti* ir *ũžti*, kurių asmenavimas taipogi neskirtingas: *griáudžia griáudė, siaũdžia siaũdė* ir *ũžia ũžė*. Daugiau variantų parodo *mico* vertimai: kaitybos atžvilgiu daugumas eina kaip *drebéti* (t. y. *drẽba drebéjo*) arba *skambéti*. Tai reiškia, kad optinių vyksmų pavadinimai asocijuojami su akustinių vyksmų pavadinimais nę tik lotynų, bet ir lietuvių kalboje. Reikia tik papildyti, kad šalia tipo *skam̃ba skambéjo* randama ir *žẽri žėréjo* (bendr. *žėréti*) arba *vìrpi virpéjo* šalia *vìrpa virpéjo*. Tai pasitaiko nę tik vienoj optinių vyksmų grupėje, bet ir antroj, plg. *áidi aidéjo* šalia *áida aidéjo* arba *trìnksi trinkséjo* (bendr. *trinkséti*). Tarp optinės grupės atitikmenų randame formų su *-uoti* ir *-čioti*. Tos formos yra porinės (gal būtų galima dar daugiau rasti): *švytrúoti žaibúoti* ir *trũkčioti žýbčioti*. Speciali akustinės grupės bendrybė yra ir tai, kad *crepo tono sono* galima tam tikrais atvejais išversti tuo pačiu *ũžti*[1]). O kaip lotynų grupėje figūruoja tam tikri rimažodžiai (Reimwörter) *sono sonui tono tonui* arba perfektinės formos *crepui strepui*, taip ir lietuviškuose atitikmenyse pasitaiko tokios pat charakteringos lytys: *barškéti tarškéti* arba *braškéti traškéti*.

---

[1]) Panašiai lot. *crepo sono* galima išreikšti liet. *skambéti* arba *šlaméti*, lot. *crepo tono* liet. *braškéti* arba *tarškéti*, lot. *sono tono* liet. *siaũsti*.

Būvio reiškiamieji veiksmažodžiai *cubo* ir *sto* turi kaipo būdingiausius atitikmenis vėl lytis su *-ėti*:

c u b o: gulėti ilsėti(s)
s t o: stovėti apsistóti įstrìgti nejudėti nesvyrúoti

Bendratinis elementas *-ėti* jungia būvio veiksmažodžius su vyksmų grupės veiksmažodžiais. Įdomu konstatuoti, kad ten vyrauja tipo *skam̃ba skambėjo* asmenavimas, o būvio veiksmažodžių tarpe užtinkama daugiau tokių, kurie asmenuojami kaip *áidi aidėjo*; net svyravimų, rodos, visai nėra: šalia *gùli ìlsi stóvi* variantų nebūna.

Likusių lotyniškųjų grupių atitikmenys mažiau būdingi; tačiau ir jųjų tarpe bendrenybių netrūksta:

-n e c o nukáuti nužudýti užmùšti
s e c o draskýti perkirsti pjáuti žeĩsti

Lotynų kalbos rimo porą *-neco seco* atitinka lietuviškoji rimo pora: *káuti pjáuti*. Šių žodžių morfologinis paralelumas yra visai aiškus: *káuna káuja kóvė* ir *pjáuna pjáuja pjóvė*. Dėl lyties *pláuti* (lot. *lavo*) nedrįsčiau pasakyti, ar čia rimas su *káuti* ir *pjáuti* yra reikšmingas — augščiau nurodyta prasme — ar gal tik atsitiktinis dalykas. Tačiau bent tiek tenka konstatuoti, kad kalbamosios formos (tiek lotyniškos, tiek lietuviškos) reiškia tipiškai primityvius veiksmus. Gal ir lot. *frico plico* santykiai atsispindi lietuvių žodžiuose *trìnti pìnti*. Mat, vėl abejose kalbose tam tikra rimo pora (plg. dar *trýnė pýnė*). Lieka dar:

d o m o: jaukìnti, malšìnti, ramdýti, suvaldýti
v e t o: draũsti, trukdýti, sulaikýti

Kaipo bendrenybė čia krinta į akį priežastinis veiksmažodžio tipas: *ramdýti, suvaldýti* (lot. *domo*) ir *trukdýti* (lot. *veto*).

Semasiologinius tarp *plico* ir *iuvo* santykius tvirtina lietuviškieji atitikmenys *su-dėti* (lot. *com-plico*) ir *pa-dėti* (lot. *iuvo*), kurių šakninis elementas *dėti* yra visai tas pats.

4-tos lotyniškos asmenuotės veiksmažodžių: *amicio aperio comperio farcio fulcio haurio operio raucio reperio saepio salio sancio sarcio sentio sepelio venio vincio assentior experior*

metior opperior ordior orior atitikmenys lietuvių kalboje (plg. Archivum Philologicum V 183—212).

Kai pirmoje grupėje vyrauja kaipo morfologinis kriterijas kamienų darybos lygumas (plg. *aidėti barškėti bildėti* ir t.t), šitoje grupėje pastebima, kad labai dažnai kelis lotyniškus žodžius atitinka ta pati lietuviška lytis. Tai yra visai tas pats reiškinys, kaip augščiau minėtoji galimybė visus tris lotyniškus veiksmažodžius *crepo tono sono* išversti vienų *ũžti.* Taigi, pvz., lot. *operio* ir *saepio* atitinka liet. *ap-sùpti*, bet ir *ap-deñgti*, vadinasi, faktas, kad lot. *operio* ir *saepio* gali abu būti verčiami vienu *apsùpti* ar *apdeñgti*, aiškiai įrodo nagrinėjamųjų žodžių semasiologinį artimumą. Panašus dalykas yra tas, kad kartais lotyniškąsias lytis atitinka to patięs veiksmažodžio formos, tik, atsižvelgiant į reikšminius niuansus su skirtingais prięšdėliais; plg. lot. *sancio vincio,* kurių pirmąjį atitinka liet. *užgìnti,* o antrąjį — *apgìnti.* Žinoma, kiekvienas minėtųjų lotyniškų veiksmažodžių gali būti verčiamas dar kitais lietuviškais atitikmenimis, bet manau, kad reikės įtraukti į diskusiją vien tik pačias būdingiausias lytis.

lotyniškai		lietuviškai
operio saepio vincio	:	*apsùpti*
amicio operio saepio	:	*apdeñgti*
amicio saepio vincio	:	*apsiaũsti*
saepio vincio	:	*apsáugoti*
fulcio sancio	:	*patvìrtinti*
operio sepelio	:	*paláidoti*
saepio vincio	:	*aptvérti*
haurio comperio reperio	:	*patìrti*
aperio invenio	:	*atideñgti*
orior venio	:	*áugti, kìlti, paeĩti, pasiródyti*
aperio~saepio	:	*ati-* *darýti~už-darýti* / *deñgti~ap-deñgti*
sancio~vincio	:	*už-gìnti~ap-gìnti*
operio~sepelio	:	*už-kàsti~pa-kàsti*
aperio~operio	:	*iš-kàsti~už-kàsti*
haurio *comperio~experior* *reperio*	:	*pa-tìrti~tìrti*

venio~(e)metior : *at-eĩti~ap-eĩti*
ordior~orior : *pra-dė̃ti~pra-si-dė̃ti*

Pasitaiko ir rimo principas:

aperio~saepio : *at-vérti~ap-tvérti*
haurio~saepio : *pér-verti~ap-tvérti*
aperio~haurio : *at-vérti~gérti*
fulcio~haurio : *rémti~sémti*
salio~venio : *šókti~nókti*
aperio~sepelio : *at-vérti~pa-nérti*

Šios formos rimuoja ne tik bendratyje, bet visais atžvilgiais; plg. *gẽria tvẽria vẽria gė̃rė tvė̃rė vė̃rė, rẽmia sẽmia rė̃mė sė̃mė.* Vienintelis, bet tik tariamas nukrypimas yra esamojo laiko lytis *nóksta* šalia *šóka*. Bet *nók-st-a* turi tik inkohatyvinį elementą *-st-*, kuris gali būti prikergtas ir prie *šók-*; plg. *iš-šók-sta.* O būtojo laiko formos vėl visiškai paraleliai sudaromos: *nóko~šóko.* Toliau, manau, reikėtų įtraukti ir *kim̃šti* (lot. *farcio*): viena, jis yra morfologiškai ne per toli nuo *kìšti* (gal su nosiniu infiksu *-m-*, vadinasi *ki(m)šti*[1])?), su kuriuo jis ir semasiologiškai santykiauja; antra, lot. *farcio* ir *fulcio* galima tam tikrais atsitikimais išversti liet. *kìšti*, nors šito vertimo nesu radęs nei Kuliešio[2]), nei Jokanto[3]) žodynuose. Toks vertimo galimumas, man atrodo, paaiškėja kad ir iš šitokių kontekstų: Sen. ep. 70, 20 *ibi lignum... totum in gulam f a r s i t...* arba: Suet. Tib. 53, 2 *per vim ore diducto i n f u l c i r i cibum iussit.* Taigi gautumėm dar vieną rimo porą: *kìšti~rìšti*, kurie atitinka lot. *farcio~vincio* arba *(in)-fulcio~vincio.*

Pr. Brenderis.

ZUSAMMENFASSUNG.

Während in Band IV[4]) und V[5]) des „Archivum Philologicum" diejenigen lateinischen Verben der sog. 1. und 4. Konjuga-

---

1) Plg. lot. *rumpo* šalia *ruptus.*
2) V. Kuliešis Praktiškas lotyniškai-lietuviškas žodynas. „Vyties" B-vės leidinys, Kaunas, 1932.
3) K. Jokantas Lotyniškai lietuviškas žodynas, Kaunas, 1936.
4) Arch. Phil. IV 123—150.
5) Arch. Phil. V 182—212.

tion, die von der üblichen Tempusstammbildung abweichen, als semasiologisch zusammengehörig erwiesen wurden, sollte nun untersucht werden, ob und inwiefern die litauischen Entsprechungen nicht nur semasiologisch — dies steht ja von vorneherein fest — sondern auch formal irgendwie miteinander verwandt sind. Dass dies in grossem Umfange zutrifft, zeigt eine Durchprüfung des Materials. Die litauischen Entsprechungen bestätigen vielfach die enge semasiologische Verbundenheit der vorher untersuchten lateinischen Verben, und zwar auf folgende Arten:

a) Mehreren lateinischen Wörtern entspricht ein und dasselbe litauische Wort:

crepo sono tono	:	*ũžti*
crepo sono	:	*skambḗti* oder *šlamḗti*
crepo tono	:	*braškḗti* oder *tarškḗti*
sono tono	:	*siaũsti*
amicio operio saepio	:	*apdeñgti*
saepio vincio	:	*aptvérti*[1]).

b) Dasselbe wie unter a), mit der einzigen Abweichung, dass den einzelnen lateinischen Formen verschiedene litauische Präverbien gegenüberstehen, oder es steht neben dem lit. Compositum das Verbum simplex:

crepo~tono	:	*bildḗti~su-bildḗti*
(com)-plico~iuvo	:	*(su)-dḗti~pa-dḗti*
aperio~operio	:	*iš-kàsti~už-kàsti*[2])

c) Bei Verschiedenheit der lit. Wortform Gleichheit in der Stammbildung:

crepo~sono etc.	:	*baršk-ḗti bild-ḗti* etc.[3]) (*bárška barškḗjo* etc.)
cubo~sto	:	*gul-ḗti ils-ḗti(s) stov-ḗti* (*gùli gulḗjo* etc.)
domo~veto	:	*ram-dýti truk-dýti*

---

1) Weitere Beispiele s. S. 188.
2) „ „ S. 189.
3) „ „ S. 185.

d) Reimformen im Litauischen:

crepo tono	:	*taršk-ėti baršk-ėti*
-neco seco	:	*nu-káu-ti pjáuti (kóvė pjóvė)*
aperio saepio	:	*at-vér-ti ap-tvérti*
		(vẽria vė́rė tvẽria tvė́rė)
fulcio haurio	:	*rém-ti sém-ti*
		(rẽmia rė́mė sẽmia sė́mė)[1].

SMULKMENOS

XXIV

Arch. Phil. V 166 aš gud. *дякло* esu kildinęs iš liet. **dėk-la*. Kad *дякло* dėl *я* negali būti kilęs iš *duoklė*, yra jau rašęs ir A. A. Potebnia, Этимол. и другія замѣтки, 99 psl.: jis buvo linkęs šį žodį kildinti iš **dėklas*.

Pr. Skardžius.

---

[1]) Weitere Beispiele S. 189.

Recenzijos

Simanas Daukantas, **Darbay senuju Lituwiu yr Żemaycziu 1822.** Spaudai paruoše Vaclovas ir Mykolas Biržiškai. Lietuvos Universiteto Bibliotekos leidinys Nr. 1. Kaunas, 1929. 213 psl.

Nors šis veikalas jau senokai išspausdintas, bet apie jį Lietuvoje lig šiol beveik nieko nebuvo rašyta. To nerašymo priežastimi veikiausiai yra buvę tai, kad tas Daukanto darbas, išleistas netaisyta kalba, daugiausia tinka tik mokslo reikalui, ne praktikai. Bet kadangi toks svarbesnių veikalų leidimo žygis, neskaitant Mažvydo, Širvydo ir Daukšos raštų išleidimo, beveik yra pirmas Lietutuvoje, tad apie jį, ypač apie jo kalbą, pravartu nors dabar šį tą parašyti.

Pats Daukantas šį savo darbą yra rašęs ne mokslui, ne „diel mokitu wiru yr gałwocziu", bet praktikai, „diel tu motinu", kurios „geb sawa waykams darbus ju bocziu prabocziu pásakoty" (6 psl.). Ypač jam yra rūpėjusi lietuvių kalbos garbė. „Noriejau wiel, — rašo jis toliau, — muna rasztu parodity néprietelems Lituwos yr Żemayczìu kałbos, jog kikwinas norijs gal raszity lituwyszkay jey tur spieka, ligy daly kayp yr kyta yszdaylynta jau kałba" (ib.). Jis supranta, kad jam, „kaypo pyrmam raszitojuy toj' kałboj", sunku apsieiti be apsirikimų, todėl savo skaitytojų prašosi dėl to dovanojamas ir sakosi džiaugsiąsis, jog pirmasis tarp lietuvių praskynęs kelią „gudresnems wirams norintems raszìti".

Labai gaila, kad Daukanto šio ankstyviausio darbo nėra išlikusio originalo. Šis leidinys tėra vienas originalo nuorašas, Veprių M. Platerio bibliotekoje išlikęs ir net keturių žmonių perrašytas. Šie perrašinėtojai, be abejonės, yra nemaža ir pačią kalbą taisę. Visų pirma čia nerandame to pajūrio (skuodiškių, linkimiškių, darbėniškių ir kt.) žemaičių šnektos ištiso žemaitiškumo, kuris, palyginti, labai gerai išlaikytas vadinamajame Uvainio 1833 m. nuoraše. Štai palyginimui dvi atitinkamos ištraukos:

Rasztusy senowys tonke ira mynawojema sziaury, kuren raszitoje Greku wyinor Esperyios kytor Yperborejos krasztu wadynai; nes tonkesne tynaj ira dar garbynama gymynie to kraszta wadynama Skytas arba Skalotas, dyde garsi wysamy pasaulie sawa wyisziemis, sawa doribe, er sawa drousiby. Giwena ta gymynie kita karta tomsiosy gyriosy tu krasztu kuriusy szenden giwen Letuwe, Żiamaite, Prusa, Kurźiame, Lete arba Latwe er Kriewe.	Rasztuse senowis tankey ira mynawojama sziaure, kurę raszitojey Greku winur *Esperyjos*, kytur Yperborejos krasztu wadyna: bet tankesney tynay ira dar garbynama gymynie to kraszta wadynama *Skytays* arba Skalotays, dydey garsy wysoje pasaulie, sawa wisziemys, sawa doribe yr sawa dransybe. Giwéna ta gyminie kyta karta tamsiose gyriose tu krásztu, kuriuse szenden gywén Lituwey, Żemaytey, Prusay, Kurżemey, Letey arba Latwey yr Kriewey.
Uvainio nuor. 9.	Platerio nuor. 15.

Šių ištraukų kalbą sulyginę, tuojau galime pastebėti, kad Platerio nuorašo kalba yra netokia žemaitiška: čia matome, pvz., adv. *tankey*, i. sg. *dransybe*, n. pl. *Prusay* ir kt. vietoje Uvainio nuorašo *tonke* (= *tǫ·nk̂ę·*), *drousiby* (= *drǫusi·bę*), *Prusa* (= *pru·sa·*). Tokių nutolimų galime rasti ir kitose vietose. Pvz., Uvainio nuoraše rašoma *Ontrus raszitos* 18, *apsokou ratu* 58, *tarp iusa* 27, *Tyi kapa* 10, *po... keleiwistu* 26, *tyi Skyta mediodamis* 9, i. sg. *medu* 11, 42, *Ta kulis mumsai roda* 15, *nedydiowses* 29, *pagal iu noumonys* 16, *su sawi* 25, *tykryie Guda* 34, *ougomis* 10, acc. sg. *waldy* 14, 19, *żynous* 12, o Platerio nuoraše yra *Antras raszitoj's, apsuk ratus, tarp iusu, Ti kapay, po... keleywisczių, ti Skytai medżiodamys, medumi, nedydżiouses, pagał ių nuomones, su sawymy, tikrijey Guday, uogomys, wałdże, żyną̨s.*

Daug kur taip pat Platerio nuoraše yra tiek atskiri žodžiai, tiek sakiniai kitaip nusakomi, pvz.: *tasai eszmokys sawa gimtuwius iawus siety* Uv. 11, *byszki kitep* 15, *powize arba biusta, Ciecoriu Romanu* 24, *gaspadorius* 47, *karwedis* 19, *kłoukty* 21, *Kriżeiwe* 14, *i swetymas łaiwes* 42, *mieroutoiems* 16, *neabwezous* 12, *palyikt* 44, *nerdamis ponczekas* 42, *i swetimas szalis* 42, *zmogeiwe wargule* 28 ir kt., o *Darbuose* atitinkamose vietose rašoma: *sawa byczulus, truputy kytayp, powizey arba wey-*

day Ciecoriu Rimionu, szeyminikas, kariowedys, kłuikty, Križokay, i swetymus łaiwus, mätynynkams, neapkentąs, tapstai, nerdamas żekies, i sweczes szalis, żmones wargaley. Iš sakinių galime sulyginti kad ir šiuos: *neszauks ne wyina zmogeiwy benora wełtow pri darba* Uv. 29 — *ne sunksay niewina żmogu be nora pry darba* DLŻ 16; *tas ira dar diwnesnis, iog...* Uv. 24 – *daugiaus reik diwitis* DLŻ 16, *Diewieiy yłgoms sermiegoms* Uv. 55 — *yłgas sermiegas* DLŻ 28 ir kt.

Vietomis yra net labai ryškių nesutikimų, pvz.:

Susyrinkusi koke noris wyina gymynie neapregamusi łaukusy parsyskyidy kap dydoumeny er tortyngy, tep wargale er zmogeiwe i tris dalis su pełnu, su wisás tortás. Paskou liemy tarp sawys, kure esz tu triju daliu reikies numusy pałykty. Nuliemos, ta dalys kure eszkryta apleisty Tiewyszkie, tujaw apskiry saw waldimiera, kursai giwenima sau eyszkoty wedy anus i swetymus krasztus.	Surynkusy koke noris wina gymynie neapregamuse łaukuse parsyskire kayp dyduomene yr turtyngy, teyp yr żmones i trys dalys su pełnu, su wysays turtays. Paskou lieme tarp sawes, kurey ysz tu tryju dalu reykies numus palykty. Nuliemus ta dalys, kurey yszkryta apleysty tujau apskire sau walditoju, kursay wede anu i swetymus krasztus sau giwenyma iszkoty.
Uv. 18.	DLŻ 12.

Be to, kaikurios vietos visai praleistos. Pvz., *Darbuose* 14 psl. aiškiai sakoma: „tą „*Tiewe musu*" diel pastyprynyma tos teysibes, norentyms wys ką żynoty żmonyms, cze szalyp prilipsiu su wysomys szakomys Lituwos kałbos". Bet tų žadamųjų pavyzdžių, kurie visi yra surašyti Uvainio nuorašo 23 psl., čia nėra. Iš kitos pusės net penkių sakinių, kurie *Darbuose*, 29 psl., prasideda žodžiais *Cze reges skaititoiau*, visai nėra Uvainio nuoraše. Ir tt.

Tad dabar kįla klausimas: kodėl Platerio nuorašas savo kalba taip skiriasi nuo Uvainio nuorašo? Man rodos, tai reikia aiškinti tuo, kad pats originalas iš pradžios veikiausiai buvo parašytas pajūrio žemaičių šnekta; Uvainio nuorašo nurašytojas originalą galėjo nurašyti beveik nieko nepraleisdamas, o Platerio nuorašo nurašytojai, jų skaičiuje ir pats Daukantas, yra stengęsi linkimiškę originalo šnektą kiek platesnei visuomenei pritaikinti, todėl ją ge-

rokai yra visaip kaitalioję. Gal būt, tuo pat žygiu dar buvo norima sudaryti įspūdį, kad *Darbai* (Uvainio nuoraše rašoma *darai*) iš tikrųjų yra ne vieno žmogaus parašyti.

Bet, apskritai imant, išspausdintieji Daukanto *Darbai* savo kalba vis dėlto yra labai vertingi ir naudingi. Bendra jos, tos kalbos, ypatybė yra ta, kad joje, palyginti su Daukanto vėlesnių raštų kalba, mažiau yra svaičiojama, todėl čia daugiau randame paprastumo ir natūralumo, kaip kur kitur. Štai 20 psl. jis aiškiai pastebi: „Iwairau ana (t. y. lietuvių kalba) tarp kitu kałbu tou, iog ne tur sawep dwyiu balsiu arba literu *f* ir *h*". Todėl *Darbuose* priebalsio *f* vietoje vartoja *p*, *ch* vietoje *k*, o *h* visai praleidžia, pvz.: acc. sg. *Apryka* 10, *arkywuse* 11, *Erodotas* 7, l. sg. *Plarencyio* 69, g. pl. *Pranku* 13, *triumpawoje* 135 ir kt. To krašto žemaičiai taip iš tikrųjų šiuos priebalsius ir linksta tarti. Bet Uvainio nuoraše rašoma *Afrika* 15, *Archiwosie* 16, g. pl. *Franku* 20 ir kt.

Arba štai vėl pajūrio žemaičiai (skuodiškiai, darbėniškiai ir kt.) labai mėgsta dėlioti galūnę *-ai* prie įvairių lyčių, tą pat daro ir Daukantas savo *Darbuose*, pvz.: *giwenay* (= gyvena) *Lituwey* 11, d. pl. *mumsai* 72, *palyksai* 21, 3 praes. *wadynay* (= vadina) 7, *winsay* 15 ir kt. Tą pat randame ir *Būde*, pvz.: 3 fut. *głobsaj* 161, *kełstaj* 185 (= kilsta), *łauksaj* 77, *nieksaj* ll, *nutīksaj* 154, *kajp rejksaj* 46, 3 praes. *taraj* 73 ir kt.

Kita būdinga ypatybė yra ta, kad prielinksniai *be*, *dėl*, *iki*, *iš*, *nuo*, *po*, *prie(pri)* ir *tarp* dažnai yra vartojami su naudininkais, pvz.: *Jo stowiła* ... *be barzda* 212, *be motina be tiewa* 160; *diel sawyi* 43, *diel sawa ukei* 42; *iki giwa gałwa* 173; *isz Letuwa* 90, *ysz*... *yszmintyi yr mejle* 172, *isz pirtyi* 88, *isz toke prižastyi* 42, *ysz ontra puse* 175, *isz szalyi weyzont* 74, *isz wyina szalyi* 189, *isz žiamy szwenta* 70; *nu giltyne* 48, *nu sawa puse* 173, *nu sawyi* 174, *nu sziauryi* 46, *nu wergisty* 47; *pri Jogaiła* 175; *tarp sawyi* 212 ir kt. Uvainio nuorašas čia nevisur sutinka su *Darbais*; pvz., *ont apieras* Uv. 18, 32, 47, 59, *diel uke* 13, *nu pergale* 20, *nu sostas* 21, *no wysos pasaules* 26, *no Tylźes* 25 ir kt. *Darbuose* atliepia *ant apiera* 12, 18, 25, *ont apiera* 30, *diel ukes* 9, *nu pergales* 13, *nu sosta* 13, *nu wysa pasaule* 15, *nu Tylže* 15. Plg. dar iš *Būdo*: *īsz pīrtīj* 28, *nu žiamij* 23 ir kt. Su šitais prielinksniais naudininkai daugiausia

yra vartojami tik *ā-*, *ē-* ir *i-* kamienų; kitų balsinių kamienų naudininkų su šiais prielinksniais man neteko *Darbuose* pastebėti. Kad čia yra naudininkai, ne kažkokie kilmininkai be galūnės *-s*, kaip kad E. Fraenkelis KZ LVIII 273 tt. klaidingai mano, rodo dabartinės šnektos. Pvz., darbėniškiai sako: *be motynai, be motynos pagalbai, be tėvo ir be motynai, iš naktie ans tebėr girtas, nuo mãnie gumbą gausi, už pir̃tie aug medis* ir kt. Taip pat ir gargždiškiai šalia *ant stalo, be tėvo* pasako ir *ant lentynai,* (tarm. *lẹnt͡ĩ·nâ·*, taigi su ilguoju *-a·* iš *ai*), *ant klẽtie, ant pirtiẽ, ant trobaĩ, be* (tarm. *ba*) *lentynai, be lóvai, už pirtiẽ* greta *už pirtiẽs* (dažniau) ir kt. Salantiškiai šiuos oksitonų naudininkus irgi gali kirčiuoti galūnėje, pvz.: *rytas už naktiẽ, smertis už tvoraĩ* šalia *už síenai*, ne *už sienaĩ*.

Bet v-tos naudininko galūnė *-uoi* (rašoma *-ouj, -ouy*), pvz., *artymouj* 27, *atmynymouy* 38, *Dyiwuy Perkunouj* 31, *kunouy* 46, *sunouj* 101, *wieszpaczioouy pargalietojuy* 22 ir kt., vargiai Daukanto metu dar yra buvęs kalbos faktas. Viena, dabar žemaičių šnektose tėra pažįstama tik galūnė *-uo*, pvz., *výruo, sū́nuo* ir kt.; tą galūnę dar galime sutikti pačiuose Rytuose, pvz., Gervėčiuose (*vakaruo* ir kt., žr. P. Arumaa, Lit. mund. Texte 54) ir dar iš dalies gal Maž. Lietuvos žvejų šnektose (pvz., d. sg. *baltuojám* ir kt., žr. J. Gerullis ir Chr. Stangas, Liet. žvejų tarmė Prūsuose 40); plg. dar d. sg. *artimojui* BrP I 302, II 288, BrB 2 Moz. XXII 7, 9, 3 Moz. VI 2 ir kt. iš *artimuojui*. Antra, galūnė *-uoi Darbuose* ir šiaip nėra ištisai vartojama: į galą jos vis mažiau begalima rasti ir pagaliau visai nebevartojama; *Būde* man jos visai neteko sutikti; Uvainio nuoraše terašoma *-ou*, pvz.: *Teodorikou wieszpatiou pargalietojou* 41, *bendrou* 13, *zmogou* 10, *zwieriow* 9, *jaunoujou* 57 ir kt. Dėl to aš esu linkęs manyti, kad ši galūnė paties Daukanto ar kurio nors perrašinėtojo yra tiesiog kontaminacijos būdu sudaryta, būtent *-uo*+*-ui*>*-uoi*. Taigi čia visai netenka ieškoti kokios nors gilesnės senovės, t. y. taryti tebesant užsilikus tą pačią galūnę *-uoi*, iš kurios vėliau yra išriedėjusios galūnės *-uo* (atkritus *-i*, plg. lot. *lupō* iš *-ōi*), *-u* (pvz., ryt. augšt. *výru*) ir *-ui* (dėl to plg. J. Endzelin, St. Baltici IV 142). Tai veikiausiai yra toks pat padaras, kaip ir 3 praet. *nedoumoiy* 53, *Goudams* 51, *Guodajs* ib., *goulty* 57, l. sg. *mouszo* (= mūšoje) 76, g. pl. *poułku* 43, *poułkajs* 55, *poulty* 25, *pouldynieje* 16, *anpouldyniety* 66,

buoty (= būti) 211 ir kt.: visi šie žodžiai yra ne kas kita, kaip hipernormalizmai. Jų, nors mažiau kaip *Darbuose*, randame ir Uvainio nuoraše, pvz.: n. pl. *poułka* 31 (= pulkai), *pouldynieiy* 27, *poulty* 50 ir kt. Čia pat tenka priskirti ir *Darbų* d. sg. *perkounouy* 35, kurį Spechtas KZ LIX 265 nepagrįstai yra linkęs laikyti rašymo klaida.

Pasiskaičius Daukanto *Darbus*, galima pasidaryti įdomių ir kitos srities išvadų. Pvz., *Būdę* Daukantas labai dažnai rašo *krisčionis* (: n. pl. *Kristionys* 88, g. pl. *kristionû* 58 ir kt.) ir *kristyti* (: *krīstytīјs* 64 ir kt.). Bet *Darbuose* terandame *krikštyti* (: *krikszti̇jty* 119, *parsykrykszti̇jty* 57 ir kt.) ir *krikščionis* (: n. pl. *krikszczionis* 23, *krykszczionis* 68, 109, g. pl. *krykszczionu* 69, 113 ir kt.). Pastarosios lytys tėra pažįstamos ir dabartinėse žemaičių šnektose. Jos vienos, matyti, tebuvo pažįstamos ir Daukanto metu: jeigu jos tada būtų buvusios vartojamos žemaičių, ypač pajūrio, šnektose, tai pats Daukantas arba kuris nors iš perrašytojų būtų galėjęs jas ir *Darbuose* pavartoti. O tuo tarpu jų ten, taip pat ir Uvainio nuoraše, visai nerandame; jas sutinkame tik vėlesniame *Būde*, kur jau apsčiai atsiranda paties Daukanto pramonių. Man rodos, jis šalia kitų latvybių (pvz., *dwiesele* arba dusze DB 89, *dwieseliba* arba dusze DLŽ 30 ir kt.) ir *kristyti* yra pasiskolinęs iš latvių *kristît*, o vėliau pagal tai ir senesnį *krikščionį* yra perdirbęs į *krisčionį*. Dėl to tad drauge su K. Buga ZfslPh I 41 visai nebėra jokio reikalo Daukanto *kristyti* kildyti tiesiog iš sen. gudų *крьстити*; tikrai seni skoliniai tėra *krikštyti, krikštas* ir *krikščionis*, žr. mano Die slav. Lehnw. im Altlit. 110.

Kiek kitaip tenka aiškinti Daukanto *Būde* pradėtą vartoti *auką* ir *aukurą*. Šitų žodžių *Darbuose*, taip pat ir Uvainio nuoraše, dar nėra: čia tėra tik *apiera* (pvz., *ant apiera* 9, 18) ir *ałtorius* (pvz., l. sg. *ałtoriuj* 10 ir kt.). Taigi neabejotina, kad *auka* su *aukuru* yra vėliau atsiradusi. Pats Daukantas savo *Būde*, 114 psl., apie tai šiaip rašo: *Tórieię dar tajpat óź szwentus aukurus arba ałtorius ąnt kałnais, kórius wadīno auko kałnajs arba ałkokałnajs..., ąnt kórejs meldies īr Dījwams aukawo, arba jus wajszīno, kajp szenden īsz Gudiszkumo yra sakoma apieras jems darę.* Čia taip nedviprasmiškai *auka* yra sugretinta su *alka(s)*, kad daug kam lengvai gali kilti mintis, jog *auka* gali būti kilusi iš *alka(s)*, ypač dėl to, kad velarinis *ł* kaikuriose mūsų šnektose iš-

virsta į *u*, pvz., *ałkūnė* > *aukūnė* Puš., Kup., Kam., Salos, Utena, Tvereč., Dysna, Lkm., *kałmautis* > *káumautis* Kantaučiai (Jž. II 57), *kałpokas* > *kaupõkas* Didvyžiai, *kałnierius* > *kauniẽrius* Pasvalys, Troškūnai, Utena ir kt. Ir tą nuomonę kaip tik K. Būga yra jau išreiškęs Изв. XVII 1, 19—21. Tam vėliau yra pritaręs ir E. Fraenkelis ZfslPh IV 88 tt. Bet čia tuojau atsiranda viena fonetinė kliūtis: žemaičių velarinis *ł* nėra toks kietas, kaip ryt. augštaičių, todėl žemaičių šnektose *ał* virtimo į *au* visai patikimų pavyzdžių nesutinkame; visi augščiau minėtieji pavyzdžiai yra ryt. arba pietiečių augštaičių. Dvibalsių *ał* ir *au* santykis žem. *áłdroje* ir *áudroje* gali būti išaiškintas ir nefonetiškai, plg. K. Būga LKŽ 52, J. Endzelin MLV I 66, 214 s. v. a u d a ļ a. Taip pat *máukna* „eglės luobas" Kv., Als., Mos., Slnt. = lat. *maũkna* „t. p." pirmiausia yra jungtina su *maũkti*, lat. *màukt*, ne su vabalninkėnų *máłkna*, kuri neatskirtina nuo *máłka*, plg. K. Būga KZ LI 124, J. Endzelin MLV II 568. Dėl to 1928 m. ŠD 799 t. aš esu tariamai mėginęs tai kiek kitaip aiškinti. Man dar ir dabar rodos, kad Daukantas, susidarydamas *auką*, prieš akis galėjo turėti ne tik *ałką*, bet ir kokių nors kitų artimai skambančių žodžių, pvz., *aukúoti* „heben" ir kt.

Taip pat nevisai paprastas dalykas Daukanto *Darbuose* yra priesaga *-inika-* šalia *-ininka-*, pvz.: *anglynikajs* 26, *szeymynikas* 25, acc. pl. *ukynikus* 51, 61, *ukienikaj* 60 ir *mátynynkay* 11, i. sg. *tarpynynku* 16, *ukininkaj* 23, acc. pl. *ukynynkus* 9 ir kt. *Darbuose* dar daug daugiau randame priesaga *-ininka-* šalia *-inika-*, kaip *Būde*: čia pirmoji priesaga, *-ininka-*, tėra vartojama tik kelis kartus, pvz., *Augĩninkas* 171, *ukĩninkas* 218. Šiaipjau *Būde* Daukantas beveik ištisai vartoja priesagą *-inika-*. Šiuo atžvilgu *Būdas* sutinka su Uvainio nuorašu, kur priesagos *-ininkas* aš visai nesu pastebėjęs: čia visur vartojama presaga *-inikas*: g. pl. *tarpiniku* 29, n. pl. *Ukinika* 10, g. pl. *ukiniku* 20, *ukynikams* 27, 38, *ukynikus* 13 ir kt. Šita vartosena sudaro nemaža sunkenybių. Visų pirma keblu yra tai, kad priesagą *-ininka-* dabar vartoja tik žemaičiai ir pažemaitės augštaičiai (pvz., Maž. Lietuvos pajūrio žvejai, vilkyškiečiai, tilžėnai, sintautiečiai ir kt.), o *-inyka-* visi kiti augštaičiai, net ir pietiečiai vakariečiai (pvz., prieniškiai, marijampoliškiai, vilkaviškiečiai ir kt.). Senovėje ši pastaroji priesaga dar plačiai buvo vartojama J. Bretkūno, S. Vaišnoro ir kt. Dėl to K.

Būga TŽ II 471 buvo linkęs manyti, kad priesaga *-ininka-* esąs kuršių kalbos palikimas. Toliau plg. Arch. Phil. II 197. Tad kaip visa tai reikia suderinti su Daukanto kalba? Man tai tuo tarpu nevisai aišku.

Panašių klausimų yra dar ir daugiau, bet, nebekeldamas jų aikštėn, noriu dar tik pastebėti, kad vien kalbos reikalui visai apsimokėtų išspausdinti Uvainio nuorašą. Tai šalia kitų išspausdintų vėlesnių Daukanto raštų būtų vienas iš geriausių šaltinių ne tik paties Daukanto raštų kalbai, bet ir pajūrio žemaičių šnektai geriau pažinti. Aš neperdėsiu pasakęs, kad šio nuorašo kalba nė kiek neprastesnė už *Būdo*; tam tikrais atžvilgiais ji yra net geresnė. Todėl tokio kalbos šaltinio nereikėtų laikyti vien muziejuje: jį būtinai reikia padaryti prieinamą mokslui ir platesnei visuomenei. Tik, žinoma, tokios rūšies raštus būtinai reikia leisti gerai filologiškai apdorotus: su reikiamu įvadu, su tam tikru kalbos apibūdinimu, aiškinamu žodynu ir kt.

Dėl paties *Darbų* leidimo galiu beveik teigiamai atsiliepti Apsirikimų ar korektūros klaidų nedaug esu pastebėjęs; pvz., 7 psl. yra tik *giwenusys* be akūto ant *e*, o 8 psl. *medumý* vietoje *medumỳ*. Šiaipjau būtų buvę pageidautina, kad leidėjai bent išnašose būtų pažymėję, kas kur taisyta. Štai 66 psl. kito nurašytojo parašytą *nes* pats Daukantas pataiso į *bet*. Taip pat atrodo, kad 65 psl. *tep* jo pataisyta į *tejp* ir kt. Kadangi visos šitos nepataisytosios lytys yra vartojamos ir Uvainio nuoraše, tai, reikia manyti, jos yra buvusios ir pačiame originale. Platerio nuoraše kaip tik nuo jų nutolstama: matyti, nurašant buvo turimas prieš akis koks nors ypatingas tikslas. Todėl kalbos istorikas, norėdamas tai geriau išsiaiškinti, negalės apsieiti be minėtųjų *Darbų* nuorašų.

Pr. Skardžius.

Dr. K. Alminauskis, **Die Germanismen des Litauischen.** Teil 1: Die deutschen Lehnwörter im Litauischen. Šv. Kazimiero D-jos Knygynas. Kaunas. Metai nepažymėti. 150 psl.

Šio K. Alminauskio veikalo, leipciginės disertacijos, čia turime tik pirmąją dalį — trumpą informacinį įvadą (11—15 psl.), Prūsų žodyne vartojamos fonetinės rašybos paaiškinimą (17—18 psl.), trumpas žinias apie seniausiuosius germ. skolinius lietuvių kalboje (19—22 psl.) ir toliau vėlyvesniųjų skolinių žodyną. Ant-

raštiniai žodžiai rašomi dabartine rašomąja kalba. Jų reikšmė nusakoma vokiečių kalba, be pavyzdžių. Kilmė dažniausiai nurodoma iš karaliaučinio Prūsų žodyno; kur visai aišku, toji kilmė specialiai visai nenurodoma; o kur ji nevisai aiški arba abejojama, ten dėl jos suglaustai pasakoma ir platesnė savo nuomonė.

Bendrai imant, visas darbas daro gero įspūdžio: surinkta daug medžiagos, etimologijos, palyginti, parinktos visai vykusios, paaiškinimai beveik visi įtikimi. Tik dėl vieno kito dalyko galima autoriui šį tą pasakyti.

Visų pirma, skaitydamas žodyną, tuojau pasigendi pavyzdžių, bent iš senesniųjų raštų, iš kurių būtų galima aiškiau matyti ne tik antraštinių žodžių reikšmę, bet ir jų praeitį.

Toliau atrodo, kad skolinių pavyzdžius autorius yra rinkęs tik iš tam tikrų šaltinių ir tai nevisus. Pvz., žodyne aš nerandu *almuĩina* Qu² 9, *griektwanis* ib. 407, Kurš. DL II 219 (nors kitus reikšmės vertinius jis duoda, pvz.: *kamárponis* 60, *knypskylė* 70 ir kt.), *szuppas* „Heuboden" Lex. 97, 152, *szwegerka* Qu¹ 154, *tintas* Qu² 415 ir kt. Taip pat vok. skolinių trūksta ir iš gyvosios kalbos, net iš pačių žemaičių tarmės, pvz.: *preĩlyna* Slnt., *sprìdikis* ib., *strė̃kis* „laiko tarpas" ib., *šuõlė* „sinagoga" ib., *vìñdas* „ratelis, Spinnrad" Kybartai, Ness. Lit. Dichtungen 362 (iš vvž. *winde* „Vorrichtung zum Winden") ir kt. Bet tai galima kiek pateisinti: ligi nėr šios srities paruošiamųjų darbų, tol, žinoma, vienam visą medžiagą surinkti ir ją apdoroti yra nelengva.

Nenurodžius vartojimo ploto, kartais nevisai aišku, kur iš tikrųjų tas žodis yra vartojamas. Žodyno pradžioje yra pasakyta, kad žvaigždėle pažymėtieji žodžiai esą vartojami tik Maž. Lietuvoje. Bet, pvz., ta žvaigždėle pažymėtasis *gũsis* 55 yra plačiai pažįstamas ir Suvalkų krašte: *gũsiais lįja, gũsiais duria šoną* ir kt. Arba štai pažymėta, kad *stùkas, stùkis* yra „das Stück überhaupt; ein Stück Garn von 20 Gebinden; Radfelgen"; bet kitur *stukas* yra ir „tam tikras svorio vienetas" Slnt., „toks dirvos gabalas" Sub ir kt.

Dabar dėl atskirų žodžių.

Alvenikas „Giesskanne" 25 Maž. Lietuvoje nevartojamas: Nesselmannas jo visai nepažįsta, o Kuršaitis liet. vokiškame žodyne duoda jį tarp skliaustelių ir pažymi, kad jis yra paimtas iš Širvydo. K. Būga savo žodyne, 69 psl., irgi tą žodį teduoda iš SzDi.

165. Taigi šio tik iš vieno ryt. rašto paimto žodžio, man rodos, tuojau nereikėjo jungti su *álvė* „Halben, ein Halbstoff als Mass von Flüssigkeiten“ iš *halwe* „Halb Liter, Halblitermass“: viena, jei šis žodis tikrai būtų sudarytas iš *alvė*, tai veikiau turėtume laukti *alvinykas* ar *alvnykas*, bet nieku būdu ne *alvenikas*; antra, Širvydas priesagos *-enikas* (dabartine rašyba *-enykas*) visai nevartoja. Todėl tuo tarpu dar nepaaiškėjusios kilmės žodžio į skolinių sąrašą nereikėjo traukti.

Kalbant apie *blẽka* ir *blėkà* 32 reikėjo aiškiai pasakyti, kad vak. *blẽka* yra iš vok. kalbos paskolinta, o rytiečių ir kt. vartojamoji *blėkà* (g. sg. *blẽkos*) yra kilusi iš gud. бляха; čia vienas nurodymas, kad aš savo darbe kitaip manau, maža ką pasako. Tarp vak. *blẽka* ir ryt. *blėkà* veikiausiai yra toks pat skirtumas, kaip tarp vak. *póra(s)* ir ryt. *porà, -õs, põrą*.

Kyliko 66, dabar man atrodo, nebegalima laikyti paskolintu iš lenk. *kielik* net ir klausiamai. Kadangi šis žodis buvo ir tebėr vartojamas tik Maž. Lietuvoje, todėl pirmiau jį tenka kildinti iš germ. kalbos, plg. *dẽmantas* ir *dýmantas* iš vvž. *demant*. Jis galėtų būti kildinamas iš **kelich*, plg. sva. *kęlich*, vva. *kęlch* ir kt.

Mìšė 87 gali būti išriedėjusi ir iš *mišià* (plg. Kuršaičio *dvãsė, gìrė* šalia kitų *dvasià, girià*), taigi dėl vienos reikšmės ji nebūtinai turi būti paskolinta iš vok. kalbos.

Savo darbe (Die slav. Lehnw. 171) aš buvau linkęs manyti, kad *plỹckas, plỹskas* „Kuchen, Pladen“ yra paskolintas iš slav. kalbos. Bet K. Alminauskis 102 psl. iš Prūsų žodyno cituoja *plîtske, plîske* „eine Art Pfannkuchen aus festem Mehl- oder Kartoffelteig“ ir taria iš tai galėjus būti paskolintą minėtąjį liet. žodį. Tai lyg patvirtintų ir jo vartosena: senoviniuose raštuose jis pažįstamas tik iš Maž. Lietuvos (Bretkūno ir kt.); dabar *blyno* reikšme jis vartojamas tik vakarinėje Lietuvos dalyje: *plỹckas* Kurš., Ness., Didvyžiai, Skirsn. ir *plỹskas* Vilkav., Slavikai, Lukšiai, Būdvietis. Fonetiškai *plyckas* gali būti kilęs iš *plîtske*, o *plyskas* iš *plîcke*. *Plyckas* taip pat gali būti išriedėjęs ir iš *plyskas*, plg. *Baranaũckas* iš *Baranauskas* ir kt. Bet Rytų Prūsų (vok.) tarmėse yra sutinkamas *plītskəs* pl. (O. Natau, Mundart u. Siedelung im n.-ö. Ostpr. 66), kuris veikiausiai yra iš lietuvių kalbos paskolintas. Tuo pūdu *plycko (plysko)* germaniškumas pasidaro abejotinas.

Kalbant apie *pinigą* 100, pirmoje vietoje reikėjo minėti *penigas* (iš vvž. *pennig*) arba *peningas* (iš vž. *penning*), kuris dar plačiai yra vartojamas senoviniuose raštuose ir iš kurio vėliau yra išriedėjęs *pinigas (piningas)*. Plg. Arch. Phil. IV 107.

Kad *strykas* „Streichholz, Fidelbogen" 120 būtų „unter der Einwirkung von *strykuoti* gebildet", negalima tikėti, nes šis žodis šalia lat. *strīkis* „Streichholz zum Schärfen der Sense; Streichholz fürs Getreidemass; Striegel, Pferdestreiche" yra paskolintas iš vž. *strīk*, žr. J. Sehwers, Die deutsch. Lehnw. im Lettischen 161, J. Endzelin MLV III 1092.

Prie *vertas* 147 reikėjo paminėti ir K. Būgos LKŽ XLVIII nuomonę, o *vertė* nebūtinai turėjo būti kildinama iš *Wert*, nes ji gali būti ir pačioje lietuvių kalboje susidariusi, plg. *míelas* ir *méilė*, *paĩnas* ir *páinė*, *slãptas* ir *slaptė̃*, *šveñtas* ir *šveñtė*, *žẽmas* ir *žẽmė* ir kt. Šiuos pastaruosius *ē*-kamieno daiktavardžius J. Lohmannas, Genus u. Sexus 24 t., 68 t. net yra linkęs laikyti senesniais už atitinkamus *o*-kamieno būdvardžius, būtent — pirmiau galėjusi atsirasti *šventė*, o paskiau šalia jos ir *šventas*; plg. s. ind. *kṛṣṇīḥ* „naktis" ir *kṛṣṇáḥ* „juodas" (= ssl. *črъnъ*), s. šiaur. germ. *helgr* „šventė" ir *heilagr* „šventas" ir kt.

Dėl *skyda* šalia *skydas* 116 galima buvo pastebėti, kad pirmasis iš sių žodžių daugiau buvo vartojamas senoviniuose raštuose (pvz., BrB 5 Moz. XXXIII 29, 2 Sam. I 21, Teis. V 8, DP 98, PS I 356, KN 28, 208 ir kt.), o antrasis dabar plačiau yra pažįstamas. Taip pat šalia *šárvas*, *-aĩ* ne pro šalį būtų buvę nurodžius ir *šarva* Ivinskio Sen. Ist. 219, DB 192, Stank. Hist. kv. 80 ir kt.; šią pastarąją lytį galėjus būti rodo ir *šarvó-tas*, *šarvó-ti*. Iš got. n. pl. *sarwa* „Waffen, Rüstung" (sva. *saro*) anksčiau galėjo būti paskolinta *šarva*, ne *šarvas*, nes *-ā* tarp ko kita buvo vartojama ne tik abstraktams, bet ir kolektyvams žymėti, plg. Brugmann Gr. II² 1, 153, J. Lohmann, Genus u. Sexus 12, Meillet Introd.⁷ 285, Specht KZ LIX 218. Tas pat gal yra buvę ir su *skyda*: ji galėjo būti paskolinta iš atitinkamos germ. lyties, kaip ir suomių *kiita* „Lattenwerk".

Nepaisant šitų kelių mano pastabų, vis dėlto tenka pasakyti, kad šitas darbas yra didžiai vertingas indėlis mūsų skolinių tyrinėjime. Reikia tikėtis, kad autorius, dar jaunas lietuvis germanistas,

išėjęs gerą mokyklą, netrukus parašys ir antrąją savo pradėtosios studijos dalį. Čia jis galės ne tik pirmąją savo darbo dalį papildyti ir kaikuriuos jos trūkumus atitaisyti, bet, svarbiausia, plačiau ir tiksliau nušviesti istorinius ir kultūrinius lietuvių ir vokiečių santykius kalbos šviesoje, negu lig šiol kas šioje srityje buvo padaryta. To laukte laukiame.

Pr. Skardžius.

Prof. P. Šmits, **Ievads valodniecībā**. Rīgā, 1934. Valtera un Rapas akc. sab. izdevums. 159 psl.

Kalbotyros įvadų yra jau nemaža prirašyta, bet nevisi jie yra vienodi — daug kuo vieni nuo kitų skiriasi. Pvz., B. Delbrückas savo „Einleitung in das Studium der idg. Sprachen"[6] (Leipzig, 1919) daugiausia duoda istorinių pačios kalbotyros ir ide. kalbų raidos žinių, o A. Meillet savo „Introduction a l'étude comparative des langues indo-européenes"[7] (Paris, 1934) suglaustai išdėsto beveik visą lyginamąją ide. kalbų gramatiką. Priešingai, V. Poržezinskis savo „Введенiе въ языковѣдѣнie"[4] (Москва, 1916) šalia trumpos kalbotyros istorijos ir kalbų klasifikacijos duoda nemaža žinių apie kalbos sudėtį ir jos raidą. Taip pat J. Schrijnenas savo kompiliuotiniame „Einführung in das Studium der idg. Sprachwissenschaft" (Heidelberg, 1921) daugiausia kreipia dėmesio į bendruosius principus ir garsų mokslą, kuriam beveik pusę viso vadovėlio yra paskyręs; apie kitas kalbos dalis jis beveik visai nekalba.

Nei į vieną iš šių vadovėlių nepanašus P. Šmito įvadas. Jame autorius nori iškelti aikštėn ne tik indoeuropiečių, bet ir kitų, neindoeuropiečių, kalbų ypatybes ir jų raidą. Jam kalbotyros tikslas yra „vispārīgi atrisināt cilvēka īpašības un attīstības gaitu" (3 psl.), ir jo jis siekia, palyginti, gana vykusiai, nes, kaip iš paties rašto matyti, be kelių ide. kalbų, jis dar valdo nevieną ir tolimųjų Rytų kalbą (pvz., kinų ir kt.).

Patį įvado turinį sudaro: 1. kalbotyros uždavinys, 2. raštų istorija, 3. kalbotyros istorija, 4. indoeuropiečių kalbų šeima, 5. kitos kalbų šeimos, 6. fonetika, 7. semasiologija, arba semantika, 8. žodžių skyriai, 9. morfologija, 10. sakinys ir 11. kalbos taisyklingumas (pareizība).

Kalbėdamas apie raštų istoriją autorius pabrėžia, kad ne tik dabartiniais, bet ir senaisiais, priešistoriniais, laikais tautų kultūros nebuvo vienos nuo kitų atskirtos nepereinamomis ribomis; tų ribų nebuvo ir tarp daugelio tautų šeimų prokalbių, — jos irgi viena kitai yra turėjusios įtakos, kaip ir šių dienų kalbos. „Var droši teikt, — sako jis, — ka jau no aizvēstures laikiem ir pastāvējuši šādi kultūras centri, kas izplātījuši savas kultūras mantas uz lielu plašu apkārtni. Kultūrai sekoja arī valoda un tā pārākās un stiprākas tautas ietekmēja savas kaimiņu tautas, lai tās būtu vai radu ciltis, vai arī pilnīgi svešinieki" (95 psl.). O kadangi žmonių dvasia savo pagrinde turi labai daug bendrybės, tai ir įvairių kalbų ar jų reiškinių pagrindai yra daug kur panašūs, vienodi ar artimi. Todėl autorius, stengdamasis tuos reiškinius susekti, dažnai operuoja ne tik ide., bet ir kitomis kalbomis. Pvz., tam įrodyti, kad *a* gali pavirsti į *o*, duoda ne tik latvių (*gads, gods*...), slavų (носъ), bet ir somų, ostiakų, hebrajų ir kinų kalbų pavyzdžių (pvz., somų *sata* ~ ost. *sōt*, hebr. **rāš* > *rōš* „galva" ir kt.). Šitaip elgdamasis, jis kartais pasidaro savotiškai įdomių išvadų, kurių augščiau minėtuose įvaduose beveik visai negali sutikti. Pvz., kalbotyroje jau anksčiau buvo pastebėta, kad sen. indų kalboje ide. *e*, *a*, *o* yra pavirtę į *a*, bet kodėl tai yra atsitikę, ilgai nebuvo žinoma. Tik vėliau, ėmus studijuoti kitas Azijos kalbas, pasirodė, kad ir kitur, pvz., šiaurės kinų kalboje, nepažįstama nei *e*, nei *o*. Todėl buvo pradėta manyti, kad ir indai su iranėnais savo pirmykščio *e* ir *o* veikiausiai yra netekę dėl kokios nors Azijos kalbos ar kalbų įtakos. Tos nuomonės yra ir P. Šmitas (39, 96 psl.). Arba štai pastebėjęs, kad kitos, ypač kaikurios Azijos, kalbos gali apsieiti be įvardžių, jis yra linkęs manyti, kad įvardžiai apskritai negali būti laikomi seniausiais dariniais (127 psl.).

Nors šitokia pažiūra į kalbotyros įvadą yra savotiška ir įdomi, nors tame įvade duodama daug labai pamokomų žinių ir prieinama įdomių išvadų, vis dėlto tokios rūšies darbas man atrodo kiek vienašališkas. Aš manyčiau, kad kalbotyros įvadas skaitytojui turi duoti ne tik bendrų, bet ir specialesnių žinių, aiškinančių pačią kalbos esmę, jos gyvatą, jos dėsnius, tų dėsnių pasireiškimą ir kt. Pvz., skaitydamas A. Meillet įvadą, tuojau matai, kokie yra autoriaus suprantamieji kalbos raidos pagrindai, kokie garsai ir jų dėsniai yra buvę būdingi ide. prokalbei ir vėliau atskiroms jų kal-

boms ir kt. O P. Šmitas, į savo darbą daugiau žvelgdamas kultūrininko akimis ir kartais tam tikrus kalbos reiškinius perdaug apibendrindamas, atrodo, nevisur kaip reikiant paiso to dėsningumo, kuris specifiškiau pasireiškia atskirose kalbose arba bent jų grupėse. Štai 55 psl. tolygų balsio *e* pavirtimą į *a* jis mato ne tik latvių žodžiuose *nesta*, *nasta*, *audekls, audakls, ezers*, *ezars*, bet ir sen. indų žodyje *madhu*, taip pat somų *veri* „kraujas", kuris lapių kalboje esąs pavirtęs į *varra*. Bet čia yra keli dalykai sumaišyti. Visų pirma lat. *nesta*, kaip *teks, teka* ir kt., veikiausiai yra ne fonetinio, bet analoginio reiškinio dariniai, plg. Arch. Phil. V 59 tt. Todėl ide. **medhu* pavirtimo į sen. ind. *madhu* nereikėtų dėti į vieną eilę drauge su lat. *nesta*, kuri analogiškai pagal *nest* yra perdirbta iš *nasta* (ide. **nok̂-*, plg. sl. *noša* „našta", liet. *našà* „branda, derlius").

Taip pat negalima su P. Šmitu 99 sutikti, kad iš *dzert* (= gerti) būtų kilęs *dzirdīt* (= girdyti). *Gìrdyti* šalia *gìrtas* turi tokį pat silpnąjį šaknies laipsnį, kaip ir *kìldyti* (= lat. *cildît*), *šìldyti* (= lat. *sil̃dît*) ir kt. greta *kìlti*, *šìlti*.

Šalia rus. *вьсь* > *весь*, *Пльсковъ* > *Плесковъ* negalima tuojau rašyti lat. *gudrinieks* ir *gudrenieks* 99 ir kt., nes skaitytojui labai lengvai gali ateiti į galvą mintis, kad autorius taria ir latvių kalboje galėjus *i* pavirsti į *e* lygiai taip pat, kaip rusų *ь* yra pavirtęs į *e*. Bet tokia išvada yra visai negalima: lat. *-inieks* : *-enieks* atliepia sen. liet. *-inykas* : *-enykas* (plg. *důnenjks* BrB 1 Moz. XL 1, *muitenikas* WP 228, pr. *pagalbenix*, ssl. *učenikъ* šalia *dlužьnikъ* ir kt.) ir todėl yra laikytinos dviem įvairaus kilimo priesagomis. Plg. J. Endzelin Le. Gr. 265 t.

Kaip H. Hirtas Idg. Gram. III 144, taip ir P. Šmitas 116 psl. taria vardažodinę galūnę *-s* esant sutrumpėjusią iš parodomojo įvardžio **so*; 138 psl. prokalbei jis net yra jau linkęs rekonstruoti ir **sūnuso*. Bet aš labai abejoju, ar kalbotyros įvade tokie dalykai minėtini: viena, dar aiškiai nėra įrodyta, kad ta galūnė *-s* tikrai būtų kilusi iš parodomojo įvardžio; antra, šitaip galvojant, iš kur nors reikėtų kildinti ir kitas galūnes, pvz., niekatrosios giminės *-m* (prūsų *-n*). Juk H. Hirtas Idg. Gram. III 64, 175 ir dviskaitos v-ko galūnę *-ō* (gr. ἵππω, sen. ind. *vŕ̥kā*) kildina iš *-ōu* < *-o-u̯e*, kur *-u̯e* reiškiąs „beide". Bet kalbos duomenys, deja, taip toli nesiekia, kad

būtų galima baltų ar slavų kalbų galūnes ar tam tikras priesagas[1]) kildinti iš atskirų žodžių, kaip kad tai yra galima germanų ar kitose ide. kalbose, ir todėl tokiais atvejais reikėtų tenkintis tik konstatavimu.

Iš kitų nepaprastybių čia dar tenka paminėti *lakštingalos* kilmę. P. Šmitas mano, kad lat. *lakstīgala* ir *lastīgala* yra „kaut kādā ceļā šeit pārnākusi latīņu *lusciniola*, bet vēlāku pielīdzināta gan verbam *lakstīt*, gan arī *lagzda galam*" (108 psl.). Bet tai labai neįtikima: lietuvių, kaip ir latvių kalboje tas žodis yra labai plačiai vartojamas ir todėl, matyti, yra senas; antra vertus, tokiems lotynų kalbos perdirbiniams patvirtinti neturime aiškių duomenų. Veikiausiai tad drauge su K. Būga KZ LI 123 ir J. Endzelynu MLV II 416 *lakštiñgala* = *lakstîgala* visų pirma yra kildintina iš **lakštinga* = **lakstingā*. Ilgainiui šalia *-inga-* ‖ *-ā-* galėjo atsirasti ir priesaga *-inga-la-* ‖ *-lā-* lygiai taip pat, kaip kad greta *-a-* ‖ *-ā-* yra atsiradusi priesaga *-a-la-* ‖ *-lā-*, plg. *sniẽga-la* „sniegena" R I 137, Seinai (slavų čia randame *-ula* : ček. *sněhula*, lenk. *śniegula*) ‖ *sniẽga-na* „t. p." SzDi. 126, Lkm., Vel. : *sniẽga-s*, *draũga-la-s*, *drauga-la* : *draũgas*, rus. *по-друга*, *dãža-la-s* „dažinys" Leip. : *dãža-s*, *pã-daža-s*, *pa-daža* Ness. 130 ir kt. Kad tam būtų kiek turėjusi įtakos vok. *Nachtigall*, kaip J. Endzelynas l. c. mano, aš nelabai norėčiau tikėti.

Taip pat abejotina, ar lat. *cilvēks* yra toks pat sudėtinis žodis, kaip *skangals* (iš *skalgals*) „šakalys, skala" (117 psl.). J. Endzelynas MLV I 383 tą žodį yra linkęs kildinti iš sen. rus. **чьловѣкъ*.

Drauge su K. Būga, J. Endzelynu ir kt. aš manyčiau, kad *stiklas*, lat. *stikls* vis dėlto gali būti ir iš sl. *stьklo* paskolintas, ne būtinai tiesiai iš germanų, kaip kad P. Šmitas mano (51 psl.); plg. Arch. Phil. I 216, Die sl. Lehnw. im Altlit. 206. *Stiklas* su *katilu* galėjo pas mus atkeliauti tuo pat keliu, kaip ir *asilas*, *pipirąs*, *ridikas* ir kt.

Šitomis savo keliomis smulkiomis pastabomis aš visai nesu pasiryžęs sumažinti šio veikalo vertę, — ne, jis yra labai vertingas

---

[1]) 116 psl. P. Šmitas ir priesagą *-ba* (lat. *draudzī-ba*, ssl. *družь-ba*...) yra linkęs aiškinti skr. žodžiu *bhā* „išorė, išvaizda".

ir įdomus tiek savo žiniomis, tiek turiniu. Iš jo studentai ir šiaip kalbotyros mėgėjai galės daug pasinaudoti. Taip pat jis yra pravartus ir mums. Bet šalia jo dėl augščiau minėtųjų ypatybių pilnesniam kalbos mokslo supratimui įsigyti teks dar ir kitais įvadais naudotis.

Pr. Skardžius.

Prof. P. Šmits, **Ievads baltu filoloģijā.** Valtera un Rapas akc. sab. izdevums. Rīgā, 1936. 101 psl.

Įvadais, kaip ir daug kuo kitu, latviai yra laimingesni už mus. 1922 m. doc. E. Blese yra išleidęs kalbotyros įvadą (Ievads valodniecībā). 1934 m. P. Šmitas išleido savo jau augščiau trumpai recenzuotąjį kalbotyros įvadą. O pernai yra pasirodęs ir čia minimasis jo baltų filologijos įvadas. Tas pats įvadas litografiškai buvo išleistas dar 1922 m. (plg. K. Būgos recenziją TŽ I 407—408).

Tame suglaustai parašytame veikalėlyje yra liečiama daug klausimų: žmogaus kilmė, šeima, verslas (nodarbošanās), numirėlių laidojimas, archeologija, lingvistinė paleontologija, pirmosios rašytos žinios apie senuosius baltus, rašytos žinios apie baltus nuo 1. lig 12. amžiaus, rašytos žinios pradedant nuo 13. amžiaus, istoriniai atminimai liaudies dainose, literatūra ir prūsų, lietuvių bei latvių kalbos. Pradėjęs nuo pat seniausių laikų, autorius veda savo skaitytoją vis arčiau prie šių laikų.

Pirmuose penkiuose skyriuose autorius kalba apie visai bendrus dalykus, tik šeštame, archeologijos, skyriuje prieina prie Baltijos jūros pakraščių. Vadinamuoju trečiuoju neolito laikmečio periodu, kada Baltijos jūros vanduo buvo pasidaręs sūresnis ir kiek šiltesnis, kaip anksčiau, atsiranda rankomis darytų molinių indų ir jau vėliau lygiai nugludintų (nušlifuotų) akmeninių kirvių. Šio laikmečio pabaigoje yra ieškotina ir senesnių žmogaus pėdsakų Baltijoje.

Septintame, lingvistinės paleontologijos, skyriuje yra nurodoma, kad rytiniai indoeuropiečiai yra buvę žemdirbiai ir gyvulių augintojai. Nemaža žemdirbystės ir gyvulininkystės žodžių iš senovės yra paveldėję ir baltai. Priešingai seniesiems indoeuropiečiams, kurie pažinę tik vieną metalą (s. ind. *áyaḥ*, lot. *aes*, got. *aiz*), senieji baltai jau skyrę net šešis metalus: varį, alvą, sidabrą, auksą, geležį ir plieną (28 psl.). Floros ir faunos pavadinimai baltų kalbose rodą, kad senieji baltai gyvenę tose pačiose klimatinė-

se aplinkybėse, kaip ir dabartiniai lietuviai bei latviai. Taip pat, sprendžiant iš baltų kalbų archaiškumo, tenką manyti, kad senovėje jie, baltai, negalėję kur toli klajoti ir susidurti su svetimomis tautomis, nes jų kalbose nesą tiesioginių skolinių iš tolesnių tautų kalbų. Nesą jokio pagrindo abejoti, kad baltai jau seniai gyvenę prie Baltijos jūros. Senas gintaro pavadinimas irgi rodąs, kad jie galėję gyventi nuo Vyslos baseino ligi Rygos jūros įlankos (31 psl.).

Toliau autorius svarsto Herodoto žinias apie skytus bei kitas tautas ir prieina išvados, kad jo minimieji neurai buvę tie patys senieji baltai (40—52 psl.). Tacito „Germanijoje" minimus aisčius jis, kaip ir K. Būga, yra linkęs laikyti tais pačiais baltais (55 t.). Kadangi ligi Kristaus laikų baltų kiltys, kaip rodo jų įgytosios kultūrinės gėrybės, dar glaudžiai turėjusiosios vienoje draugėje, tai tie aisčiai dar galėję žymėti senuosius baltus. Bet taip pat yra žinoma, kad po Kristaus laikų baltų kilčių kultūros jau ėmusios skirtis. Pirmiausia apie Klaipėdos kraštą pradėjusi atsiskirti savotiška kultūros šaka, archeologų priskiriama kuršiams, todėl prie aisčių galį būti ir jie priskirti (58 psl.).

Ypač įsistebėtina P. Šmito nuomonė apie K. Būgos pažiūrą į lietuvių ir latvių atsikėlimą į dabartines vietas. Jis su K. Būga nesutinka, kad latviai būtų skyrę prūsus nuo lietuvių (63 psl.). Taip pat jam neįtikima atrodo ir ta jo hipotezė, kad latviai dar apie 500 metų po Kr. būtų gyvenę Lietuvoje, į pietus nuo žiemgalių. „Valdošie uzskati turpretī ir tādi, — sako jis, — ku latvieši ir cēlušies no tām baltu ciltīm, kas no Nemuna baseina ir pārnākuši uz Daugavas baseinu. Pēc archajologijos datiem baltu kultūra jau ap Kr. laikiem sāk celties pāri par Daugavu. Ziemelu Vidzemi latvieši iejem ap 7. gadsimteni, kad laikam arī krievu padzītie galindi pievienojas latviešiem" (64 psl.). Kad lietuviai būtų atkeliavę į dabartinę Lietuvą, moksle nesanti įrodyta nei viena hipotezė (52 psl.). Priešingai, Nemuno upės baseine kaip tik veikiausiai galėjusi būti visų baltų gimtinė (32 psl), kurios jie niekados nesą keitę. „Baltu nozare ir vienīgā indoeuropiešu cilts, — sako jis, — par kuŗu mums nav nekādu drošāku ziņu, ka tā plašākos apmēros būtu mainījusi savu dzīves vietu" (63 psl.). Kaikurie kalbininkai, jo nuomone, esą net įsitikinę, „ka Lietava piede-

rot pie indoeuropiešu dzimtenes un ka leiši esot jau no tālas aizvēstures laikiem palikusi savā zemē" (45 psl.).

Kad šios žinios būtų visai tikros, tuo tarpu dar negalima pasakyti. Jeigu latvių archeologija rodo, kad latviai iš anapus Dauguvos yra atsikėlę į dabartinę Latviją, tai kodėl negali būti ir lietuviai atsikėlę iš Rytų į dabartinę Lietuvą? Juk baltiški skoliniai somų kalbose, baltiški vietovardžiai gudų žemėje, archeologiniai priešistorinių baltų pėdsakai net iki vidurinės Okos upės Kalugos gubernijoje ir kt. visai neišskiria tos galimybės, kad ir lietuviai senų senovėje galėjo gyventi kur toliau Rytuose. Antra vertus, dabartinė Lietuva nėra tiek archeologiškai ištirta, kad būtų galima griežtai priešingai tvirtinti. Yra galimas daiktas, kad lietuviai dabartinėje Lietuvoje yra kūręsi nevisai tuo būdu, kaip K. Būga manė; bet pagrindinės jo minties, kad lietuviai į dabartinę vietą yra atsikėlę iš Rytų, ligšioliniais duomenimis dar negalima sugriauti; plg. 1934 m. *Vairo* 521 tt. Lenkų istorikas H. Łowmiańskis net yra linkęs „się zgodzić z przyjętym przez B u g ę *porządkiem* przybywania szczepów bałtyckich na historyczny obszar tudzież z *marszrutą*, krórą im Buga wykreśla" (Studja nad początkami społeczeństwa i państwa Litewskiego, I 9). Visai priešingai P. Šmito tvirtinimui, jis dar sako, kad moksle dabar vyraująs įsitikinimas, jog baltai į pamarį yra iš Rytų atkilę (ib. 6).

Kaikurie ir kiti P. Šmito tvirtinimai neatrodo visai įtikimi. Pvz., jis sako, kad lat. *jūŗa*, liet. *jūrės*, pr. *iūrin* buvusi ta pati Baltijos jūra. Bet K. Būga KS 231—241 psl. įrodinėja, kad šis žodis visų pirma yra jungtinas su *jáura* „pelke, raistu"[1]) ir todėl iš pradžios reiškęs ne „Meer", bet „Binnensee"; tai patvirtinąs ir iš baltų kalbų paskolintasis suomiškas „ežero" vardas *järvi*. P. Šmitas dėl tos nuomonės visai nieko nesako. *Gintaro* vardas čia irgi nieko nerodo, nes lietuviai su latviais gali turėti jį pasiskolinę iš pajūrinių baltų kilčių. E. Sittigas StB IV 20 net mano, kad šis žodis vargiai esąs baltiškas; plg. vengrų *gyanta* „derva, kolofonija" šalia dial. *gyantar* „gintaras". Arba štai K. Būga TŽ I 407 yra tvirtinęs, kad indoeuropiečiai, gyvenę neolito laikmečiu, prieš savo suskilimą tarmėmis negalėję pažinti nei vieno metalo, taigi ir vario vardas **ai̯os* (s. ind. *áyaḥ*, lot. *aer*, got. *aiz*) negalįs būti indoeu-

---

[1]) Panašiai šį žodį kildina ir J. Endzelynas MLV II 122.

ropiškas. Šitą K. Būgos spėjimą kaip tik paremia dar ta aplinkybė, kad šis žodis, veikiausiai kilęs iš senesnio *Kipro* salos vardo *Alašja*, vėliau *Ajašja* (plg. A. Walde-J. B. Hofmann LEW[3] 19), — P. Šmitas mano, kad tas metalo vardas esąs paimtas iš senos Babilono kultūros, — negalėjo būti indoeuropiečiams pažįstamas dar tada, kada jų kalba (dabar vadinamoji prokalbė) tebebuvo vienalytė; priešingu atveju šis kultūros žodis būtų galėjęs dabar būti plačiau pažįstamas.

Taip pat sunku tikėti, kad lat. *kūts*, liet. *kūtis* būtų to pat senumo, kaip *langas*, *klėtis*, *pirtis* ir kt. (30 psl.). J. Endzelynas MLV II 338 kaip tik yra linkęs manyti, kad šis žodis per prūsų kalbą esąs paskolintas iš vvž. *kate* arba *kotte* „Hütte, Schuppen, Stall".

Iš smulkesnių dalykų reikia dar pastebėti rašybos ar korektūros klaidas *avyža* 29, *degūtas* 35 vietoje *aviža*, *degutas*. Taip pat klaidingai yra rašomas *laukininkis* 31 vietoje *laukinikis*: prūsai priesagos *-ininka-* nepažino.

Nebesigilinant į kitus panašius dalykus, tenka šį tą dar bendrai pastebėti. Man atrodo, kad autorius vienur tą savo įvadą perdaug yra ištęsęs į giliąją senovę, net į paties žmogaus kilmę, o kitur yra kiek išėjęs iš įvadinės srities; pvz., literatūros skyriuje, 82—84 psl., jis kalba apie visai pedagoginį dalyką, kuris nedaug bendro teturi su pačiu įvadu.

Baltų filologijos įvade būtų svarbu šį tą pasakyti ir apie lietuvių istorinius atminimus liaudies dainose ir juos sulyginti su tos rūšies latvių atminimais, apie kuriuos autorius rašo 68—82 psl.; tada gal vienas kitas senovės dalykas dar daugiau paaiškėtų. Bet tuo tarpu tai vargiai yra įmanoma: viena, mes patys šios rūšies atminimų moksliškai dar nesame kaip reikiant apdoroję; o antra, šis įvadas daugiau yra skiriamas pačių latvių reikalams, tad to iš autoriaus negalime ir reikalauti.

Apskritai imant, šis P. Šmito įvadas dėl savo žinių gausumo yra labai vertingas indėlis nedidelei propedeutinei baltų kalbotyros ir filologijos literatūrai. Jei kas toliau sumanys kitą šios rūšies veikalą rašyti, bus jau daug lengviau: tam jau yra graži pradžia padaryta. O mūsų studentai lituanistai, ligi panašaus darbo susilauks lietuvių kalba, galės juo apsčiai savo studijoms naudotis.

Pr. Skardžius.

Fr. Specht, **Lituanica.** 11. Die Flexion der idg. *ē*-Stämme und des Dativs singularis. 12. Ostlit. *sínkuos*. (= KZ LXIII 68—98).

Baltų kalbose vieni ir tie patys žodžiai kartais esti *i*-, kartais *ē*-kamieno, pvz.: *angìs*, lat. *ùodzs*, pr. *angis* : lat. *uôdze*; *bitìs* : *bìtė*, lat. *bite*, pr. *bitte*; *kandìs* : *kandẽ*; *nósis*, lat. *nãss* : lat. *nãse*, pr. *nozy*; *žąsìs*, lat. *zùoss* : lat. *zùose*, pr. *sansy* ir kt.; plg. J. Endzelin Le. Gr. 195, 312 t. Todėl kįla klausimas: kodėl šitie kamienai tarpusavy dažnai kaitaliojasi? Spechtas mano, kad iš senų senovės jie yra turėję nemaža bendrybių. Visų pirma šių kamienų v-tos vietininkas iš senovės turėjęs galūnę *-ēi*, kuri lietuvių kalboje dar išlikusi dviem lytimis *-ie* ir *-ėje*. Pirmoji, kilusi iš *-ēi*, be polinksnio šalia *-ėje* < *-ēį-en* dar buvusi vartojama Mažvydo, Vilento ir Bretkūno. Žem. *musìs, skruzdìs, utìs* esą vėlyvesni *ē*-kamieno pakaitai; tai dar rodą vediniai *musėlẽ, skruzdėlẽ, utėlẽ*. *Musų̃, skruzdų̃, utų̃* galį būti pirmykščiai *ē*-kamieno d-tos k-kai tokie pat, kaip Daukšos *slaptų̃* šalia *slaptẽ* ir kt. Lot. kalboje tam atliepią *vatum* ir *sedum*, sen. indų *pathā́m*. Taip pat ir d. sg. iš senovės galėjęs turėti tik galūnę *-ēi*, būtent — pirmykštis *žvakės* v-tos naudininkas tegalėjęs būti **ĝhu̯akēi [< *ĝhu̯akē+ei (ai)]*, iš kurio dabar būtų **žvãkie*. V-tos naudininkų su šia galūne esą dar ir lietuvių kalboje, pvz.: *ãkmenie, móterie, ãvie, nãktie* ir kt. Senovinėje liet. raštų kalboje šalia *-i* vartojamoji galūnė *-ij* turinti būti kilusi iš *-ei̯ei* arba *-ei̯ai*, būtent — *ugnij < ugniji < *ugnijie <* ide. **ognei̯ei* arba **ognei̯ai* = s. ind. *agnāye*. Seniausia *ō*-kamieno v-tos naudininko galūnė esanti *-ai*, kilusi iš *-ōi*; dabartinė galūnė *-ui* esanti išriedėjusi ne iš *-ōi*, bet per *-uvi* iš *-uvai*. Ir kt.

Šitokios mintys, pareikštos kalbamajame straipsnyje, nors ir labai įdomios, vis dėlto nevisos yra įtikimos. Štai 78 psl. autorius sako, kad ide. v-tos naudininko galūnės *-āi*, *-ōi*, *-ēi*, atmetusios antrąjį komponentą *i*, galėjusios pavirsti į *-ā*, *-ō*, *-ē*. Todėl šalia žem. *-ǫu* bei *ū*, remdamasis Baranausko, Gerulio ir Sittigo liudijimais, jis yra linkęs, nors ir tariamai, manyti žem. tarmėse galint būti galūnę *-ie* iš *-ē*. Bet Būga, iš kurio Gerulis šitą žinią žodžiu buvo gavęs, tai atšaukdamas pastebi, kad d. sg. *dañtė, nãktė, šùnė* „niekur Lietuvoje nėra" (TŽ I 432). Man tokių lyčių irgi nėra tekę iš žemaičių patirti, nors daug iš jų apie tai esu teiravęsis. Ba-

ranausko tarminiais tekstais nevisados galima pasitikėti, nes juose yra labai daug klaidų. Dėl to man rodos, kad minėtoji Būgos nuomonė nėra iš piršto išlaužta.

Kad tarmybės *tèp, kàp* turėtų būti išriedėjusios iš **tedpō, *quodpō*, negalima tikėti: viena, šalia *tèp* tarmėse randame ir *kèp* (plg. dar *kai, kei* ir *ki* vietoje *kai*); antra, vakariečių pietiečių *tèp* per *tėp* galėjus sutrumpėti iš *teip* (analogiškai pagal *šeip* < *šiaip* kilusio iš senesnio *taip*) rodo, pvz., tarmybės *prė* (iš *prie*), *grėčiau* (iš *greičiau*) ir kt.

90 psl. Spechtas sako, kad v-tos naudininkas lietuvių kalboje neturįs galūninio kirčio („der Dativ hat so gut wie nie den Endton"). Bet tai netiesa: žemaičių šnektose galime rasti visą eilę v-tos naudininkų su tokiu kirčiu, žr. 196 psl.

Radęs lietuvių kalboje bent dešimtį įvairių vienaskaitos naudininko galūnių (*-ui, -uo, -ai, -i, -ij, -ie, -un, -am, -ami* ir *amu*), jis, laikydamasis savo ankstyvesnės nuomonės (LM II 172 tt. ir IF XLII 278, 279[3]), ir šitame straipsnyje yra linkęs manyti, kad ide. v-tos naudininko galūnė *-ōi* lietuvių kalboje esanti pavirtusi į *-ai*. Šitos savo nuomonės kuo nors naujai jis nepagrindžia, tik 92 psl. iškelia to klausimo sprendimo painumo dvi priežastis — fonetines sunkenybes ir lyčių gausumą. Tos kliūtys iš tikrųjų tebėra, ir nematyti, kad Spechtas būtų įstengęs jas apgalėti. Kad galūnė *-ui* per *-uvi* būtų išriedėjusi iš *-uvai*, fonetiškai atrodo visai neįmanoma. Daug įtikimesnė ta nuomonė, kad *-ui* per *-uoi* yra kilusi iš *-ōi*: ja lengvai galime išaiškinti *-ui*, žem. *-ou, -ū* ir augšt. *-uo, -u*. Galūnės *-un, -am, -ami* ir *-amu* yra vėlyvi naujadarai, todėl jų su pirmosiomis netenka ir jungti. Taip pat nesukelia sunkenybių ir *-i, -ie*. Kiek keblesnės galūnės atrodo ryt. *-ai* ir senųjų raštų *-ii, -ij*. Pirmąją K. Būga TŽ I 418 buvo linkęs kildinti iš ide. *-oi*, kaip kad A. Meillet, Le sl. commun[2] 393 t. (jam pritaria ir J. Endzelynas StB IV 135) šalia ide. d-tos kilmininko galūnės *-ōn* dar taria galėjus būti ir *-on*. Šita nuomonė ir man atrodo įtikimesnė. Dėl antrosios galūnės aš tuo tarpu nieko negaliu pasakyti.

Įvardžio naudininkų *kãmu, tãmu, jãmu* negalima skirti nuo *kãmui, tãmui, jãmui*, — jie tarpusavy santykiauja kaip d. sg. *vyru* ir *vyrui*, — ir todėl drauge su Spechtu 88 t. sunku Daukšos kalbos įvardinę galūnę *-mu* laikyti esant naujai sudarytą pagal *-mus*.

Kad iš senųjų raštų būtų galima dar išskaityti v-tos v-ko galūnę *-ie* (**naktie*, **išmintie* ir kt.), iš Spechto duotųjų pavyzdžių aiškiai nematyti: jie ortografiškai gali būti ir kitaip interpretuojami. Pvz., iš Mažvydo *širdie*, *širdeie*, *širdeghe*, *širdeye* arba *kelie*, *kele*, *kelœie*, *keleije*, *kelœje* aš nieku būdu negalėčiau drįsti išvesti šalia *širdėje*, *kelėje* dar ir *kelie*, *širdie* vietoje *kelė*, *širdė*, nes Mažvydas *ė*, *o* ir *ie uo* nėra raštu skyręs, plg. g. sg. *dewa* 8, 24, 25 ir *diena* 9, *Tiewa* 24, *tektai* 24, *weszlibas* 30 ir *diewa* 38, *lieszuwis* 39 ir daugybė kitų.

Apskritai imant, Spechtas šiame straipsnyje iškelia aikštėn nemaža dalykų ir, juos įdomiai aiškindamas, duoda daug progos pagalvoti. *Pr. Skardžius.*

Eugen Seidel, **Geschichte und Kritik der wichtigsten Satzdefinitionen.** Jenaer germanische Forschungen. Bd. 27, hrgb. von Albert Leitzmann. Verlag der Frommannschen Buchhandlung Walter Biedermann. Jena, 1935. 143 psl.

Sintaksė yra viena iš mažiausia ištirtų gramatikos dalių. Tai yra dėl to, kad sintaksinė medžiaga daug sunkiau suvokiama, kaip fonetinė, morfologinė arba žodyninė. Čia daugiausia turima reikalo ne su atskirais žodžiais arba jų lytimis, bet su žodžių junginiais, su jų tarpusaviniu santykiavimu, t. y. su pačia kalba.

Bet sunkiausias sintaksės dalykas yra sakinio problema. Jau beveik du tūkstančius metų ji buvo sprendžiama, ir vis dėlto dar nėra kaip reikiant išspręsta. Dabar jau žinome apie 200 sakinio apibrėžčių; bet negalime pasakyti, kad kuri iš jų visai kaip reikiant nusakytų sakinio esmę. Vienos iš jų persiauros, kitos perplačios; vienos nusakomos logiškai, kitos psichologiškai, o trečios vėl orientuojamos į kurią nors kitą filosofinę doktriną. Be to, sakinį apibrėžiant, dažnai yra daroma formalių, net logiškų klaidų, parenkama nevisai tinkamų apibrėžiamųjų pavadinimų bei sąvokinių pažymių, ir todėl pačios apybrėžtys esti nepatogios, neaiškios, sunkios. J. Riesas savo veikale „Was ist ein Satz?“ (Prag, 1931), apsprendęs šitas kliūtis, yra mėginęs sakinį suvokti ir nusakyti vien kalbiškai, bet jo sakinio apibrėžtis išėjo dar sunkesnė negu kitų, arba, kaip teisingai K. Bühleris (Sprachteorie, 361 psl.) pastebi, ji lyg vestuvinė dovana yra graži, bet negalima vartoti. Be to, ji dau-

gelio dalykų ir neapima. Pvz., jaustukų, šauksmininkų, įterptinių žodžių, elipsinių žodžių junginių (*aš tau!*, *labas rytas!*...) ir kt. J. Riesas sakiniais visai nepripažįsta, — jis juos vadina sakininiais žodžiais (Satzwörter). Taip pat jis iš sakinių tarpo išskiria ir tokius pasakymus kaip *ugnis!*, *pagalbos!* ir kt., kurie daugeliui (pvz., A. Nehringui) yra neabejojami sakiniai.

Visai kitaip elgiasi E. Seidelis. Jis pirmiausia visas ligšiolines sakinio apibrėžtis apžvelgia istoriškai ir tik paskui dėl jų pasisako savo nuomonę. Iš jo apžvalgos matyti, kad ilgiausiai, būtent nuo Apolonijo Diskolo beveik lig VIII amž. pabaigos, buvo mėginama sakinį apibrėžti vien logiškai. Vėliau, įkūrus lyginamąjį kalbos mokslą ir ėmus aiškinti sakinio bei sprendimo, taip pat gramatikos ir logikos santykius, buvo pastebėta, kad logika negali išspręsti sakinio problemos. Todėl šalymais buvo pradėta ieškoti kitokių tos problemos sprendimo būdų. Visų pirma ją buvo mėginama spręsti lingvistiškai gramatiškai. Bet kadangi gramatika išsivystė daug vėliau kaip logika, tad, suprantama, ji ir savo darbą iš pradžios turėjo orientuoti į logiką. Kaip sprendimą, taip šiuo supratimu ir sakinį turi sudaryti veiksnys ir tarinys. Vėliau, kai buvo patirta, kad veiksnys su tariniu yra sąvokos, kurias ne į kiekvieną sakinį galima įinterpretuoti, buvo mėginta sakinio daryboje pagrindinės reikšmės duoti tariniui. Kiti sakinio problemos esmei aiškinti ėmėsi prasmės, sakinio melodijos, vienovės, klausytojo vaidmens; bet nei viena iš šių priemonių nedavė laukiamų vaisių: vienas kalbos mokslas be padedamųjų disciplinų neįstengė duoti tinkamos sakinio apibrėžties.

Nekiek geriau yra ir su psichologišku sakinio apibrėžimu. Tiesa, W. Humboldtas nugalėjo kraštutinį logicizmą, H. Steinthalis galutinai atskyrė sakinį nuo sprendimo, H. Paulius su W. Wundtu sakinį jau visai psichologiškai apibrėžė, o A. Thumbas sakinio apibrėžimą net buvo linkęs kalbos psichologijai perleisti. Tačiau sakinio esmė tuo būdu dar nebuvo kaip reikiant apimta, nes kaip loginei apibrėžčiai daugiausia rūpėjo normatyvinis sakinio pobūdis, t. y. koks turėtų būti sakinys, kad jis galėtų pažinčiai (Erkenntnis) tarnauti, taip psichologinė apibrėžtis nori patirti, kaip sakinys susidaro. Bet sakinio daryba yra perdaug komplikuota, kad paviršutinis psichinių vyksmų aprašymas apibrėžtyje galėtų apimti ir visą sakinio esmę. Todėl po kurio laiko buvo pradėta nesitenkinti ir

psichologizmu. Jo priešybe iškilo vadinamoii fenomenologija, kurios žymiausias atstovas E. Husserlis loginius dėsnius (Gesetze) taria esant ne galvojimo normomis, bet realiais dėsniais (Sachgesetze). Tam mokslui padėjo išplisti ypač ta aplinkybė, kad po Wundto psichologizmo, suvedusio logiką į psichologijos dėsnius ir sukėlusio beviltį reliatyvizmą, daug kas troško betarpės, nuo žmogaus neganėtinumo (Unzulänglichkeit) laisvos tiesos. Tačiau ir ši, fenomenologinė, srovė, kad ir nemaža prisidėjusi prie psichologizmo nugalėjimo, pakenčiamos sakinio apibrėžties vis dėlto nėra davusi. Daug daugiau šiam reikalui yra jau spėjusi padaryti mąstomoji psichologija (Denkpsychologie). Remiantis funkciniu galvojimu, t. y. tuo principu, kad „aš manau" niekados nėra kas kita kaip „aš manau kaiką (etwas)", — ši mintis yra išdėstyta R. Hönigswaldo veikale „Grundlagen der Denkpsychologie", — yra tariama, kad kalbinis sakinys yra buvęs anksčiau kaip kalbinis žodis. Taip pat jis ir dabar yra ne kalbos sudaromasis elementas, bet pati gyvoji kalba, jos tikrovė, t. y. realus, nedirbtinis, abstrahuotas kalbos dalykas; toks tėra tik atskiras žodis. O kadangi kalba yra reiškiamoji priemonė, kuri psichinius kalbančiojo pergyvenimus formuoja ryšium su tikrove, tad ir sakinys turi išreikšti savo specifiško turinio santykį su ta tikrove. Tai sakinio apibrėžtyje pabrėžia A. Nehringas, J. Riesas ir kt.

Bet mąstomoji psichologija savo galutinio žodžio dėl sakinio problemos dar nėra tarusi, — ji tik, E. Seidelio nuomone, patį klausimą teisingai kelia. Yra galimas daiktas, kad ji drauge su fonetika, viena kitą papildydamos, ir išspręs šį klausimą, bet pasiektasis rezultatas visų šių įvairių disciplinų veikiausiai niekados nepatenkins. Visuotinės sakinio apibrėžties negali būti, nes sakinys kaip kalbinys padaras, priklausydamas įvairioms kalbos pusėms, negali būti apibrėžtas kaip koks vieningas dalykas. Todėl drauge su A. Debrunneriu yra lauktina bent ketveriopos, su viena kita nesutampančios sakinio apibrėžties — loginės, psichologinės, gramaninės ir fonetinės (fiziologinės). Logiškas sakinio apbrėžties klausimo sprendimas tik tiek yra pripažintinas, kiek pati kalba gali reikštis sutinkamai (adekvačiai) su loginėmis kategorijomis. Psichologinei apibrėžčiai tegali rūpėti klausimas: kaip sakinys susidaro? Kiek kitaip yra su gramatine apibrėžtimi. Kadangi gramatika negali duoti jokio objektyvaus norminio pažymio sakinio apibrėžčiai,

tad nuo visuotinės gramatinės sakinio apibrėžties irgi tenka atsisakyti; gramatinė apibrėžtis tegali būti duota tik normaliniam tam tikros kalbos arba kalbų grupės gramatiniam sakiniui.

Šituo būdu prieidamas prie sakinio problemos, E. Seidelis, kad ir nerasdamas jokios tinkamos sakinio apibrėžties, vis dėlto kiekvienam duoda progos pagalvoti ir geriau orientuotis sprendžiant savo gimtosios kalbos sakinio apibrėžties klausimą. Tai ypač yra įsidėmėtina mums, šiuo atveju dar labai toli atsilikusiems: elementariniuose sintaksės vadovėliuose lietuvių kalbos sakinį apibrėžiame beveik kaip XVIII amžiuje.

Pr. Skardžius.

K. Jokantas, **Lotyniškai lietuviškas žodynas.** Švietimo Ministerija. Kaunas, 1936 m. 1096 psl.

Dr. K. Jokanto parašytas ir Švietimo Ministerijos išleistas lotyniškai lietuviškas žodynas yra ne pirmas šios leksikografijos srities darbas. Prieš jį, būtent 1932 m., pasirodė Kuliešio žodynas. Palyginus abu, tenka pasakyti, kad Jokanto knyga yra daug rimtesnė ir geresnė. Žinoma, negalima pamiršti, kad Kuliešio buvo užsibrėžtas kiek skirtingas, siauresnis tikslas; jis, be to, užkišo savo laiku nepakenčiamą spragą, kad ir ne taip, kaip reikėjo. O Jokanto uolaus 10 metų darbo rezultatas yra štai koks: žodyno naudotojas gali skaityti ne tik klasikinio laikotarpio, bet ir svarbiausius priešklasikinio ir kaikuriuos sidabrinio amžiaus autorius. Randame ne tik lotynų žodžiams bei posakiams lietuviškus atitikmenis, bet ir frazeologinės medžiagos ir paaiškinimų. Prisideda gramatinių ir lingvistinių nurodymų; plg., pvz., 112 psl.: *audio* 4 (*audibant* vietoje *audiebant*; *audibis* vietoje *audies* P), 993 psl.: *temere* adv. (abl. sing. iš nevart. subst. *temus, eris* n. „tamsuma"). Netrūksta ir paaiškinimų, kurie liečia romėnų senybes; plg., pvz., šiuos skyrelius: 35 psl. *aerārius* ir *aerārium*, 159 psl. *cēnsor*, 233 psl. *cōntio*, 387 psl. *fāstus, fāstī* ir kiti. Daugely atsitikimų matome moderninius senovės vietų, upių, kalnų ir t. t. atitikmenis, kaip antai: *Aufidus* : *Ofanto*, *Burdigala* : *Bordeaux*, *Comum* : *Como*, *Druentia* : *Durance*, *Genua* : *Genova*, *Lugdūnum* : *Lyon*, *Messāna* : *Messina*, *Mogontiācum* : *Mainz*, *Neāpolis* : *Napoli* ir t.t. Pasitaiko ir gražių bei vyku-

sių vertimų, kaip *Aegos Flūmen* = *Ožupis*. Nuoseklus ir sąžiningas prosodijos žymėjimas daro labai gerą įspūdį; kiekvienas ilgas balsis, išskyrus tokius galinius balsius, kurių ilgumas savaime aiškus, tiksliai nurodytas. Šitokį sąžiningumą pastebėjęs, esu linkęs tokius dalykus, kaip *adiūero* (22 psl.), *cena* (158 psl.) arba *sōno* (937 psl.) vietoje *adiuero*, *cēna*, *sono* laikyti paprastomis spaudos klaidomis (plg. ir, pvz., *decōrūs*, 268 psl. vietoje *decōrus*). Kuliešis vadovavosi kitu principu: nurodyti tik priešpaskutinio skiemens balsio kiekį, kad paaiškėtų, kuriam skiemeniui teks kirtis. Vis dėlto šio kuklesnio reikalavimo Kuliešis ne tik dažnai nepatenkina, bet ir daug kur žodyno vartotoją tiesiog klaidina. Norint įvertinti Jokanto žodyną tuo atžvilgiu, reikia šį Kuliešio žodyno nepatikimumą visa eile lygiagrečių pavyzdžių pademonstruoti:

Kuliešis	Jokantas
abfōre	*abfore*
acer, acris, acre	*ācer, ācris, ācre*
acroāma, ātis n	*acroāma, atis* n
aequor, ōris n	*aequor, oris* n
aēr, aēris m (acc. *aera*)	*āēr, eris* m (acc. papr. *āera*)
Agamemnon, ōnis m	*Agamemnō(n), onis* m
agēma, ātis n	*agēma, atis* n
arbor, ōris f	*arbor, oris* f
decus, ōris n	*decus, oris* n
deductor, oris m	*deductor, ōris* m
Genāva, ae f	*Genava, ae* f
Helicon, onis m	*Helicōn, ōnis* m
lepor ir *-os, oris* m	*lepōs (lepor), ōris* m
nitor „remtis"	*nītor* „atsiremti"
notus „žinomas"	*nōtus* „žinomas"
obruo, rui, rūtum	*obruo, rui, rutum*
quies, etis f	*quiēs, ētis* f
sagax, acis	*sagāx, ācis*
Salamis -minis f	*Salamīs, īnis*

Ryškusis ilgųjų bei trumpųjų balsių skirtumas yra ne tik labai būdingas lotynų kalbos bruožas, bet kiekybės nurodymai dažnai praktiškai padeda orientuotis ypač eilėraščius skaitant. Juk nema-

žas skaičius yra porinių žodžių grupių su lygia rašyba, bet skirtinga kiekybe ir ryšium su tuo ir su skirtinga reikšme. Palyginkime *acer* „klevas“ su *ācer* „aštrus“, *léporis* „kiškio“ su *lepṓris* „sąmojaus“, *nitor* „blizgėjimas“ su *nītor* „atsiremiu“, *notus* „pietų vėjas“ su *nōtus* „žinomas“, *nota* „ženklas, žymė“ su *nōta* „žinoma“. Toliau, iš *quies, etis* šalia *requies, ētis* būtų galima prieiti išvadą, kad reikią kirčiuoti *quíetis* (taisyklingai *quiētis*) kaip kad *paríetis* (nom. sing. *paries*).

Šalia iškeltųjų (o gal kartais ir neminėtų) žodyno teigiamybių, yra ir kaikurių nelabai žymių trūkumų, kuriuos recenzentas turėtų suregistruoti.

Pirmoje kiekvieno skyrelio vietoje jau iš principo teikiama pirmykštė atitinkamo žodžio reikšmė. To principo laikosi ir Jokantas savo žodyne. Geras pavyzdys yra straipsnelis *lībérālis* 568 psl. Todėl, manyčiau, pvz., kaipo pirma žodžio *sancio* reikšmė turėtų būti paduota ne „pašventinti“, bet „nustatyti“ arba tikriau „neliečiamą daryti“, o sutartinai su tuo ir *sānctitās* išversti pirmiau „neliečiamumas“, tik po to „šventumas“. Taip pat *sapiēns* (būdvardis iš dalyvio) atitiktų visų pirma dalyvinės lytys „išmanąs“, „numatąs“, o antroj vietoj galėtų jau eiti tikrieji būdvardžiai „išmintingas“, „protingas“ ir t.t 993, kur taip gražiai išaiškinama prieveiksmio *temere* kilmė, būtų buvę galima ir net pageidaujama šį etimologinį paaiškinimą panaudoti ir pirmoje vietoje dėti reikšmę *aklai,* kuri puikiai atitinka šakninio elemento turinį, o tik po to *neapgalvotai* ir kitus.

Dar kelias pastabas teks padaryti dėl gramatinės žodyno medžiagos. Veiksmažodžio *dare* (315 psl.) skyrelyje visai tiksliai orientuojama apie priešklasikines formas: *danunt*, *duim, duis* etc. Būtų buvę ne pro šalį paminėjus, kad bendratinė lytis *dare*, taip pat *damus, datus*, *dabam, dabās* ir t.t. turi trumpą šaknies balsį *a*, vienintelis atsitikimas tarp visų vad. 1-os asmenuotės veiksmažodžių, arba 385 psl. abl. sg. *famē* (nom. sg. *famēs*) galūnės balsio ilgumą, o tuo tarpu tos pačios grupės žodžiai *clādēs*, *nūbēs* ir t.t. turi -*ĕ*, *clāde*, *nūbe* ir t.t. Toliau, 421 psl., kur skaitome: *Gāius, Gāia, romėnų vardas senov. Caius, sutrump. C.*, turėtų būti pridėta, kad *Caius* (ištisas žodis) yra ne toks jau senas, bet tik reiškia senovinę rašybą, nes jau senovėje buvo ištariama *g* šia-

me žodyje; tai matyti ir iš to paties žodyno 137 psl., kur teisingai aiškinama: *Cāius, i* m (skaitoma *Gaius*) rom. vardas. Panašiai neaiški pastaba yra 756 psl.: *ploeres, ploęra*, senov. ištarimas vietoje *plures, plura*. Tektų paaiškinti: „senov. lytis“ ar gal užtektų net „senov.“; savaime paaiškėtų, kad turima galvoje nę tik tarimas, bet ir rašyba.

Kiek aiškiau ir todėl pageidautina būtų 145 psl. spausdinti: *capesso, īvī, ītum*, ne *sīvi, sītum*. Tą pat tenka pasakyti ir apie *facesso* ir *lacesso* pagrindinių lyčių pažymėjimo būdą (plg. 379 ir 550 psl.). Studiozas, kuris šių veiksmažodžių kaitybos nelabai gerai moka, galėtų prieiti išvadą, kad asmenuotina: *capesso, capesīvi, capesītum* ir t t. Tuo tarpu visi trys veiksmažodžiai *capesso facesso* ir *lacesso* yra asmenuojami taip pat, kaip *arcesso*, kurio kaityba 87 psl. ir visai tiksliai nurodyta: *arcesso* (ir *accerso*), *īvī, ītum*.

Tarp lingvistinių paaiškinimų man krinta į akį 483 psl. *incīle, is* n (iš *incidile*; *incīdo*). Tiesa, etimologinis ryšys su veiksmažodine šaknimi *caed-* resp. *-cīd-* yra neabejotinas. Vis dėlto *incīle* kildintinas ne iš **incidile*, — šitokia forma būtų pasilikusi tokia pat net ir vėlyvesniais amžiais, — bet iš **en-caid-sli* (priesaga *-sli*, nom. sg. m. ir f. *-sli-s*, n. *-sli*, kuris ilgainiui turėjo pavirsti *-sle* ir *-le*, atpuolant, be to, dar *-d-*). Prię *pro* (791 psl.) randame paaiškinimą: *prō* (iš *prōd*, cnf. *prōd-īre, prōd-esse*; senov. *prŏ*, kas matyti iš...). Iš tokio formulavimo nevisai aiškiai išeina, koks sąryšis yra tarp *prōd* ir *prŏ*; ar *prŏ* sutrumpėjo iš *prō(d)*, ar buvo iš pradžios net dvi lytys: *prōd* ir *prŏ*. Būtų buvę galima nęt visiškai atsisakyti paaiškinti, nes ši problema gana paini ir dar neišspręsta.

Tikriniai vardai ir šiaip antikiniai žodžiai lietuvinami šiame žodyne gan nuosekliai ir tam tikrais lengvai susękamais dėsniais. Daugiau dėmesio atkreipta į tų dabartinį žodžių tarimą negu į antikinės rašybos vaizdą. Taigi *Aegyptus* atrodo *Egiptas, Asia* : *Azija, Ausonia* : *Auzonija, Pisa* : *Pyza, Ceres* : *Cerera, Decius* : *Decijus* ir t.t.; bet *Cecrops* : *Kekropas, Centaurus* : *kentauras, Cibyra* : *Kibira, Cypros, Cyprus* : *Kipras, Cyrene* : *Kirėnė* ir t.t., be abejo, atsižvelgus į specifišką tų žodžių graikiškumą. Lietuvių kalbos fonetiką taipogi atitinka antikinių „geminatų“ naikinimas. Plg. *Apollo* : *Apolonas, Appia* : *Apija, Attalus* : *Atalas*.

Tačiau vienur kitur nuo principo nukrypstama: *Phoenīcēs* (748 psl.) tampa *finikiečiais* (itacistinis tarimas), *Phoenīcē* (ibid.): *Finikija*; plg. dar 350 psl. *Eurōpa... Finikijos*. O kaikur randame *Fenikija* (vėlybas lotynų tarimas), plg. pavyzdžiui 133 psl. *Cadmus ... Fenikijos*, 1036 psl. *Tyros... Fenikijos*. Paukščio *phoenīx* (748 psl.) vardas atrodo *fenikas*; plg. ir *Phoebus* : *Febas* (ibid.). Žiūrint *Febas (Phoebus)*, *Eta (Oeta)* ir kitų panašių, tektų, tur būt, rašyti visur *-e-*, taigi gal pagaliau ir *Fenikija*. Bet kįla dar kitos abejonės: *fenikas* ar *feniksas*? *Pollūx* : *Polukas* (759 psl.) ar *Poluksas* (152 psl., žr. *Castor*)? Toliau užtinkame *Eryx* : *Erikas* (348 psl.) ir *Styx* : *Stigas* (955 psl.). Čia reikėtų iš principo nusispręsti, ar tokios rūšies formos sudarytinos iš kamienų *Eryc- phoenic- Polluc- Styg-*, ar iš vardininkų *Eryx phoenix Pollux Styx*. Vis dėlto norėčiau pridurti, kad vienu šablonu tas reikalas negalės būti gerai sutvarkytas, nors iš tikrųjų principinis vienodumas būtų reikalingas. Reikėtų visą ligšiolinę šiuo atžvilgiu praktiką pastudijuoti ir prieiti tam tikras principines, mokslines išvadas, kuriomis galėtų vadovautis visa ateities praktika. Lietuvinimo plotmei priklauso ir sulietuvintųjų lyčių kaityba, linksniavimas. Galima, žinoma, ginčytis, ar *Aenēās* linksniuoti geriau *Enejus, jaus* ar *Enejas, jo*; svarbiau, kad būtų nuoseklumo. Jokantas, rodos, pasirinko linksniavimą *Enejus, jaus*, kaip kad iš daugelio vietų paaiškėja; plg. 33 psl. *Aenēās... Enejus*, ibid. *Aenēius* 3 *Enejaus*; 67 psl. *Anchīsēs... Enejaus tėvas*; 98 psl. *Ascanius... Enejaus sūnus*; 148 psl. *Capys... Enejaus bendrakelis*; 619 psl. *Mīsēnus ...Enejaus palydovas* ir t.t. Iš 87 psl. *Archiacus... Archijaus* išeina, kad pats *Archiās* turi būti *Archijus*, iš 50 psl. *Alcamenēs ...Fidijaus*, kad *Phīdiās — Fidijus*, iš 720 psl. *Peliades... Pelijaus dukters*, kad *Peliās — Pelijus*. Tačiau esu aptikęs dusyk kilmininką *Enejo* (249 psl. s. v. *Creūsa* ir 260 psl. s. v. *Cȳdōn*); į *-as -o* linksniavimą rodo taip pat 617 psl. trikartinis *Minijo*, žr. ten pat str. *Minyēias*, *-ēides* ir *-ēius*. Nors galima gerai suprasti lietuvių kalbos palinkimą į *u-* kamienų linksniavimą, būtų gal vis dėlto patartina, graik.-lot. *-ias -yas* palikti *-jas* resp. *-ijas*, ne tiek dėl sistemos griežtumo, bet ir dėl kaikurių praktiškų sumetimų. Juk kalnas *Pēlion (Pēlios, Pēlius)* natūraliausia bus sulietuvintas *Pėlijus, jaus*. Bet kaip galime jį atskirti nuo karaliaus, kurio antikinis vardas yra *Peliās*, jeigu šį pastarąjį taip pat pakeisime *Pe-*

lijum? Tiesa, *Peliās* turi trumpą, o *Pēlion* ilgą šaknies balsį, ir toks skirtumas galėtų paaiškėti sulietuvintose formose. Tačiau būtų dar geriau, kad fleksyvinį graikiškų ar lotyniškų formų skirtumą atitiktų ir lietuvių kalboje fleksyvinis skirtumas.

Dabartinės vietovardžių lytys turėtų būti visur cituojamos. Reikėtų tai bent visiems kiek svarbesniams vardams pritaikinti. Taigi, būtų nuoseklu ir pageidaujama, kad prie *Flōrentia* dar būtų pridėtas dabartinis pavadinimas *Firenze* arba prie *Mantua* šios dienos vardas *Mantova*. Be to, turėtų būti teikiama visų tų vardų oficiali moderninė rašyba. Taigi šalia lot. *Patavium* teks minėti ne *Padua* (taip vadina, pvz., vokiečiai, prancūzai vartoja *Padoue*), bet *Padova*, greta lot. *Mediolānum* — ne tik *Milanas*, bet ir *Milano*, greta *Visurgis* ne tik *Vężeris*, bet ir *Weser*.

Tenka dar šį tą pasakyti dėl kaikurių tikrinių vardų bei aiškinamų prie jų priedų. Buvo matyt, kad Jokantas lietuvindamas 3-os graikų bei lotynų linksniuotės tikrinius vardus vadovaujasi tokiu principu: graikiškajam arba lotyniškajam priebalsiniam kamienui prikergia *-as*, *-is* ir kitas galūnes: *Ciceron-as*, *Platon-as*, *Junon-a*, *Palant-as*, *Palad-ė* ir t.t. (tiesa, *Dzeus-as*, *Jupiter-is*, *Mars-as* nukrypsta nuo to principo, bet tas nukrypimas gali būti motyvuojamas). Šitas principas gali būti taikomas didelei daugumai tikrinių vardų, ypač tiems, kurie yra mažiau populiarūs negu, pvz., *Zeus*, *Iuppiter*, *Mars* ir kt. Todėl, manyčiau, tektų gal rašyti *Acheronto*, ne *Acherono* (14 psl. *Acherōn, ontis* ir *Acherūns, ntis*), taip pat *Kolofono*, ne *Kolofonto* (652 psl. *Nīcander .. iš Kolofonto* palyginus su 188 psl. *Colophōnius* 3 *Kolofono*). Taip pat nevienodai transponuojama *Rhodanus*: 876 psl. skaitoma *Rona*, o 1089 psl. *Volcae... Rodano dešinėje upėje*. Nevisai vykusią pastabą užtinkame ir 445 psl.: *Hermae... keturkampiai stulpai Atėnuose su ž m o g a u s*[1]) *galva viršuje* (yp. *Merkurijaus*). Reikėtų truputį praplėsti tekstą ir pasakyti *su žmogaus ar dievo galva*. Taip pat nelabai aiškią pastabą randame 837 psl., kur apie *Raeti* sakoma: *tauta šių dienų Graubiundene Tirolyje*. Čia, be abejo, buvo praleista *ir*; sakinys turėtų skambėti: *tauta šių dienų Graubiundene ir Tirolyje*.

---

1) mano išretinta.

Iš spaudos klaidų, kurios, kaip visur, pasitaiko ir čia, suminėsiu daugiausia tik stambesnes ar tokias, kurios galėtų kartais suklaidinti.

Psl.	2 "Δβδηρα	turi būti:	"Αβδηρα
„	107 *Alantiadēs*	„	*Atlantiadēs*
„	136 *gentis Juliae*	„	*gentis Iuliae*
„	163 *Chakidės*	„	*Chalkidės*
„	166 *cippas*	„	*cippus*
„	169 *cicrum-fluo*	„	*circum-fluo*
„	171 *circumscrīptio*	„	*circumscrīptio*
„	198 *competo, īvī (īī)*	„	*competo, īvī (iī)*
„	327 *edelpol*	„	*edepol*
„	445 *E. ir Mainso upynuose*	„	*E. ir Maino upynuose*
„	446 'Ερόδοτος, 'Εσιόνη	„	'Ηρόδοτος, 'Ησιόνη
„	483 *Calandas Ianuarias*	„	*Calendas Ianuarias*
„	516 *(institīvī P)*	„	*(institūī P)*
„	541 *Itys... Tezejaus ir Proknės sūnus*	„	*Itys... Terejaus ir Proknės sūnus*
„	544 *Iūlius (Julus)*	„	*Iūlius (Iulus)*
„	627 *mōns... ex m. Vogeso*	„	*mōns... ex m. Vosego*
„	650 *Neptūnus...* [Ροσειδῶν]	„	*Neptūnus...* [Ποσειδῶν]
„	800 *drohibitio*	„	*prohibitio*
„	864 *roprehēnsio*	„	*reprehēnsio*

Prieš baigdamas savo recenziją laikau savo pareiga dar kartą aiškiai pabrėžti, kad iškeltieji trūkumai lieka mažmožiais palyginti su didelėmis ir aiškiomis teigiamybėmis. Dr. K. Jokanto žodynas yra didelė patogybė: pasinaudos juo ne tik gimnazistai, bet ir studentai, ir mokytojai, ir visi, kas turi reikalo su lotynų kalba ar šiaip yra jos mėgėjas. Be to, jis padės tvirtinti ir lotynų kalbos poziciją bendrame auklėjime.

Pr. Brenderis.

Apophoreta Gotoburgensia Vilelmo Lundström oblata. Gotoburgi MCMXXXVI typis descripsit Elanders Boktryckeri Aktiebolag. 447 psl. Kaina 15 kr.

Atsisveikinančiam su Göteborgo universitetu klasikinės filologijos profesoriui V. Lindströmui pagerbti buvo išleista knyga su jo

kolegų, draugų ir auklėtinių mokslo straipsniais. Tie straipsniai, parašyti vieni švedų, kiti lotynų kalba, liečia tiek klasikinę filologiją bei giminingas jai disciplinas, tiek ir lingvistinius klasikinių kalbų klausymus.

Principinio pobūdžio kalbotyros problemą nagrinėja Hjalmar Frisk: „Grekiskan och det egeiska substratet" (Graikų kalba ir egejiškasis substratas) 171—185 psl. Autorius, nežadėdamas skelbti naujų teorijų, duoda trumpą, aiškią ir labai pageidaujamą istorinę problemos apžvalgą ir orientuoja skaitytoją apie aktualiausius šios srities klausimus. Jis pats prisideda prie tų tyrinėtojų, kurie pabrėžia didelę substrato įtakos reikšmę, bet tuo pačiu laiku reikalauja saugotis perdrąsių „egejiškų" spekuliacijų.

Carl Lindsten smulkiai nagrinėja „Lat. *(h)arena, farina*, sab. *fasena*" 149—158 psl. ir prieina išvadą, kad *(h)arena* reikia rišti su sanskr. *ghas-ati* (ide. *ghas-*), o *fasena* ir lot. *farina* su ide. *bhas-*. Autorius suteikia daug reikšmės rašybai *fasşąna*, kurią randa geriausiame Velijaus Longo veikalų rankraštyje, t.y. Codęx Parrhasii. Apskritai, autoriaus nuomone, nereikėtų perdaug dėmesio kreipti į negausingas ir kartais nepatikimas paralelines formas su *h-/f-*, kaip kad *hircus/fircus* arba *hordeum/fordeum*. Pagaliau autorius, remdamasis CIL XIV 4123 *FHEFHAKED* spėja, kad lotynai su faliskais iš kombinacijos *FH* pasirinkę raidę *F*, o kiti italikai — *H* tam pačiam garsui žymėti.

Straipsnyje „Ett grekiskt landbruksord" (Vienas graikų žemės ūkio terminas) 389—404 psl. Ture Kalén nagrinėja klausimą, ar gr .ὄγμος yra sudėtinis žodis ar ne. Paorientavęs skaitytoją apie problemos istoriją, autorius stengiasi atremti tą Prellwitzo nuomonę, kad ὄγμος turėtų būti jungiamas su šaknimi γεμ-; ši etimologija, anot jo, turėjusi visai nenupelnyto pasisekimo tyrinėtojų tarpe. Kalénas prisideda prie tos nuomonės, pagal kurią ὄγμος balsių kaita santykiauja su ἀγ-. Tai jis argumentuoja gana įdomiai. Jis randa semasiologinių paralelių švedų ir vokiečių kalbose (šved. tarm. *ån*, vok. *Jahn*, sanskr. *yāna-* jungia su sanskr. *yā-ti*, o ὄγμος su ἄγομαι). Panagrinėjęs žodžio ὄγμος reikšmę graikų tekstuose, tinkamai nurodo į semasiologinį paralelizmą tarp lot. *actus* ir gr. ὄγμος.

Savotiško pobūdžio yra Otto Lagercrantzo straipsnis „Grekiska i Tunis" (Graikų kalba Tunise) 1—15 psl. Autorius na-

grinėja trijų graikų kalba parašytų dokumentų (anksčiau švedų konsulate Tunise, dabar—valstybės archyve Stockholme) kalbą. Iš pirmųjų dviejų tekstų paaiškėja, kokia buvo graikų liaudies kalba Tunise antroje 18-o amžiaus pusėje. Be to, pasirodo, kad anais laikais ten italų kalba buvo jau plačiau vartojama kaip graikų. Be kitko, tai paaiškėja iš žymaus skaičiaus skolinių iš italų kalbos: σπαρκαριο, it. *scarparo*; κοκκι, it. *cocchio*; κοντοττα, it. *condotta*; μασσαγγηρο, it. *messaggero* ir tt. Priešingai, trečiasis dokumentas, 1802 m. parašytas, rodo taisyklingą literatūrinę kalbą, išskyrus trumpą prierašo tekstą. Įdomus naujadaras yra ἐκηλαμπρώτατος (vietoje ἐκλαμπρότατος), Lagercrantzo nuomone, klasikinio ἑκηβόλος imitacija.

Vidury tarp grynų lingvistinių ir griežtų filologinių darbų eina E r i k o W i k s t r a n d o straipsnis „De Vitruvii sermone parum ad regulam artis grammaticae explicato“ (16—52 psl.). Savo straipsnyje autorius nagrinėja kaikurias Vitruvijaus stiliaus ypatybes (attractio, constructio ad sensum, contaminatio, anacoluthia, abundantia, breviloquentia). Jis vadovaujasi mintimi, kad, norint įvertinti Vitruvijaus stilių, reikia nei aklai pasitikėti visu kuo, ką teikia rankraščiai, nei atmesti, bet pamanyti, kad jo kalba, nors esanti toli nuo tikrų barbarizmų, vis dėlto stilistinio meno ir net sintaksės atžvilgiu dar netobula. Tačiau visa tai priklausą ne tik nuo paprasto palinkimo į liaudies kalbą, bet rašytojui kliudę techninių terminų gausumas ir ryšium su tuo ir graikų kalbos įtaka.

Lingvistiką su tekstine kritika kombinuoja E r n s t N a c h m a n s o n plačiame savo straipsnyje „Galenos' epidemikommentar. Kritiska och språkliga studier“, 108—148 psl. Straipsnis susideda iš daugybės trumpesnių straipsnelių, kuriuose autorius nagrinėja smulkiai ir su didele filologine akribija pavienių Galeno veikalo vietų teksto variantus.

Tekstinės kritikos problemas iškelia taip pat A n n a R o e d i n g - M o l i n „De codicibus aliquos Petri de Crescentiis“ (186—193 psl.), G u n n a r T i n g d a l „En humanisthandskrift till Cicerotal i Strängnäs domkyrkobibliotek“ (194—206 psl.), G e r h a r d W i m a n „Behöver Persiustexten ej emenderas?“ (207—225 psl.) ir R a g n a r S o b e l „En Columellakonjektur“ (169—170 psl.).

Likusiuose, iš dalies ilgokuose straipsniuose nagrinėjami grynos filologijos (stiliaus, literatūros istorijos ir pan.) ir klasikinės archeologijos klausimai.

Harry Armini, „Några anmärkningar till Copa" (Kelios pastabos prie eilėraščio „Copa"), 271—281 psl., labai vykusiai ir įtikinamai įrodo, kad *Copa* esanti galų gale reklaminė vienos gausingų smuklių (lot. *taberna*, ital. *osteria*) antraštė. S. Lindstam skelbia 339—345 psl. „En nygrekisk parafras till Pseudo-Pythagoras' Dicta aurea", Pseudo-Pitagoro „Dicta aurea" naująja graikų kalba parašytą parafrazę, kurios originalas (rankraštis) yra Britų Muziejuje Londone (Cod. Mus. Brit. 18190). Pažymėtinas yra toliau platus Ingemaro Düringo straipsnis „De Athenaei Dipnosophistarum indole atque dispositione", 226—270 psl., su kuriuo skaitytis teks visiems, kas norės tyrinėti Athenėjaus veikalo šaltinius. Svarbus straipsnis ir todėl, kad lig šiol niekas nesiėmė nagrinėti visą Athenėjaus kūrinį. Düringas mano, kad Athenėjus visą veikalą, kad ir nevykusiai, yra parašęs ir suredagavęs pats. Svarbesnės jo išvados yra šios: Athenėjus neįstengė platoniško pobūdžio dialogo tinkamai sutvarkyti; jis nebuvo aiškios filosofinės pakraipos šalininkas, taip pat nekovojo už vad. atticizmo idealą; berašydamas savo veikalą vadovavosi vien tik kurioziškumo principu kaip kažkoks paradoksografas; tačiau darydamas ištraukas iš šaltinių elgėsi labai sąžiningai. Harald Hagendahl nagrinėja antikinės, ypač lotynų, retorikos problemas savo straipsnyje „Rhetorica" (282—338 psl.). Kalbėdamas apie Senekos Tėvo *(Seneca pater)* kontroversijas aiškina daug atskirų vietų, lygina *Excerpta* su kontroversijomis ir aptaria vad. Toledo kodekso korektoriaus patikimumą, kuris, jo nuomone, esąs nelabai didžiai vertintinas; po to nagrinėja Kvintiliano *Declamationes minores*, gindamas, kaip ir pirmoje dalyje, rankraštinę tradiciją nuo perdrąsių leidinių konjektūrų. 159—168 psl. Bertil Wikström straipsnyje „Clarorum virorum facta moresque" nagrinėja kaikurių žymesnių lotynų autorių veikalų įžangos *(prooemium)* formulių panašumą ir, sekdamas savo mokytojo interpretacijos būdą, aiškina šiuos paralelizmus tuo, kad imitatorius laiko pavyzdingu autorium tą, kurio įžangą imituoja.

Archeologams bei istorikams bus įdomūs du straipsniai: „Ardeatina, Historisk och arkeologisk kommentar till Livius' fram-

ställning av Ardeas äldre historia och Strabons skildring av Laurentinum och Ardeatinum af Axel Boethius", kuriame autorius prieina išvadą, kad archeologų iškasenos bei radiniai prisideda prie Livijaus tvirtinimo, jog Ardea buvo kadaise didelis ir turtingas miestas, taip pat prie Strabono nuomonės, kuris mano, kad apskritai Kampanijos miestų dekadansas ėjo 3-čio amžiaus pr. Kr. gim. gale ir 2-o pr. Kr. gim. pradžioje. Antrame straipsnyje „Det republikanska Roms murar i trakten av Tibern" (53—107 psl.) Helge Lyngby kelia vieną Romos topografijos klausimą, būtent, ar siena ėjo aplink visą miestą ar ne, ir į tai teigiamai atsako.

Pagaliau randame prof. Lundströmo veikalų bei straipsnių sąrašą, kurį sudarė Tönnes Kleberg „Bibliografisk förteckning över professor Vilhelm Lundströms t. o. m. den 7. maj 1936 utgivna skrifter" (415—441 psl.), o visų kursų, paskaitų ir pratybų apžvalgą duoda Harry Armini „Professor V. Lundströms föreläsningar och övningar vid Göteborgs högskola 1907—1936" (405—414 psl.). Knygos gale, 442—447 psl., tilpusios rodyklės (index locorum, i. verborum, i. rerum) palengvina gražaus ir vertingo leidinio orientaciją.

Pr. Brenderis.

Prof. J. Žilinskas, **Lietuvių protėviai.** Spaudos Fondo leidinys. Kaunas, 1937. 144 psl. Kaina 3 lt.

Studijų, nagrinėjančių lietuvių prosenovės klausimus, turime labai maža, todėl kiekvienas šios srities leidinys yra su dideliu džiaugsmu imamas į rankas ir godžiai skaitomas. Prof. Žilinskas, nors pats būdamas anatomas, taip pat stvėrėsi šio darbo, matyti, norėdamas užkišti tą jaučiamą spragą. Čia jis proistorės, kalbotyros, istorijos, antropologijos ir etnologijos duomenimis pasišovė aiškinti painius lietuvių kilmės, protėvynės ir senųjų sodybų klausimus, nustatinėti lietuvių protėvių kultūrinį lygį, jų santykius su kitomis etninėmis grupėmis ir iškelti lietuvių rasines bei dvasines savybes. Šios trumputės recenzijos tikslas yra panagrinėti, kaip prof. Žilinskui pavyko spręsti tas įdomias mūsų sentėvių praeities problemas. Recenzijoje tepaliesiu kaikuriuos man kiek artimesnius dalykus, tikėdamasis, kad kitų sričių specialistai taip pat tars savo žodį.

Pirmiausia krinta į akis darbo nęsistemingumas. Štai, pvz., pačioje darbo pradžioje kalbama apie pirmuosius Pabaltijo gyventojus, čia duodama trumpa Lietuvos proistorės apžvalga nuo ledynų laikotarpio iki istorinių laikų pradžios. Antrame skyrelyje duodama antropologinių žinių apie pirmuosius Pabaltijo gyventojus ir aiškinama jų kilmė. Nuo 38 iki 61 psl. vėl kalbama, kaip ir pirmajame skyrelyje, apie pirmųjų Lietuvos gyventojų kultūrą ir jų santykius su kaimyninėmis tautomis. Tik čia visa aiškinama jau kiek plačiau. Įterpęs skyrelį apie rasinių žmogaus pažymių kitimą, autorius nuo 70—87 psl. vėl grįžta atgal ir kalba apie Pabaltijo gyventojus nuo naujojo akmens amžiaus iki istorinių laikų. Toliau aiškinami priemaišos galimumai istoriniais laikais, dvasiniai lietuvių ypatumai, grįžtama prie anksčiau nagrinėto antropologinio klausimo ir vėl kalbama apie lietuvių tipą Europos rasių tarpe. Darbas baigiamas santrauka ir literatūros sąrašu, susidedančiu iš 116 atskirų darbų. Toks nenuoseklumas ir nuolatinis blaškymasis sudaro nemalonų įspūdį. Mano manymu, būtinai reikėjo įvairiose knygos vietose išmėtytus tuos pačius dalykus sujungti: gal tuomet būtų buvę mažiau pasikartojimų ir palaidumo.

Darbas, matyti, norėta rašyti moksliniu metodu, tekste nurodoma daugybė įvairių autorių pavardžių. Iš pažiūros atrodo, kad iš tikro čia autoriaus remiamasi įvairiais autoritetais. Tačiau darbe to sistemingo mokslinio metodo nematyti: tekste arba skliaustuose nurodoma tik tam tikro autoriaus pavardė, o šaltinis visai neminimas. Jei žmogus norėtum kurią nors vietą patikrinti, tai jokiu būdu negali. Labai dažnai knygoje minimi ir tokie autoriai, kurių gale pridėtame sąraše visai nėra. Štai kaip cituojama 89 psl.: „Bet nežiūrint narsumo, kuriuo prūsai gynė savo kraštą, vis dėlto jiems buvo lemta patekti ordino priklausomybėn (Tetzner) ir XIII amž. antroje pusėje jie buvo apkrikštyti (Baronas)". Tetzneriu greičiausiai naudotasi iš 1935 m. išleisto V. Vileišio darbo „Tautiniai santykiai Mažojoje Lietuvoje" etc., bet kas yra Baronas? Tokio istoriko neteko girdėti. Jei autorius nenorėjo imti atsakomybės už tos datos tikrumą, tai reikėjo remtis ne kažinkokiu Baronu, bet kuriuo nors istoriku ir jį čia pacituoti. Arba vėl: 6 psl. autorius, kalbėdamas apie Barzdėnų ir Papelkių radinius duoda A. Bezzenbergerio, Krauso, Gärtės ir La Baumo nuomones tų senienų aiškinimo reikalu, bet tie autoriai, išskyrus Gärte, gale duo-

damame sąraše visai nesužymėti. Tat kam gi be reikalo marginti knygos puslapius retintai išspausdintų įvairių autorių vardais, jei jais nesinaudota? Tas nereikalingas autorių skaičiaus didinimas matyti ir kitose vietose. Pvz., Žilinskas, aprašydamas danų ir švedų žygį į Seeburgą ir Apuolę nesiremia pagrindiniu šaltiniu, Rimbertu, bet tą žinią (ne kokį nors naują aiškinimą!) suskaldo į kelius sakinius ir atskiram sakiniui prikergia Meuvret ir Balodžio vardus. Toks perdėtas knygos perkimšimas įvairiais autoriais gal kam ir sudaro „moksliško“ darbo įspūdį, bet šiaip tie autoriai be nurodytų šaltinių ir puslapių nei kiek nepadidina mokslinės knygos vertės, bet tik parodo tam tikrą nesiorientavimą.

Kiek teko patikrinti kaikurias kabutėse (!) cituojamas vietas, visai negalima pasitikėti tų citatų tikrumu. Štai, pvz., Žilinskas, kalbėdamas apie vidurinio akmens amžiaus kaukoles (nors Zedmaro kaukolės, kaip ir pati sodyba, yra naujojo akmens amžiaus. J. P.), kabutėse cituoja Gärte: „Rytų Prūsuose seniausios kaukuolės (=kaukolės. J. P.) atrodo keistai, nėr smarkiai išplitėję jųjų antakiai ir smakrai, o kaktos gaubtos, todėl jos neatrodo inteligentiškos“ (9 psl.). O Gärtes tekstas (Urgeschichts Ostpreussens. Königsberg i. Pr. 1929, 21 psl.) yra toks: „Seltsam primitiv, mit stark fliehender Stirn und hervortretenden Augenbrauen aber muten die ältesten Schädelreste von Zedmar D, der Ufersiedlung, an. Intelligent mögen die Gesichter, die einst zu ihnen gehörten, nicht ausgeschaut haben“. Toks vertimas tai jau visai nesuprantamas. Jei ir kitur šaltiniais taip naudotasi, tai visai suprantami perdėm visoje knygoje pasitaiką įvairūs netikslumai bei iškraipymai. Visai negaliu patikėti, kad Žilinsko cituojamas didelis vokiečių rasistas Güntheris, kurs savo darbuose apie Rytų Pabaltijo rasę nepalankiai atsiliepia, galėtų tvirtinti (108 psl.): „...kad lietuviai kalba ta kalba, kuria kalbėjo indoeuropiečiai, vėliau, t. y. ketvirtame ir trečiame tūkstantmety prieš Kr. suskilusieji į Kentus (= Kentum. J.P.) ir Satem šahar (Günther)“, arba, kad Meuvret, kaip Žilinskas 78 psl. cituoja, būtų šitokį absurdą parašęs: „...T a c i t o aprašyti Aestii kalbėjo ne g e r m a n i š k a kalba, bet i n d o e u r o p i e č i ų“ (mano pabraukta. J.P.). Rašant tos rūšies darbą, man rodos, vis dėlto reikėtų tokių nesąmonių vengti ir žinoti, kad germanai taip pat yra indoeuropiečiai.

Trumpoje recenzijoje negalėdamas iškelti daugelio netikrybių ir klaidų, čia nurodysiu tik kaikurias, iš kurių jau nors kiek paaiškės darbo vertė. Žilinskas tvirtina, kad šiaurės ledynai vieną laikotarpį buvę nuslinkę net iki Alpių (5 psl.). O tuo tarpu minėtieji ledynai Alpių kryptimi tebuvo nuslinkę tik kiek už Leipzigo, o Alpių apylinkės buvo padengtos tenykščių ledynų. Šaltį mėgstančiai arktinei faunai autorius, be mamuto, šiaurės elnio, dar priskiria laukinį arklį ir taurą (5 psl.), tačiau pastarieji gyvuliai yra jau vėlyvesnių laikų. Žilinskas vidurinį akmens amžių chronologiškai sutolygina su Ancylaus ir Litorino periodais (7 psl.), bet iš tikrųjų Litorino Baltijos jūros formacija trunka iki pat žalvario amžiaus pradžios. Vid. akm. amž. „rytų Lietuvoje (Drisvetų ir Vidžių apylinkėse) yra rastos kaulinių įrankių dirbtuvės (kun. Žiogo senienų rinkinys)“ (8 psl.). Mano žiniomis tokių mesolito dirbtuvių Žilinsko nurodytoje vietoje tikrai nerasta. Neteisingas tvirtinimas ir tas, kad Lietuvoje esą rasta mesolitinio laikotarpio mamuto, nosiaragio (= raganosio. J.P.), urvinio lokio kaulų su žmogaus padarytais įpiovimais, įgręžimais (8 psl.). Labai keistàs ir mesolito faktais neparemtas lindynes Žilinskas konstatuoja ir Lietuvoje: „Jis (= žmogus. J.P.) rinko akmenis, dėjo juos vienas ant kito, kad sudarytų savo šeimai slėptuves nuo žiemos ir šalčio ir plėšriųjų žvėrių. Tos slėptuvės jam taip pat atstojo gyvenamą vietą, dirbtuvę ir virtuvę (Kirsnos sodyba)“ (10 psl.). Iš kur tos žinios apie tokias keistas k i a u r a s ir nuo šalčio bei plėšriųjų žvėrių žmones saugojančias slėptuves? Iš kur ištraukiama žinia, kad neolito žmonės „stengėsi nusikratyti organinės kilmės medžiagomis savo įrankiams gaminti ir pradeda vis dažniau naudoti akmenį“ (12 psl.)? Apie kokias autorius kalba geležies amžiaus „Raginėnų, Pakalniškių, Kleboniškio, Degučių ir daugelio kitų sodybų kultūros radinius“ (15 psl.), jei tokių s o d y b ų pėdsakų paminėtose vietose lig šiol nerasta, o težinomi Raginėnų ir Pakalniškių kapinynai? Taip pat tose „sodybose“ nerasta, kaip autorius tvirtina, „bronzinių įrankių“ (83 psl.), bet kapuose surasta tik žalvarinių p a p u o š a l ų. Visai klaidingas yra tvirtinimas, kad nuo Kristaus gimimo maždaug iki IX amž. visuose Baltijos (= Pabaltijo. J.P.) kraštuose vyrauja lavonų laidojimas (suprask, nedegintų) ir tik nuo IX amž. vėl grįžtama prie lavonų deginimo. Jei autorius būtų kiek labiau į šiuos dalykus įsigilinęs, tai būtų pastebėjęs, kad mūsų eros pradžioje Rytų Prū-

suose kūnai būdavo ir deginami ir laidojami, kad Lietuvoje ir Latvijoje sen. pokristiniame geležies amžiuje kūnai būdavo nedeginami, o lybių ir estų srityse vėl dvejaip laidojama. Pagaliau vidurinio geležies amžiaus pradžioje (V—VI amž.) Vilniaus krašte mirusieji pradedami deginti. Kuo remdamasis autorius tvirtina, kad daugelis įrankių ir papuošalų į baltų kraštus yra atgabenti iš Finikijos, Bizantijos ir Etruskijos? (16 psl.). Iš kur autorius žino, kad baltai buvę konservatoriai ir šalia geležinių įrankių ilgą laiką vartoję ir bronzinius (83 psl.)? Tokių žalvarinių įrankių geležies amžiuje visai nerasta, ir žmonėms, pradėjusiems vietoje iš balų rūdos gaminti geležį, nebuvo reikalo gabentis žalvario žaliavos.

Dar su didesnėmis įmantrybėmis susiduriame tose vietose, kur autorius paliečia etninius klausimus. Žilinskas baltų (aisčių) tautas apgyvendina Pabaltijy jau ledynų pabaigoje, kai tik čia jau galėjo žmonės gyventi (82 psl.). Tuos gyventojus Žilinskas blogiausiu atveju galėjo laikyti baltų protėviais, bet ne pačiais baltais. Nemokslininko posakiai yra, kad lietuviai „išlaikė indoeuropiečių kalbą" (38 psl.), „lietuvių kalba yra artimiausia indoeuropiečių kalbai" (41 psl.). Tokios indoeuropiečių kalbos nėra buvę, tekalbama apie indoeuropiečių prokalbę. Arba kad „kiti Lietuvos ir Latvijos mokslininkai aisčius identifikuoja su baltais, t. y. prūsais, lietuviais, latviais" (79 psl.). Juk baltai ir aisčiai yra tos pačios reikšmės terminas! Vienur Žilinskas pripažįsta prūsų kalbą (41 psl.), o kitur visai griežtai atmeta prūsų kalbos buvimą. Protofinus kažkodėl Žilinskas identifikuoja su baltais, suomių protėvius laiko baltais ir tvirtina, kad suomiai ir baltai esą kilę iš tos pačios etninės grupės (45—47 psl.). Žilinskas net ir šiaurinės Švedijos gyventojus laiko tik baltais (48—49)! Ir visai be reikalo lužičėnų kultūra yra priskiriama baltams arba baltams slavams (59 psl.), kurie I tūkstantmetyje pr. Kr. jau buvo suskilę į dvi grupes: į slavus ir į baltus (59, 74 psl.). „Netgi šiandien šiaurinė aisčių gyvenamųjų vietų dalis turi Estijos vardą, kurs neginčitinai liudija, kad toji dalis tikrai priklausė senųjų aisčių apgyventam didžiuliam žemės plotui" (76 psl.). Papykę kaimynai galėtų čia ir imperializmu įtarti. Pagaliau gudai esą lietuviai, tik būdami slavų kaimynai yra suslavėję (106 psl.). Taip, dalis lietuvių vėlesniais laikais ir iš dalies net dabar Vilniaus krašte kaikur gudėja, bet tvirtinti, kad

slavai gudai yra tie patys lietuviai, yra gryniausia nesąmonė.

Knygos kalba taip pat yra bloga, ypač labai nevykę terminai: akmens gadynė, paleolitikumas, mezolitikumas, naujesnioji akmens gadynė, neolithikumas, prieškrikščioniškas ir pokrikščioniškas geležies laikotarpis, prieškrikščioniški grabų laukai (15 psl.), virvinė keramika (Schnurkeramik), kaspininė keramika (Bandkeramik), grotai, nosiaragis, Baltija vartojama Pabaltijo prasme, pasiliuosavo nuo ledų, žmogus nežinojo metalo ir t.t.

Šiam darbui išnagrinėti ir įvairiems trūkumas bei klaidoms ištaisyti tektų paskirti labai daug vietos. Tokiu darbu tik klaidinama skaitančioji visuomenė, kuri arčiau nėra susipažinusi su knygoje dėstomais dalykais.

J. Puzinas.

Atsiųstos knygos

1. E. Blese, Nīcas un Bārtas mācītāja Jāņa Langija 1685. gada latviski-vāciskā vārdnīca ar īsu latviešu gramatiku. Latvijas Ūniversitāte. Rīgā, 1936.
2. Ceļi. Rakstu krājums. VII. Rīgā, 1936.
3. Emerita. Boletin de lingvistica y filologia clasica. Tomo III. — Sem. 2. Madrid, 1935.; Tomo IV. — Sem. 1. Madrid, 1936.
4. Eesti Keele Archiivi Toimetised. Nr. 7. Tartu, 1936.
5. Walter Fenzlau, Die deutschen Formen der litauischen Orts- und Personennamen des Memelgebiets. Disert. Halle a. S., 1936.
6. Filologu Biedrības Raksti. XVI sējums. Rīgā, 1936.
7. Pranas Meškauskas, Volksbräuche im litauischen Familienleben (Niederkunft, Taufe, Hochzeit und Begräbnis der preussischen Litauer). Disert. Tilsit, 1936.
8. J. Plāķis, Latvijas vietu vārdi un latviešu pavārdi. I daļa: Kurzemes vārdi. Latvijas Ūniversitāte. Rīgā, 1936.
9. E. Sittig, Litauisch (= Lautbibliothek. Texte zu den Sprachplatten des Instituts für Lautforschung an der Universität Berlin. Nr. 36, 37).
10. Studi Baltici. Volume quinto. Roma, 1935—6.
11. P. Šmits, Ievads valodniecībā. Rīgā, 1934.
12. „ „ Ievads baltu filoloģijā. Rīgā, 1936.
13. Tautosakos Darbai. Red. J. Balys. I. Kaunas, 1935.
14. „ „ „ „ II. „ 1937.
15. Johannes Zwicker, Fontes historiae religionis celticae. Pars altera. Bonnae, 1935.
